

e-issn: 2602-3806

Econder
International Academic Journal

Econder

Econder

Cilt/Volume: 5- Sayı/Issue : 2
Aralık/ December- 2021

Econder International Academic Journal

Econder Uluslararası Akademik Dergi

Cilt/Volume:5 Sayı/ Issue: 2

Aralık/December 2021

ISSN: 2602-3806

Editör/ Editor

Hayrettin KESGİNGÖZ

Alan Editörü

İktisat Alan Editörleri

Doç. Dr. Burcu BERKE-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Nihat ALTUNTEPE-Isparta Üniversitesi

İşletme Alan Editörleri

Doç. Dr. Metin KILIÇ-Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Özcan IŞIK-Cumhuriyet Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU-Karabük Üniversitesi

Sosyal Hizmet Alan Editörü

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN-Karabük Üniversitesi

Maliye Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi-İsmail CİĞERCİ-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Ekonometri Alan Editörü

Doç. Dr. İlyas Okumuş-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Alan Editörü

Prof. Dr. Taner AKÇACI-Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Erol TEKİN-Kastamonu Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. JoseRamosPires MANSO, Prof.Dr. JoseLuis MIRALLO, Prof.Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO, Prof.Dr. Georgi MARINOV, Doç.Dr. Maciej MILCZANOWSKI, Prof. Dr. Kemal YILDIRIM, Prof. Dr. Levent AYTEMİZ, Prof. Dr. Gülay GÜNAY, Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ, Prof. Dr. Ekrem GÜL, Dr. Aradhana KUMARI, Dr. Nadia MANSOUR, Prof.Dr. Abdullah KARAKAYA, Doç. Dr. Nazım ÇATALBAŞ, Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY, Dr. Macario G. GAYETA, Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ, Dr. Nagmi AİMER, Doç. Dr. İhor HURAK, Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL, Prof. Dr. İsmail AYDOĞUŞ

Adres/Address

Merkez- KAHRAMANMARAŞ

e-posta:econderjournal@gmail.com

“Econder International AcademicJournal yılda iki kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. Econder’de yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları Econder’e ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.”

Dergimizin tarandığı uluslararası endeksler;

EBSCO,ERIH PLUS, ScientificIndexing Services, SOBIAD, BielefeldAcademicSearch Engine (BASE),

ResearchBib, idealonline

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Abdülkadir ATAR, Dr. Öğretim Üyesi, (Karabük Üniversitesi)**
- Arif Selim EREN, Dr. Öğretim Üyesi, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Ali Çağlar ÇAKMAK, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Burcu ERŞAHAN, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Gülçin GÜREŞÇİ, Dr. Öğretim Üyesi (Dokuz Eylül Üniversitesi)**
- Hüseyin KARAMELİKLİ, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)**
- Kemal YAMAN, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)**
- Latif PINAR, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)**
- Mahmut MASCA, Prof. Dr. (Afyon Kocatepe Üniversitesi)**
- Marziye MEMMEDLİ, Dr. Öğretim Üyesi(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Mehmet Murat TUNÇBİLEK, Dr. Öğretim Üyesi, (Karabük Üniversitesi)**
- Meltem KILIÇ, Dr. Öğretim Üyesi, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Mustafa TAŞLIYAN, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Nurettin AYZ, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)**
- Oğuz YILDIRIM, Prof. Dr. (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)**
- Orhan KÜÇÜK, Prof. Dr. (Kastamonu Üniversitesi)**
- Salih YEŞİL, Prof. Dr. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)**
- Selim İNANÇLI, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)**
- Umut KEDİKLİ, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)**
- Zafer KANBEROĞLU, Prof. Dr. (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)**

Yabancı Dil Editörü/English Editor

Yağmur MATYAR TANIR, Arş. Gör. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

İçindekiler/Contents

Jenerik/Generic

Makaleler/Articles

- 108 **Mustafa Batuhan TUFANER**
- [The Determinants of Dollarization in Turkey: An Econometric Analysis](#)
118 **Türkiye'de Dolarizasyonun Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz**
- 119 **Melih MESTANOĞLU, Hasan Hüseyin YILDIRIM**
- [Döviz Kurlarındaki Değişimin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği](#)
144 **The Effect Of The Change In Exchange Rates On The Tourism Sector: Evidence From Turkey**
- 145 **Çetin POLAT Kadir Özgür PEKER**
- [ISIC REV.4 Mal Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliği](#)
177 **Exchange Flexibility Of Turkey's Foreign Trade According to ISIC REV.4 Classification of Goods**
- 178 **Mahmut Nevfel ELGÜN , Hüseyin Çağatay KARABIYIK**
- [Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin Önemi ve Geleceğine Üzerine Bir Teorik Tartışma](#)
188 **A Theoretical Discussion on the Importance and Future of Shelf Management Strategies as a Sub-Branch of Merchandising Applications**
- 189 **Büşra BAHADİR, Bilge ERİŞ DEREL**
- [Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği: BRICS-T Ülkeleri Örneği](#)
203 **Globalization and Income Inequality: Evidence from BRICS-T Countries**
- 204 **M. Said CEYHAN, Ahmet KAMACI , Mehmet Akif PEÇE**
- [Örneği Effects of Covid 19 Pandemic on Economic Indicators: Unit Root Analysis with Structural Breaks](#)
222 **Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırımlı Birim Kök Analizi**

- 223 Barış AYHAN, Selim İNANÇLI
- [Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Alternatif Politikalar ve Uygulanabilirliği](#)
254 Alternative Policies and Applicability in Determining Energy Policies
- 255 Abdullah KARAKAYA, Nuray DORUKBAŞI, Cihan KARA
- [Örgütsel Erdemlilik Algısı: Karabük Üniversitesi Örneği](#)
273 Organizational Virtuosity Perception in Karabuk University Employees
- 274 Ayşe GÜNEŞ
- [Bankacılık Dağıtım Kanallarının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi](#)
290 The Effects of Banking Distribution Channels on The Unregistered Economy
- 291 Orhan KÜÇÜK
- [İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme](#)
304 Quality in The Islamic Economy: A Review From The View of Qur'an
- 305 Murat TURGUT
- [Çatışma Sonrası İyileşme için Ekonomi Politikaları: Afrika Örneği](#)
328 Countries Economic Policies for Post-Conflict Recovery: Africa Sample
- 329 Ahmet GÜLMEZ, Elveda ÖZDİLEK, Derya Nur KARAKAŞ
- [Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünlük](#)
342 [Analizi](#)
Sample The Effects of Economic Growth, Trade Openness and Energy Consumption on Ecological Footprint: Panel Cointegration Analysis for G7 Countries
- 343 Seçil ARAŞKAL Buket ARSLAN
- [Üniversitelerde Pandemi Sürecinin Yönetiminde Öğrencilerin Yabancılaşması Üzerine Bir Araştırma](#)
358 A Study on the Alienation of Students in the Management of the Pandemic Process in Universities
- 359 Ertuğrul ÇAVDAR
- [Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz \(2000-2021\)](#)
374 Green Logistic: a Bibliometric Analysis Based on WoS Data (2000-2021)
- 375 Kübra SAĞLAM Adnan AKIN
- [Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel Ve Örgütsel Açardan İncelenmesi](#)
396 Individual and Organizational Investigation of Managers Perspectives an Emotion Management Action

397	-	Hüseyin ASLAN
415	-	İçsel Motivasyonun İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde İş Becerikliliğinin Aracı Rolü
		Mediating Role of Job Crafting in The Effect of Intrinsic Motivation on Work Engagement
416	-	Mustafa TAŞLIYAN Kevser OZYASAR Merve DEMİR BANKA Ayşe GÖKYAR
438	-	Kahramanmaraş Teknokent Çalışanlarının Entelektüel Sermayeleri Ve Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Bir Alan Araştırması
		A Field Research on The Intellectual Capital And Informational Technology Competency of Kahramanmaraş Teknocity Employees
439	-	Farangis YUSUFZODA Nurullah ALTINTAŞ
455	-	Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İşikisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi
		The Relationship Between Islamic Banking Development and Economic Growth in Central Asia: Causality Analysis In a Case of Kazakhstan

Yayın Esasları/Publishing Policies

-	Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies
-	Publication Principles & Representation of Footnotes and Reference

Mustafa Batuhan TUFANER

Asst. Prof. Dr., Beykent University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Economics

Dr. Öğretim Üyesi, Beykent Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

batuhantufaner@beykent.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0415-4368

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received :16.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted :24.07.2021

Yayın Tarihi / Published :31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı/ Issue: 2 Sayfa / Pages:108-118

Atıf/Cite as: Tufaner, M. B. (2021). The Determinants of Dollarization in Turkey: An Econometric Analysis . Econder International Academic Journal, 5 (2) , 108-118 . DOI: 10.35342/econder.937985

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000, Turkey. All rights reserved.

The Determinants of Dollarization in Turkey: An Econometric Analysis

Abstract

The aim of the study is to examine the determinants of dollarization in Turkey. For this purpose, the 2013M1-2021M2 period was analyzed with monthly data using regression and causality tests. As a result of the regression analysis, a positive relationship was found between international reserves and returns of financial investment instruments and dollarization. On the other hand, a negative relationship was found between domestic and foreign interest rates difference and exchange rate and dollarization. As a result of the Granger causality test, a one-sided causality was found from international reserves and returns of financial investment instruments to dollarization. In addition, a one-sided causality relationship has been found from dollarization to exchange rate. Policy implications have been made in the context of the results of the study and some suggestions have been made for future studies.

Keywords: Dollarization, Reserves, Returns, Turkey, Time Series Analysis

Türkiye'de Dolarizasyonun Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz

Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye'de dolarizasyonun belirleyicilerini incelemektir. Bu amaçla 2013M1-2021M2 dönemi regresyon ve nedensellik testleri kullanılarak aylık verilerle analiz edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda uluslararası rezervler ile finansal yatırım araçlarının getirileri ile dolarizasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Öte yandan, yurt içi ve yurt dışı faiz farkı ile döviz kuru ve dolarizasyon arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Granger nedensellik testi sonucunda uluslararası rezervlerden ve finansal yatırım araçlarının getirilerinden dolarizasyona doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Ayrıca dolarizasyondan döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmanın sonuçları bağlamında politika çıkarımları yapılmış ve gelecek çalışmalar için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dolarizasyon, Rezervler, Getiriler, Türkiye, Zaman Serileri Analizi

1. Introduction

Dollarization can be defined as the holding by residents of a significant portion of their assets in foreign currency. Official (de jure) dollarization can be expressed as governments' acceptance of foreign currency as the dominant payment instrument. Unofficial (de facto) dollarization is when individuals hold bank deposits or banknotes (paper money) in foreign currency to protect their purchasing power against high inflation. Liberalization of capital movements and changes in the exchange rate regime in developing economies in the late 1980s deepened the use of foreign currencies as a unit of account and exchange tool.

Dollarization has both advantages and disadvantages. The advantages of dollarization are integration with international markets, competition in international markets, and the availability of a better-equipped range of assets for domestic investors. Dollarization can help stop capital flight, especially in countries with high inflation rates (Baliño et al., 1999: 1). The decrease in seigniorage revenues and the increase in financial fragility constitute the cost of dollarization. Financial fragilities can limit policy makers' options and put an additional cost on the central bank.

The beginning of the dollarization process in Turkey dates back to the late 1970s with the foreign exchange deposit legislation (Işık, 2019: 1). The financial liberalization process and macroeconomic developments that started in the 1980s have an critical role in the development of dollarization in Turkey. Although dollarization rates have decreased in the historical process, it can be stated that it is still an important phenomenon for Turkey.

The aim of the study is to examine the determinants of dollarization in Turkey for the 2013-2021 period. For this purpose, regression and causality analysis were performed in the study with monthly data. In the first part of the study, the theoretical and empirical literature on the subject is included. The following section describes the data and method used. In the last part, the findings obtained from the analysis result are presented.

2. Literature Review

Dollarization has been an important topic in especially developing economies since the 1970s. The determinants of the dollarization may differ from country to country. Dollarization increases sharply in times of extreme macroeconomic instability. In this context, it is important to identify the determinants of dollarization.

There are four basic theories to explain dollarization; currency substitution theory, portfolio theory, market failure theory, and the institutional theory. According to the currency substitution theory, the drop in prices and the depreciation of the exchange rate lowers the real value of financial assets (Tarawalie and Jalloh, 2020: 163). The driving force of the theory is that economic agents maintain their purchasing power due to weakening macroeconomic fundamentals. In this framework, dollarization will increase and capital flight will occur in countries with macroeconomic instability.

Portfolio theory explains dollarization as the most suitable portfolio option in terms of real returns in currencies (Ize & Levy Yeyati, 2003). According to the theory, the fact that the return of foreign currency deposits is higher than the return of domestic currency deposits leads to

dollarization. Therefore, if the increase in domestic inflation exceeds the real currency, the dollarization process occurs.

The market failure theory explains dollarization by externalities and inadequate regulatory framework. According to the theory, restriction of the use of foreign currency due to the limited current account deficit and weak financial sector causes market failure (Tarawalie and Jalloh, 2020: 163). However, the theory suggests that financial dollarization increases when economic agents can easily access foreign currency credit facilities.

The institutional theory highlights the relationship between policy makers' commitment to a stable exchange rate and dollarization. Policy makers may be inclined to build their credibility at a stable exchange rate, ignoring the creation of a strong institutional framework to increase confidence in the domestic currency. Hence, the weak institutional framework increases dollarization and the additional costs associated with depreciation of the exchange rate (De Nicolo, et al., 2005).

There are many empirical studies in the literature focusing on the determinants of dollarization. Mundell (1963) claimed that the demand for money depends on the exchange rate, interest rate and income. Under macroeconomic instability conditions, economic units turn to foreign currencies to counter potential risks. Arango and Nadiri (1989) revealed that expectations in foreign interest rate and exchange rate are important determinants of dollarization. On the other hand, Bordo and Choudhri (1982) found in their study covering Canada that the most important determinant of foreign exchange demand is the exchange rate. Kaplan et al. (2008) found in their study on Turkey that there is a long-term cointegration relationship among nominal effective exchange rate, M_1 money supply, real income and nominal interest rate. Akinlo (2003) found that there is no causality from the depreciation of the domestic currency to the foreign exchange demand. Arteta (2002) focused on transition and developing economies and found that flexible exchange rate system stimulates deposit dollarization more than credit dollarization.

Another important determinant of dollarization is the difference between domestic and foreign interest rates. Sahay and Vegh (1996) emphasized that the difference between domestic and foreign interest rates positively affects foreign exchange demand in their study on transition economies. Savastano (1996), in his study dealing with the period of 1970-1993 and Latin American countries, concluded that the difference between macroeconomic stability, institutional quality and domestic and foreign interest rates affects foreign exchange demand. Basso et al. (2011) in his study on transition economies concluded that the difference between interest rates affects dollarization negatively.

The impact of the financial sector on dollarization has become more prominent in recent years. Metin-Ozcan (2006) argued that dollarization may occur due to political and macroeconomic uncertainties even in periods when real returns on assets denominated in Turkish lira are higher than real returns in foreign currency. Kaya and Adoyuran (2017) found a causality relationship from BIST-100 index return to dollarization in their study on Turkey. Raheem and Asongu (2018) analyzed the determinants of dollarization in sub-Saharan African countries for the period 2001-2012. As a result of the study, they found a positive relationship between dollarization and the difference between domestic and foreign interest rates and international reserves.

3. Data and Methodology

The monthly data used in the study covers the period 2013M1-2021M2. Stata statistics / econometrics program was used for analysis. FED is a proxy for dollarization (foreign currency deposit as a ratio of broad money supply). RES represents the amount of international reserves. INT variable is the difference in interest rate between domestic and foreign currencies. RETURN represents returns of financial investment instruments. On the other hand, EXCHANGE refers to the real effective exchange rate. While FED, RES, INT and EXCHANGE variables were obtained from the World Bank data set, the RETURN variable was obtained from TURKSTAT.

Regression analysis is a method used to examine the numerical relationship between dependent and independent variables. The regression equation for the determinants of foreign exchange demand is as follows;

$$FED = \beta_0 + \beta_1RES + \beta_2INT + \beta_3RETURN + \beta_4EXCHANGE + \varepsilon_i$$

Random error ε shows a normal distribution, its mean value is zero and has a constant spread. Random error is included in the model because in economics the functional linear relationship between two variables is often probabilistic, since data sets are based on the observation of a certain number of samples and are affected by measurement errors (Anghelance and Anghel, 2014: 55). In order to apply the multiple linear regression method, the assumptions that are basically accepted are as follows (Turanlı and Griř, 2015: 462);

- It is known that the sample used is either random sample or highly representative of the main population.
- It is assumed that the dependent variable has random error and the mean error is zero. Regression analysis does not cover systematic error.

- According to the fixed variance and homoscedasticity assumption, the errors are not interdependent over time and among themselves.
- According to the autocorrelation assumption, the error variance is constant and it is assumed that it does not change at all between the data.
- Errors are normally distributed.
- According to the multicollinearity assumption, there should be no relationship between independent variables.

In order to test the causality relationship between variables the Granger causality test is usually applied (Granger, 1969). A time series (X_t) is said to Granger-cause another time series (Y_t) if the prediction error from regressing Y on X declines by using past values of X in addition to past values of Y . If the Y_t variable can be better predicted when the past values of the X_t variable are used, it is said that X_t is the Granger cause of Y_t . Assuming that X_t and Y_t variables are stationary, the Granger causality test requires the estimation of the specified Vector Autoregressive (VAR) models 1 and 2 (Asteriou and Hall, 2011: 322).

$$\overline{Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^n \beta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + e_{yt}} \quad (1)$$

$$\overline{X_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^n \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j Y_{t-j} + e_{xt}} \quad (2)$$

In the causality analysis, the significance of the H_0 and H_A hypotheses stated below is tested. Accordingly, if the H_0 hypothesis is rejected, it can be claimed that there is a causality relationship between the variables.

4. Findings

The VIF (Variance Inflation Factors) test was applied to measure that the independent variables are not interrelated.

Table 1. VIF Test Results

Variable	VIF	1/VIF
EXCHANGE	3.01	0.332154
INT	2.19	0.457558
RES	1.93	0.518657
RETURN	1.77	0.563913
Mean VIF	2.22	

According to the test results, the VIF values of the variables are less than 10 and the average VIF value is less than 5. There is no multicollinearity problem in the model.

Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test was applied to find out whether the model meets the condition of the homoscedasticity assumption. The H_0 hypothesis of the test states that the error terms have constant variance.

Table 2. Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Test Results

chi ² (1) = 0.27
Prob > chi ² = 0.6015

When we look at the probability value of the model, it is seen that it is greater than 0.05. H_0 Hypothesis is accepted. There is no changing variance problem in the model.

Durbin-Watson test was applied to examine whether there is autocorrelation between error terms. If the Durbin-Watson statistics is above 2, it indicates that there is no autocorrelation between the error terms.

Table 3. Durbin-Watson Test Results

Durbin-Watson statistic = 2.023180

When the results of the test are examined, it is seen that the Durbin-Watson value is greater than 2. Hence, shows that there is no autocorrelation in the model.

Shapiro-Wilk W test was used to investigate the assumption that the error terms are normally distributed. The H_0 hypothesis of the test states that the error terms are normally distributed.

Table 4. Normality Test Results

Variable	Obs.	W	V	Z	p
r	98	0.96994	2.441	1.977	0.02401

According to the test result, the H_0 hypothesis is rejected because the probability value is less than 0.05. Error terms in the model do not show normal distribution. However, according to the central limit theorem, the normality assumption can be neglected for large samples.

As can be seen, the basic regression assumptions were tested in order to apply the model and it was concluded that the model was applicable. Regression analysis results are as follows;

Table 5. Regression Analysis Results

Source	SS	dF	MS		Obs = 97
Model	0.042820383	4	0.010705096		F(4, 92). =99.10
Residual	0.009938554	92	0.000108028		Prob > F =0.0000
Total	0.052758938	96	0.000549572		R ² =0.8116
					Adj R ² =0.8034
					Root MSE =0.01039
FED	Coef.	S.E	t	p	95% Con. Int.
RES	0.0007624	0.0003007	2.54	0.013	0.0001651 0.0013596
INT	-0.0012939	0.000354	-3.66	0.000	-0.0019969 - 0.0005908
RETURN	0.0310632	0.012625	2.46	0.016	0.0059888 0.0561377
EXCHANGE	-0.0035694	0.0003052	-11.70	0.000	0.0059888 -0.0041755 - 0.0029633
Cons.	0.6664813	0.0436961	15.25	0.000	0.5796971 0.7532654

According to the analysis results; the determination coefficient is $R^2 = 0.8116$. In other words, the model has the power to explain the variability in foreign exchange demand by 0.8116. Since the p-value in the model is less than 0.05, it can be said that the model is significant at 95% confidence level. Looking at the variables, it is seen that there is a significant relationship between all explanatory variables and foreign exchange demand. It is observed that the international total reserves and returns of financial investment instruments positively affect foreign exchange demand. On the other hand, it is understood that the increases in the interest rate difference (in favor of TL) and exchange rate decrease the foreign exchange demand.

To better understand the determinants of foreign exchange demand, Granger causality analysis was also applied. Granger causality test results are given in the table below.

Table 6. Granger Test Results

H ₀ Hypothesis	chi2	df	Prob > chi2
FED ⇒ RES	1.3764	2	0.502
RES ⇒ FED	7.1811	2	0.028
FED ⇒ INT	4.636	2	0.098
INT ⇒ FED	1.093	2	0.579
FED ⇒ RETURN	4.8456	2	0.089
RETURN ⇒ FED	11.624	2	0.003
FED ⇒ EXCHANGE	22.931	2	0.000
EXCHANGE ⇒ FED	3.1037	2	0.212

Looking at the test results, a one-sided causality at a 95% significance level has been identified from international total reserves and returns of financial investment instruments to foreign exchange demand. It is seen that there is a one-sided causality from the foreign exchange demand to the exchange rate.

5. Conclusion

The study investigates the determinants of dollarization in Turkey. Although there are many determinants of dollarization in the literature, the determinants in this study differ from the studies in the literature. These determinants are international reserves, the difference between domestic and foreign interest rates, the returns of financial investment instruments and the exchange rate. The focus of this study was limited to Turkey for the period 2013–2021. The preference of this scope was due to limited number of studies on dollarization in Turkey. The contribution of this study to the literature is the expansion of the determinants explaining dollarization in Turkey, and the period analyzed.

Empirical findings show that international reserves and the returns of financial investment instruments are positively associated with dollarization. On the other hand, a negative relationship was found between domestic and foreign interest rates difference and exchange rate and dollarization. As a result of the Granger causality test, a one-sided causality was found from international reserves and returns of financial investment instruments to dollarization. In addition, a one-sided causality relationship has been found from dollarization to exchange rate.

Since the increase in international reserves will increase the cost of intervening in the exchange rate, the foreign exchange demand is increasing due to expectations. Moreover, it justified the notion that increasing the gap between domestic and foreign interest rates would reduce dollarization. On the other hand, as the returns in financial investment instruments increase, it

is understood that households channel these returns to foreign currency with the motive to preserve their purchasing power.

The emphasis of the study is on the reduction of dollarization. It can be stated that dollarization is generally caused by macroeconomic unsteadiness and policy unreliability. The most effective instrument to prevent dollarization is to increase confidence in the domestic currency by providing macroeconomic stability.

The exchange rate regime and inflation targeting could not be examined in this study on dollarization. In addition, apart from macroeconomic variables, there may also be variables that determine dollarization. In this context, it is important to include different variables that determine dollarization in the model for future studies.

References

- Akinlo, A. (2003). Exchange rate depreciation and currency substitution in Nigeria. *African Review of Money Finance and Banking*. 16(1). 139-143.
- Anghelance, C. & Anghel, M. G. (2014). Using the Regression Model For The Portfolios Analysis and Management. *Theoretical and Applied Economics*. 21(4). 53-66.
- Arango, S. & Nadiri, M. (1981). Demand for Money in Open Economies. *Journal of Monetary Economics*. 7(1). 69-83.
- Arteta, C. (2002). Exchange Rate Regimes and Financial Dollarization: Does Flexibility Reduce Bank Currency Mismatches?. *International Finance Discussion Papers*. 738. Board of Governors of the Federal Reserve System, Washington.
- Asteriou, D. & Hall, S.G. (2011). *Applied econometrics*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Baliño, T., Bennett, A. & Borenstein, E, (1999). *Monetary Policy in Dollarized Economies*, Occasional Paper, No. 171, the International Monetary Fund.
- Basso, H., Calvo-Gonzalez, O. & Jurgilas, M. (2011). Financial dollarization: The role of foreign-owned banks and interest rates. *Journal of Banking & Finance*. 35(4). 794-806.
- Bordo, M. & Choudhri, E. (1982). Currency Substitution and Demand for Money: Some Evidence from Canada. *Journal of Money, Credit and Banking*. 14(1). 48-57.

- De Nicoló, G. Honohan, P. & Ize, A. (2005). Dollarization of bank deposits: causes and consequences. *Journal of Banking and Finance*. 29(7). 1697-1727.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*. 37(3). 424-438.
- Işık, S. (2019). *Dollarization and Bank Performance*, (Master Thesis). Middle East Technical University, Ankara.
- Ize, A. & Levy-Yeyati, E. (2003). Financial Dollarization. *Journal of International Economics*. 59(2003). 323-347.
- Kaya, E. & Açıdoğuran, B. (2017). Finansal Dolarizasyon Unsurları Olarak Kredi Dolarizasyonu ve Mevduat Dolarizasyonu ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(14). 325-344.
- Metin Özcan, K. & Us, V. (2006). Dolarizasyon Sürecinde Son Gelişmeler: Türkiye ekonomisi Örneği. *TİSK Akademi*, 98-115.
- Mundell, R. A. (1963). Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*. 29(4). 475-485.
- Raheem, İ. & Asongu, S. (2018). Extending the determinants of dollarization in sub-Saharan Africa: The role of easy access to foreign exchange earnings. *Research in International Business and Finance*. 45. 106-120.
- Sahay, R. & Vegh, C. (1996). Dollarization in Transition Economies: Evidence and Policy Implications. *IMF Working Paper*. 95/96.
- Savastano, M. (1996). Dollarization in Latin America: Recent Evidence and Some Policy Issues. *IMF Working Paper*. 96/4.
- Tarawalie, A. & Jalloh, A. (2020). Dollarization in Sierra Leone: Evidence and Some Policy Options. *Applied Economics and Finance*. 7(4). 160-168.
- Turanlı, M. & Güriş, S. (2015). *Temel İstatistik*. 5. Edition, İstanbul: Der Yayınları.

Döviz Kurundaki Değişimin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi; Türkiye Örneği

&

The Effect Of The Change in Exchange Rates On The Tourism Sector; Evidence
From Turkey

Melih Mestanoğlu,

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Balıkesir University Institute of Social Sciences,

melihmestanoglu@gmail.com,

Orcid ID: 0000-0002-4369-444X

Hasan Hüseyin YILDIRIM,

Doc. Dr., Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler

Yüksekokulu,

Assoc. Prof.Dr., Balıkesir University, Burhaniye Applied Sciences

hhyildirim@balikesir.edu.tr,

Orcid ID: 0000-0002-5840-8418

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 27.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 18.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı 2 Issue: 2 Sayfa / Pages: 119-144

Atıf/Cite as: Mestanoğlu, M. & Yıldırım, H. H. (2021). Döviz Kurlarındaki Değişimin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi; Türkiye Örneği . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 119-144 . DOI: 10.35342/econder.958254

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000, Turkey. All rights reserved.

Döviz Kurundaki Değişimin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi; Türkiye Örneği

Öz

Bu çalışmada, döviz kurlarında meydana gelen değişimler karşısında Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı ve Türkiye'nin elde ettiği turizm gelirleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına yönelik olarak iki farklı model geliştirilmiştir. Geliştirilen ilk modelde gelen turist sayısı, diğer modelde ise elde edilen toplam turizm geliri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Döviz sepeti, enflasyon ve faiz oranı ise bağımsız değişken olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Analizde kullanılan zaman serisi 01/2003 - 09/2019 dönemlerine ait olup aylık olarak derlenmiştir. Veri setinin derlenmesinde T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, TURSAB, TÜİK ve TCMB'ye ait kaynaklardan yararlanılmıştır. Elde edilen veriler ile Johansen Eşbütünlük ve Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Analizlerin yapılmasında EViews 9 programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, döviz kurunda yaşanan değişimlerin, Türkiye'ye gelen turist sayısı ve Türkiye'nin elde ettiği turizm geliri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Araştırmaya ait bulgulardan yola çıkarak sektör temsilcilerine, araştırmacılara ve akademisyenlere yönelik öneriler sunulmuş ve araştırma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Ekonomisi, Döviz Kuru, Turist Harcaması, Turizm Geliri, Turist Sayısı

The Effect Of The Change In Exchange Rates On The Tourism Sector; Evidence From Turkey

Abstract

In this study, it is aimed to determine that there is any effect on the number of tourists that visiting Turkey and tourism revenues of Turkey if there is any changes in exchange rates. Two different models were developed for the purpose of the study. The number of tourist was used as the dependent variable in the first model. Also, tourism income was used as dependent variable in the second model. In addition, currency basket, inflation and interest rate were included as independent variables in this study. The time series that used in the analysis belongs to the periods 01/2003 - 09/2019 and has been compiled on a monthly basis. In compiling the data set, resources belonging to the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, TURSAB, TUIK and CBRT were used. Johansen Co-integration and Granger Causality analysis were performed with the obtained data. EViews 9 program was used in the analysis. The findings obtained in the research show that the changes in the exchange rate don't have any effect on the number of tourists that visiting to Turkey and the Turkey's tourism income. Based on the findings of the research, suggestions for sector representatives, researchers and academicians were presented.

Key Words: Tourism Economics, Exchange Rate, Tourist Expenditure, Tourism Income, Number of Tourist

Giriş

Göçebe hayattan, yerleşik düzene geçiş yapan insanoğlu, zaman içerisinde birçok farklı sebeplerle buldukları bölgelerden başka coğrafi noktalara geçiş yapmıştır. Genellikle ticari bir amaç taşıyan bu seyahatler zaman geçtikçe turizm olgusunun ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Günümüzde kabul gören, 1980 yılında Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanlığı Birliği (AIEST) tarafından düzenlenen tanım ile turizm, "insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki,

genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü'' olarak ifade edilmektedir.

İnsanoğlu çeşitli psikolojik, sosyal, dini ve kültürel gereksinimlerini karşılamak adına yaşadıkları alan dışında farklı yerleri gezme, görme, eğlenme ve dinlenme gibi turizm faaliyetlerinde yer alır (Aykın Mehter, 2001). Turizm sektörü, endüstri devrimi ile ulaşım imkanlarındaki kolaylıkların ve gelirin artması sonucu gelişmiştir. Günümüzde turizm sektörü bacasız sanayi olarak nitelendirilmektedir. Bireylerin yaşamlarındaki boş zamanın artması ve yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde var olan tarihi ve doğal güzellikler tüm dünyaya tanıtılmış ve turizm sektörü hızlı bir gelişim göstermiştir (Karataş ve Babür, 2013).

Tablo 1. Dünya Üzerindeki Toplam Turist Varışları ve Toplam Gelir

Yıl	Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Elde Edilen Gelir (Milyar\$)	Kişi Başı Elde Edilen Gelir (\$)
2005	807	682	845
2006	847	733	865
2007	903	856	948
2008	922	944	1024
2009	880	852	968
2010	940	919	978
2011	983	1.030	1048
2012	1.035	1.075	1039
2013	1.087	1.159	1066
2014	1.133	1.245	1099
2015	1.186	1.260	1062
2016	1.235	1.220	988
2017	1,326	1,340	1011

Kaynak: UNWTO (Dünya Turizm Örgütü) Tourism Highlights 2006 – 2018 Edition

Tablo 1 incelendiğinde, geçmiş yıllardan günümüze kadar olan süreçte turizm faaliyetlerine katılan kişi sayısının sürekli olarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin turizm sektörü üzerinde yoğunlaşmasına ve turizm sektörüne olan yatırımların artmasına neden olmuştur. 1950 dönemlerinde dünya üzerinde turizm faaliyetlerine katılan turist sayısı 25 milyon kişi iken, bu sayı 2005 yılında 807 milyon kişiye, 2017 yılında ise 1,326 milyon kişiye ulaşmıştır.

Tablo 2. Ülkelere Göre Gelen Turist Sayısı Dünya Sıralaması (Milyon Kişi)

Sıralama	Ülkeler	2017	2016	2015
1.	FRANSA	86.9	82.6	84.5
2.	İSPANYA	81.8	75.3	68.2
3.	A.B.D	76.9	76.4	77.8
4.	CİN	60.7	59.3	59.9
5.	İTALYA	58.3	52.4	50.7
6.	MEKSİKA	39.3	35.1	32.1
7.	İNGİLTERE	37.7	35.8	34.4
8.	TÜRKİYE	37.6	30.3	39.5
9.	ALMANYA	37.5	35.6	35.0
10.	TAYLAND	35.4	32.5	29.9
11.	AVUSTURYA	29.5	28.1	26.7
12.	JAPONYA	28.7	24.0	19.7
13.	HONG KONG	27.9	26.6	26.7
14.	YUNANİSTAN	27.2	24.8	23.6
15.	MALEZYA	25.9	26.8	25.7

Kaynak: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı

Dünya sıralamasında en çok turist ağırlayan ilk 15 ülke Tablo 2’de verilmiştir. Tablodan elde edilen verilere göre 2017 yılında en çok ziyaretçi çeken ülke 86,9 milyon turist ile Fransa olurken onu, 81,8 milyonla İspanya, 76,9 milyonla ABD izlemiştir. Türkiye ise bu sıralamada 37,6 milyon turist ile 8. sırada yerini almıştır.

Tablo 3’te dünyada turizm faaliyetlerinden en çok gelir elde eden ilk 15 ülkeye yer verilmiştir. Elde edilen bu verilere göre; 2017 yılında 210,7 milyar dolar gelir elde eden ABD, diğer ülkelerden açık ara farkla birinci sırada yer almıştır. Bunu 68,1 milyar dolar ile İspanya ve 60,7 milyar dolar gelir ile Fransa izlemiştir. İlginçtir ki en çok turist ağırlayan ülkeler arasında dünya sıralamasında üçüncü konumda olan ABD, elde edilen gelir bakımından tüm ülkelerin önüne geçerek birinci sırada yer almaktadır. Türkiye’de ise dünya sıralamasında en çok turist ağırlayan ülkeler arasında 8. sırada yer alırken turizm gelirleri açısından 14. sırada yer almaktadır. Ülkelerin turist sayıları ile turizmden elde etmiş oldukları gelir doğrusal değildir.

Tablo 3. Ülkelere Göre Turizm Gelirleri Dünya Sıralaması (Milyar \$)

Sıralama	Ülkeler	2017	2016	2015
1.	A.B.D	210.7	206.9	206.9
2.	İSPANYA	68.1	60.5	56.6
3.	FRANSA	60.7	54.5	58.3
4.	TAYLAND	57.5	48.8	44.9
5.	İNGİLTERE	49.0	47.9	50.2
6.	İTALYA	44.2	40.2	39.4
7.	AVUSTRALYA	41.7	37.0	34.2
8.	ALMANYA	39.8	37.5	36.9
9.	MACAO	35.6	30.4	31.0
10.	JAPONYA	34.1	30.7	25.0
11.	HONG KONG	33.3	32.8	36.2
12.	ÇİN	32.6	44.4	45.0
13.	HİNDİSTAN	27.4	22.4	21.0
14.	TÜRKİYE	22.5	18.7	26.6
15.	MEKSİKA	21.3	19.6	17.7

Kaynak: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı

Dünyadaki turizm faaliyetleri hızla gelişirken, Türkiye’de buna paralel olarak gerek ekonomi bazında gerekse mikro bazda turizm sektöründe hızlı bir gelişim göstermiştir. Turizmin milli gelir içerisindeki payının artması, turistik amaçlı yapılan yatırımlardaki artış, turizmin istihdama önemli ölçüde katkı sağlaması, ödemeler dengesine olumlu etkisi ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi turizm sektörünün önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir (Dilber, 2007).

Tablo 4. Yıllara Göre Türkiye’ye Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı

Yıllar	I. Cevrek	II. Cevrek	III. Cevrek	IV. Cevrek	Toplam
2003	1.344.898	3.326.548	6.280.333	3.077.779	14.029.558
2004	1.925.655	4.801.835	7.208.959	3.580.459	17.516.908
2005	2.504.460	6.053.565	8.544.066	4.022.795	21.124.886
2006	2.215.794	5.660.359	8.282.690	3.660.990	19.819.833
2007	2.601.433	6.582.675	9.807.497	4.349.306	23.340.911
2008	2.984.565	7.702.299	10.827.944	4.821.869	26.336.677
2009	2.858.473	7.732.158	11.239.407	5.247.076	27.077.114
2010	3.178.438	8.392.989	11.563.774	5.497.003	28.632.204
2011	3.673.010	9.354.484	12.597.804	5.830.778	31.456.076
2012	3.439.745	9.284.233	13.033.006	6.025.848	31.782.832
2013	4.214.348	10.335.173	13.805.643	6.554.934	34.910.098
2014	4.350.979	10.887.242	14.850.281	6.749.398	36.837.900
2015	4.530.224	10.364.530	14.863.339	6.486.539	36.244.632
2016	4.063.477	6.676.749	9.506.602	5.105.385	25.352.213
2017	3.802.314	8.447.135	13.811.054	6.349.531	32.410.034
2018	5.128.406	10.839.595	15.847.951	7.672.449	39.488.401

Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

Tablo 4’te yıllara ve aylara göre Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi sayıları verilmiştir. Genel olarak bakıldığında, bazı dönemler haricinde Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi sayısında düzenli olarak artış gözlemlenmiştir. Şöyle ki 2003 yılında 14 milyon olan toplam yabancı ziyaretçi sayısı, 2018 yılına gelindiğinde 39,4 milyon kişiye ulaşmıştır.

2011 yılında gerçekleşen Suriye iç savaşı, 2012 yılında Avrupa'nın birçok yerinde gerçekleştirilen yerel seçimler ve Türkiye-Suriye arasında yaşanan siyasi gerginlikler, gelen turist sayısını olumsuz yönde etkilemiştir (Dilek ve Kulakoğlu Dilek, 2017) 2012 yılında 31,7 milyon olan turist sayısı 2014 yılında 36,7 milyona yükselmiştir. 2015 yılında dünyada ve Türkiye'de gerçekleşen terör olayları, Rusya ile Türkiye arasında yaşanan siyasi krizler sonucunda 2016 yılında Türkiye'ye gelen toplam ziyaretçi sayısında ciddi oranda bir düşüş gözlemlenmiştir. 2017 ise yılında tekrardan 32,4 milyona yükselmiştir. 2018 yılına kadar olan süreçte bazı terör olayları ve politik sorunlar devam etse de geçmiş yıllara oranla ülkeye gelen toplam turist sayısında sürekli olarak bir artış gözlemlenmiştir. 2018 yılında bu rakam %21,6 oranında artarak 39,4 milyon seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 5. Yıllara Göre Elde Edilen Turizm Gelirleri

Yıllar	Turizm Geliri	Ortalama Harcama	Turizm Gelirinin GSYİH İçindeki Payı (%)
	(1000\$)	(\$)	
2003	13.854.866	850	%4,4
2004	17.076.607	843	%4,2
2005	20.322.111	842	%4,1
2006	18.593.951	803	%3,4
2007	20.942.500	770	%3,1
2008	25.415.067	820	%3,3
2009	25.064.482	783	%3,9
2010	24.930.997	755	%3,2
2011	28.115.692	778	%3,4
2012	29.007.003	795	%3,3
2013	32.308.991	824	%3,4
2014	34.305.903	828	%3,7
2015	31.464.777	756	%3,7
2016	22.107.440	705	%2,6
2017	26.283.656	681	%3,1
2018	29.512.926	647	%3,8

Kaynak: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

Türkiye'de 2003 yılından bu yana gelen turist sayısına bakıldığında yıllar itibariyle sürekli olarak bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Gelen turistlerden elde edilen gelirlerin de turist sayısına paralel olarak arttığı söylenebilir. Şöyle ki; 2003 yılında 14 milyon ziyaretçiden yaklaşık olarak 13,8 milyar dolar olan toplam turizm geliri, 2018 yılına gelindiğinde ise 39,4 milyon ziyaretçiden 29,5 milyar dolar gelir elde edildiği görülmektedir. Bu kısımda ortalama harcama etkeni oldukça önemlidir. Tablo 5'e genel anlamda bakıldığında ortalama harcamaların 647 ila 850 dolar aralığında olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca yıllara göre bakıldığında bazı dönemlerde toplam turizm gelirlerinin artmasına rağmen ortalama harcamada düşüş olduğu

görülmüştür. Bu durum o dönemlerde turist sayısında bir artış yaşanmasının, ancak gelen turistlerin önceki yıllara nazaran daha az düzeyde harcama yaptıklarının göstergesidir. Elde edilen verilere göre karşılaştırmalı bir analiz yapıldığında gelen turist profilinin daha az para harcayan veya gelir düzeyi düşük ülkelerden gelen turistler olduğu sonucuna ulaşılabilir. Turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı ise yıllara göre değişiklik göstermektedir. 2003 yılında %4,4 olan bu oran zamanla düşerek 2018 yılında %3,8 seviyesine gerilemiştir.

1. Turizm ve Ekonomi

Ekonomi üç temel sektörden oluşmaktadır. Bunlar; tarım, sanayi ve hizmetler sektörüdür. Bahsedilen her temel sektör de kendi içerisinde alt sektörler barındırmaktadır. Tüm sektörlerin dönemler içerisindeki üretim miktarları, ekonominin toplam üretim değerlerini vermektedir. GSMH, o dönem içerisindeki tüm mal ve hizmet üretimlerini gösteren çizelgedir. Bu çizelge içerisinde temel sektörlerin yanı sıra alt sektörlerin üretim miktarlarına da yer verilmektedir (Yağcı, 2007).

Turizm, sosyo-ekonomik bir olaydır. Bireylerin boş zamanlarının ve tasarruflarının ne şekilde kullanılacağına dair ekonomik kararlarla başlamaktadır. Aynı zamanda turizm, ulusal ve uluslararası hareketlilik oluşturan ekonomik bir aktivitedir. Tüketim, yatırım, istihdam, kamu gelirleri ve ihracat gibi ekonomik yönleri vardır. 1920'li yılların sonlarına doğru turizm, birçok ülke için önemi artan bir faaliyet niteliği kazanmıştır. Ülkelerin görülmeyen ihracat kalemi olarak nitelendirilen turizm, ülkeler açısından ödemeler dengesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Turizm bu anlamda ülke içinde perakende fiyatlarla üretilmiş olan ürün ve hizmet ihracatı olarak ifade edilmektedir. Bireylerin turizm faaliyetlerine katılmaya karar vermeden önce göz önünde bulundurması gereken önemli noktalardan biri ekonomi etkenidir. Bu mikroekonominin bir konusudur. Boş zamanın ne şekilde tüketileceği, gelirler ile ihtiyaçların ne doğrultuda ve nasıl karşılanacağını, boş zaman tüketiminden ne kadar gelir elde edileceğini ve turizm faaliyetlerinin alacağı şekil, ekonomik analiz konusunu oluşturmaktadır (Kozak vd., 2015). Genel olarak bakıldığında toplumdaki bireylerin ne kadarının turizm faaliyetlerine katılacağını, katılacak bireylerin kaçının konaklama hizmetlerinden faydalanacağını veya kaç gece konaklayacağını, bireylerin hangi ürün veya hizmetleri talep edeceklerini ve yapılacak harcamaların hangi bölgelere dağılacağı gibi konular ekonomi bilimini yakından ilgilendirmektedir (Öztaş ve Karabulut, 2006).

Turizm ekonomisi de dahil olmak üzere diğer tüm alanların ortak noktası ekonomi bilimine bağlıdır. Turizm ekonomisinde vurgulanması gereken birkaç temel nokta yer almaktadır. İlk olarak, turizm dünya üzerinde ülkelerin ekonomileri açısından önemli bir rol oynayan ve giderek artan ilgiye sahip, ekonomik faaliyet alanı olarak nitelendirilmektedir. İkinci önemli nokta uzmanlaşmadır. Uzmanlaşma, Adam Smith ile, ekonomi biliminin de üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. İçerisinde birçok alt dal barındıran turizm sektöründe de uzmanlaşma oldukça önemlidir. Turizm ekonomisi de turizm işletmeciliği, turizm pazarlaması, turizm sosyolojisi gibi birbirinden farklı olan fakat aynı zamanda birbirinin tamamlayıcısı rolü üstlenen bir alan olarak görülmelidir (Yağcı, 2007).

2. İlgili Alanyazın

Turizm sektörü ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Aşağıda bu çalışmalardan bir kısmına yer verilmiştir.

İçöz vd. (1998) tarafından yapılan çalışmada, 1982–1993 dönemleri arasında Türkiye'ye 10 farklı ülkeden (Almanya, Yunanistan, Fransa, İsviçre, İngiltere, Hollanda, Avusturya, Belçika, İtalya, Finlandiya) gelen turist sayılarını ve o döneme ait arz ile ilişkili değişkenleri ele alarak turizm talebine olan etkinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, döviz kurunun Türkiye'nin turizm talebi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Webber (2001)'in çalışmasında, 1983–1997 dönemine ilişkin üçer aylık veri seti kullanarak Avustralya'nın dış turizm talebi ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen verilere Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Yapılan analizlere göre; döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin, uzun vadede turizm talebini %50 gibi önemli bir ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Eugenio – Martin, Morales ve Scarpa (2004)'ün çalışmasında Latin Amerika için turizm ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985'ten 1998'e kadar olan süreç arasında incelemiştir. Çalışmada panel veri yönetimi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda döviz kuru ve satın alma gücü paritesinin turizmin büyümesinde önemli olmadığı tespit edilmiştir.

Eilat ve Einav (2004)'ün çalışmasında uluslararası turizme etki eden faktörler incelenmiştir. Çalışma 1985-1998 dönemlerine ilişkin turist varışlarını ele almış olup elde edilen verilere panel analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, politik riskin turizm açısından oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun haricinde, yazarlar turizmin talep açısından elastik bir yapıya sahip olmasından dolayı döviz kurunun ve döviz kuru oynaklığının önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamışlardır.

Mervar ve Payne (2007) çalışmasında 1994–2004 dönemlerine ilişkin verilerle ARDL yaklaşımı kullanarak, Hırvatistan'daki destinasyonlar için toplam dış turizm talebiyle ilgili uzun vadeli esneklik tahminlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuçlar, uzun vadeli esneklik tahminlerinde turizm talebinin turist kabul eden ülkelerin gelirleri açısından oldukça olumlu ve esnek olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazarlar istatistiksel olarak reel kuru ve ulaşım maliyetlerinin, dış turizm talebinde bir belirleyici güce sahip olmadıklarını savunmaktadır.

Demirel vd. (2008)'nin çalışmasında döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin, Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. 1994-2006 dönemine ilişkin verilere Johansen Eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda İngiltere ve Fransa'dan gelen turistlerin cari kuru önemsedikleri

Almanya'dan gelen turistlerin ise döviz kurundaki değişimleri önemsemedikleri sonucuna varılmıştır.

Santana-Gallego (2010)'nın çalışmasında döviz kuru rejimlerinin uluslararası turizm akımları üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Veriler 1995–2004 dönemlerine ilişkin olup OECD ülkelerinden oluşmaktadır. Analiz için panel veri yöntemini kullanılmıştır. Analiz sonucunda, döviz kuru aranjanlarında, esnekliğin az olmasının turizm sektöründe pozitif bir etki yarattığını tespit edilmiştir.

Çelik Uğuz ve Topbaş (2011)'in makalesinde 1990–2010 dönemlerine ilişkin, turist varışları ve döviz kuru ele alınarak Türkiye'deki turizm talebi ile döviz kuru arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada EGARCH modeli ve Eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, uzun dönemde turizm talebi, döviz kuru oynaklığı ve döviz kuru arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Erkan vd. (2013)'ün çalışmasında turizm gelirlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. 2005–2012 dönemine ilişkin verilere VAR ve Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, turist sayısı ile turizm gelirleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bunun haricinde, turizm gelirleri ile reel döviz kuru, toplam yatırım tutarı, istihdam, yatak sayısı, teşvikli belge sayısı arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Şit (2014)'in çalışmasında Türkiye'de turizm sektörünü etkileyen ekonomik faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. 2000–2012 dönemine ilişkin verilere, ADF, PP Birim Kök estleri, Johansen Eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto Nedensellik analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda turist sayısı, reel döviz kuru ve enflasyonun turizm gelirleri üzerinde etkili olduğu, turizm gelirlerinin enflasyon, turist sayısı ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç ve Bayar (2014)'in çalışmasında, reel efektif döviz kurundaki dalgalanmalar ile Türkiye'nin turizm gelirleri ve turizm harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. 1994-2013 dönemine ilişkin verilere Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, reel efektif döviz kuru volatilitesi ile turizm geliri ve turizm harcamaları arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Pekmezci ve Bozkurt (2016)'un çalışmasında döviz kurları ile Türkiye'nin turizm gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. 2005–2015 dönemine ilişkin verilere ADF Birim Kök, Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, turizm gelirleri ile USD arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisine rastlanılmamış olsa da turizm gelirleri ile Euro arasında uzun dönemde eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Albayrak (2017)'in çalışmasında, reel döviz kuru ile Türkiye'deki turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2010–2017 dönemine ilişkin verilere ADF, PP, Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz

sonucunda, reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirlerini etkilediğini göstermektedir.

Ergen ve Yavuz (2017)'un çalışmasında Türkiye'ye yönelik gerçekleşen turist hareketliliğinde döviz kuru oynaklığının etkisini, 2003–2016 dönemine ilişkin veriler ile incelemektedir. Döviz kuru oynaklığı ile turist hareketliliği arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek adına elde edilen veri setine ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre uzun dönemde bahsi geçen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Geyikçi (2017) 2005-2015 yıllarında BİST Turizm endeksine ait aylık seriler ile tarım dışı istihdam rakamları ve otel ve motellere ait doluluk oranlarının birbirleri ve BİST Turizm endeksi üzerine yaratacağı karşılıklı etkiyi ve bu etkinin yönünü ortaya çıkarmak için Johansen Eşbütünleşme ve VECM/Granger Nedensellik testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde VECM/Granger testi neticesinde BİST Turizm endeksinin, doluluk oranları ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunduğu belirlenmiştir. Yine doluluk oranları ile istihdam oranlarının karşılıklı nedensellik ilişkisi içerisinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır, diğer yandan bu test neticesinde elde edilmiş olan uzun dönem katsayısı ECMt-1'de BİST ve doluluk için %10 oranında anlamlı bulunmuştur.

Çoban vd. (2018)'nin yaptıkları çalışmada, yapısal kırılma ve farklı varyanslılık durumları altında, Türkiye'nin ekonomik büyüme ve turizm geliri, turist sayısı gibi turizm bileşenleri arasındaki eşbütünleşik yapı incelenmiştir. 2000–2016 dönemine ilişkin verilere Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik analizleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda, turizm sektörünün Türkiye'nin ekonomik açıdan büyümesinde pozitif yönde katkı sağladığı, ayrıca reel efektif döviz kurunun turizm sektörü üzerinde anlamlı bir etki bulunmadığı ve turist sayılarının turizm gelirleri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

3. Yöntem

Yapılan literatür araştırmasının ardından değişkenler arasında iki farklı model oluşturulmuştur. Denklem 1 (D1) ve Denklem 2 (D2)'de model denklemleri yer almaktadır. Analizde kullanılan değişkenler ve kısaltmaları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait veriler aylık bazda olup 2003:01-2019:09 dönemini kapsamaktadır. Veriler T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜRSAB, TÜİK, ve TCMB'ye ait veri tabanlarından elde edilmiştir. Araştırmanın uygulama kısmında EViews 9 paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 6. Değişkenler ve Kısaltmaları

Değişken Adı	Değişken Kodu	Veri Kaynağı
Enflasyon	Enf	TCMB
Faiz	Faiz	TCMB
Gelen Turist Sayısı	Gts	TURSAB,
Mevsimsellikten	Gtssa	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Döviz Sepeti	Spt	TCMB
Toplam Turizm Geliri	Ttg	TURSAB,
Mevsimsellikten	Ttgsa	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

$$\overline{GTS}_t = \beta_0 + \beta_1 SPT + \beta_2 ENF + \beta_3 FAIZ + u_t \quad (D1)$$

$$\overline{TTG}_t = \beta_0 + \beta_1 SPT + \beta_2 ENF + \beta_3 FAIZ + u_t \quad (D2)$$

Model 1’de bağımsız değişken olarak belirlenen döviz sepeti, enflasyon veya faiz oranlarında yaşanan değişimlerin bağımlı değişken olan toplam gelen turist sayısı üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Model 2’de ise döviz sepeti, enflasyon veya faiz oranlarında meydana gelen değişiklerin bağımlı değişken olan toplam turizm geliri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmaya uygun modellerin belirlenmesinin ardından, çalışmada kullanılan değişkenlere ait zaman serilerinin mevsimsellik içerip içermediği kontrol edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda mevsimsellik içeren seriler mevsimsellikten arındırılarak analize devam edilmiştir. Çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Daha sonra, değişkenler arasında kısa eşbütünlük ilişkisi olup olmadığını anlamak için Johansen Eşbütünlük analizi yapılmıştır. Son aşamada ise, Granger Nedensellik analizi yapılarak değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı, nedensellik ilişkisi olmasının halinde bu ilişkinin yönünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.1. Mevsimsellik (Seasonality)

Mevsimsellik, değişkenler üzerinde zaman serilerinin kendilerinden kaynaklanmayan bir hareketliliği ortaya çıkarmaktadır (Sevütekin ve Nargeleçekenler, 2010). Mevsimsellik olduğu düşünülen zaman serileri kullanarak yapılacak olan ekonometrik analizlerde, regresyon analizine tabi tutulacak tüm değişkenlerin mevsimsellik durumlarının belirlenmesi ve ortadan kaldırılması yapılacak olan analizin kalitesini ve tahmin başarısını yükseltmektedir. Çünkü kullanılan zaman serilerinde farklı dönemde oluşan önemli değişiklikler tüm zaman serisinin varyansını etkilemektedir (Orhunbilge, 1999).

Mevsimsel veri modeli olarak, durağan olmayan serilerde de kullanılan Box-Jenkins metodolojisi kullanılabilir. ACF ve PACF değerlerinin gecikme değerleri k gecikmeleri şeklinde devam etmektedir. Üç aylık dönemler halindeki mevsimsellik modeli aşağıda gösterildiği şekildedir;

$$\overline{y_t = a_1 y_{t-4} + u_t} \quad |a| < 1 \quad (D3)$$

Birinci denklem için k=4'te PACF ve bir zirve ve ikinci denklem için aynı gecikmede ACF de bir zirve oluşmaktadır. Hem mevsimselliği hem de ARMA modelini kapsayan çoğaltıcı mevsimsellik (multiplicative seasonality) modeli oluşturulabilmektedir (Kutlar, 2017). Otoregresif ve hareketli çoğaltıcı mevsimsellik modelleri aşağıda gösterildiği şekildedir;

$$\overline{y_t = a_1 y_{t-1} + u_t + 0_1 u_{t-1} + 0_4 u_{t-4} + 0_1 0_4 u_{t-5}} \quad (D4)$$

$$\overline{(1 - a_1 L)(1 - a_4 L^4)y_t = (1 - 0_1 L)u_t} \quad (D5)$$

3.2. Birim Kök Testi (Unit Root Test)

Zaman serilerinde yer alan değişkenlerin genellikle aşağı veya yukarı yönde bir eğilim halinde oldukları gözlemlenmektedir. Böyle durumlarda belirli bir düzen içerisinde seyretmeyen verilerin farkı alınarak, bir düzen halinde seyreden verilerin ise fark alınmadan uygun dönüşümler yapılarak zaman serisi durağan hale getirilmektedir. Bu nedenle öngörü veya istatistiksel olarak bir sonuç elde etmek için öncelikle serinin durağan olup olmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Çünkü serinin durağanlığının kontrol edilmemesi ve serinin durağan olması durumunda yapılacak olan istatistiklerde hatalı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Durağanlığın tespit edilmesi amacıyla kullanılan birçok test vardır. Fakat bunlardan en yaygın olarak kullanılan Dickey-Fuller, Genişletilmiş (augmented) Dickey-Fuller ve bunun haricinde parametrik olmayan Phillips-Perron testidir (Kutlar, 2017). Bu sebeple çalışmada kullanılacak olan serilerin durağanlığının test edilmesinde ADF ve PP testi kullanılmıştır.

3.3. Eşbütünleşme Testi (Cointegration Test)

Ekonomik analizlerde kullanılacak zaman serilerinin birim kök içermesi yani durağan olmaması durumunda sahte regresyon ortaya çıkmaktadır. Serilerin durağanlaştırılması halinde ise seri orijinal değerlerinden uzaklaşmakta ve farkların alınmasının ardından serilerde uzun ve kısa dönem ilişkileri ortadan kalkmaktadır. Buna bağlı olarak serilerde uzun dönem ilişkisi oluşmamaktadır. Eş bütünleşme testi

ise bu tarz sıkıntıları ortadan kaldırmak için çıkarılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Sarıkovanlık vd., 2019). Eş bütünleşme modeli aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = c + pX_t + \varepsilon_t \rightarrow \hat{\varepsilon}_t = Y_t - \hat{c} - \hat{p}X_t \quad (D6)$$

Eş bütünleşme testinde, tek değişkenli ve çok değişkenli olma durumuna göre iki farklı yöntem uygulanmaktadır. 1987 yılında Engle-Granger tarafından geliştirilen tek denkleme dayalı olan, iki veya daha fazla değişken arasında bir denge ilişkisi olup olmadığını gösteren bir yaklaşımdır. Fakat değişkenlerin arasında birden fazla denge ilişkisi olduğu durumlarda, tek bir denge varmış gibi ele alması analizlerde problemlere yol açmaktadır. Bu nedenle 1988 yılında Johansen çoklu eşbütünleşme vektörünün tahminlenmesi yaklaşımı ile vektör otoregresif (VAR) modelini geliştirmiştir (Göktaş vd., 2018).

3.4. Nedensellik Testi (Causality Test)

Değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisinin varlığının tespit edilmesi ve bir neden-sonuç ilişkisinin belirlenmesi halinde bu ilişkinin tek yönlü veya çift yönlü olup olmadığını nedensellik analizi ile ortaya koyulmaktadır. Genel olarak yapılan çalışmalarda seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde en yaygın olarak kullanılan metot, 1969 yılında Granger tarafından dünyaya kazandırılan Granger nedensellik testidir (Akçay, 2013).

3.4.1. Granger Nedensellik Testi

Granger Nedensellik testi çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkinin olup olmadığını, eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla kullanılan ekonometrik bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Granger Nedensellik testi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını belirlemede en çok bilinen ve yoğun olarak kullanılan bir analiz türüdür (Göktaş vd., 2018).

Granger testine ait model aşağıdaki gibidir;

$$X_t = \sum_{i=1}^p a_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^p \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (D7)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^q \gamma_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^q \delta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (D8)$$

Yukarıda verilen denklemde X_t 'nin Y_t 'ye neden olup olmadığını incelenmiştir. Y_t değerleri ile şimdiki Y_t 'nin ne kadarını açıklayabildiğini ve bununla birlikte X_t 'nin de gecikmeli değerlerinin eklenmesinin ardından açıklamada bir değişiklik olup olmadığını test etmektedir. Şayet, X_t 'lerin katsayıları istatistiksel açıdan anlamlı olduğu durumda X_t değişkeninin Y_t 'nin nedeni olduğunu söylemek mümkündür (Göktaş vd., 2018). Yapılan testin ardından çalışmada kullanılan

değişkenler arasında tek yönlü, çift yönlü nedensellik olabileceği gibi, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna da varılabilmektedir (Göktaş vd., 2018).

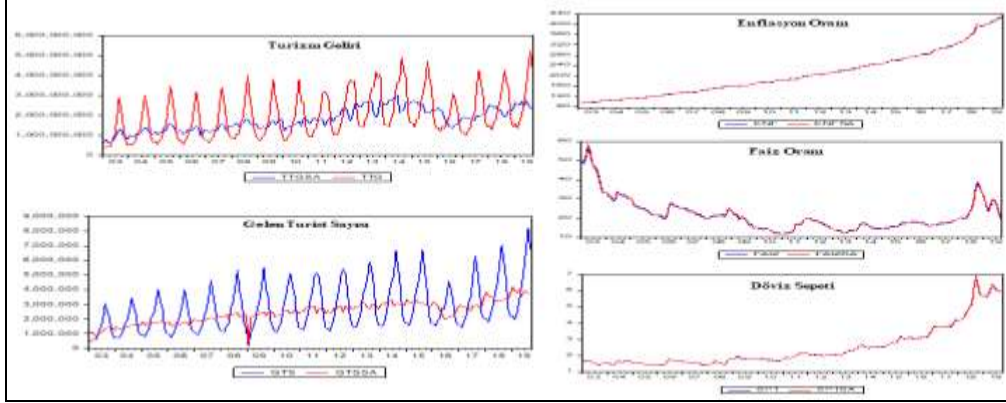
4. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde, çalışmada kullanılan verilere uygulanan analiz sonucu elde edilen bulgular ve bu bulgulara ait yorumlar yer almaktadır.

4.1. Mevsimsellik Testi Bulguları

Mevsimsellik ile ilgili turizm geliri, gelen turist sayısı, faiz, enflasyon, döviz sepeti değişkenlerinin hareketli ortalama (Moving Average) yöntemine göre mevsimsellik sonuçlarına aşağıdaki grafiklerde yer verilmiştir. Grafiklerde verilen zaman serileri 2003 – 2019 dönemlerini kapsamaktadır.

Şekil 1. Değişkenlere Ait Mevsimsellik Bulguları

Turizm gelirleri değişkenine ait grafik incelediğinde, grafikte yer alan kırmızı çizgilerin mevsimsellikten arındırılmamış, mavi çizgilerin ise mevsimsellikten arındırılmış değerleri yer almaktadır. Grafiğe bakıldığında seride testere dişini andıran dalgalanmaların oluştuğu ve mevsimsellik durumunun olduğunu söylemek mümkündür. Aynı durum gelen turist sayısı değişkenine zaman serisinde de görülmektedir. Bu nedenle bahsedilen her iki değişkene ait zaman serilerinin mevsimsellikten arındırılmış değerleri baz alınmıştır. Enflasyon, faiz ve döviz sepeti değişkenlerine ait grafikleri incelediğimizde ise ilk iki grafiğin aksine testere dişini andıran herhangi bir dalgalanmanın olmadığı ve mevsimsellik içermediği görülmektedir. Bu nedenle değişkenlere ait zaman serilerinin düzey değerleri ile analize devam edilmiştir.

4.2. ADF ve PP Birim Kök Testi Bulguları

Tablo 7. ADF ve PP Birim Kök Testi Bulguları (I0)

	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Enf	5.2338 (0.9999)	3.0486 (0.9999)	5.8736 (0.9999)	2.8482 (0.9999)
Faiz	-3.4097 (0.0117)	-3.2379 (0.0801)	-3.4491 (0.0104)	-2.8150 (0.1937)
Gtssa	-1.8761 (0.3431)	-4.5375 (0.0017)	-2.2956 (0.1744)	-6.3171 (0.0001)
Spt	2.7183 (0.9999)	0.3469 (0.9987)	2.2292 (0.9999)	-0.3996 (0.9870)
Ttgsa	-1.4045 (0.5793)	-2.5204 (0.3180)	-2.3787 (0.1491)	-4.1293 (0.0067)
* $P < 0,01$ ** $P < 0,05$ *** $P < 0,10$				

Tablo 7 incelendiğinde, ADF ve PP testlerindeki Enf, Faiz, Gts, Spt, Ttg değişkenlerinin her birinin olasılık değeri olan "P" değeri %1'den, %5'ten ve %10'dan büyük olduğunu söylememek mümkündür. I0'da yapılan birim kök testi sonuçlarında her bir değişkende sabitlik görülmez ise ilgili değişkenlerin farkları alınarak sabit hale getirilir. Buna bağlı olarak, değişkenleri durağanlaştırmak için I1 ADF ve PP birim kök testleri birinci farkları alınarak tekrarlanmıştır. Birinci farkların alınarak oluşturulan değerler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. ADF ve PP Birim Kök Testi Bulguları (I1)

	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
dEnf	-4.2139 (0.0008)*	-7.5417 (0.0001)*	-9.1188 (0.0001)*	-9.9565 (0.0001)*
dFaiz	-9.2131 (0.0001)*	-9.4842 (0.0001)*	-8.2470 (0.0001)*	-8.0641 (0.0001)*
dGtssa	-13.6367 (0.0001)*	-13.6022 (0.0001)*	-24.7026 (0.0001)*	-24.6255 (0.0001)*
dSpt	-7.5061 (0.0001)*	-8.3041 (0.0001)*	-9.3005 (0.0001)*	-9.4023 (0.0001)*
dTtgsa	-3.3485 (0.0141)**	-3.3297 (0.0646)***	-17.8990 (0.0001)*	-17.8730 (0.0001)*
* $P < 0,01$ ** $P < 0,05$ *** $P < 0,10$				

Tablo 8'de Enf, Faiz, Gts, Spt ve Ttg değişkenlerinin birinci farklarının alınmasından sonra olasılık "P" değerlerinin %10'dan, %5'ten ve %1'den küçük olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenlerin durağan olduğunu ifade etmektedir. ADF testi ile elde edilen bulgular, PP testinin sonuç değerlerini de destekler niteliktedir.

4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Bulguları

Tablo 9. Birinci Modele Ait Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-3298.569	NA	1.02e+10	34.40176	34.46963	34.42925
1	-3164.640	260.8838	3.00e+09	33.17333	33.51265*	33.31076
2	-3136.424	53.78641	2.64e+09	33.04608	33.65686	33.29345
3	-3107.360	54.19134	2.31e+09	32.91000	33.79224	33.26732*
4	-3095.131	22.29327	2.40e+09	32.94928	34.10298	33.41654
5	-3072.776	39.81952	2.25e+09*	32.88309*	34.30824	33.46028
6	-3063.873	15.48753	2.43e+09	32.95701	34.65362	33.64415
7	-3048.112	26.76080*	2.44e+09	32.95950	34.92757	33.75659
8	-3035.449	20.97359	2.54e+09	32.99426	35.23379	33.90128

Tablo 9’da gecikme uzunluklarının LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri tarafından doğrulanmış verileri yer almaktadır. Bilgi kriterlerince en çok doğrulanmış değer “*” ile gösterilmektedir. Tablo 9’a bakıldığında, FPE’ye ve AIC’ye göre beş, SC’ya göre bir, HQ’ye göre ise üç gecikme uzunluğu olarak doğrulanmıştır. AIC ve SC bilgi kriterleri tabloda görüldüğü üzere farklı gecikme uzunlukları önermektedir. Böyle durumlarda finansal zaman serilerinin gözlem sayısının çok olduğu göz önünde bulundurulduğundan AIC’nin SC kriterinden daha önemli belirleyici bir güce sahiptir (Sarıkovanlık vd., 2019). Dolayısıyla, çalışmada AIC ve FPE bilgi kriterlerine göre gecikme uzunluğu beş olarak belirlenmiştir.

Tablo 10. Birinci Modele Ait LM Testi Bulguları

Lags	LM-Stat	Prob.
1	15.43484	0.4931
2	21.26677	0.1685
3	17.02426	0.3840
4	30.18966	0.0170
5	23.48389	0.1014

Probs from chi-square with 16 df.

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından otokorelasyonun olup olmadığı kontrol edilmiştir. LM testinde yer alan değerler otokorelasyon hakkında bilgi vermektedir. LM testine göre prob. değerlerinin 0,05’ten küçük olması halinde otokorelasyonun varlığından söz edilmektedir. Gecikme uzunluğu beş olarak belirlenen birinci modele ait prob. değeri incelendiğinde, değer 0.1014 olduğu ve 0,05’ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum otokorelasyonun olmadığını göstermektedir.

Tablo 11. Birinci Modele Ait Özdeğer ve İz Testi Bulguları

Hypothesized		Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.257295	123.3635	40.17493	0.0000	
At most 1 *	0.202996	65.65705	24.27596	0.0000	
At most 2 *	0.097472	21.63941	12.32090	0.0011	
At most 3	0.008947	1.743604	4.129906	0.2195	
Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					
Hypothesized		Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**	
None *	0.257295	57.70645	24.15921	0.0000	
At most 1 *	0.202996	44.01765	17.79730	0.0000	
At most 2 *	0.097472	19.89580	11.22480	0.0012	
At most 3	0.008947	1.743604	4.129906	0.2195	
Max-eigenvalue test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level					
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level					
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values					

Tablo 11’de hipotezler ve bu hipotezlere ait maksimum özdeğer (eigenvalue), iz testi istatistiği (trace), kritik değer ve prob. değerleri yer almaktadır. Tabloda verilen hipotezlerin bir kısmının yanında * simgesi bulunmaktadır. Bu simge prob. değerinin 0.05’ten düşük olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğunu söylemek için prob. değerinin 0.05’ten büyük olmaması gerekmektedir (Sarıkovanlık vd., 2019). Eşbütünleşme test sonuçlarına bakıldığında, hem iz test istatistiği (Trace) hem de maksimum özdeğer (max eigenvalue) test değerlerine göre en az 3 eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 12. İkinci Modele Ait Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-4555.515	NA	4.98e+15	47.49495	47.56282	47.52244
1	-4433.434	237.8051	1.65e+15	46.38993	46.72925*	46.52736
2	-4405.921	52.44637	1.46e+15	46.27001	46.88079	46.51738
3	-4373.302	60.82036	1.23e+15	46.09689	46.97913	46.45421*
4	-4363.582	17.71805	1.32e+15	46.16232	47.31601	46.62957
5	-4338.940	43.89356*	1.20e+15*	46.07229*	47.49745	46.64949
6	-4327.616	19.69886	1.27e+15	46.12100	47.81762	46.80814
7	-4313.298	24.31202	1.29e+15	46.13852	48.10659	46.93560
8	-4302.763	17.44794	1.38e+15	46.19545	48.43498	47.10247

Tablo 12’de ikinci model için AIC ve FPE bilgi kriterlerine göre gecikme uzunluğu beş olarak belirlenmiştir.

Tablo 13. İkinci Modele Ait LM Testi Bulguları

Lags	LM-Stat	Prob
1	20.75712	0.1880
2	23.54634	0.0999
3	18.09452	0.3184
4	33.40114	0.0065
5	18.62903	0.2884

Probs from chi-square with 16 df.

Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından otokorelasyon olup olmadığı kontrol edilmiştir. LM testinde yer alan değerler otokorelasyon hakkında bilgi vermektedir. LM testine göre prob. değerlerinin 0,05'ten küçük olması halinde otokorelasyonun varlığından söz edilmektedir. Gecikme uzunluğu beş olarak belirlenen ikinci modele ait prob. değeri incelendiğinde, değer 0.2884 olduğu ve 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum otokorelasyonun olmadığını göstermektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 14'te hipotezler ve bu hipotezlere ait maksimum özdeğer (eigenvalue), iz testi istatistiği (trace), kritik değer ve prob. değerleri yer almaktadır. Test sonuçlarına bakıldığında, hem iz test istatistiği (Trace) hem de maksimum özdeğer (max eigenvalue) test değerlerine göre en az 3 eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 14. İkinci Modele Ait Özdeğer ve İz Testi Bulguları

Hypothesized	Trace	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.275978	128.8061	40.17493	0.0000
At most 1 *	0.206785	66.15704	24.27596	0.0000
At most 2 *	0.095232	21.21481	12.32090	0.0013
At most 3	0.009235	1.799893	4.129906	0.2114

Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Max-Eigen	0.05		
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.275978	62.64909	24.15921	0.0000
At most 1 *	0.206785	44.94223	17.79730	0.0000
At most 2 *	0.095232	19.41492	11.22480	0.0015
At most 3	0.009235	1.799893	4.129906	0.2114

Max-eigenvalue test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

4.4. Granger Nedensellik Analizi

Birinci Model için oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H ₁ :	DGTSSA, DENF'nin Granger nedenidir.
H ₂ :	DENF, DGTSSA'nın Granger nedenidir.
H ₃ :	DGTSSA, DSPT'nin Granger nedenidir.
H ₄ :	DSPT, DGTSSA'nın Granger nedenidir.
H ₅ :	DGTSSA, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H ₆ :	DFAIZ, DGTSSA'nın Granger nedenidir.
H ₇ :	DENF, DSPT'nin Granger nedenidir.
H ₈ :	DSPT, DENF'nin Granger nedenidir.
H ₉ :	DENF, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H ₁₀ :	DFAIZ, DENF'nin Granger nedenidir.
H ₁₁ :	DSPT, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H ₁₂ :	DFAIZ, DSPT'nin Granger nedenidir.

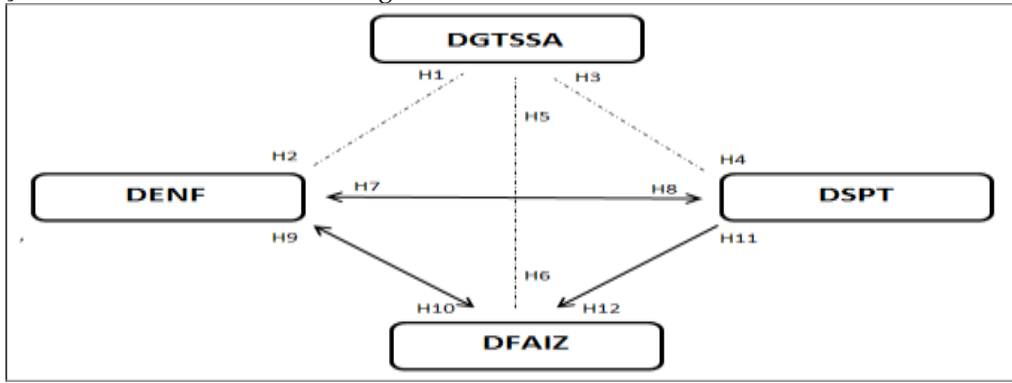
Tablo 15. Birinci Modele Ait Nedensellik Testi Bulguları

Dependent variable: DGTSSA			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DENF	0.659965	5	0.9851
DFAIZ	5.268354	5	0.3840
DSPT	3.437897	5	0.6328
All	11.62577	15	0.7071
Dependent variable: DENF			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DGTSSA	4.973466	5	0.4191
DFAIZ	12.90179	5	0.0243
DSPT	107.6405	5	0.0001
All	115.8831	15	0.0001
Dependent variable: DFAIZ			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DGTSSA	6.415839	5	0.2678
DENF	20.78098	5	0.0009
DSPT	100.5858	5	0.0001
All	126.9464	15	0.0001
Dependent variable: DSPT			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
DGTSSA	3.971181	5	0.5536
DENF	13.50692	5	0.0191
DFAIZ	2.098175	5	0.8354
All	19.42082	15	0.1953

Tablo 15'te verilen sonuçlara göre birinci modelde bağımlı değişken olan gelen turist sayısı ile enflasyon, faiz ve döviz sepeti değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu nedenle H1, H2, H3, H4, H5 ve H6 hipotezleri reddedilmiştir. Enflasyon değişkeni ile Faiz ve Döviz Sepeti değişkenleri arasında ise çok yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda, H7, H8, H9 ve H10 hipotezleri kabul edilmiştir. Son olarak, Döviz Sepeti değişkeninden Faiz değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle H11 kabul edilirken H12 reddedilmiştir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin daha net bir şekilde anlaşılması adına oluşturulan model 1'e ait bulguların gösterimi Şekil 2'de verilmiştir. Model üzerinde nedensellik ilişkisi tek ve çift yönlü oklar vasıtasıyla gösterilmiştir.

Şekil 2. Birinci Modele Ait Granger Nedensellik Testi Modeli

İkinci Model için oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

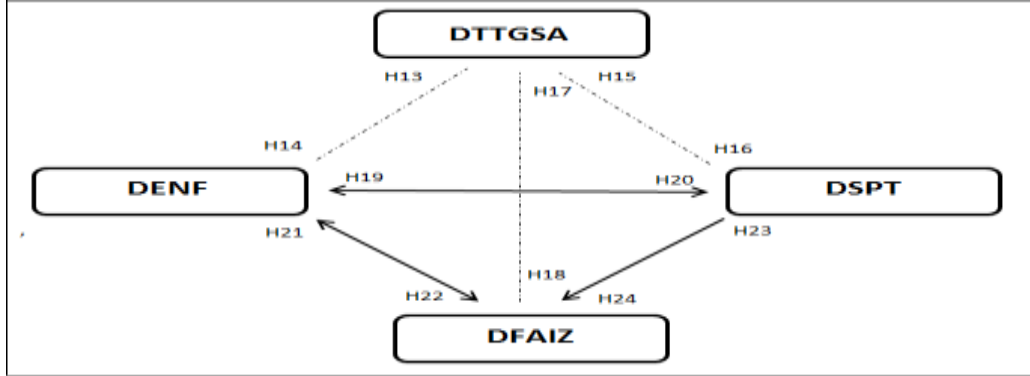
- H₁₃: DEND, DTTGSA'nın Granger nedenidir.
H₁₄: DTTGSA, DSPT'nin Granger nedenidir.
H₁₅: DSPT, DTTGSA'nın Granger nedenidir.
H₁₆: DSPT, DTTGSA'nın Granger nedenidir.
H₁₇: DTTGSA, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H₁₈: DFAIZ, DTTGSA'nın Granger nedenidir.
H₁₉: DNF, DSPT'nin Granger nedenidir.
H₂₀: DSPT, DNF'nin Granger nedenidir.
H₂₁: DNF, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H₂₂: DFAIZ, DNF'nin Granger nedenidir.
H₂₃: DSPT, DFAIZ'in Granger nedenidir.
H₂₄: DFAIZ, DSPT'nin Granger nedenidir.

Tablo 16. İkinci Modele Ait Granger Nedensellik Bulguları

Dependent variable: DTTGSA		
Excluded	Chi-sq	dfProb.
DENF	2.364115	5 0.7968
DFAIZ	4.070000	5 0.5394
DSPT	3.309398	5 0.6524
All	9.011160	150.8769
Dependent variable: DENF		
Excluded	Chi-sq	dfProb.
DTTGSA	1.218965	5 0.9430
DFAIZ	11.92106	5 0.0359
DSPT	92.55602	5 0.0001
All	106.0981	150.0001
Dependent variable: DFAIZ		
Excluded	Chi-sq	dfProb.
DTTGSA	2.828658	5 0.7264
DENF	26.79444	5 0.0001
DSPT	97.57393	5 0.0001
All	122.7883	150.0001
Dependent variable: DSPT		
Excluded	Chi-sq	dfProb.
DTTGSA	2.945943	5 0.7083
DENF	15.87746	5 0.0072
DFAIZ	1.455055	5 0.9182
All	24.11624	150.0631

Tablo 16'da verilen sonuçlara göre ikinci modelde bağımlı değişken olan turizm geliri ile enflasyon, faiz ve döviz sepeti değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu nedenle H13, H14, H15, H16, H17 ve H18 hipotezleri reddedilmiştir. Enflasyon değişkeni ile Faiz ve Döviz Sepeti değişkenleri arasında ise çok yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda, H19, H20, H21 ve H22 hipotezleri kabul edilmiştir. Son olarak, Döviz Sepeti değişkeninden Faiz değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle H23 kabul edilirken H24 reddedilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin daha net bir şekilde anlaşılması adına oluşturulan model 2'ye ait bulguların gösterimi Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. İkinci Modele Ait Granger Nedensellik Testi Modeli

Sonuç

Turizm sektörü, geçmişten günümüze sürekli gelişim gösteren, başta gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açısından üzerinde durulan bir sektör konumundadır. Bu çalışmada, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranı gibi ekonomik faktörler ele alınarak bu faktörlerde dönem içerisinde meydana gelen değişimlerin Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı ve turizmden elde edilen gelir üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlerden, döviz sepeti, faiz ve enflasyondan bağımlı değişken olan gelen turist sayısı ve turizm gelirlerine yönelik bir nedensellik sonucunun olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, zaman içerisinde döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarında meydana gelen değişimlerin, Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı ve Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelir üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı, değişkenler arasında herhangi bir eşbütünlük ve nedensellik ilişkisine rastlanılmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum Türkiye'ye gelen turist sayısını veya turizm gelirini etkileyen diğer ekonomik faktörlerin Türkiye'deki turizm sektöründe daha aktif rol oynadığını işaret etmektedir.

Kişilerin dini inançları, bir bölgeye veya o bölgenin insanına, kültürüne yönelik merak duygusu, bireylerin doğdukları toprakları gezme görme isteği ve ülkelerin yapmış oldukları çeşitli reklam, tanıtım, yürütmüş oldukları propaganda, gibi birçok faktör kişilerin ilgisini çekmekte ve kişilerin turizm faaliyetlerine katılmalarına vesile olabilmektedir. Fakat turizm, ülkeler açısından oldukça hassas bir sektör olarak nitelendirilmektedir. Çünkü çalışmanın sonucunda da belirtildiği gibi bireylerin turizm faaliyetlerine katılmama sebepleri yalnızca ekonomik faktörlerden kaynaklı değildir. Turizm potansiyeline sahip ülkelerin, ülke içi veya dışı yürüttüğü politikalar, ülkeler arası oluşan siyasi gerilimler, yaşanan terör olayları gibi faktörler turist sayısı ve elde edilen turizm geliri üzerinde etkili birer faktör olabilme

potansiyeline sahiptir. Nitekim 2006 yılında Türkiye’de yaşanan terör vakaları ve kuş gribi salgını, 2012 yılında Suriye – Türkiye arasında yaşanan siyasi kriz, 2015 yılında gerçekleşen terör eylemleri ve Türkiye – Rusya arasında yaşanan siyasi gerginlik sonucu 2016 yılında döviz kuru TL karşısında iyi bir ivme kazanmış olsa da o dönem Türkiye’ye ait turist sayısı ve turizm gelirinde önemli kayıplar verildiği görülmektedir. Verilen tüm bu örnekler turizm sektörünün aslında ne kadar kırılğan bir yapıya sahip olduğunu, oluşabilecek potansiyel turist sayısının yalnızca ekonomik sebeplere bağlı olarak değil, ekonomi dışı yaşanan siyasi gerginler, ülkeler arası yürütülen politikalar, ülke içerisinde tehlike arz edebilecek salgınlar, yaşanan terör eylemleri gibi birçok nedenin turizm sektörünü etkileyebildiğini göstermektedir.

Yapılan literatür araştırması sonucunda konu üzerine yoğunlaşmış birçok farklı kaynak tespit edilmiştir. İlgili Alanyazın kısmında yer alan tüm bu çalışmaların bir kısmı çalışmanın sonucu ile benzerlik gösterirken (Eugenio – Martin, Morales ve Scarpa, 2004; Mervar ve Payne, 2007; Demirel vd., 2008; Erkan vd., 2013; Çoban vd., 2018), bir kısmı da çeşitli farklılıklar içermektedir (İçöz vd., 1998; Webber, 2001; Eilat ve Einav, 2004; Santana – Gallego, 2010; Çelik Uğuz ve Topbaş, 2011; Şit, 2014; Kılıç ve Bayar, 2014; Albayrak, 2017; Ergen ve Yavuz, 2017).

Pekmezci ve Bozkurt’un 2016 yılında yapmış olduğu çalışması ise mevcut çalışma ile kısmen benzerlik içermektedir. Çalışma sonucunda turizm geliri ile ABD doları arasında herhangi bir nedensellik ve eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmaz iken Euro değişkeni ile turizm geliri arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bu ve bunlara benzer tüm etkenler aslında birer özgün araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle bahsedilen tüm faktörlerin turizm üzerinde ne kadar etkili olduğunu tespit etmek için gelecek çalışmalarda diğer değişkenlerde çalışmaya dahil edilerek daha detaylı bir şekilde sonuçlar elde edilebilecektir.

Kaynakça

Akçay, S. (2013). Türkiye’de Borsa ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı.

Albayrak, Ş. G. (2017). Türkiye’de Reel Döviz Kurunun Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi: 2010-2017 Dönemleri İçin Ampirik Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Aykın Mehter, S. (2001). Avrupa Birliği’nin Turizm Politikası ve Türkiye’ye Yönelik Talep Analizi. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Çoban, B., Firuzan, E. ve Oğuzhan, A. (2018). Farklı Varyanslık ve Yapısal Kırımlar Altında Ekonomik Büyüme ile Turizm İlişkisinin İncelenmesi. *Trakya University Journal of Social Science*, 20(1).

Demirel, B., Bozdağ, E. G., ve İnci, A. G. (2008). Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların Gelen Turist Sayısına Etkisi; Türkiye Örneği. DEÜ Ulusal İktisat Kongresi, İzmir.

Dilber, İ. (2007). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 209.

Dilek, S. E. ve Kulakoğlu Dilek, N. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Olayların Turizme Yansımaları: 1960’dan Günümüze Tarihsel Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1083-1108.

Eilat, Y., Einav, L. (2004). Determinants of International Tourism: A Three-Dimensional Panel Data Analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315-1327.

Ergen, E. ve Yavuz, E. (2017). Empirical Analysis of The Relationship Between Tourist Flows and Exchange Rate Volatility: ARDL Method. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 35-46.

Erkan, B., Kara, O. ve Harbalıoğlu, M. (2013). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Belirleyicileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1-20.

Eugenio-Martin, J. L., Martín Morales, N., and Scarpa, R. (2004). Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A panel data approach.

Geyikçi Umut Burak (2017), "Turizm Tesislerinin Doluluk Oranları Ve Tarım İşleri İstihdam Rakamlarının Bist Turizm Endeksi Üzerindeki Etkisinin Nedensellik Ve Eşbütünlük İle Analizi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 64.

Göktaş, P., Pekmezci ve Bozkurt, K. (2018). Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünlük ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri. (1.Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

İçöz, O., Var, T., ve Kozak, M. (1998). Tourism demand in Turkey. *Annals of Tourism Research*, 25(1), 236-240.

Karataş, M. ve Babür, S. (2013). Gelişen Dünyada Turizm Sektörünün Yeri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(25), 15-24.

Kılıç, C. and Bayar, Y. (2014). Effects of Real Exchange Rate Volatility On Tourism Receipts and Expenditures in Turkey. Advances in Management and Applied Economics, 4(1), 89.

Kozak, N., Kozak, A. M. ve Kozak, M. (2015), Genel Turizm, İlkeler, Kavramlar, Ankara: Detay Yayıncılık.

Kutlar, A. (2017). EViews İle Uygulamalı Zaman Serileri. (1. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Mervar, A., and Payne, J. E. (2007). Analysis of Foreign Tourism Demand for Croatian Destinations: Long-Run Elasticity Estimates. Tourism Economics, 13(3), 407-420.

Orhunbilge, N. (1999). Zaman Serileri Analizi, Tahmin ve Fiyat Endeksleri. İstanbul: Tunç Matbaacılık.

Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). Turizm Ekonomisi Genel Turizm Bilgiler. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Pekmezci, A., ve Bozkurt, K. (2016). Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme: Türk Turizm Sektörü İçin Bir Analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 97-110.

Santana-Gallego, M., Ledesma-Rodríguez, F. J., and Pérez-Rodríguez, J. V. (2010). Exchange Rate Regimes and Tourism. Tourism Economics, 16(1), 25-43.

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. H. ve Kantar, L. (2019). Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları. (1.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı. (Geliştirilmiş 3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şit, M. (2014). Türkiye’de Turizm Sektörünün Performansına Etki Eden Faktörlerin Ampirik Analizi. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1-178.

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Turizm İstatistikleri 2018 Değerlendirme, 2019.

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TURSAB), Incoming Tourism Raporu 2015, http://www.tursab.org.tr/dosya/13586/ekim2015_13586_5149287.pdf(10 Haziran 2019).

Uğuz, S. Ç., & Topbaş, F. (2011). Döviz Kuru Oynaklığı Turizm Talebi İlişkisi: 1990-2010 Türkiye Örneği. In EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II June 15 (Vol. 17).

Webber, A. G. (2001). Exchange Rate Volatility and Cointegration in Tourism Demand. Journal of Travel research, 39(4), 398-405.

Word Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2006 Edition, January 2006.

Word Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2007 Edition, January 2007.

Word Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2008 Edition, January 2008.

Döviz Kurundaki Değişimin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi; Türkiye Örneği
(The Effect Of The Change In Exchange Rates On The Tourism Sector; Evidence From Turkey)

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2009 Edition, January 2009.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2010 Edition, January 2010.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2011 Edition, January 2011.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2012 Edition, January 2012.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2013 Edition, January 2013.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2014 Edition, January 2014.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2015 Edition, June 2015.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2016 Edition, July 2016.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2017 Edition, July 2017.

World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights 2018 Edition, August 2018.

Yağcı, Ö. (2007). Turizm Ekonomisi. (2. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.

Çetin POLAT
Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi
Asst. Prof., Anadolu University, Open Education Faculty
cetinp@anadolu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-1031-1593
Kadir Özgür PEKER
Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fen Fakültesi
Assoc. Prof., Eskişehir Technical University, Faculty Of Science
opeker@eskisehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-9275-0161

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 05.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 18.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 145-177

Atıf/Cite as Polat, Ç. & Peker, K. Ö. (2021). ISIC REV.4 Mal Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliği . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 145-177 . DOI: 10.35342/econder.962552

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000, Turkey. All rights reserved.

ISIC REV.4 Mal Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliği

Öz

Ürünün fiyatı, dış ticaretin önemli belirleyicilerinden birisidir. Fiyatı milli para cinsinden değişmeye de dövizin milli para cinsinden değerinin değişmesi, ürünün döviz cinsinden değerinin değişmesine neden olacaktır. Bu durum, ürünün satış miktarını etkileyecek, dolayısıyla ülkenin döviz gelirlerini etkileyecektir. Bu miktarın belirlenmesinde de ürün talebinin fiyat esnekliği önemli bir parametredir. Bu kapsamda Türkiye'nin 2010 – 2018 döneminde, ISIC REV.4'e göre sınıflanan İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri ve ABD Dolarının Türk Lirası cinsinden değeri analize tabi tutularak, dış ticaretin döviz kuru esnekliği belirlenmeye çalışılmıştır. Analize göre Türkiye'nin ihracatının ve ithalatının kur esnekliğinin genel olarak 1'den küçük olduğu belirlenmiştir. Bu esneklik katsayıları, genel olarak Türkiye'nin ihracat ve ithalatının esnek olmayan kur esnekliğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu genel yapı çerçevesinde kur yükseldikçe Türkiye'nin ihracat gelirlerinin yanı sıra ithalat harcamalarının da artacağı söylenebilir. Kurun yanı sıra dış ticareti etkileyen diğer değişkenleri de göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin gelişme ve kalkınmasını destekleyecek şekilde dış ticaret politikasını belirlemesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Döviz Kuru, Esneklik, Türkiye, Sınıflandırma

Exchange Flexibility Of Turkey's Foreign Trade According to ISIC REV.4 Classification of Goods

Abstract

The price of the product is one of the important determinants of foreign trade. Even if the price does not change in terms of national currency, a change in the value of the currency in terms of national currency will cause the value of the product in terms of foreign currency to change. This situation will affect the sales amount of the product, thus affecting the foreign exchange income of the country. Price elasticity of product demand is an important parameter in determining this amount. In this context, the exchange rate flexibility of foreign trade was tried to be determined by analyzing Turkey's Export and Import Quantity Indices classified according to ISIC REV.4 and the value of the US Dollar in Turkish Lira in the period of 2010 – 2018. According to the analysis, it has been determined that the exchange rate elasticity of Turkey's exports and imports is generally less than 1. These elasticity coefficients show that Turkey's exports and imports generally have an inelastic exchange rate flexibility. Within the framework of this general structure, it can be said that as the exchange rate rises, Turkey's export revenues as well as import expenditures will increase. It is necessary to determine the foreign trade policy in a way that will support the improvement and development of Turkey, taking into account the exchange rate as well as other variables affecting foreign trade.

Key Words: Foreign Trade, Exchange Rate, Elasticity, Turkey, Classification

Giriş

Dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biri olan Türkiye ekonomisi, belirlemiş olduğu politikalarla daha üst sıralara çıkarak, dünya düzeni içerisinde yer edinmeye çalışmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dışa açık kalkınma stratejisi ile döviz gelirlerini artırıcı politikalar, Türkiye'nin ekonomi politikasının temel enstrümanı olmuştur. Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleri ve İhracata yönelik devlet yardımları, daha önceki

politikaların başarısı ve ekonominin durumuna göre sürekli revize edilmiştir. Bu uygulamalar semeresini vermiş ve Türkiye'nin ihracatı ve ticaret hacmi sürekli artmıştır.

Dış ticaretin boyutunu ve yönünü belirleyen birçok etken içerisinde önemli olanlarından birisi de ticarete konu mal ve hizmetin bedelinin ödenmesinde kullanılan dövizin kurudur. Dövizin kurundaki değişimler ticaretin yön ve miktarını belirlenmesinde önemli bir parametredir. Kurdaki değişmeye ihracat ve ithalatın vermiş olduğu tepki o ülkenin ürünlerinin talep yapısı hakkında bilgiler verecektir. Bu tepkiler de ihracatın artırılmasında doğru politikaların ne olacağına belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Bu aşamada karşımıza çıkan kavram "kur esnekliği" kavramı olmaktadır. Türkiye'nin günümüz ekonomik yapısının önemli sorunlarından birisi "dış açık" sorunudur. Dış açık, ülkenin döviz gelirlerinin giderlerinden fazla olması durumudur. Böyle bir durumda bu açığın ortadan kaldırılması ihtiyacının giderilmesinde ya döviz rezervleri kullanılmakta ya da dış kaynakla bu sorun çözülmeye çalışılmaktadır. Bu yolların tercih edilmesiyle bu defa da ülke, döviz rezervlerinin azalması ve/veya dış borç stokunun artması sorunuyla karşı karşıya kalabilmekte ve devamında başka makroekonomik sorunlar da yaşanabilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticaretinin kur esnekliği ihracat ve ithalat miktar endeksleri kullanılarak hesaplanacak ve bu analiz çerçevesinde Türkiye'nin önemli bir makroekonomik sorunu olan "dış açık" sorununun giderilmesinde uygulanması gereken politikalar ve alınması gereken tedbirlerle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Dış Ticaret ve Döviz Kuru İlişkisi

Dünyada çok sayıda ülke, çok sayıda firma ve bu ülkelerde yaşayan milyarlarca insan vardır. Tüm ülkeler, aynı gaye ile ekonomilerini yönlendirirken, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik ve politik mücadele içinde olmaktadır. Dünya üzerindeki üretim faktörlerinin nitelik ve nicelik olarak farklılık göstermesi bazı ülkelere düşük maliyetli ve kaliteli üretim yapma imkânı tanırken, bazı ülkeler ise bu avantajdan mahrum kalmaktadır. Bu durum doğal olarak avantajlı olan ülkeleri rekabette bir adım öne geçirirken, elde ettikleri gelirle hem refahlarını artırma olanağına kavuşturmakta hem de uluslararası ilişkilerde siyasi olarak güç kazanmaktadırlar.

II. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeni içinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi en önemli amaçlardan birisi olmuştur. Bu serbestleştirme çabaları içinde uyguladıkları politikaların başarısına göre bazı ülkeler dünya ticaretinden daha büyük pay alırken, bazı ülkelerin payı azalmıştır. Bu durum ülkelerin gelişmişlik ve refah düzeyine de direkt etki etmektedir. Dünya ekonomisine bakıldığında dünyanın en gelişmiş ülkelerinin, dünya ticaretinden en yüksek pay alan ülkeler olduğu görülecektir. Teknolojide yaşanan gelişmeler hergeçen zaman iletişim ve ulaşımın kolaylaşması ve ucuzlamasına yol açarken ülkelerarası faktör akımını da

kolaylaştırmıştır. Bu süreç dış ticareti artan ülkelerin gelirlerinin artmasına olanak sağlarken, daha çok tüketebilme ve yatırım yapabilme imkânı vermektedirler. Böylece bu ülkeler refah olarak üst seviyelere çıkarken, ticari ilişkide buldukları ülkelerle olan ilişkilerini de lehlerine etkilemektedir.

Uluslararası ticarete başarılı olan ülkelerin döviz gelirlerindeki artış, o ülkelerin ulusal paralarının değerlenmesine neden olacaktır. Gelişmiş büyük ülkelerin ulusal paralarının güçlü olmasının önemli bir nedeni de budur. II. Dünya Savaşı'nın son zamanlarında dünya para sistemine yön vermek üzere oluşturulan Bretton Woods Para Sistemi (Karluk, 1987, 471 – 479) ile birlikte güç kazanmaya başlayan ABD Doları Bretton Woods Sisteminin terk edilmesiyle birlikte başlarda inişli çıkışlı bir süreç yaşasa da her geçen zaman güçlenmiş ve dünyadaki en önemli rezerv para haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüz uluslararası ticaretinde anlaşmaya göre çeşitli konvertible ulusal paralar (Euro, İsviçre Frangı, İngiliz Sterlini, Japon Yeni gibi) kullanılabilse de en önemli uluslararası ödeme aracı olarak ABD Doları öne çıkmaktadır.

Uluslararası ticarete konvertible ulusal paralar kullanılsa da ticarete taraf olan ülkeler üretimlerini ulusal para temelinde maliyetlendirerek gerçekleştirmekte ve kârlarını da buna göre belirlemektedirler. Ülkenin ekonomik duruma göre değeri yönelen ulusal paranın döviz karşısındaki durumu uluslararası ticareti de etkilemektedir.

Döviz kuru yükseldiğinde, milli para cinsinden fiyatı belirlenen ihrac ürününün döviz cinsinden fiyatı düşecek ve fiyat düşüşünün sağladığı rekabet avantajıyla daha çok ürün satabilmesi ve daha fazla gelir elde edebilmesi anlamına gelecektir. Döviz kuru düştüğünde ise ihrac ürününün döviz cinsinden fiyatı artacak, bu durumda ise tersi durumla karşılaşılacaktır. Ancak burada önemli bir konu ihrac ürününün talebinin kur esnekliğidir. İhrac ürününün talebinin döviz kuru esnekliğinin durumu ihracat gelirlerinin artıp – azalmasında önemli bir belirleyici olacaktır.

1.1. Döviz Kuru ve Dış Ticaretin Kur Esnekliği Kavramı

Döviz, geniş anlamda uluslararası ödeme sistemi içerisinde ticaret bedelinin ödenmesine ve yatırımın yapılmasına olanak sağlayan tüm aktifleri (para, çek, poliçe, hisse senedi, tahvil gibi...) ifade ederken, dar anlamda sadece yabancı ulusal paraları ifade etmektedir. Bu çalışmada da dar anlamda döviz kavramı çerçevesinde değerlendirilmeler yapılacaktır.

Döviz Kuru, bir ulusal paranın başka bir ulusal para cinsinden değeridir. (Parasız, 1996, s. 481 – 483) Döviz kurunun en önemli belirleyicisi, ulusal paranın ait olduğu ülkenin ekonomik gücüdür. Ekonomisi güçlü olan ülkenin parasının alım gücü de yüksek olacaktır. Büyüyen dışa açık ekonomilerde, ihracat gelirleri de yüksek düzeydedir. İhracat gelirlerinin artması o ülkede döviz miktarının artmasına

neden olacaktır. Esnek (dalgalı) kur sisteminde, o ülkede döviz bolladığı için dövizin kuru düşecek ve milli para değeri kazanacaktır. Ancak bir ülkenin döviz gelirleri olduğu gibi döviz giderleri de olacaktır. Döviz gider ve gelir dengesinde eğer gelir giderden fazla olursa döviz kuru düşecek, az olursa da döviz kuru yükselecektir. Yurtdışına döviz çıkışının fazla olması ülkede bir döviz sıkıntısının olmasına neden olacaktır. Böyle bir durumda gerekli olan döviz ya döviz rezervlerinden karşılanacak ya da ek olarak dış borçlanmaya gidilmek zorunda kalınacaktır. Ancak bu durumun süreklilik göstermesi ülkenin dış borç stokunun git gide artmasına neden olurken, bunların geri ödenmesi gerekliliği ilerleyen süreçte ülkenin sorunlar yaşamasına neden olabilecektir. Böyle bir ekonomik yapıya sahip ülkenin kredibilitesiyle ilgili olumsuzluklar olacak ve dış borçlanma sürecinde sorunlar yaşanabilecektir. Yani borç bulmada zorlanabilecek ve yüksek faizli borçlanmak zorunda kalabilecektir.

Bir ülkede döviz ihtiyacının giderilmesinin en ideal ve sağlıklı yolu; ihracat yapmaktır. Bu yaklaşımla ülke yönetimleri bir takım politika ve uygulamalarla döviz gelirlerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Aslında sağlıklı bir ekonomi otomatik olarak kendi dengesini sağlayabilecektir. Dış fazla durumunda döviz kuru düşecek; milli para cinsinden ithalat ucuzlayacak; ithalat artacak; ithalatın artması ile ülke dışına bir döviz çıkışı olacak; döviz çıkışı ülkede döviz miktarının azalmasına ve döviz kurunun yükselmesine neden olacak; bu durum milli para cinsinden ithalatın azalmasına neden olacak ve dış denge kendiliğinden sağlanacaktır. Döviz kurundaki değişimin ihracata etkisine bakıldığında ise, dış açış sebebiyle dövizin kurunun yükselmesi, ihracat ürününün döviz cinsinden fiyatının düşmesine neden olacak; fiyatı düşen ürünün yurtdışı talebi artacak; bu durum ihracat ürününün satılmasında fiyat avantajı sağlayacak ve ihracat artacak; ihracatın artmasıyla döviz gelirleri artacak ve dış denge kendiliğinden sağlanacaktır.

Bu ilişkinin gerçekleşmesi ithal ya da ihracat ürününün talebinin fiyat esnekliğine bağlıdır. Yani ürünün döviz cinsinden fiyatı düştüğünde, eğer söz konusu ürünün satışındaki artış oranı bu fiyat düşüş oranından fazla olmaz ise ülkenin döviz gelirleri artmayacaktır. Buna göre; eğer ihracat ürününün talebinin fiyat esnekliği 1'den küçükse döviz kurundaki yükselme dolayısıyla oluşacak döviz cinsinden fiyat düşüşleri, ihracat gelirinin azalmasına neden olacaktır. Buna karşın ihracat ürününün fiyat esnekliği 1'den büyükse, bu durumda döviz kurundaki yükselme dolayısıyla yaşanan döviz cinsinden fiyat düşüşleri ihracat gelirlerinin artmasına neden olacaktır.

Döviz kurunun yükselmesi ihracatın artmasında önemli bir etkidir. Ancak önemli olan bu kur yükselmesinin döviz gelirlerini artırıcı şekilde bir etki yaratıp yaratmadığıdır. Yani mal ve hizmet ihracatı ve ithalatının kurdaki değişimlerden hangi düzeyde etkilendiği, diğer bir deyişle ihracat ve ithalatın kur esnekliğidir. Ülkenin ihracat ürünleri talebinin fiyat esnekliğinin bilinmesi; sabit kur rejimi uygulayan ekonomilerde ihracatı artırmaya yönelik kur düzenlemelerinin, esnek kur sistemini benimseyen ekonomilerde de ihracat gelirlerinin artırılabilmesi için serbest piyasa yapısı içerisinde uygulanacak para politikasının yönünü belirleyecektir.

Işık, Yılmaz ve Kılınç, çalışmalarında Türkiye'deki ithal otomobil satışlarının döviz kuruna duyarlılığını test etmişler ve esneklik katsayısının birden büyük

olduğunu ($e > 1$) belirlemişlerdir. (Işık vd., 2017, 84-92) Zengin, çalışmasında Türkiye'nin döviz kuru politikasını değerlendirmiş ve uygulanan döviz kuru politikasının uluslararası ticaret dengesini sağlamada yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Zengin, 2001, s.27-41) Gül ve Ekinci, çalışmalarında reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı, Türkiye'nin döviz kuru politikasının dış ticaret dengesini sağlamada etkisiz olduğunu belirlemişler ve dış ticaret politikasıyla uyumlu bir kur politikasını belirlemesi ve kurlarda istikrarın sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. (Gül ve Ekinci, 2001, s.165-189) Abu-Lila, çalışmasında Ürdün'ün dış ticareti örneğinde uluslararası ticaretin fiyat ve gelir esnekliklerini tahmin etmeye çalışmış, Ürdün için ithalat ve ihracat talebinin fiyat esnekliğinin toplamının Marshall-Lerner koşulunu aştığını ve devalüasyonun Ürdün'ün ihracat gelirlerini arttırması ve ticaret dengesini iyileştirmesi için uygun bir politika olduğunu belirlemişlerdir. (Abu-Lila, 2014, p.250-258) Mandel ve Gregor, çalışmalarında Çekoslovakya dış ticaretinin fiyat esnekliğini ve bunun ticaret dengesine ve döviz kuruna etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada Çekoslovakya ihraç ürünlerine dış talebin fiyat esnekliğini 0,1 – 0,9 arasında değiştiğini belirlenmiştir. Çalışmada dış talebin bu düşük fiyat esnekliğinin yabancı hükümetler tarafından uygulanan "anti-damping" önlemlerinin bir sonucu olabileceği ileri sürülmüştür. (Mandel, Gregor, 1994, p.40-49) Tapşın ve Karabulut, çalışmalarında ithalattan ihracata doğru ve reel döviz kuru endeksinden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit ederken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuru endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmemişlerdir. Analizleri sonucunda reel döviz kurunun düşmesinin ithalat ve buna bağlı olarak ihracatın azalacağını vurgulamışlardır. (Tapşın ve Karabulut, 2013, s.190 – 205) Uz, çalışmasında ticaret talebindeki döviz kuru ve gelir esnekliğini analiz etmiştir. Analizleri sonucunda uzun vadede reel döviz kurunun ticaretin önemli bir belirleyicisi olduğu tespitinde bulunmuşlardır. Bununla birlikte sadece Almanya'nın ihracatının talebinin fiyat esnekliği "esnek" olarak tespit edilmiştir. Kanada, Çin, Almanya, İspanya, Hollanda ve İspanya'nın ise ithalatının talep esnekliği "esnek" olarak tespit edilmiştir. Çalışmada, gelirin, Türkiye'nin ticaretinde önemli bir belirleyici olduğu belirtilmiş, ticaretin gelir esnekliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ihracatının dış ekonomik büyümeye duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Farklı ülkeler için yapılan analizde ülkeler arasında göreceli fiyat esnekliklerinin farklılaştığını da belirlemişlerdir. (Uz, 2010, p.53 – 72) Bal, Akça ve Demiral, çalışmalarında yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerinin, reel döviz kurunun ve ihracatın ithal içeriğinin Türkiye – AB ticaretinin, belirleyici faktörleri olduğunu tespit etmişlerdir. Analizleri sonucunda döviz kuru ayarlamalarının yetersiz ve zaman zaman ters etki göstermesi nedeniyle Türkiye'nin dış ticaret açığının azaltılmasında döviz kuru değişimleri ile dış ticaret politikasının uyumlu olmasını sağlayan uygulamalara yönelmesi gerektiğini belirtmişlerdir. (Bal, Akça ve Demiral, 2017, s.61 – 81) Hong ise çalışmasında ithalat talebinin yönlendirilmesinde teorik yaklaşımlara da yer vererek gelir ve fiyat karşılaştırması yapmıştır. Hong çalışmasında, her yıl ortalama olarak dünya ticaretindeki artışın yarısından fazlasının gümrük vergilendirmesinin bir sonucu olarak tarife ve tarife dışı engellerin

azaltılması, ticaretin serbestleşmesinin bir sonucu olarak fiyatla ilgili faktörlerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Hong, ticaretin gelir esnekliği istikrarlı ve bire yakın olması gerektiğini bu nedenle, uluslararası ticaretin büyüme oranlarındaki yıldan yıla en çok dalgalanmaların göreceli fiyatlardaki değişikliklere bağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca uluslararası ticarete konu olan malların nispi fiyatlarında sürekli bir düşüş olacağı beklentisini temel olarak alınması gerektiğini söylemiş ve her ülkenin gelir esnekliği çok farklı olmaması gerektiğini, bu nedenle yaygın olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ithalatın yüksek bir gelir esnekliğine sahip olduğu ve dünya ticaretinin motoru olarak hareket ettiği görüşünün, doğru olmadığını dile getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ithalatının yüksek gelir esnekliği olduğu için değil, ekonomisinin göreceli büyüklüğü nedeniyle dünya ticaretinde büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Hong, göreceli fiyatların, ticaretin büyümesini belirlemede gelirden daha önemli olduğunu, bu nedenle gelecekte dünya ticaretinin sürdürülebilir bir şekilde yüksek oranda artmasının, farklı ticaret engellerinin azaltılması gibi ticari işlemlerin, göreceli fiyatlarının etkin bir şekilde azaltılmasına etki eden politikalara bağlı olacağını söylemiştir. (Hong, 1999, p.10) Ghodsi, Grübler ve Stehrer, çalışmalarında 1996'da revize edilmiş 6 basamaklı Harmonize Sistem içerisinde yer alan 5124 ürün ve 167 ülke için ithalat talep esnekliğini tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmada Güney Asya ve Kuzey Amerika ülkelerinin ithalat taleplerinin esnek olduğu belirlenmiştir. Çalışmada en yüksek ortalama esnekliklere sahip ülkelerin kendi bölgelerinde ekonomik olarak en önemli ülkelere olduğu; ithalat talep esnekliğinin en düşük olduğu ülkelerin ise Çad hariç küçük ve yoksul ada ülkeleri olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra özellikle doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerin (özellikle fosil yakıtlar açısından) esnek olmayan bir ithalat talebiyle karşı karşıya kaldıklarını ve zirai gıda sektörünün, imalat sektöründen daha çok fiyata duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Avrupa da özellikle Doğu Avrupa ülkeleri ve İber Yarımadası'nda oldukça esnek olmayan bir ithalat talebi yapısının olduğu belirlenmiştir. Hem Avrupa Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin, canlı hayvanlar, hayvansal ve bitkisel yağlar ve mineral ürünler için en yüksek esneklikleri gösterdiği ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin, yaklaşık iki kat elastik bir ithalat talebiyle karşı karşıya olduğu belirlenmiştir. AB'de ve ABD'de (ABD'de taşıtlar ve uçaklar hariç) inciler ve sanat eserleri gibi lüks mallar, makine ve elektrikli teçhizat, silah ve mühimmat gibi mallar için inelastik talep yapısı belirlenmiştir. Çalışmada yapılan analiz, kriz yılı olan 2008'den sonra ithalat talebinin, özellikle ara mallar için daha esnek hale geldiğini göstermiştir. Çalışmada fiyatların, GSYİH ürün kompozisyonu üzerindeki etkisinin, Dünya Bankası'nın gelir grubu sınıflandırması boyunca ülkelerin ekonomik gelişmesine göre değişmesine izin verdiği ve ithalat talebinin esnekliğinin U şeklinde olduğu öne sürülmektedir. Ayrıca en fakir ülkelerin ithalat konusunda fiyatlara en az duyarlı oldukları, orta gelirli ülkelerin çoğu birim elastikiyet etrafında toplandığı ve daha zengin ülkelerin fiyat değişikliklerine karşı daha az duyarlı olduğu da vurgulanmıştır. (Ghodsi, Grübler ve Stehrer, 2016, p.25) Huang, çalışmasında Çin'in dış ticareti kapsamında döviz kuru dalgalanmaları ile firmaların ihracat piyasası dinamikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Çalışması içerisinde ihracatın döviz kuru esnekliğinin mallara göre değiştiğini vurgulamıştır. Çalışmada döviz kurunun değer kazanması durumunda ihracat piyasalarına girişlerin zorlaştığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada döviz kurunun %1

değer kazanması durumunda üretici fiyatlarının %0,2 ve tüketici fiyatlarının ise %0,1 oranında düşeceği ifade edilmiştir. (Huang, 2017, p. 1,5,18) Fontagne, Martin ve Orefice, çalışmalarında Fransız ihracatçıların 2001-2010 dönemindeki verilerini kullanarak uluslararası fiyat esnekliklerini tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmada yapılan analizler sonucunda İhracatın esnekliğinin, tarifelerin ardından ihracat birimi değerleri için en yüksek, reel döviz kuru için ise en düşük olduğu belirlenmiştir. (Fontagne, Martin and Orefice, 2016, 1 – 33) Bussière, Gaulier ve Steingress, çalışmalarında 51 ülkenin ithalat ve ihracatında döviz kuru fiyat ve miktar esnekliğini tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmada gerçekleştirilen tahminlere göre ortalama olarak, ihracat fiyatlarının döviz esnekliğinin, gelişmekte olan piyasalardaki gelişmiş ekonomilerden daha yüksek olduğu, gelişmiş ekonomilerdeki ihracatçıların, gelişmekte olan pazar ekonomilerindeki emsallerinden daha fazla piyasa gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, tahmini fiyat ve miktar döviz kuru esnekliklerine dayanarak, sonuçlar Marshall-Lerner koşullarının örnekteki tüm ülkeler için yerine getirildiği, büyük ölçüde, geçişlerin ülkelerin çoğunda eksik kalması nedeniyle, üretici (ihracatçı) para birimindeki ihracat fiyatlarının döviz kuru değişikliklerine önemli tepkiler verdiği tespit edilmiştir. Çalışmada sonuç olarak bu bulguların döviz kuru esneklikleri konusunda tamamlayıcı bilgiler verdiği, döviz kuru değiştiğinde firmalardaki farklı mekanizmaların serbest kaldığı ve politik bakış açısına göre, sonuçlar döviz kuru değişikliklerinin küresel ticaret dengesizliklerinin ele alınmasında önemli bir rol oynayabileceği vurgulanmıştır. (Bussière, Gaulier ve Steingress, 2016, p. 25) Akosah, Omane-Adjepong, çalışmalarında reel döviz kuru hareketlerinin Gana'nın dış ticaret performansına etkisini incelemektedir. Çalışmada özellikle Gana örneğinde Marshall-Lerner Koşulu, J Eğrisi ve Kulkarni Hipotezlerinin geçerliliğini değerlendirilmiş ve hem ihracat hem de ithalat talebinin reel kurdaki değişikliklere karşı esnek olmayan bir yapıya sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada reel olarak kurdaki minimal düşüş dönemlerinde Gana'da, Marshall-Lerner Koşulu, J-Eğrisi teorisi ve Kulkarni Hipotezi'nin öngörülerinin desteklendiği belirlenmiştir. Buna karşılık, reel kurdaki aşırı düşüşlerin yaşandığı dönemlerde ise J eğrisi Teorisinin desteklenmediği belirlenmiştir. Bu nedenle, düşük ve istikrarlı enflasyon ve istikrarlı döviz kur düzeyini sağlamak için makroekonomik istikrarın sürdürülmesinin kritik öneme sahip olduğu, ancak bunun olabilmesi için de uygun ve koordineli para ve maliye politikalarının benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Akosah and Omane-Adjepong, 2017, p.1, 17) Bozok, Doğan, Yüncüler, çalışmalarında Türkiye'nin coğrafi bölgelere göre sınıflandırılmış ülke gruplarına ihracatının uzun vadeli fiyat ve gelir esnekliklerini tahmin etmeye çalışmışlardır. Çalışmada fiyat ve gelir esnekliğinin ülke gruplarına göre değiştiği tespit edilmiştir. Gelir esnekliği tahminleri her ülke grup sınıflamasında 1,82 ile 3,35 arasında belirlenmiştir. AB27'ye, diğer Avrupa ülkelerine ve gelişmiş ülkelere yapılan ihracatın daha yüksek gelir duyarlılığına sahip olduğu, fiyat esnekliğinin ise – 1,56 ile – 0,27 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak çalışmada, ticaret politikası tasarımında bölgeye özgü önlemlerin alınması gerektiği, reel döviz kuru indirimine dayalı politikaların ihracatı artırmada daha az rol oynadığı ve Türkiye ihracatında

sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için ticaret ortaklarında sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesinin daha önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. (Bozok, Doğan, Yüncüler, 2015)

2. Dış Ticaretin Kur Esnekliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Çerçevesinde Analizi

Dış ticaretin kur esnekliğinin Türkiye'nin dış ticareti çerçevesinde analizinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret verileri olarak 2010 – 2018 döneminde ISIC REV.4'e göre sınıflanan aylık bazda İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri ve aynı dönemdeki ABD Dolarının Türk Lirası cinsinden değeri yine aylık olarak kullanılmıştır.

Analiz sürecinde Türkiye'nin hem ihracat ve hem de ithalatı için ISIC REV.4 sınıflaması kapsamında basit doğrusal regresyon ve korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde her bir sınıflama verileri bağımlı değişken ve dolar kuru da bağımsız değişken olmak üzere doğrusal bağıntı oluşturulmuş ve bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki doğrusallaştırılmıştır. Bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenin etkisinin önemi belirlenmiş ve oluşturulan denklem çerçevesinde etkinin düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. (Tablo 1 ve 2)

Analiz sürecinde Türkiye'nin hem ihracat ve hem de ithalatı için ISIC REV.4 sınıflaması kapsamında kur esnekliği hesaplamaları yapılmıştır. Hesaplamalar yapılırken analiz sürecinde her bir sınıflama için elde edilen doğrular baz alınmıştır (Tablo 3 ve 4). Bu doğruların koordinat verileri kullanılarak bağımlı değişkende meydana gelen oransal değişme ve bağımsız değişkende meydana gelen oransal değişmeler belirlenmiş ve bu veriler çerçevesinde esneklik katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 3 ve 4'te "denklem" sütununda yer alan denklemler çerçevesinde tabloların en soldaki sütunlarında istatistiksel olarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler doğruların eğimi çerçevesinde yapılmıştır. Ancak doğruların eğimleri, esneklikten farklı değerlerdir ve doğru üzerindeki farklı noktalar için yapılacak esneklik değerleri de farklı olacaktır. Yani eğim ile esneklik farklı kavramlar olduğu için yorumlar da farklı olacaktır. Eğime bakarak yapılacak değerlendirmeler söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin "esneklik" kavramı çerçevesinde değerlendirmesi açısından doğru olmayacaktır. O nedenle söz konusu denklemlerin belirlediği doğruların koordinat değerleri baz alınarak ISIC REV.4 kapsamında dış ticaretin kur esnekliği hesaplanmıştır. Bununla birlikte denklemler çerçevesinde de değerlendirme yapılmıştır.

2.1. Basit Doğrusal Regresyon ve Korelasyon Analizleri

Ekonometrik araştırmaların birçoğu genellikle iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiye dayalı olarak gerçekleştirilir. Bazı durumlarda, iki değişken arasındaki ilişkiye sezgisel olarak karar verilirken, veriler elde edildikten sonra değişkenlerin ilişkisini belirten bir denklem geliştirmek için regresyon analizi adı verilen istatistiksel bir yöntem kullanılır. Regresyon analizinde, tahmin edilecek olan değişken bağımlı değişken olarak adlandırılır. Bağımlı değişkenin aldığı değeri

tahmin etmek üzere kullanılan değişken veya değişkenlere ise bağımsız değişkenler adı verilir. Burada bağımlı değişken y harfiyle, bağımsız değişken ise " x " harfiyle belirtilir. Bu çalışmanın uygulama bölümünde, bir adet bağımsız ve bir adet bağımlı değişken arasındaki ilişkinin yaklaşık olarak bir doğru ile temsil edilebildiği basit doğrusal regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi yardımıyla, " y " bağımlı değişkeni ile " x " bağımsız değişkeni arasındaki ilişkiyi belirten bir model denklemi elde edilebilir. Söz konusu veri setindeki her bir birim için, bir " x " değeri ve buna karşılık gelen bir " y " değeri bulunmaktadır. " y " ile " x " arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve bir adet hata terimi içeren denkleme *regresyon modeli* adı verilir. Basit doğrusal regresyon analizinde regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \epsilon$$

Burada, β_0 ve β_1 terimleri modelin parametreleridir. " ϵ " ise hata terimi olarak adlandırılan rassal bir değişkendir. Bu hata terimi, " x " ve " y " arasındaki doğrusal ilişki ile açıklanamayan " y "deki değişkenliği açıklayan terimdir.

" y " değerlerine ilişkin tüm dağılımların kendine ait bir ortalaması, yani beklenen değeri söz konusudur. $E(y)$ ile gösterilen " y "nin beklenen değeri ile " x "in ilişkisini açıklayan denkleme regresyon denklemi adı verilir. Basit doğrusal regresyon analizi için regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$E(y) = \beta_0 + \beta_1 x$$

Verilen bu basit doğrusal regresyon denkleminin grafiği düz bir çizgi (doğru) şeklindedir. Denklemdaki β_0 terimi, regresyon doğrusunun " y eksenini" kestiği noktayı gösterir. β_1 terimi ise doğrunun eğimidir ve $E(y)$ terimi, belirli bir " x " değeri için " y "nin beklenen değerini belirtir.

β_0 ve β_1 ana kütle parametrelerinin değerleri bilindiğinde, bilinen bir " x " değeri için " y "nin ortalama değerini hesaplamak için yukarıda verilen eşitlik kullanılabilir. Ancak uygulamalarda parametre değerleri genellikle bilinmediği için, örneklem verileri yardımıyla tahmin edilirler. β_0 ve β_1 ana kütle parametrelerinin tahminleri olarak b_0 ve b_1 ile gösterilen örneklem istatistikleri kullanılır. Dolayısıyla regresyon denklemindeki β_0 ve β_1 parametreleri yerine b_0 ve b_1 örneklem istatistikleri konularak, *tahmini regresyon denklemi* elde edilir. Buna göre *tahmini basit doğrusal regresyon denklemi*;

ile verilir. Verilen bu tahmini basit doğrusal regresyon denkleminin grafiği, tahmini regresyon doğrusu olarak $\hat{y} = b_0 + b_1 x$ adlandırılır. Bu doğruda b_0 değeri y -eksenini kesim noktasını belirtirken, b_1 değeri doğrunun eğimini belirtir. Belirtilen bu b_0 ve b_1 değerlerinin hesaplanmasında kullanılan en küçük kareler yöntemine göre, bağımlı değişkenin y_i gözlenen değerleri

ile \hat{y}_i tahmini değerleri arasındaki farkların kareler toplamını minimum yapan b_0 ve b_1 değerleri aşağıdaki gibi elde edilir:

$$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$$

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x}$$

İki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesinin belirlenmesinde kullanılan tanımlayıcı bir ölçü, “x” ve “y” değişkenlerinin ölçüm birimlerinden etkilenmeyen Pearson korelasyon katsayısıdır (çoğunlukla örneklem korelasyon katsayısı olarak adlandırılır). Bu katsayı “r” harfi ile gösterilir ve -1 ile +1 aralığında değişen değerler alır. -1 ve +1 değerleri, değişkenler arasında mükemmel/tam ilişkinin varlığını gösterir. Bu durum ise değişkenlerden herhangi birisinde meydana gelen bir birimlik değişimin diğer değişkende de bir birimlik değişim ortaya çıkaracağını belirtir. -1 değeri için grafik üzerindeki veri noktalarının tümü negatif eğimli düz bir çizgi üzerinde yer alırken, +1 değeri için pozitif eğimli düz bir çizgi üzerinde yer alır. Örneklem korelasyon katsayısının negatif değerleri, değişkenler arasındaki ters yönlü ilişkiyi, yani, değişkenlerden birinin değeri artarken diğerinin değerinin azaldığını gösterirken, pozitif değerleri ise değişkenler arasındaki aynı yönlü ilişkiyi, yani, değişkenlerden birinin değeri artarken diğerinin değerinin de arttığını veya birinin değeri azalırken diğerinin değerinin de azaldığını gösterir. Örneklem korelasyon katsayısının 0 değerini alması, iki değişken arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığını gösterir. -1 ve +1 tam değerlerine yaklaştıkça ilişkinin derecesi artarken, 0’a yaklaştıkça ilişkinin derecesi azalır. -0,5 ya da +0,5’e yakın değerler ise değişkenler arasında orta düzeyli bir ilişkinin varlığını ifade eder. “x” ve “y” değişkenleri arasındaki örneklem korelasyon katsayısı, aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanır:

$$r = \frac{s_{xy}}{s_x s_y} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{(n - 1)s_x s_y}$$

Burada, “ s_{xy} ”; örneklem kovaryans değerini, “ s_x ”; “x” değişkeninin örneklem standart sapmasını ve “ s_y ”; “y” değişkeninin örneklem standart sapmasıdır (Peker, Er ve Bal, 2017).

Bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki korelasyon katsayısı yardımıyla ifade edilirken zayıf, orta ya da yüksek düzeyde ilişki gibi nitelermeler yapılabilir. Bununla birlikte, incelenen bağımlı değişkende meydana gelen toplam değişkenliğin, bu değişkenle ilişkili olduğu düşünülen bağımsız değişken tarafından oransal olarak ne kadarının açıklandığının tespit edilebilmesi amacıyla belirlilik katsayısı adı verilen ölçü kullanılır. Dolayısıyla belirlilik katsayısı, tahmini regresyon denkleminin verilerle ne kadar örtüştüğünün bir ölçüsüdür. Belirlilik katsayısı, “ r^2 ” ile gösterilir ve örneklem korelasyon katsayısı “r”nin karesi alınarak hesaplanır. Bundan dolayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve oransal olarak ifade edilir.

Örneklem korelasyon katsayısı “r”, yukarıda verilen eşitlikle bulunabileceği gibi, “r²” belirlilik katsayısı bilindiği takdirde aşağıdaki eşitlikle yardımıyla da hesaplanabilir:

$$r = (b_1'in \text{işareti})\sqrt{r^2}$$

(Anderson, Sweeney & Williams, 2011).

2.1.1. Türkiye'nin İhracatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Analizi

Toplam ihracatla kur arasında pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen denkleme göre ABD dolarındaki 1 TL'lik artış toplam ihracat (İHR-G) miktar indeksini 10,275 birim artırmaktadır. (Tablo 1)

ISIC REV.4 sınıflaması kapsamındaki sınıflamalar içinde özellikle madencilik alanındaki ihracat (İHR-MTO, İHR-MCM, İHR-DMTO) ile kur arasında çok düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Yani kurdaki artış madencilik alanındaki alt sınıfların ihracat miktar indeksi değerlerini çok düşük düzeyde artırmıştır. Benzer durum ana metal sanayi (İHR-AMS) ve bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (İHR-BEOÜİ) sınıflamalarında da belirlenmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişiminin bağımlı değişkenlere etkisinin de çok düşük düzeyde kaldığı gözlemlenmiştir. (Tablo 1)

Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (İHR-TOB), İçeceklerin İmalatı (İHR-İİ), Giyim Eşyalarının İmalatı (İHR-GEİ), Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (İHR-KKREPÜİ), Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacığa Ait Malzemelerin İmalatı (İHR-TEÜEAMİ), Elektrikli Teçhizat İmalatı (İHR-ETİ), Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı (İHR-MKTTYTİ), Diğer İmalatlar (İHR-Dİ), Su Temini Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri (İHR-STKAYİF) ve Atığın Toplanması, İslahı ve Bertarafı Faaliyetleri Maddelerin Geri Kazanımı (İHR-ATİBFMGK) sınıflamalarının ihracat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif ve orta düzeyli ilişki belirlenmiştir.

Balıkçılık ve Su Ürünleri (İHR-BSÜY), İmalat Sanayi (İHR-İ), Gıda Ürünlerinin İmalatı (İHR-GÜİ), Tütün Ürünlerinin İmalatı (İHR-TÜÜİ), Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı (İHR-KPÜİ), Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (İHR-MTHFMÜİ), Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı (İHR-BYSMTİ) ve Mobilya İmalatı (İHR-Mİ) sınıflamalarının ihracat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif ve yüksek düzeyli ilişki belirlenmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişiminin bağımlı değişkenlere etkisinin de yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. (Tablo 1)

Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı (İHR-KAKÜİ) ve Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı (İHR-KİKÜİ) sınıflamalarının ihracat miktar indeksi değerleri ile kur arasında ise pozitif ve çok yüksek düzeyli ilişki belirlenmiş ve söz konusu bu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de çok yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. (Tablo 1)

2.1.2. Türkiye'nin İthalatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Analizi

Toplam ithalatla kur arasında pozitif, ancak düşük düzeyli önemli ilişki belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen denkleme göre ABD dolarındaki 1 TL'lik artış toplam ithalatı (İTH-G) miktar indeksini 2,845 birim artırmaktadır. (Tablo 2)

Analizde bazı ISIC REV.4 sınıflamalarında negatif (ters yönlü) ilişki tespit edilmiştir (Tablo 2):

- Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (İTH-MTHFMÜİ) sınıflamasında ithalat miktar indeksi değeri ile kur arasında negatif, ancak istatistiksel olarak önemli olmayan bir ilişki tespit edilmiş ve analiz sonucunda söz konusu sınıflamaya ilişkin elde edilen denkleme göre ABD dolarındaki 1 TL'lik artış İTH-MTHFMÜİ miktar indeksini 1,619 birim azaltmaktadır.
- Balıkçılık ve Su Ürünleri (İTH-BSÜY), Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı (İTH-DMOMÜİ) ve Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı (İTH-MKTTYTİ) sınıflamalarında ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında negatif, ancak düşük düzeyli önemli bir ilişki tespit edilmiştir.
- Tekstil Ürünlerinin İmalatı (İTH-TEÜİ), Giyim Eşyalarının İmalatı (İTH-GEİ), Elektrikli Teçhizat İmalatı (İTH-ETİ) ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı (İTH-BYSMTİ) sınıflamalarının ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında negatif, ancak orta düzeyli önemli bir ilişki tespit edilmiştir.
- Ormançılık ve Tomrukçuluk (İTH-OT), Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı (İTH-DİÜİ) ve Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Eşyaların İmalatı (İTH-AAÜMÜİ) sınıflamalarında ise ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında negatif, ancak yüksek düzeyli önemli bir ilişki tespit edilmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

Analizde bazı ISIC REV.4 sınıflamalarında ise pozitif ilişki tespit edilmiştir (Tablo 2):

- İmalat Sanayi (İTH-İ), Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (İTH-KKREPÜİ) ve Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (İTH-BEOÜİ) sınıflamalarının ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli olmayan bir ilişki tespit edilmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de çok düşük düzeyde kaldığı gözlemlenmiştir.
- Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı (İTH-KPÜİ), Su Temini Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri (İTH-STKAYİF) ve Atığın Toplanması, İslahı ve Bertarafı Faaliyetleri Maddelerin Geri Kazanımı (İTH-ATİBFMGK) sınıflamalarının ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif, ancak düşük düzeyli önemli ilişki belirlenmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de düşük düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.
- Madencilik ve Taş Ocakçılığı (İTH-MTO), Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı (İTH-HPDÇ), Metal Cevheri Madenciliği (İTH-MCM), Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı (İTH-DMTO), Gıda Ürünlerinin İmalatı (İTH-GÜİ), İçeceklerin İmalatı (İTH-İİ), Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı (İTH-KAKÜİ), Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı (İTH-KİKÜİ), Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacığa Ait Malzemelerin İmalatı (İTH-TEÜEAMİ) ve Ana Metal Sanayii (İTH-AMS) sınıflamalarının ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif, ancak orta düzeyli önemli ilişki belirlenmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de diğer değişkenlerle karşılaştırıldığında orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Ancak İçeceklerin İmalatı (İTH-İİ) sınıflamasında ithalat miktar indeksi değeri ile kur arasındaki ilişki orta düzeyli önemli ilişki olmasına rağmen ithalata dair tüm gözlemler içerisinde oluşturulan denklem incelendiğinde oldukça yüksek bir artışın olduğu tespit edilmiştir. ABD dolarındaki 1 TL'lik değişim İTH-İİ sınıflamasının ithalat miktar indeksini 40,22 birim artırmıştır. Bu dikkat çekici bir sonuçtur. Böyle bir değer ortaya çıkmasında kur dışında ithalatı etkileyen diğer parametrelerin etkili olduğu söylenebilir.
- Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık (İTH-TOB), Bitkisel ve Hayvansal Üretim ile Avcılık (İTH-BHÜA), Kömür ve Linyit Çıkartılması (İTH-KLÇ) ve Tütün Ürünlerinin İmalatı (İTH-TÜÜİ) sınıflamalarının ithalat miktar indeksi değerleri ile kur arasında pozitif ve yüksek düzeyli önemli ilişki belirlenmiş ve söz konusu sınıflamalara dair analiz sonucunda elde edilen denklemlere göre ABD dolarındaki 1 TL'lik değişimin bağımlı değişkenlere etkisinin de yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir.

2.2. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliğinin Analizi

Türkiye'nin dış ticaretinin miktar indeksi değerleri ve ABD doları kuru değerleri çerçevesinde yapılan analizler sonucunda hem ihracatın hem de ithalatın kur esnekliği değerlerinin genel olarak 1'den küçük olduğu belirlenmiştir. Bu durum Türkiye'nin ihracat ve ithalatının esnek olmayan bir kur esnekliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin dış ticaretinin kur esnekliği analizi, basit regresyon ve korelasyon analizi sürecinde belirlenmiş olan denklemin ifade ettiği doğrular baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Kur esnekliği hesaplamasında kullanılan değerler, bağımsız değişken olan kur (E) ile bağımlı değişken olan miktar indeksi (Q_f) değerleri çerçevesinde belirlenen model denklemlerini temsil eden doğruların koordinat değerlerinden elde edilmiştir. Bu koordinat değerleri kapsamında kur esnekliği hesaplanırken aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$e_f = \frac{\Delta\%Q_f}{\Delta\%E} = \frac{\frac{\Delta Q_f}{Q_f}}{\frac{\Delta E}{E}}$$

Esneklik hesaplaması ihracat ve ithalat için ayrı ayrı ve ISIC REV.4 sınıflamasına göre gerçekleştirilmiştir. Formülden de anlaşılacağı üzere denklemlerden elde edilen doğruların koordinat değerlerinden, miktar indeksini temsil eden değerlerdeki oransal değişme, kuru temsil eden değerlerdeki oransal değişmeye bölünerek esneklik değerlerine ulaşılmıştır.

2.2.1. Türkiye'nin İhracatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Kur Esnekliği

Türkiye'nin toplam ihracatının kur esnekliği (e_x) pozitif ve yukarıda da belirtildiği gibi 1'den küçük ($e_x < 1$) bir değer olarak hesaplanmıştır. ISIC REV.4 Sınıflamasına dahilinde tüm sınıflamaların ihracat miktar indeksi değerleri, kur arttığında artmıştır. Aynı zamanda kur yükseldikçe esneklik katsayılarının da arttığı gözlenmiştir.

Madencilik ve Taş Ocakçılığı (İHR-MTO), Metal Cevheri Madenciligi (İHR-MCM), Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı (İHR-DMTO), Ana Metal Sanayii (İHR-AMS) ve Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (İHR-BEOÜİ) sınıflamalarının ihracatlarının kur esnekliği 0,1 – 0,16 arasında hesaplanmıştır. Bu değerler söz konusu ihracat sınıflamalarının kur esnekliklerinin 0'a yakın yani "tam esnek olmayan" yapıya yakın olduğunu ve söz konusu sınıflamaların ihracat miktar indekslerinin kurdaki değişmelere oldukça duyarsız olduğunu göstermektedir (Tablo 1).

Balıkçılık ve Su Ürünleri (İHR-BSÜY) ihracatının kur esnekliği 0,68 – 0,91 arasında hesaplanmıştır. Bu değerler söz konusu ihracat sınıflamasının kur

esnekliğinin 1'e yakın yani "birim esnek" yapıya yakın olduğunu ve söz konusu sınıflamanın ihracat miktar indeksinin, özellikle yüksek kur düzeylerinde, kurdaki değişmelerle eşit düzeyde değiştiğini göstermektedir (Tablo 1).

Mobilya İmalatı (İHR-Mİ) Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı (İHR-KAKÜİ) Tütün Ürünlerinin İmalatı (İHR-TÜÜİ) ve Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı (İHR-KİKÜİ) sınıflamalarının ihracatlarının kur esnekliği ise 0,24 - 0,69 arasında hesaplanmıştır. Bu değerler söz konusu ihracat sınıflamalarının kur esnekliklerinin "esnek olmayan" yapıda olduğunu ve söz konusu sınıflamaların ihracat miktar indekslerinin, kurdaki değişmelerle düşük duyarlılık gösterdiğini ifade etmektedir (Tablo 1).

Benzer şekilde geri kalan diğer ISIC REV.4 sınıflamalarında ise ihracatın kur esnekliği düşük kur düzeylerinde 0,7 ve yüksek kurlarda ise 0,54 düzeyine kadar yükselmektedir. Bu esneklik değerleri 1'den küçük olduğu için söz konusu ihracat sınıflamalarının kur esnekliklerinin "esnek olmayan" yapıda olduğunu ve ihracat miktar indekslerinin, kurdaki değişmelerle düşük duyarlılık gösterdiğini ifade etmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'nin İhracatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Kur Esnekliği Katsayıları

ISIC REV.4 Sınıflaması	Kur Esnekliği Katsayıları	
	En Düşük	En Yüksek
İhracat (İHR-G)	0,13	0,41
Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık (İHR-TOB)	0,12	0,40
Bitkisel ve Hayvansal Üretim ile Avcılık (İHR-BHÜA)	0,09	0,33
Balıkçılık ve Su Ürünleri (İHR-BSÜY)	0,68	0,91
Madencilik ve Taş Ocaklığı (İHR-MTO)	0,02	0,10
Metal Cevheri Madenciliği (İHR-MCM)	0,04	0,15
Diğer Madencilik ve Taş Ocaklığı (İHR-DMTO)	0,01	0,06
İmalat Sanayi (İHR-İ)	0,13	0,42
Gıda Ürünlerinin İmalatı (İHR-GÜİ)	0,17	0,49
İçeceklerin İmalatı (İHR-İİ)	0,14	0,45
Tütün Ürünlerinin İmalatı (İHR-TÜÜİ)	0,24	0,60
Tekstil Ürünlerinin İmalatı (İHR-TEÜİ)	0,07	0,28
Giyim Eşyalarının İmalatı (İHR-GEİ)	0,10	0,35
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Eşyaların İmalatı (İHR-AAÜMÜİ)	0,19	0,53
Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı (İHR-KAKÜİ)	0,29	0,67
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (İHR-KKREPÜİ)	0,15	0,45
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı (İHR-KİKÜİ)	0,24	0,60
Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacılığa Ait Malzemelerin İmalatı (İHR-TEÜEAMİ)	0,11	0,38
Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı (İHR-KPÜİ)	0,13	0,43
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı (İHR-DMOMÜİ)	0,13	0,41
Ana Metal Sanayii (İHR-AMS)	0,04	0,16
Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (İHR-MTHFMÜİ)	0,13	0,42
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (İHR-BEOÜİ)	0,03	0,12
Elektrikli Teçhizat İmalatı (İHR-ETİ)	0,10	0,35
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı (İHR-BYSMTİ)	0,19	0,54
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı (İHR-MKTTYTİ)	0,18	0,51
Mobilya İmalatı (İHR-Mİ)	0,32	0,69
Diğer İmalatlar (İHR-Dİ)	0,20	0,54
Su Temini Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri (İHR-STKAYİF)	0,14	0,44
Atığın Toplanması, Islahı ve Bertarafı Faaliyetleri Maddelerin Geri Kazanımı (İHR-ATİBFMKG)	0,13	0,41

2.2.2. Türkiye'nin İthalatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Kur Esnekliği

Türkiye'nin toplam ithalatının kur esnekliği (e_m) pozitif ve yukarıda da belirtildiği gibi 1'den küçük ($e_m < 1$) bir değer olarak hesaplanmıştır. ISIC REV.4 Sınıflamasına dahilinde ithalat miktar indeksleri, bazı sınıflamalarda kur arttığında artarken, bazılarında ise azalmıştır. Yani bazılarında doğru yönlü ve bazılarında ise ters yönlü bir etki söz konusudur.

İthalat kur esneklikleri negatif (ters yönlü) değer alan ISIC REV.4 sınıflamaları için kur esneklik değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

- Ormancılık ve Tomrukçuluk (İTH-OT) ithalatının kur esnekliği incelenen dönemin başında - 0,29 düzeyinde negatif olarak gerçekleşirken dönem içerisinde kurdaki yükselmeye bağlı olarak "mutlak olarak" sürekli yükselerek - 169,23 gibi oldukça yüksek bir esneklik değerine ulaşmış, kurun değerinin en yükseğe çıktığı düzeylerde ise pozitif değer olarak 15,34'e ulaşmıştır. İTH-OT ithalatının kur esnekliği değerinin bu şekilde bir süreç takip etmesi olağan üstü ve dikkat çekici bir durumu ifade etmektedir. Hem negatif hem de pozitif etki 1'den büyük bir değeri ifade etmekte ve İTH-OT sınıflaması ithalat indeksinin kura karşı yüksek bir duyarlılığa sahip olduğunu göstermekte, yani kurdaki değişimlerden yüksek düzeyde etkilendiğini göstermektedir. Bu esneklik değerleri söz konusu İTH-OT ithalatının kur esnekliklerinin mutlak olarak 1'den büyük yani "esnek" yapıya sahip olduğunu ve söz konusu sınıflamanın ihracat miktar indeksinin kurdaki değişimlere artarken de azalırken de oldukça duyarlı olduğunu göstermektedir (Tablo 2).
- Giyim Eşyalarının İmalatı (İTH-GEİ), Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı (İTH-DİÜİ) ve Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Eşyaların İmalatı (İTH-AAÜMÜİ) sınıflamalarının ithalat kur esnekliği düşük kur düzeylerinde - 0,16 esneklik değeri ile yüksek kur düzeylerinde - 2,92 esneklik değeri arasında belirlenmiştir. Bu sınıflamaların ithalat kur esneklik değerleri düşük kur düzeylerinde mutlak olarak 1'den küçük olduğu için "esnek olmayan" yapıya yakın bir esneklik yapısını, yüksek kur düzeylerinde ise mutlak olarak 2'nin üzerinde ve 1'den büyük olduğu için "esnek" bir yapıyı ifade etmektedir. Yani yüksek kur düzeylerinde kurdaki %1'lik bir artış bu sınıflamaların ithalat miktar indekslerini %2'den fazla bir miktarda azaltmaktadır (Tablo 2).
- Balıkçılık ve Su Ürünleri (İTH-BSÜY), Tekstil Ürünlerinin İmalatı (İTH-TEÜİ), Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı (İTH-DMOMÜİ), Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (İTH-MTHFMÜİ), Elektrikli Teçhizat İmalatı (İTH-ETİ), Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı (İTH-BYSMTİ) ve Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork)

ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı (İTH-MKTTYTİ) sınıflamalarının ithalat kur esnekliği düşük kur düzeylerinde – 0,02 esneklik değeri ile yüksek kur düzeylerinde – 0,76 esneklik değeri arasında hesaplanmıştır. Bu sınıflamaların ithalat kur esneklik değeri mutlak olarak 1’den küçük olduğu için, düşük kur düzeylerinde “tam esnek olmayan” yapıya yakın bir esneklik yapısını, yüksek kur düzeylerinde “esnek olmayan” bir esneklik yapısını ifade etmektedir. Bu sınıflamaların ithalat miktar indeksi değerlerinin, kur yükseldikçe artsa da kurdaki değişmelere duyarsız olduğu söylenebilir. Yani kurdaki artıştan daha düşük bir oranda ithalat azalması söz konusudur. (Tablo 2).

İthalat kur esneklikleri pozitif (doğru yönlü) değer alan ISIC REV.4 sınıflamaları için kur esneklik değerlendirmeleri aşağıdaki gibidir:

- İmalat Sanayi (İTH-İ), Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (İTH-KKREPÜİ) ve Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (İTH-BEOÜİ) sınıflamalarının ithalat kur esnekliği düşük kur düzeylerinde 0,02 esneklik değeri ile yüksek kur düzeylerinde 0,09 esneklik değeri arasında hesaplanmıştır. Bu sınıflamaların ithalat kur esneklik değeri 1’den küçük ve 0’a çok yakın olduğu için “tam esnek olmayan” yapıya çok yakın bir esneklik yapısını ifade etmektedir. Bu sınıflamaların ithalat miktar indeksi değerlerinin, kurdaki değişmelere “tam duyarsız” olduğu söylenebilir. Yani kurdaki artıştan neredeyse hiç etkilenmedikleri söylenebilir. (Tablo 2).
- Geri kalan diğer ISIC REV.4 sınıflamalarında ise ithalat kur esnekliği düşük kur düzeylerinde 0,04 ve yüksek kurlarda ise 0,77 düzeyine kadar yükselmektedir. Bu değerler 1’den küçük olduğu için söz konusu ithalat sınıflamalarının kur esnekliklerinin “esnek olmayan” yapıda olduğunu ve ithalat miktar indekslerinin, kurdaki değişmelerle düşük duyarlılık gösterdiğini yani kurdaki oransal artıştan daha düşük bir oransal ithalat miktar indeksi artışını ifade etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye'nin İthalatının ISIC REV.4 Sınıflamasına Göre Kur Esnekliği Katsayıları

ISIC REV.4 Sınıflaması	Kur Esnekliği Katsayıları	
	En Düşük	En Yüksek
İthalat (İTH-G)	0,03	0,15
Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık (İTH-TOB)	0,21	0,57
Bitkisel ve Hayvansal Üretim ile Avcılık (İTH-BHÜA)	0,23	0,59
<i>Ormanlık ve Tomrukçuluk (İTH-OT)</i>	<i>-0,29</i>	<i>15,34</i>
<i>Balıkçılık ve Su Ürünleri (İTH-BSÜY)</i>	<i>-0,10</i>	<i>-0,76</i>
Madencilik ve Taş Ocaklığı (İTH-MTO)	0,10	0,35
Kömür ve Linyit Çıkarılması (İTH-KLÇ)	0,20	0,54
Ham Petrol ve Doğalgaz Çıkarımı (İTH-HPDÇ)	0,09	0,31
Metal Cevheri Madenciliği (İTH-MCM)	0,13	0,41
Diğer Madencilik ve Taş Ocaklığı (İTH-DMTO)	0,07	0,26
İmalat Sanayi (İTH-İ)	0,02	0,09
Gıda Ürünlerinin İmalatı (İTH-GÜİ)	0,07	0,26
İçeceklerin İmalatı (İTH-İİ)	0,41	0,77
Tütün Ürünlerinin İmalatı (İTH-TÜÜİ)	0,14	0,44
<i>Tekstil Ürünlerinin İmalatı (İTH-TEÜİ)</i>	<i>-0,04</i>	<i>-0,25</i>
<i>Giyim Eşyalarının İmalatı (İTH-GEİ)</i>	<i>-0,16</i>	<i>-2,02</i>
<i>Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı (İTH-DİÜİ)</i>	<i>-0,18</i>	<i>-2,75</i>
<i>Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç) Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Eşyaların İmalatı (İTH-AAÜMÜİ)</i>	<i>-0,18</i>	<i>-2,92</i>
Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı (İTH-KAKÜİ)	0,05	0,19
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı (İTH-KKREPÜİ)	0,01	0,04
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı (İTH-KİKÜİ)	0,08	0,30
Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacığa Ait Malzemelerin İmalatı (İTH-TEÜEAMİ)	0,11	0,36
Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı (İTH-KPÜİ)	0,04	0,18
<i>Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı (İTH-DMOMÜİ)</i>	<i>-0,04</i>	<i>-0,22</i>
Ana Metal Sanayii (İTH-AMS)	0,15	0,46
<i>Makine ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (İTH-MTHFMÜİ)</i>	<i>-0,02</i>	<i>-0,10</i>
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (İTH-BEOÜİ)	0,02	0,08
<i>Elektrikli Teçhizat İmalatı (İTH-ETİ)</i>	<i>-0,04</i>	<i>-0,24</i>
<i>Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teçhizat İmalatı (İTH-BYSMTİ)</i>	<i>-0,06</i>	<i>-0,36</i>
<i>Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı (İTH-MKTTYİ)</i>	<i>-0,05</i>	<i>-0,33</i>
Su Temini Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri (İTH-STKAYİF)	0,04	0,15
Atığın Toplanması, İslahı ve Bertarafı Faaliyetleri Maddelerin Geri Kazanımı (İTH-ATİBFMCK)	0,04	0,15

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dışa açık kalkınma stratejileri çerçevesinde büyümesi ve kalkınmasını yönlendiren ülkeler için dış ticaret çok önemli bir faaliyet alanıdır. Ancak büyümesi kalkınmasında dış ticaretin avantajlarını kullanmak isteyen ülkelerin iyi bir altyapıya ve kırılğan olmayan bir ekonomik yapıya sahip olması gereklidir. Aksi takdirde güçlü ve acımasız uluslararası rekabette mikro ve makro ekonomik anlamda başarısız olacak ve dış ticaretin avantajlarından faydalanamayacaktır.

Ulusal ve uluslararası ekonomik analizlerini doğru bir şekilde yapan ve bu analiz sonuçlarını strateji ve politika uygulamalarına doğru bir şekilde yansıtan ülke yönetimleri, dış ticaret başta olmak üzere uluslararası ekonomik ilişkilerini doğru bir şekilde yönlendirecektir. Doğru kurgulanmış ve yorumlanmış bir analiz, doğru kararların çıkmasına neden olacak ve bu kararlarla gerçekleştirilen uygulamalar da ülke refahının artmasını sağlayacaktır.

Dış ticaret özelinde değerlendirme yapılacak olursa, ülke karar vericilerinin ihraç edilecek ürünlerin rekabet gücünü göz önünde bulundurmadan alacakları tedbirlerin başarısını öngörmek mümkün değildir. Bu durum risk içermektedir ve eğer başarı elde edilirse bu tesadüfi bir başarı olacaktır. Başarı elde edilemediğinde ve aynı politikalarda ısrar edildiğinde ülke kaynakları etkin kullanılmayacak ve ülkenin gelişme ve kalkınma çabaları boşa gidecektir.

Türkiye gibi esnek (dalgalı) kur rejimi uygulayan ülkelerde dövizin değeri piyasa tarafından belirlenmektedir. Yani sabit kur rejiminde olduğu gibi kur politikası uygulamak mümkün değildir. Bu durumda merkez bankası ulusal çıkarlar çerçevesinde, alıcı ya da satıcı olarak döviz piyasasına girerek ulusal paranın değerini etkileyebilecektir. Bu kapsamda ulusal paranın aşırı değerlenmesi, ihraç ürünlerinin döviz cinsinden değerinin artmasına neden olarak uluslararası rekabette dezavantajlı duruma düşmesine ve aynı zamanda ithalatın ucuzlamasıyla ithalatın artmasına neden olacaktır. Bu durum ülkenin dış açık sorunuyla karşılaşmasına ya da dış açık varsa daha da büyümesine neden olabilecektir.

Döviz kurunu etkileyen sebepler çok çeşitlidir. Piyasanın istikrarlı ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında bazen merkez bankası müdahaleleri de yeterli olmayabilecektir. Aynı şekilde ihracat miktarını belirleyen etkenler de çok fazladır. Yani ihracatın artması için sadece kurun kontrol edilmesi yeterli olmayacaktır. Sorunun tüm ayrıntıları ve parametreleriyle ortaya konması ve bu veriler kapsamında analiz yapılması gereklidir. Ancak bu şekilde sorunun çözülmesi mümkün olabilecektir.

Dış açık, gelişmekte olan ülkelerin önemli makro ekonomik sorunlarından. Türkiye de her ne kadar ekonomik olarak güçlü bir ülke olsa da önemli bir dış açık sorunuyla karşı karşıyadır. Bu sorun çözülmediği müddetçe ihtiyaç duyulan döviz,

dış kaynaklarla karşılanmak zorunda kalınacak ve bu da dış açık sorununun yanı sıra git gide artan bir dış borç stoku sorununu da kronik hale getirecektir.

Bu sorunların çözülebilmesi için döviz gelirlerinin temel kaynağını oluşturan ihracat gelirlerinin artırılması gerekmektedir. İhracat gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak belirlenen politikaların etkinliği açısından ihraç ürünlerinin yapısının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. İhraç ürünlerinin piyasa yapısının belirlenmesinde önemli belirleyicilerden birisi de ihraç ürünlerin kur değişimlere olan duyarlılığı yani ihraç ürünlerinin kur esnekliğidir. Dolayısıyla döviz gelirlerinin artırılmasına yönelik politikalar, kur esnekliği katsayısı çerçevesinde belirlendiği takdirde politikaların etkinliği artarken ülke kaynakları da israf edilmemiş olacaktır. Bunun yanı sıra dış açık sorununun çözülmesinde önemli değişkenlerden bir diğeri de ithalattır. Teorik olarak ithalatın kısılması da dış açık sorununun çözülmesine önemli katkı sağlayacaktır. Ancak burada daha önemli bir sorun, üretimde kullanılan ithal girdilerin ithalatı da bu politikalardan olumsuz etkilenecek olmasıdır. Bu durumda üretim maliyetlerinin artması, maliyet enflasyonuna neden olacak ve bir ekonomi için en kötü senaryolardan olan stagflasyon sorunu ile karşılaşılabilir. Bu nedenle kurun ithalat üzerindeki etkisi öngörülerek uygulanacak ek politikalar (mali destekler, sübvansiyon gibi...) ithal girdide meydana gelecek maliyet artışlarının telafi edilmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde kurdaki yükselmenin neden olduğu ithal girdi maliyetlerindeki artış, üretimin azalmasına, işsizliğin artmasına, gelirlerin azalmasına, mal ve hizmet talebinin düşmesine neden olacak ve sonuçta maliyet artışlarının yarattığı enflasyonla durgunluk aynı anda görülebilecektir (stagflasyon). Bu yapının oluşması da çözülmesi zor sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır (tasarruflardaki azalma dolayısıyla finansal kaynakların azalması, faizlerin yükselmesi, yatırımların azalması, büyümenin ve kalkınmanın duraklaması gibi...).

Bu çalışmada, 2010 – 2018 yılları arasında aylık olarak Türkiye'nin ISIC REV.4'e göre sınıflanan "İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri ile ABD Dolarının Türk Lirası cinsinden değeri arasındaki etkileşim" analiz edilerek kurdaki değişimlerin Türkiye'nin ihracatı ve ithalatını hangi yönde ve düzeyde etkilediği belirlenerek (dış ticaretin döviz kuru esnekliği), uygulanacak politikalar açısından fikir oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda söz konusu etkileşim, istatistiksel uygulamalarda sık kullanılan Basit Doğrusal Regresyon ve Korelasyon analizleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. İhracat ve ithalat miktar endeksleri ile ABD Doları arasında kurulan modellerin büyük çoğunluğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, analizin ihracat bağımlı değişkeniyle ilgili kısmında, ISIC REV.4 sınıflaması kapsamındaki tüm sınıflamaların ihracatı ile ABD doları kuru arasında pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Analizin ithalat bağımlı değişkeniyle ilgili kısmında ise ISIC REV.4 sınıflaması kapsamındaki bazı sınıflamalarında ithalat ile ABD doları kuru arasında pozitif yönlü, bazılarında ise negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir.

Yapılan analizlerde, Türkiye'nin ihracat ve ithalatının kur esnekliği değerlerinin genel olarak 1'den küçük olduğu yani esnek olmayan kur esnekliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu genel yapı çerçevesinde kurdaki yükselmelerin Türkiye'nin ihracat gelirlerinin artmasına neden olacağı söylenebilir. Buna karşılık sonuçlar, Türkiye'nin ithalatının kur esnekliğinin de 1'den küçük olması kurdaki yükselmelerin ithalatı kısma anlamında yeterli olmayacağı ve kurdaki yükselmeye paralel olarak ithalat harcamalarının da artacağını göstermektedir. Türkiye'nin ithalatının değer olarak ihracatından daha fazla olması nedeniyle, ithalat harcamalarının kurdaki yükselmelere paralel olarak ihracat gelirlerinden daha fazla artması durumunu oluşturmakta ve bu da Türkiye'nin de dış açık sorununun git gide büyümesine neden olmaktadır.

Türkiye'nin toplam ihracatının kur esnekliği (e_x) pozitif ve 1'den küçük ($e_x < 1$) bir değer olarak hesaplanmış ve Türkiye'nin ihracatının kur esnekliği, esnek olmayan bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin ihracatının önemli bir kısmını imalat sanayi ürünlerinin oluşturduğu ve kur esnekliği katsayısının 0,50'nin altında olduğu düşünülecek olursa, kurdaki yükselmelerin Türkiye'nin ihracat gelirlerini artırdığı sonucuna ulaşılabacaktır.

Türkiye'nin toplam ithalatının kur esnekliği (e_m) pozitif ve 1'den küçük ($e_m < 1$) bir değer olarak hesaplanmıştır. Ancak bu genel değerlendirmeden ayrı spesifik olarak değerlendirildiğinde bazı sektörlerde negatif yönlü ilişki belirlenmiştir ki bu sektörlerin ithalatının Türkiye'nin ithalatının içindeki payları çok düşük düzeydedir. Ancak Türkiye'nin ithalatının önemli bir kısmını imalat sanayi ve enerji ve enerji hammaddesi ithalatı oluşturduğu ve kur esnekliğinin neredeyse "tam esnek olmayan" yapıya sahip olduğu düşünülecek olursa kurdaki yükselmelerin Türkiye'nin ithalat harcamalarının artmasına neden olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

Türkiye'nin dış ticaretinin kur esnekliği yapısının bu durumu, ihracat açısından olumlu olarak yorumlanabilirken, ithalat açısından olumsuz bir düşünceyi ortaya koymaktadır. Özellikle ihracat gelirlerini artırma anlamında Türkiye'nin bu üstünlüğünü rekabet avantajına dönüştürmesi gereklidir. Ucuza ve kaliteli üretmek tek başına yeterli değildir.

Küreselleşmenin ve teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle uluslararası ticari rekabet git gide artmaktadır. Böyle bir rekabet ortamında yer edinmek ve rekabette daha da güçlenmek için; fiyat, kalite ve satış sonrası hizmetler gibi mikro politikaların yanı sıra mali ve finansal destekler, danışmanlık, tanıtım, pazar bulma ve genişletme anlamında makro desteklerin de miktarının ve etkisinin artırılması gereklidir.

Türkiye'nin ithalatı açısından bakıldığında ise üretimin ithal girdiye bağımlılığı git gide arttığı söylenebilir. Bu durum aslında daha ucuz ve verimli girdiye ulaşma çabası olarak yorumlandığında olumsuz olarak yorumlanmayabilir. Ancak Türkiye gibi dış açık sorunu olan ve döviz kaynağı sıkıntısı yaşayan ülkeler için ne yazık ki olumsuzluk ifade etmektedir. Özellikle Türkiye'nin ithalatı içinde enerji ithalatının önemli bir yer tuttuğu ve ham petrol ve doğalgaz açısından mutlak olarak dışa bağımlı olduğu düşünülecek olursa, kur yükselmeleriyle Türkiye'nin

enerji tüketim maliyeti ulusal para cinsinden sürekli artacaktır. Her ne kadar Türkiye'nin petrol ve doğalgaz arama çabaları zaman zaman sonuç verse de bu sonuçların Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanmasına katkısı uzun vade alacağından, dış açık sorununun giderilmesi açısından kısa vadede etkisi olmayacaktır. Türkiye enerji arz güvenliğini sağlamak zorundadır ve bunun bilincindedir. Bu anlamda özellikle yenilenebilir enerji potansiyelinin değerlendirilmesi, dış açığın giderilmesi açısından uzun vadede de olsa katkı sağlayacaktır.

Tablo 3 – ISIC REV.4 Sınıflaması Kapsamında Türkiye'nin İhracatı ve ABD Doları Kuru İlişkisi

Bağımlı Değişken adı	F _(1,125)	P	r ² (a)	t	r ^(b)	Denklemler	ABDDK'ndaki 1 TL artış
İHR-G	139,99	< 0,001 ***	%52,83 Orta	11,83	0,727 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-G = 100,34 + 10,275 ABDDK	İHR-G'yi 10,275 birim artırmaktadır.
İHR-TOB	30,26	< 0,001 ***	%19,49 Düşük	5,50	0,441 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-TOB = 88,50 + 8,72 ABDDK	İHR-TOB'u 8,72 birim artırmaktadır.
İHR-BHÜA	16,60	< 0,001 ***	%11,72 Çok Düşük	4,07	0,342 pozitif, düşük düzeyli önemli ilişki	İHR-BHÜA = 90,96 + 6,50 ABDDK	İHR-BHÜA'yi 6,50 birim artırmaktadır.
İHR-BSÜY	268,50	< 0,001 ***	%68,23 Yüksek	16,39	0,826 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-BSÜY = 37,3 + 56,24 ABDDK	İHR-BSÜY'yi 56,24 birim artırmaktadır.
İHR-MTO	2,82	> 0,05 *	%2,21 Çok Düşük	1,68	0,149 Pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İHR-MTO = 105,15 + 1,69 ABDDK	İHR-MTO'yu 1,69 birim artırmaktadır.
İHR-MCM	3,56	> 0,05 *	%2,77 Çok Düşük	1,89	0,166 Pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İHR-MCM = 98,69 + 2,59 ABDDK	İHR-MCM'yi 2,59 birim artırmaktadır.
İHR-DMTO	0,62	> 0,05 *	%0,49 Çok Düşük	0,78	0,166 Pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İHR-DMTO = 106,69 + 0,93 ABDDK	İHR-DMTO'yu 0,93 birim artırmaktadır.
İHR-İ	141,39	< 0,001 ***	%53,08 Orta	11,89	0,729 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-İ = 100,60 + 10,611 ABDDK	İHR-İ'yi 10,611 birim artırmaktadır.

ISIC REV.4 Mal Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliği
(Exchange Flexibility Of Turkey's Foreign Trade According to ISIC REV.4 Classification of Goods)

İHR-GÜİ	131,81	<0,001 ***	%51,33 Orta	11,48	0,716 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-GÜİ = 99,54 + 13,92 ABDDK	İHR-GÜİ'yi 13,92 birim arturmaktadır.
İHR-İİ	50,36	<0,001 ***	%28,72 Düşük	7,10	0,536 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-İİ = 100,20 + 11,71 ABDDK	İHR-İİ'yi 11,71 birim arturmaktadır.
İHR-TÜÜ	108,30	<0,001 ***	%46,42 Orta	10,41	0,681 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-TÜÜ = 102,27 + 22,08 ABDDK	İHR-TÜÜ'yi 22,08 birim arturmaktadır.
İHR-TEÜ	49,73	<0,001 ***	%28,46 Düşük	7,05	0,533 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-TEÜ = 105,61 + 5,900 ABDDK	İHR-TEÜ'yi 5,9 birim arturmaktadır.
İHR-GEİ	63,81	<0,001 ***	%33,79 Düşük	7,99	0,581 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-GEİ = 93,99 + 7,524 ABDDK	İHR-GEİ'yi 7,524 birim arturmaktadır.
İHR-AAÜMÜ	164,99	<0,001 ***	%56,90 Orta	12,84	0,754 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-AAÜMÜ = 87,08 + 14,59 ABDDK	İHR-AAÜMÜ'yi 14,59 birim arturmaktadır.
İHR-KAKÜ	501,68	<0,001 ***	%80,05 Yüksek	22,4	0,895 pozitif, çok yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-KAKÜ = 86,26 + 25,25 ABDDK	İHR-KAKÜ'yi 25,25 birim arturmaktadır.
İHR-KKREPÜ	45,1	<0,001 ***	%26,51 Düşük	6,72	0,515 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-KKREPÜ = 92,83 + 11,11 ABDDK	İHR-KKREPÜ'yi 11,11 birim arturmaktadır.
İHR-KİKÜ	604,58	<0,001 ***	%82,87 Yüksek	24,59	0,910 pozitif, çok yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-KİKÜ = 79,95 + 17,365 ABDDK	İHR-KİKÜ'yi 17,365 birim arturmaktadır.
İHR-TEÜEAMİ	27,66	<0,001 ***	%18,12 Düşük	5,26	0,426 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-TEÜEAMİ = 80,16 + 7,04 ABDDK	İHR-TEÜEAMİ'yi 7,04 birim arturmaktadır.

İHR-KPÜİ	175,38	<0,001 ***	%58,39 Orta	13,24	0,764 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-KPÜİ = 100,91 + 10,972 ABDDK	İHR-KPÜİ'yi 10,972 birim arturmaktadır.
İHR-DMOMÜİ	159,73	<0,001 ***	%56,10 Yüksek	12,64	0,749 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-DMOMÜİ = 83,54 + 8,599 ABDDK	İHR-DMOMÜİ'yi 8,599 birim arturmaktadır.
İHR-AMS	2,53	>0,05 *	%1,98 Çok Düşük	1,59	0,141 pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İHR-AMS = 119,24 + 3,29 ABDDK	İHR-AMS'yi 3,29 birim arturmaktadır.
İHR-MTHFMÜİ	137,03	<0,001 ***	%52,3 Orta	11,71	0,723 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-MTHFMÜİ = 106,07 + 11,371 ABDDK	İHR-MTHFMÜİ'yi 11,371 birim arturmaktadır.
İHR-BEOÜİ	1,71	>0,05 *	%1,35 Çok Düşük	1,31	0,116 pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İHR-BEOÜİ = 119,12 + 2,35 ABDDK	İHR-BEOÜİ'yi 2,35 birim arturmaktadır.
İHR-ETİİ	85,75	<0,001 ***	%40,69 Orta	9,26	0,638 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-ETİİ = 101,81 + 7,924 ABDDK	İHR-ETİİ'yi 7,924 birim arturmaktadır.
İHR-BYSMTİİ	229,01	<0,001 ***	%64,69 Orta	15,13	0,804 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-BYSMTİİ = 94,48 + 15,99 ABDDK	İHR-BYSMTİİ'yi 15,99 birim arturmaktadır.
İHR-MKTTYTİİ	70,00	<0,001 ***	%35,9 Orta	8,37	0,599 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-MKTTYTİİ = 96,22 + 14,85 ABDDK	İHR-MKTTYTİİ'yi 14,85 birim arturmaktadır.
İHR-Mİİ	280	<0,001 ***	%69,14 Yüksek	16,73	0,832 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İHR-Mİİ = 83,55 + 27,38 ABDDK	İHR-Mİİ'yi 27,38 birim arturmaktadır.
İHR-Dİİ	38,88	<0,001 ***	%23,72 Düşük	6,24	0,487 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-Dİİ = 118,5 + 20,48 ABDDK	İHR-Dİİ'yi 20,48 birim arturmaktadır.

İHR-STKAYİF	61,70	< 0,001 ***	%33,05 Düşük	7,85	0,575 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-STKAYİF = 108,07 + 12,33 ABDDK	İHR-STKAYİF'yi 12,33 birim artırmaktadır.
İHR-ATİBFMKG	46,98	< 0,001 ***	%27,32 Düşük	6,85	0,523 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İHR-ATİBFMKG = 107,51 + 10,97 ABDDK	İHR-ATİBFMKG'yi 10,97 birim artırmaktadır.

* ABD Dolar Kurunun (ABDDK) bağımlı değişkenin değişimi üzerindeki etkisi önemli değildir.

** ABDDK'nun bağımlı değişkenin değişimi üzerindeki etkisi düşük öneme sahiptir.

*** ABDDK'nun bağımlı değişkenin değişimi üzerindeki etkisi önemlidir.

a) ABDDK'nun bağımlı değişken üzerindeki etki düzeyi

b) Bağımlı değişken ile ABDDK değişkenleri arasındaki ilişki

Tablo 4 – ISIC REV.4 Sınıflaması Kapsamında Türkiye'nin İthalatı ve ABD Doları Kuru İlişkisi

Bağımlı Değişken adı	F (4,115)	P	r ² (a)	t	r (b)	Denklem	ABDDK'ndaki 1 TL artış
İTH-G	11,64	= 0,001 ***	%8,52 Çok Düşük	3,41	0,292 pozitif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-G = 113,45 + 2,845 ABDDK	İTH-G'yi 2,845 birim artırmaktadır.
İTH-TOB	101,14	< 0,001 ***	%44,72 Orta	10,06	0,669 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-TOB = 81,09 + 15,45 ABDDK	İTH-TOB'yi 15,45 birim artırmaktadır.
İTH-BHÜA	109,49	< 0,001 ***	%46,69 Orta	10,46	0,683 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-BHÜA = 79,62 + 16,72 ABDDK	İTH-BHÜA'yi 16,72 birim artırmaktadır.
İTH-OT	187,66	< 0,001 ***	%60,02 Orta	- 13,70	- 0,775 negatif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-OT = 99,63 - 15,53 ABDDK	İTH-OT'yi 15,53 birim azaltmaktadır.

İTH-BSÜY	5,57	< 0,05 *	%4,27 Çok Düşük	- 2,36	-0,207 negatif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-BSÜY = 177,3 - 11,16 ABDDK	İTH-BSÜY'yi 11,16 birim azaltmaktadır.
İTH-MTO	69,45	< 0,001 ***	%35,72 Orta	8,33	0,598 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-MTO = 102,58 + 8,001 ABDDK	İTH-MTO'yu 8,001 birim artırmaktadır.
İTH-KLÇ	99,57	< 0,001 ***	%44,34 Orta	9,98	0,666 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-KLÇ = 94,04 + 16,05 ABDDK	İTH-KLÇ'yi 16,05 birim artırmaktadır.
İTH-HPDÇ	44,54	= 0,001 ***	%26,27 Düşük	6,67	0,513 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-HPDÇ = 104,46 + 6,85 ABDDK	İTH-HPDÇ'yi 6,85 birim artırmaktadır.
İTH-MCM	18,94	= 0,001 ***	%13,16 Çok Düşük	4,35	0,363 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-MCM = 97,46 + 10,02 ABDDK	İTH-MCM'yi 10,02 birim artırmaktadır.
İTH-DMTO	28,45	= 0,001 ***	%18,54 Düşük	5,33	0,431 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-DMTO = 95,67 + 4,819 ABDDK	İTH-DMTO'yu 4,819 birim artırmaktadır.
İTH-İ	3,34	> 0,05 *	%2,60 Çok Düşük	1,83	0,161 pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İTH-İ = 117,13 + 1,721 ABDDK	İTH-İ'yi 1,721 birim artırmaktadır.
İTH-GÜİ	27,35	< 0,001 ***	%17,95 Düşük	5,23	0,424 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-GÜİ = 115,29 + 5,81 ABDDK	İTH-GÜİ'yi 5,81 birim artırmaktadır.
İTH-İİ	63,88	< 0,001 ***	%33,82 Düşük	7,99	0,582 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-İİ = 80,8 + 40,22 ABDDK	İTH-İİ'yi 40,22 birim artırmaktadır.
İTH-TÜÜİ	76,65	< 0,001 ***	%38,01 Orta	8,76	0,617 pozitif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-TÜÜİ = 100,88 + 11,37 ABDDK	İTH-TÜÜİ'yi 11,37 birim artırmaktadır.

ISIC REV.4 Mal Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kur Esnekliği
(Exchange Flexibility Of Turkey's Foreign Trade According to ISIC REV.4 Classification of Goods)

İTH-TEÜİ	21,61	< 0,001 ***	%14,74 Çok Düşük	-4,65	-0,384 negatif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-TEÜİ = 101,35 - 2,939 ABDDK	İTH-TEÜİ'yi 2,939 birim azaltmaktadır.
İTH-GEİ	78,93	< 0,001 ***	%38,71 Orta	-8,88	-0,622 negatif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-GEİ = 114,00 - 11,11 ABDDK	İTH-GEİ'yi 11,11 birim azaltmaktadır.
İTH-DİÜİ	136,52	< 0,001 ***	%52,20 Orta	-11,68	-0,722 negatif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-DİÜİ = 139,33 - 14,89 ABDDK	İTH-DİÜİ'yi 14,89 birim azaltmaktadır.
İTH-AAÜMÜİ	152,00	< 0,001 ***	%54,87 Orta	-12,33	-0,741 negatif, yüksek düzeyli önemli ilişki	İTH-AAÜMÜİ = 165,91 - 18,00 ABDDK	İTH-AAÜMÜİ'yi 18,00 birim azaltmaktadır.
İTH-KAKÜİ	23,41	< 0,001 ***	%15,78 Düşük	4,84	0,397 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-KAKÜİ = 106,14 + 3,595 ABDDK	İTH-KAKÜİ'yi 3,595 birim artırmaktadır.
İTH-KKREPÜİ	0,32	> 0,05 *	%0,25 Çok Düşük	0,56	0,050 pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İTH-KKREPÜİ = 112,72 + 0,66 ABDDK	İTH-KKREPÜİ'yi 0,66 birim artırmaktadır.
İTH-KİKÜİ	78,35	< 0,001 ***	%38,53 Orta	8,85	0,621 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-KİKÜİ = 103,91 + 6,548 ABDDK	İTH-KİKÜİ'yi 6,548 birim artırmaktadır.
İTH-TEÜEAMİ	59,44	< 0,001 ***	%32,23 Düşük	7,71	0,568 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-TEÜEAMİ = 100,87 + 8,45 ABDDK	İTH-TEÜEAMİ'yi 8,45 birim artırmaktadır.
İTH-KPÜİ	12,76	= 0,001 ***	%9,27 Çok Düşük	3,57	0,304 pozitif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-KPÜİ = 119,44 + 3,75 ABDDK	İTH-KPÜİ'yi 3,75 birim artırmaktadır.
İTH-DMOMÜİ	13,87	< 0,001 ***	%9,99 Çok Düşük	-3,72	-0,316 negatif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-DMOMÜİ = 120,42 - 3,100 ABDDK	İTH-DMOMÜİ'yi 3,100 birim azaltmaktadır.

İTH-AMS	30,80	<0,001 ***	%19,77 Düşük	5,55	0,445 pozitif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-AMS = 119,42 + 14,80 ABDDK	İTH-AMS'yi 14,80 birim artırmaktadır.
İTH-MTHFMÜİ	3,17	> 0,05 *	%2,47 Çok Düşük	-1,78	-0,157 negatif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İTH-MTHFMÜİ = 121,31 - 1,619 ABDDK	İTH-MTHFMÜİ'yi 1,619 birim azaltmaktadır.
İTH-BEOÜİ	1,26	> 0,05 *	%1,00 Çok Düşük	1,12	0,100 pozitif, ancak istatistiksel olarak önemli değildir.	İTH-BEOÜİ = 115,51 + 1,38 ABDDK	İTH-BEOÜİ'yi 1,38 birim artırmaktadır.
İTH-ETİ	23,78	<0,001 ***	%15,98 Düşük	-4,88	-0,400 negatif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-ETİ = 111,85 - 3,171 ABDDK	İTH-ETİ'yi 3,171 birim azaltmaktadır.
İTH-BYSMTİ	21,21	<0,001 ***	%14,50 Çok Düşük	-4,61	-0,381 negatif, orta düzeyli önemli ilişki	İTH-BYSMTİ = 140,40 - 5,37 ABDDK	İTH-BYSMTİ'yi 5,37 birim azaltmaktadır.
İTH-MKTTYİ	9,60	<0,01 **	%7,13 Çok Düşük	-3,10	-0,267 negatif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-MKTTYİ = 129,11 - 4,67 ABDDK	İTH-MKTTYİ'yi 4,67 birim azaltmaktadır.
İTH-STKAYİF	5,55	<0,05 *	%4,25 Çok Düşük	2,36	0,206 pozitif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-STKAYİF = 99,97 + 2,66 ABDDK	İTH-STKAYİF'yi 2,66 birim artırmaktadır.
İTH-ATİBFMGK	5,55	<0,05 *	%4,25 Çok Düşük	2,36	0,206 pozitif, düşük düzeyli önemli ilişki	İTH-ATİBFMGK = 99,97 + 2,66 ABDDK	İTH-ATİBFMGK'yi 2,66 birim artırmaktadır.

Kaynakça

Abu-Lila Z. M. (2014), "Price and Income Elasticities of International Trade: Case of Jordan", *International Journal of Economics and Finance*, Canadian Center of Science and Education; Vol. 6, No. 10; 2014, Ontario, ISSN: 1916-971X

Akosah N. K., Omane-Adjepong M. (2017), "Exchange Rate and External Trade Flows: Empirical Evidence of J-Curve Effect in Ghana", *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/86640/1/MPRA_paper_86640.pdf, Son Erişim: 14.10.2019

Anderson, D. R., Sweeney, D. J., & Williams, T. A. (2011). *Essentials of statistics for business and economics (6e)*. South-Western Cengage Learning, USA.

Bal H., Akça E. E., Demiral M. (2017), "Döviz Kuru Değişmelerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği Ticareti Üzerine Etkileri", *T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl/Year: 2017, Cilt/Volume: 07, Sayı/Number: 02, E-ISSN: 2536 - 4464, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/issue-file/8577>, Son Erişim: 09.10.2017

Bozok İ., Şen D. B., Yüncüler Çağlar (2015), *Estimating Income and Price Elasticity of Turkish Exports with Heterogeneous Panel Time-Series Methods*, T.C. Merkez Bankası, Working Paper No: 15/26, October 2015, Ankara

Bussière M., Gaulier G., Steingress W. (2016), *Global Trade Flows: Revisiting the Exchange Rate Elasticities*, Banque de France, Banque de France Working Paper No. 608, Paris SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2878624> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2878624>, Son Erişim: 11.10.2019

Fontagne L., Martin P., Orefice G. (2016), *International Trade Elasticities at the Firm Level: French Evidence*, <https://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/Other/FREIT1114.pdf>, Son Erişim: 11.10.2019

Ghods M., Grübler J., Stehrer R. (2016), *Import Elasticities Revisited*, The Vienna Institute for International Economic Studies, Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (WIIW), Working Paper 132, November 2016, Vienna, DOI: 10.13140/RG.2.2.33504.07680, <https://wiiw.ac.at/import-demand-elasticities-revisited-dlp-4075.pdf>, Son Erişim: 10.10.2019

Gül E., Ekinci A. (2006), "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 - 2006", *T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, Aralık 2016, Kütahya, ISSN: 1302-1842

Hong P. (1999), *Import Elasticities Revisited*, Discussion Paper of the United Nations, United Nations Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/1999/DP.10, DESA Discussion Paper No. 10, New York, <https://www.un.org/esa/desa/papers/1999/esa99dp10.pdf>, Son Erişim: 10.10.2019

Huang X. (2017), "Exchange Rate Movements And Export Market Dynamics: Evidence From China", *Economics Discussion Papers*, No: 2017-13, Kiel Institute for the World Economy, <http://www.economics->

ejournal.org/economics/discussionpapers/2017-13,

<http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2017-23>, Son Erişim:11.10.2019

Işık N., Yılmaz S. S., Kılınc E. C. (2017), "İthal Otomobil Satışlarının Döviz Kuru Esnekliği: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, YIL:19 SAYI: 33, Aralık 2017, Karaman, ISSN: 2147 – 7833

Karlık S. R. (1987), Uluslararası Ekonomi – Teori Politika Sistem Kurumlar, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul

Mandel M., Gregor M. (1994), "The Price Elasticities of Demand in Foreign Trade and Their Effect on the Balance of Trade and the Exchange Rate (Using Czechoslovakia in 1990-92 as an Example)", Free Trade in Central Europe, Russian & East European Finance and Trade, Exchange-Rate Regimes in Transitional Economies, Vol. 28, No. 1 - Vol. 38, No. 3, November – December 1994, Taylor & Francis, Ltd., Oxfordshire

Montgomery, D. C., Peck, Elizabeth A., Vining, G. Geoffrey (2012), "Introduction to Linear Regression Analysis, 5th ed.", John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA.

Parasız M. İ. (1996), Makro Ekonomi – Teori ve Politika, 6. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa

Peker, K.Ö., Er, F., Bal, C. ve Sönmez, H. (Ed.) (2017), "Sağlık Alanında İstatistik, 2. bs.", Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Tapşın G., Karabulut A. T. (2013), "Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", T.C. Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı: 26, Antalya, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/372799>, Son Erişim: 09.10.2019

Uz İ. (2010), "Testing for structural change in the bilateral trade elasticities of Turkey", ODTÜ Gelişme Dergisi, METU Studies in Development, Vol: 37, No:1, Ankara

Zengin, A. (2001), "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", T.C. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2001, Sivas, ISSN: 1303-1279

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 178/188

Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin
Önemi ve Geleceğine Üzerine Bir Teorik Tartışma

&

**A Theoretical Discussion on the Importance and Future of Shelf
Management Strategies as a Sub-Branch of Merchandising Applications**

Hüseyin Çağatay KARABIYIK

**Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal
Bilimler Fakültesi / İşletme Bölümü**

**Assist.Prof.Dr. Ankara Medipol University, Facultate of Business and Social
Administration Sciences/Business Department**

h.cagataykarabiyik@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1898-5907

Mahmut Nevfel ELGÜN

**Dr.Öğr.Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi /
İşletme Bölümü**

**Assist.Prof.Dr. Necmettin Erbakan University Political Sciences Faculty/
Business Department**

melgun@erbakan.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8380-886X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 13.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 27.08.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages:178-188

Atıf/Cite as: Elgün, M. N. & Karabiyik, H. Ç. (2021). Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin Önemi ve Geleceğine Üzerine Bir Teorik Tartışma . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 178-188. DOI: 10.35342/econder.971238

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000, Turkey. All rights reserved.

Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin Önemi ve Geleceğine Üzerine Bir Teorik Tartışma

Öz

Post-modern tüketici davranışları ve kalıpları pazarların hızla büyümesine ve derinleşmesini sağlamaktadır. Ancak aynı zamanda markalar arası rekabetin de hızla arttığı görülmektedir. Bu değişimler sonucunda pazarlama alanında birçok yeni alanlar ortaya çıkmakta ve pazarlara ilişkin çok daha özellikli alanların incelenmesini ve onlara ilişkin teorilerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Merchandising olarak da adlandırılan mağaza bilimi ve uygulamalarının bir alt dalı olarak raf yönetimi stratejileri ve teorisi de bu gelişmekte olan alanlardan bir tanesidir. Bu bağlamda öncelikle Post-Modern tüketici davranışları ile teorik arka plan oluşturularak çalışmanın önemine işaret edilmiştir. Ardından merchandising ve raf yönetimi stratejilerine ilişkin bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda ulaşılan bilgiler doğrultusunda bu alanın günümüzdeki yapısına ilişkin tespitler yapılmıştır. Sonra olarak ise Post-Modern toplum, Postmodern bilim ve pazarlamadaki güncel gelişmelere bağlı olarak raf yönetimi stratejileri uygulama ve teorisinin geleceğine yönelik teorik, pratik ve yöntemsel öngörülerde bulunulmuştur. Çalışmada ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki bir maliyet unsuru olarak ortaya çıkan raf yönetiminin pratikte harcamaların daha etkin ve etkili yönetimi için önem kazanacağı öngörülmüştür. Bu gelişmelere bağlı olarak pratikle uyumlu olmak için pazarlama teorisinde de Postmodern bilim anlayışı çerçevesinde inter-disipliner yöntemlerle bilimsel bir derinleşmenin gerçekleşeceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Merchandising, Raf Yönetimi, Post-Modern Tüketici Davranışları, Postmodern Pazarlama, Mağaza Bilimi ve Uygulamaları.

A Theoretical Discussion on the Importance and Future of Shelf Management Strategies as a Sub-Branch of Merchandising Applications

Abstract

Post-modern consumer behaviors and patterns enable the markets to grow and deepen rapidly. However, at the same time, it is seen that the competition between brands is increasing rapidly. As a result of these changes, many new fields are emerging in the field of marketing and it is necessary to examine more specific areas related to markets and to develop theories about them.

Shelf management strategies and theory as a sub-branch of store science and applications, also called merchandising, is one of these developing areas. In this context, the importance of the study was pointed out by first creating a theoretical background with Post-Modern consumer behaviors. Subsequently, a literature review was conducted on merchandising and shelf management strategies. In line with the information obtained as a result of the literature review, determinations were made regarding the current structure of this area. Then, theoretical, practical and methodological predictions were made for the future of the application and theory of shelf management strategies, depending on the current developments in Post-Modern society, Postmodern science and marketing. The results obtained in the study show that it is predicted that shelf management, which emerges as a cost element, will gain importance in practice for more effective management of expenditures. Depending on these developments, it is predicted that a scientific deepening will take place in marketing theory with inter-disciplinary methods within the framework of Postmodern science understanding in order to be compatible with practice.

Keywords: Marketing, Merchandising, Shelf Management, Post-Modern Consumer Behaviors, Postmodern Marketing, Store-Science and Applications.

Giriş

Literatür taraması niteliğindeki çalışmalar özellikle küresel ölçekte önem arz eden ve hızlı bir gelişim gösteren alanların yerel literatüre ve çalışmalara kazandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde kısaca mağaza bilimi olarak da tanımlanabilen merchandising alanı literatür taraması aracılığı ile Türkçe literatüre kazandırılması gereken önemli konulardan bir tanesidir. Genel çerçevede satışları artırmak için mağazalara ilişkin tutundurma uygulamaları (Little, 1998) olan merchandising kavramı Türkçe literatürde sıklıkla çalışılan bir kavram olmadığı için henüz literatürde Türkçeleştirilmemiş olmakla birlikte genel kabul görmüş kavramsal bir karşılığı da bulunmamaktadır. Konu hakkında yapılan tarama sonucunda Türkçe literatürde “satış teknikleri (Ene & Bozkaya, 2018)” gibi kavramlar kullanılsa da “merchandising” kullanımı devam etmiştir (Aydoğan, 2007). Bu durum da merchandising kavramının karşılığı olarak genel geçer bir kabulün Türkçe literatürde henüz oluşmadığını göstermekle birlikte bu alanda yeterli bir bilimsel derinleşmenin de olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmada merchandising araştırma alanının özellikli alanlarından biri olarak raf yönetimine ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Raf yönetimine ilişkin literatür taraması iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan ilki yukarıda bahsi geçtiği şekilde merchandising alanındaki özellikli bir alan olmasından gelmektedir. Bu durum daha çok raf yönetiminin teorik önemine işaret etmektedir. İkinci önemi ise pratikten kaynaklanmaktadır. Günümüzde marka rekabetleri küresel boyuta taşınmış ve buna bağlı olarak rekabet ortamı da yıkıcı bir noktaya ulaşmıştır. Bu rekabet şartları altında markalar pazardaki varlığını sürdürmek için satışta etkin olan her bir ayrıntıya önem vermekte ve her birini planlı ve bilinçli bir şekilde kullanmaktadır. Çünkü pazarlama bilimi için “klasik” olarak da değerlendirilmesi mümkün olan temel uygulamaları tüm markalar halihazırda uygulamaktadır. Rekabet avantajı sağlayan uygulamalar ise raf yönetimi gibi ayrıntılarda bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı raf yönetimi gibi özellikli konuların hem yerel literatürlere hem de pratik anlamda toplumun tabanına yayılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda öncelikle raf yönetimi sistemlerinin neden önemli olduğunu belirtmek amacıyla post-modern tüketici davranışları ve post-modern tüketicinin mağazalarla ilişkisi incelenmiştir. Onun ardından raf yönetimi alanındaki literatür birikimi incelenmiştir. Bu süreçte elde edilen bilgiler doğrultusunda genel değerlendirme yapılmıştır.

1. Post-Modernizm ve Post-Modern Tüketici Davranışları

Bu bölümde post-modern tüketici davranışları ve mağaza uygulamaları arasında bağlamsal bir ilişki kurulmuş ve raf yönetiminin önemi incelenmiştir. Çünkü uygulamalı bir bilim olarak pazarlamanın pratikten ayrı düşünülmesi mümkün değildir ve pazarlama teorisine ilişkin gerçekleştirilen her çalışmanın pratik karşılığının sorgulanması büyük önem taşımaktadır.

Post-modern tüketici kavramından önce “Post-Modern” ve “Postmodern” kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Post-Modernizm kavramı daha çok toplumsal bir olguya karşılık gelmekle birlikte modern toplumdaki son ortaya çıkan toplumun yansımalarını ifade etmektedir (Bauman, 1988). Postmodernizm kavramı ise toplumda görülen post-modernist değişimlerin bilim ve felsefe alanlarındaki teorik karşılıklarını ifade etmektedir. Yani Postmodern kavramı teorik bir karşılığa sahipken, Post-modern kavramı daha çok pratikteki görüngüleri ifade etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Postmodern kavramının toplumsal bir olgu olan Post-Modernizm kavramına göre daha tanımlanabilir, açık ve belirgin bir forma sahip olduğu görülmektedir (Parker, 1992). Son olarak belirtmek gerekir ki gerek Post-Modern kavramı, gerekse Postmodern kavramı ayrı bir teori ve pratikten ziyade eklektik bir biçimde Modernizm kavramına tepki olarak ortaya çıkan Alman-Fransız ekolleri kökenli bir çatışma oryantasyonudur (Rosenau, 1992). Bu sebeple her iki kavramı da Modern toplum ve Modern teoriden ayrı düşünmenin mümkün olmadığı göz ardı edilmemelidir. Ancak bu çalışmanın bağlamını daha çok Post-Modern kavramı oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile post-modern toplumun pratik anlamda mağaza ile ilişkisi incelenmektedir.

Post-Modern tüketici davranışları ve onların mağazalarla ilişkisinin doğru bir şekilde incelenebilmesi için Post-Modern tüketici özelliklerinden de kısaca bahsedilmesi gerekmektedir. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Post-Modern tüketici kavramının, davranışlarının ve kalıplarının betimlenmesine teorik tartışmalar ve belirsizlikler halen devam etmektedir. Ancak bu belirsizlikler 1980’lerden itibaren Anglo-Sakson literatürde Parker’ın (1992) savını doğrulayıcı bir biçimde tartışılmaya başlayan (Alvesson, 1995), Post-Modernizmin sosyal bilimlere uyumlaştırılması ve teorilerde açıklanması sürecinde ortaya çıkan ve yine teoriye anlamsızlık (Danermark vd., 2019) olarak yansıyan bir olgunun sonucudur. Ancak ilk bakışta olumsuzluk olarak görülebilen bu durumun aslında Postmodern bilimin “iyi bir teori pratiktik (Lewin, 1952)” anlayışı sonucunda ortaya çıktığı göz ardı edilmemelidir. Yani Postmodern bilimin nihai amacı sınırları katı bir şekilde belirli olan bir teori ortaya koymaktan ziyade pratiği daha iyi açıklayan teoriler ortaya koymaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde teorideki belirsizliğin sebebinin aslında pratikteki olguların geçişli bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığı görülür.

Post-Modern tüketici davranışlarına ilişkin belirsizlikler devam etse de literatürde ortak bazı temel özelliklerin tespit edildiği görülmektedir. Tüm teorik tartışmalara rağmen Post-Modern tüketicinin genel kabul görmüş özellikleri aşağıdaki gibidir (Thomas, 2000):

- Pasif konumdan aktif konuma geçme,
- Alışveriş odaklılık,
- İletişimcilik,
- Haz arayıcılık,
- İsyankârlık,
- Eylemcilik,

- Tüketim odaklı bir yapı (Kvale, 2003).

Post-Modern tüketicinin genel kabul görmüş ortak özellikleri incelendiğinde Post-Modern toplumun tüketim odaklı olduğu, bu odak çerçevesinde markalarla iletişim kurduğu ve bu iletişimin eylemcilik, isyankârlık gibi özelliklere de sahip olduğu görülmektedir. Buna ek olarak tüketiciler ürünlerden haz beklentisi taşımaktadır. Tüm bu özellikler aslında tüketiciler için ürünlerin sadece fonksiyonel anlamda ihtiyaç giderme aracı olmadığını göstermektedir. Tam aksine tüketiciler ürünler ve markalarla ilişki geliştirmektedir ve bu ilişkiler soyut değerleri de içeren bir forma sahiptir. Esasında markaların merchandising ya da raf yönetimi gibi uygulamalarının teorik anlamda tartışma yaratmasının nedeni de temelde bu durumdur. Çünkü artık toplumda birer birey haline gelen marka ve ürünlerin her bir ayrıntısı önem taşımaktadır. Başka bir ifade ile yapının toplumsal anlamda birey olarak kabul görmesi için belirli bir bütünlüğe sahip olması beklenmektedir. Bu bütünlükse markanın tüm uygulamalarının bir ahenk içinde olmasını gerektirmekte ve merchandising ve raf yönetimi de bundan ayrıntı değildir.

2. Merchandising ve Raf Yönetim Teorisi

Bahsedildiği üzere Post-Modern tüketici davranışlarının görüldüğü bir yapıda raf yönetimi stratejisi gibi mağazalara ilişkin önemli bir bileşenin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Özellikle tüketimin toplumun tabanına yayıldığı ve işlevsellikten öte, sembolik anlamlar taşıdığı bir yapıda raf yönetimi stratejilerinde yeterli bir bilimsel derinleşmenin olmadığı görülmektedir. Ancak raf yönetimi stratejilerinin doğru bir şekilde anlaşılması için merchandising üzerine öz bir incelemenin yapılması gerekmektedir.

Merchandising, pazarlama karmasının (4P) tutundurma bileşeni altında konumlandırılan bir alt bilim dalıdır. Kısaca mağazalara ilişkin tüm bileşenlerin incelendiği bilim dalı olarak tanımlanan merchandising kavramına ilişkin literatürde görülen tanımlar aşağıdaki gibidir:

- Kişilerin dikkatini çeken, onları mağazaya girmeye ikna eden ve onların satın alma davranışını gerçekleştirmelerini sağlayan görselliğe ilişkin tüm araçları inceleyen çalışma alanıdır (Ha & Lennon, 2010).
- Mağazadaki tüketici trafiğini ve satış hacmini artıran yaratıcı tasarım düşünceleri uygulamasıdır (Bahulla & Anurağ, 2010).
- Mağaza görselliğini reklam, özel etkinlikler moda koordinasyonu gibi etkinliklerle de uyumlu bir şekilde tüketicileri satın almaya motive edecek şekilde tasarlama alanıdır (Mills & Paul, 1988).

Bu genel kabul görmüş tanımların haricinde merchandising kavramını çok daha geniş çerçeveden ele alan ve onu "gizli satışı (Lal, Little & Villas-Boas, 1996)" olarak tanımlayan tanımlar da görülmektedir. Son olarak ise merchandising kavramını daha

kapsayıcı bir şekilde tanımlayan farklı bir çalışmada ise kavram “-marka ve/veya ürünlerin tüm pazarlama strateji ve kararlarıyla interaktif bir ilişki ile uyumlu olmak kaydıyla- satışın gerçekleştiği fiziksel ve sanal tüm noktalarda tüketicilerin satın alma davranışını gerçekleştirmesini sağlamak amacıyla mağaza bileşenlerini tüketici duyu ve algularına yönelik uyumlaştırmak (Karabıyık, 2020)” olarak tanımlanmaktadır.

Merchandising kavramına ilişkin literatürdeki tanımlar incelendiğinde görülmektedir ki bir araştırma alanı olarak merchandising temelde mağazaların görselliğine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımın eleştirisi bu çalışmanın konusu olmadığı için doğrudan mevcut durumun incelenmesi daha doğru olacaktır. Merchandising alanında görselliğe odaklanılmış olması esasında görsel bir bileşen olarak raf yönetimi stratejilerinin de merchandising için “ana akım” bileşenlerden biri olduğunu göstermektedir. Ancak ana akım olarak kabul edilmesi gerekmesine rağmen raf yönetimi stratejilerinin sistematik bir teoriden yoksun olduğu görülmektedir.

Merchandising bağlamında raf yönetimi stratejilerine ilişkin literatür incelendiğinde bilimsel çalışmaların raf tasarımı ve ergonomisi, rafların mağazadaki konumu ve ürünlerin raflardaki konumuna odaklandığı görülmektedir. Bu alanda “erken dönem” olarak da nitelendirilmesi mümkün olan bir çalışmada Kotzan ve Evanson (1969), dış macunu ürünlerini incelemiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre marketlerde rafların baktığı yönün ürün satışlarını etkilemektedir. Ayrıca bilinçli bir şekilde tasarlanmış raf konumları tüketicileri manipüle edebilmektedir. Stadelman ve Cotterill’in (1995) yaptığı çalışmada ise süpermarketlerdeki yumurta satış performansının belirleyicilerinin paket, fiyat ve raf konumu değişkenleri olduğu tespit edilmiştir. Süpermarketlerin toplam satışları içinde düşük bir orana sahip yumurtaların satış performansının bile incelemesi ve bu inceleme sonucunda belirlenen üç etkenden birinin raf konumu olması hem pazarlardaki rekabeti hem de raf yönetimi stratejilerinin önemine işaret etmektedir. 2021 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada ürünlerin raflarda sıralanma şeklinin de satın alma karar ve davranışlarını etkilediği, buna ek olarak bilinçli bir şekilde tasarlanmış ürün sıralamalarının tüketicileri manipüle ederek onları aynı ürüne daha yüksek bir fiyat ödemeye ikna ettiği tespit edilmiştir (Karabıyık & Elgün, 2021).

Ancak literatürdeki çalışmalar incelendiğinde araştırmaların çoğunlukla ürün bazında tikel araştırmalara odaklandığı görülmektedir. Bu tür çalışmalar incelenen sektörlerdeki uygulamalar için büyük önem arz etse de raf yönetimi stratejilerinin sistematize edilmesi açısından doğrudan bir fayda sağlamamaktadır. Bu sebeple pazarlama biliminin bu süreçte daha etkin bir biçimde rol alabilmesi için raf yönetimi sistemlerine ilişkin sistematik bir yaklaşımın oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda raf yönetimi sistemlerinin doğru bir şekilde anlaşılması için de konuya ilişkin genel geçer ve sistematik yaklaşımların incelenmesi gerekmektedir. Konu hakkında yoğun bir sistematik yaklaşım birikimi olmasa da yapılan tikel araştırmalar sonucunda elde edilen bulguların derlenmesi üzerinden genel yaklaşımların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Çalışmada son olarak ortaya çıkan bu yaklaşımlar incelenmiştir.

Raf yönetimi stratejilerine ilişkin genel yaklaşımlar incelendiğinde bu yaklaşımların ölçek üzerinden sistematize edildiği görülmektedir. Daha özel bir ifade ile raf

yönetimi sistemleri makro ve mikro ölçek olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Makro ölçekte rafların mağazalara bir bütün olarak yerleştirilmesi, konumları, yönleri ve planları konuları incelenirken; mikro ölçekte ürünlerin raflara yerleşim biçimleri, sıralaması ve rafların yapı olarak ne tür bir sunuma elverdiği konuları incelenmektedir (Bianchi-Aguiar vd., 2018). Ancak yapılan literatür taraması sonucunda raf yönetimi olgusunu farklı bağlamlarda ele alan ve onları o bağlama göre sınıflandırarak yeni yaklaşımlar geliştiren çalışmalar görülmemiştir. Bu da raf yönetimi stratejilerinin en azından yakın gelecekte ölçek açısından incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

3. Tartışma ve Sonuç: Raf Yönetim Teorisinin Önemi ve Geleceği

Mevcut raf yönetimi teorisi ve pratiği incelendiğinde bu alanların henüz yeni gelişmekte olan alanlar olduğu görülmektedir. Ancak buna rağmen konu üzerine gerçekleştirilen tikel araştırmaların varlığı ve bu araştırmaların uygulama sahasına sahip olması nedeniyle raf yönetimi teori ve pratiğinin bir bakıma rüştünü ispat ettiği kabul edilmelidir. Esasında raf yönetiminin önem taşıdığını gösteren de henüz yeterli olmasa bile (Campo & Gijbrecchts, 2005) belirli yaklaşımların ortaya çıkmaya başlamasıdır. Örneğin mevcut çalışmaların raf yönetimini bir maliyet olarak ele aldığı görülmekte ve bu da raf yönetiminin başlangıç seviyesinde markalar açısından hangi bağlamda ele alındığına işaret etmektedir. Connecticut Üniversitesi Tarım ve Kaynak Ekonomisi Departmanı'nın (*University of Connecticut Department of Agricultural and Resource Economics*) 2004 yılında yayımladığı raporda üreticilerin sektörlerinde güçlü perakendecilerin raflarında yer bulmak için ödedikleri ücretlerin zorunlu bir tutundurma harcaması olduğu belirtilmektedir (Renhoff, 2004). Raf yönetimine maliyet perspektifinden bakan bu yaklaşımın literatürde kabul gördüğü ve teorinin de bu alanda genişlemeye başladığını söylemek mümkündür. Raf yönetimi için gerçekleştirilecek harcamalar üzerine matematiksel modeller geliştiren birçok çalışmanın bulunması bu savı doğrular niteliktedir (Hwang, Choi & Lee, 2009; Bultez & Neart, 1988; Anderson & Amato, 1974).

Raf yönetiminin maliyet odaklı bir perspektif üzerinden gelişim göstermesi doğal karşılanmalıdır. Çünkü bu süreçte öncelikle perakendecilerin rafları üzerinden bir değer yarattığı ve rafların birer rant aracı haline geldiği görülmektedir. Ardından bu rant alanlarının üretici işletmeler için maliyet unsuru haline gelmesi bu maliyetin nasıl daha etkili ve etkin kullanılması gerektiği meselesini ortaya çıkarmaktadır. Bu sorgulama süreci ise raf yönetimi teorisinde sistematik bir gelişim sürecini başlatacaktır. Yani mevcut durumda pazarlama bağlamında raf yönetiminin gelişim sürecinin başlaması için altyapının oluştuğu görülmektedir. Üstelik perakende zincirlerinin sahip olduğu önemin arttığı da göz önünde bulundurulduğunda raf alanlarının maliyetinin artacağı öngörülmektedir. Bu maliyet artışı da yine raf stratejileri üzerine daha fazla çalışma yapılacağına işaret etmektedir.

Bunlara ek olarak, bahsedildiği üzere literatürde görülen tikel araştırmaların raf yönetimi stratejilerinin geleceği üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Esasın tikel araştırmaların yeni bir araştırma sahasının başlatıcısı olduğu görülmektedir. Yani bu çalışmalar esasında birer maliyet unsuru haline gelen raf alanlarında görülen bunalımları sektörel ölçekte çözüme ulaştırma amacı taşımaktadır. Çünkü teorik bir yapının olmadığı alanlarda çözüme ulaştırmak için tikel araştırmaların yapılması bilim insanları için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmalar aynı zamanda raf yönetimi teorisinin geleceğine zemin de hazırlamaktadır. Bu sebeple raf yönetimi stratejileri ve teorisinin oluşturulması sürecinde öncelikle tikel araştırmalar ile elde edilen bir birikimin ortaya çıkması gerekmektedir. Ardından da bu bilgi birikiminin derlenerek ortak noktalar üzerinden sistematize edilmesi ile raf yönetimi teorisinin gelecekte “klasik” olarak adlandırılacak yapısının ortaya çıkması beklenmelidir.

Son olarak ise raf yönetimi teorisinin gelişim sürecinde nasıl bir yönetsel süreçten geçeceği üzerine tartışmak gerekmektedir. Postmodern bilim süreci incelendiğinde bu dönemde inter-disipliner yöntemlerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu gelişmelerle uyumlu olarak pazarlama biliminde pratikteki tüketicilerin karar, davranış ve irrasyonelitesinin incelenmesi için psikoloji, psikiyatri ve nörobilim gibi alanlarla ortak araştırmalar yürütülmektedir (Loewenstein & Elster, 1992). Pazarlama biliminin bir alt dalı olarak raf yönetiminin de bu yönetsel akımdan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu sebeple raf yönetimi stratejileri uygulamalarının tüketici davranışlarına etkilerini incelemek için mikro ölçekte psikoloji ve nörobilimden, makro ölçekte ise yine psikoloji ve nörobilime ek olarak mimarlık, içmimarlık ve tasarım gibi alanlardan yararlanması öngörülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bu alandaki bilimsel gelişmeleri yakından izlemek ve teoriye katkıda bulunmak için çalışmaların üç şartı sağlanması gerekmektedir:

- Literatürdeki tikel araştırmaları iyi analiz eden ve onların ortak özelliklerini derleyerek pratikte karşılık bulan kalıpları ortaya koymak.
- Yönetsel olarak inter-disipliner yaklaşımları benimsemek ve araştırma modellerini pratiğe en yakın olacak şekilde tasarlamak.
- Raf yönetiminin halihazırda benimsediği makro ve mikro ölçek incelemelerine devam ederek bu alanlardaki özellikleri tespit etmek.

Sonuç olarak hem tüketimin artması hem de rekabet giderek yoğunlaşması pazarlamanın birçok yeni alt dallara ayrılmaya devam edeceğini göstermektedir. Özellikle “klasik” olarak adlandırılabilir pazarlama uygulamalarının tüm markalar tarafından zaten kullanılıyor olması bu tür uygulamalarla rekabet avantajı elde etmeyi engellemektedir. Çünkü nihayetinde tüm markaların uyguladığı bir strateji ile fark yaratmak mümkün olmayacaktır. Bu tür uygulamalar sadece pazar rekabetinde markaların geride kalmasını engellemeye yetecektir. Bunun ötesine geçerek önemli ve stratejik rekabet avantajları sağlamak için raf yönetimi stratejileri gibi yenilikçi ve detaylı stratejilerin geliştirilmesi ve sıkı bir biçimde uygulanması gerekmektedir. Teorik açıdan bakıldığında ise uygulamalı bir bilim olarak pazarlamanın pratikle bağlarını korumak ve daha da geliştirmek için pratikte görülen bu gelişmeleri yoğun

Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin Önemi ve Geleceğine
Üzerine Bir Teorik Tartışma
(A Theoretical Discussion on the Importance and Future of Shelf Management Strategies as a Sub-
Branch of Merchandising Applications)

bir biçimde inceleyerek pratiğe cevap veren sistematik teorileri geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Alvesson, M. (1995). The Meaning and Meaningless of Postmodernism: Some Ironic Remarks. *Organization Studies*, 16(6), 1047-1075.
- Anderson, E.E. & Amato, H.N. (1974). A Mathematical Model for Simultaneously Determining the Optimal Brand-Collection and Display-Area Allocation. *Operations Research*, 22(1), ss. 13-21.
- Aydoğan, B. (2007). *Pazarlama Biliminde Stok ve Raf Yönetimi Tüketim Malları Grubunda Market ve Hipermarketlerde Uygulama*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Bauman, Z. (1988). Sociology and Postmodernity. *The Sociological Review*, 36(4), 790-813.
- Bhalla, S. & Anurag, S. (2010). *Visual Merchandising*. New Delhi: Tata McGraw Hill.
- Bianchi-Aguiar, T., Silva, E., Guimaraes, L., Carravilla, M.A. & Oliveira, J.F. (2018). Allocating Products on Shelves Under Merchandising Rules: multi-level product families with display directions. *Omega*, 76(1), 47-62.
- Bultez, A. & Naert, P. (1988). S.H.A.R.P.: Shelf Allocation for Retailers' Profit. *Marketing Science*, 7(3), 211-231.
- Campo, K. & Gijbrecchts, E. (2005). Retail Assortment, Shelf and Stockout Management: Issues, Interplay and Future Challenges. *Applied Stochastic Models in Business and Industry*, 21(4-5), 383-392.
- Danermark, B., Ekström, M. & Karlsson, J.C. (2019). Explaining Society: An Introduction to Critical Realism in the Social Sciences. *Critical Realism: Interventions*, Archer, M. vd. (Eds.), London: Routledge.
- Ene, S. & Bozkaya, B. (2018). A Research on Consumer Perceptions Towards Packaging in the Shopping Process. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 13(50), 1-15.
- Ha, Y. & Lennon, S.J. (2010). Online Visual Merchandising (VMD) Cues and Consumer Pleasure and Arousal: Purchasing Versus Browsing Situation. *Psychology & Marketing*, 27(2), ss. 141- 165.
- Hwang, H., Choi, B. & Lee, G. (2009). A Genetic Algorithm Approach to an Integrated Problem of Shelf Space Design and Item Allocation. *Computers & Industrial Engineering*. 56(3), ss. 809- 820.
- Karabiyık, H.Ç. (2020). *Pazarlamaya Psikolojik Bir Yaklaşım: Merchandising Uygulamalarını Çıpalama Teorisi Bağlamında İnceleyen Deneysel Bir Araştırma*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Karabiyık, H.Ç. & Elgün, M.N. (2021). Persuading Consumers to Pay More by Using Anchoring Manipulations in Stores: An Interdisciplinary Experiment on Merchandising and Anchoring Theory. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 877-911.

Merchandising Uygulamalarının Alt Dalı Olarak Raf Yönetimi Stratejilerinin Önemi ve Geleceğine
Üzerine Bir Teorik Tartışma
(A Theoretical Discussion on the Importance and Future of Shelf Management Strategies as a Sub-
Branch of Merchandising Applications)

Kotzan, J.A. & Evanson, R.V. (1969). Responsiveness of Drug Store Sales to Shelf Space Allocations. *Journal of Marketing Research*, 6(4), 465-469.

Kvale, S. (2003). The Church, the Factory and the Market: Scenarios for Psychology in a Postmodern Age. *Theory & Psychology*, 13(5), 579-603.

Lal, R., Little, J.D.C. & Villas-Boas, J.M. (1996). A Theory of Forward Buying, Merchandising, and Trade Deals. *Marketing Science*, 15(1), 21-37.

Lewin, K. (1952). *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers by Kurt Lewin*. London: Tavistock.

Little, J.D.C. (1998). Integrated Measures of Sales, Merchandising, and Distribution. *International Journal of Research in Marketing*, 15(5), 473-485.

Loewenstein G. & Elster, J. (1992). *Choice Over Time*. New York: Russel Sage Foundation.

Mills, K.H. & Paul, J.E. (1988). *Applied Visual Merchandising*. New Jersey: Prentice Hall.

Parker, M. (1992). Post-Modern Organizations or Postmodern Organization Theory?. *Organization Studies*, 13(1), 1-17.

Rennhoff, A.D. (2004). Paying for Shelf Space: An Investigation of Merchandising Allowances in the Grocery Industry. *Food Marketing Policy Center Research Report Series*, Connecticut: University of Connecticut Department of Agricultural and Resource Economics.

Rosenau, P.M. (1992). *Postmodernism and the Social Sciences*. New Jersey: Princeton University Press.

Stadelman, W.J. & Cotterill, O.J. (1994). *Egg Science and Technology*. New York: Food Products Press.

Thomas, M.J. (2000). Consumer Market Research: Does it have validity? Some Modern Thoughts. *Marketing Intelligence & Planning*, 15(2), 54-59.

Büşra BAHADIR

PhD Student, Medeniyet University, Department of Economics
Doktora Öğrencisi, Medeniyet Üniversitesi, İktisat ABD
bahadirbbusra@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8518-7115

Bilge Eriş DERELİ

Assistant Professor, Marmara University, Department of Economics
Dr.Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat ABD
bilge.eris@marmara.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-9005-1826

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 19.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 23.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 189-203

Atıf/Cite as: Bahadir, B. & Eriş Dereli, B. (2021). Globalization and Income Inequality: Evidence from BRICS-T Countries . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 189-203 . DOI: 10.35342/econder.1026103

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği: BRICS-T Ülkeleri Örneği¹

Öz

Gelir eşitsizliği geçtiğimiz otuz yıl boyunca, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir miktarda arttı. Artan gelir eşitsizliği, küreselleşmenin hızla yayılmaya devam ettiği dönem ile örtüşmektedir. Bu çalışma, BRICS-T ülkeleri için 1990-2015 dönemini kapsayan bir panel veri seti kullanarak gelir eşitsizliği (net-Gini endeksi ile ölçülen) ve küreselleşme (finansal ve ticaret değişkenleri ile ölçülen) arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Standart hataları düzeltilmiş panel verileri yöntemi ile farklı birçok model tahmin edilmiştir. Çalışmanın bulguları ticari küreselleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı yönündedir. Bunun yanısıra, hisse senedi piyasası devir hızı oranı, toplam varlık ve yükümlülükler ve sermaye hesabı açıklığı aracılığıyla finansal küreselleşme 1990'dan beri bu ülkelerde gelir eşitsizliğinin artmasındaki itici güç olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Ticari Küreselleşme, Finansal Küreselleşme, Net Gini Endeksi, BRICS-T Ülkeleri

Globalization and Income Inequality: Evidence from BRICS-T Countries

Abstract

Income inequality has risen considerably since the 1990s, especially in developing countries and it has become a major source of concern. The increase in income disparities within countries has coincided with the expansion of globalization occurring as a result of increased cross-border flows of products, services, capital, and labor. The purpose of this study is to examine the relationship between income inequality and globalization using a panel dataset of BRICS-T countries over the 1990–2015 period. Income inequality is measured by net Gini index and globalization is measured by trade and financial variables. Several models are estimated by panel-corrected standard errors (PCSE) methodology. The findings indicate that trade openness' effect is insignificant, while financial globalization occurring through stock market turnover rate, total assets and liabilities and capital account openness has been the major force behind the income inequality in these countries since 1990.

Keywords: Income Inequality, Trade Globalization, Financial Globalization, Net Gini Index, BRICS-T Countries

Introduction

Income inequality has increased in most countries, especially in developing ones and this fact has taken a considerable attention in recent years. According to the Pew Research Center 2014 survey (PRC, 2014), at least 60 percent of the respondents globally see the disparity between poor and rich as a critical concern. Not surprisingly, the issue of income inequality and its causes have been one of the hotly debated topics by researchers and policymakers.

The liberalization of trade and finance contributed to the increase in the integration of product, labor, and capital markets internationally. In addition to these improvements, rapid technological change has reduced the trade costs in goods and services by accelerating the international integration process. The integration of the former Soviet bloc countries to the world economy, liberalization of markets and technological improvements have integrated the world economy in an unprecedented level. However, all segments of the population have not benefited equally from

¹ This study is derived from Büşra Bahadır's MA thesis.

aggregate GDP growth and rising incomes related with globalization. Indeed, since the 1990s, income inequality has risen in most countries and regions, notably in developing countries. Since trade and financial integration have reached to unprecedented levels in this period, the debates on rising income inequality has mostly focused on the role of globalization on income inequality. The question of whether or not globalization is responsible for this rising income inequality within countries has been a debated issue by academic and policy circles.

It is generally an accepted view that BRICS-T countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa and Turkey) have been affected from the globalization wave. The intensification of this globalization process is naturally impossible to deny. Statistics indicate that income inequality increased in most of the BRICS-T countries between 1990 and 2015. Identification of the relationship between globalization and income inequality in these major emerging countries is important as the determinants of income inequality have been one of the main concerns both for academic and political circles. This study investigates the association between the trade and financial globalization and income inequality using a panel dataset comprising BRICS-T countries from 1990 to 2015.

There are cross-country studies on the connection between globalization and income inequality for the countries that are in the BRICS-T countries group. However, the studies that examine the relationship for the panel of countries are very rare. This study adds to this literature by exploring a recent, novel and comprehensive dataset. Moreover, two different types (trade and financial) of globalization are considered and the effects of these two types are compared with each other.

The structure of the paper is as follows: Section 1 discusses the relevant theoretical and empirical background of the topic. Section 2 presents the dataset and variables used in the study and also covers the empirical methodology. Section 3 presents the findings. Finally, concluding remarks are discussed.

1. Literature Review

1.1 Theoretical Background

The basic economic theory behind the analytical relationship between income inequality and the liberalization of trade is the Stolper-Samuelson theorem. This theorem explains the relationship in a framework with two countries and two factors. While trade openness increases in developing countries through tariff reduction, this situation would increase the earnings of low-skilled workers and decrease the earnings of high-skilled worker. As a result, income inequality decreases. For a developed country which has relatively abundant high-skill factors, the inverse is valid indicating that income inequality increases by an increase in trade openness (Stolper and Samuelson, 1941).

According to the generally accepted trade theory called as Heckscher-Ohlin Stolper-Samuelson (HOSS), due to the specialization of trade on the sectors that use the abundant factor intensely, openness contributes to the country's relatively

abundant factor. Compared to the world economies, most of the developing countries are relatively unskilled labor-abundant while developed countries are relatively skilled labor-abundant. This fact makes developing countries comparatively more advantageous in the usage of unskilled labor. According to this theorem, developed countries specialize on the production of skilled labor-intensive goods, like machinery; while developing countries specialize on the production of unskilled labor-intensive goods, like textiles. This theorem simply implies that developing countries import skilled labor-intensive goods and they use trade barriers on the import of skilled labor-intensive products. Trade reforms which lead to the decline in protection decrease the price of the imported products which use skilled labor intensively. Earnings of skilled (unskilled) workers which are used in the import (export) sector decrease (increase). As a result of this process, an entire decline in the “within-country income inequality” occurs. (Stolper and Samuelson, 1941).

The other aspect of the globalization is financial liberalization. Foreign Direct Investment (FDI) is one of the commonly used indicators of financial liberalization. FDI is accepted as an important driver of economic growth but it may increase the wage inequality between skilled and unskilled labor and increase the regional inequality. (Bhandari, 2007). Theoretical literature generally uses the standard trade theory to explain the connection between FDI and income inequality. According to the general view, FDI affects a recipient developing country similarly to the HOSS theory. Both FDI and trade use the low-skilled labor abundantly in developing countries. As a result of this, increase in the demand of low-skilled labor increases their wages in developing countries and this leads to a decline in wage disparity and income disparity in the recipient developing country. Since developed country is the source of FDI, income inequality increases reversely. According to other views on the effect of FDI on income inequality (e.g. Beck et al., 2007), greater account liberalization may allow the poor to reach the financial resources easily. Thus, the income of the poor may increase more than the average and this increase induces a reduction in income inequality. Mundell (1957) points out that capital flows may raise the marginal productivity of workers in the recipient country. This leads to the rise in the income level of the poor workers and income gap narrows as a result. Figini and Gorg (1999) assert that FDI penetration may increase the demand for high-skilled labor at the first stage in developing countries but after less skilled workers capture the technological improvements, their income starts to increase in the long run by leading to a decrease in income inequality.

1.2 Empirical Background

Empirical studies investigating the relationship between globalization and income inequality exist widely. Similar to the theoretical studies, the empirical studies provide mixed results. The results of multi-country empirical works heavily depend on the measurement of the variables and model specification. Moreover, the development level of the countries plays an important role on the results obtained.

The studies finding a negative relationship between various aspects of globalization and income inequality can be listed as, Pavcnik et al. (2004), Goldberg and Pavcnik (2005), Milanovic (2005), Wei and Wu (2007), Bhandari (2007), Jensen and

Rosas (2007), Chintrakarn et al. (2012). On the other hand, the studies revealing a positive relationship between globalization and income inequality can be listed as Feenstra and Hanson (1996), Alderson and Nielsen (1999), Hanson and Harrison (1999), Barro (2000), Lipsey and Sjöholm (2001), Mah (2003), Goldberg and Pavcnik (2004), Milanovic and Squire (2005), Kray (2006), Lee (2006), Choi (2007), Nunnenkamp et al. (2007), Dreher and Gaston (2008), Zhang and Zhang (2009), Asteriou et al. (2014), Tridico (2017) and Dorn et al. (2018). Finally, the studies that do not support a significant association between income inequality and globalization are Chase-Dunn (1975), Edwards (1997), Li et al. (1998), Mah (2003), Vivarelli (2004), Mesci and Vivarelli (2009), Milanovic (2005) and Sylwester (2005).

There are cross-country studies on the association between income inequality and globalization for the countries that are in the BRICS-T countries group. However, the studies that examine the relationship for the panel of these countries are very rare. Çevik and Correa-Caro (2015), Mahesh (2016), Younsi and Bechtini (2018) and Wissem (2020) are some examples. Çevik and Correa-Caro (2015) finds statistically insignificant effect of trade openness on income distribution. Mahesh (2016) uses trade openness as a proxy for globalization and finds out that the increase in the share of trade within GDP worsens income distribution. Results of Younsi and Bechtini (2018) provide evidence for a U-shaped relationship between income inequality and globalization, whereas Wissem (2020) supports an inverted U-shaped relationship between income inequality and financial globalization. This study differs from those studies in the sense that it explores a recent, novel and comprehensive dataset. Moreover, two different types (trade and financial) of globalization are considered and the effects of these two types are compared with each other.

2. Data and Methodology

A panel dataset covering BRICS-T countries for the period 1990 to 2015² is used in this study. The net Gini index, derived from the Standardized World Income Inequality Database (SWIID), is used to measure income inequality. This database is created by Solt (2009) to attain the maximum level of harmonization possible using the Luxemburg Income Study as its standard³. This dataset has two important characteristics. First, it has the maximum comparability across countries. Second, it covers the most countries with the longest time span. The SWIID provides two types of Gini indices, one based on gross income and the other based on net income after transfers and taxes. It standardizes observations acquired from various sources using a custom missing-data multiple-imputation approach. This study focuses on the net Gini index which considers transfers and taxes and describes the income distribution among size-adjusted households. The cross-country evolution and heterogeneity of the net Gini index across BRICS-T countries and the years are presented in Figures A1-A3 in the Appendix.

² The time period is limited by the data availability.

³ Gini index equals to 0 (100) in case of perfect income equality (inequality).

The variable of interest is globalization. Two types of globalization are considered: Trade globalization and financial globalization. Trade globalization is measured as the share of total trade in GDP. Financial globalization measures include foreign direct investment (measured as FDI inward stocks as percentage of GDP), stock market turnover rate, total assets and liabilities and capital account openness index (KAOPEN).

Several other covariates are added to adjust the model and control for their effects on income inequality. Those controls include high technology export as percentage of manufactured exports (a proxy for the technological change), the ratio of total private credit to GDP (a proxy for financial development of country), gross fixed capital formation, industrial share of employment, consumer price index, female labor force participation rate, GDP growth rate and logarithm of population size. Finally, a dummy variable is added, where the value 1 is given for the post-2008 period, to control for the effect of global financial crisis⁴.

The following models are estimated by using panel-corrected standard errors (PCSE) fixed-effect methodology:

$$Gini_{it} = \beta_0 + \beta_1 Trade_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \beta_k X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$Gini_{it} = \beta_0 + \beta_1 Trade_{it} + \beta_2 SMT_{it} + \beta_k X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$Gini_{it} = \beta_0 + \beta_1 Trade_{it} + \beta_2 TAL_{it} + \beta_k X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$Gini_{it} = \beta_0 + \beta_1 Trade_{it} + \beta_2 CAO_{it} + \beta_k X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

where i and t indicate country and time period, respectively. The dependent variable, $Gini$, is the net Gini index, $Trade$ is trade globalization, SMT is stock market turnover rate, TAL is total assets and liabilities and CAO is capital account openness. X_{it} is the set of control variables explained in data description; μ_i represents the individual and country-specific time invariant fixed effects and ε_{it} is the standard error term.

The reason behind employing the PCSE methodology is that the panel model suffers from heteroskedasticity and cross-sectional dependency problems⁵. These problems lead to highly inaccurate standard errors of the ordinary least squares (OLS) estimators. In this case, The OLS parameter estimates should be kept, but the OLS standard errors should be replaced with PCSE, according to Beck and Katz (1995).

PCSE method is first suggested by Beck and Katz (1995). They proposed to estimate linear models of panel data by OLS and suggest to use the full $N \times N$ cross-

⁴ Short definitions and sources of all variables and their summary statistics are presented in Table A1 and A2 in the Appendix.

⁵ All series in the analysis are stationary.

sectional covariance matrix of the estimated parameters. Hoechle (2007) states that standard errors calculated with this methodology are accurate due to the panel structure of the data. In PCSE, the parameters are estimated by either OLS or Prais-Winsten regression.

3. Results

Estimation results from different specifications are presented in Table 1. The dependent variable in all regressions is the net Gini index, and the variables of interest are trade globalization and financial globalization. All of the control variables described in the previous section are included in each specification.

The findings show that the coefficient estimates of trade globalization is insignificant in all specifications indicating that globalization that occurs through total trade does not have a significant effect on income inequality in BRICS-T countries. This finding is in accordance with the findings of Chase-Dunn (1975), Mah (2003), Milanovic (2005), Sylwester (2005), Dabla-Norris et al. (2015) and Çevik and Correa-Caro (2015). Moreover, Easterly (2001) and Stiglitz (2002) explain that the third wave of globalization does not give the expected results which is compatible with the HOSS theory predictions. Indeed, increasing trade does not automatically assure a decrease in within-country income inequality. This insignificant association might be due to the use of share of total trade in GDP as the globalization indicator, as the identification of the transmission mechanism between globalization and inequality might differ across exports and imports. Moreover, as Meschi and Vivarelli (2009) mentions, disaggregation of trade flows by the areas of origin and destination yields more insightful effects of the trade globalization on income inequality. The main reason behind this claim is that technological differences across trading partners is the main factor that determines trade openness' distributive effects.

Among the financial globalization measures, except for the effect of FDI, all variables have an equalizing effect on income distribution. This finding implies that as BRICS-T countries financially integrate more into the world economy, the income inequality declines. This result approves the hypothesis of Mundell (1957) stating that capital flows would increase the marginal productivity of workers in the recipient country and it would result in an increase of the income level of the poor workers and the income gap narrows as a result.

Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği: BRICS-T Ülkeleri Örneği
(Globalization and Income Inequality: Evidence from BRICS-T Countries)

Table1: PCSE Fixed-Effects Models

	(1)	(2)	(3)	(4)
Total trade	-0.0083 (0.032)	-0.039 (0.031)	0.071 (0.043)	-0.033 (0.031)
FDI	-0.048 (0.038)			
Stock market turnover		-0.011*** (0.003)		
Total assets and liabilities			-0.037*** (0.009)	
Capital account openness				-2.169*** (0.485)
Constant	87.07*** (10.54)	86.39*** (10.09)	95.02*** (10.44)	95.37*** (10.13)
Observations	147	146	142	145
R-squared	0.837	0.840	0.856	0.855
Number of pid	6	6	6	6

Standard errors in parentheses. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1.

Conclusion

Since the 1980s, not only international trade has developed, but also financial flows between countries have increased with the third globalization wave. Income inequality has also increased in this period. There have been several studies that investigate the association between these two concepts, globalization and income inequality.

This study examines the relationship between income inequality (measured by the net Gini Index) and two types of globalization (trade and financial) for the BRICS-T countries from 1990 to 2015. Several models are estimated by panel-corrected standard errors (PCSE) methodology. Main findings indicate that the relationship between income inequality and trade globalization is insignificant. This insignificant association might be due to the use of share of total trade in GDP as the globalization indicator, as the identification of the transmission mechanism between globalization and inequality might differ across exports and imports. Moreover, as Meschi and Vivarelli (2009) mentions, disaggregation of trade flows by the areas of origin and destination yields more insightful effects of the trade globalization on income inequality. These two points constitute the most important avenues for future research. On the other hand, financial globalization has an equalizing effect on income inequality in this country group. This result approves the hypothesis of Mundell (1957): the marginal productivity of workers in the recipient country increases as a result of higher capital flows and this leads to an increase in the income level of the poor workers, thus the income gap narrows.

Appendix

Table A1: Definitions of Variables and Data Sources

Variable	Definition	Source
Net Gini Index	Gini index after taxes and transfers	SWIID
Total Trade	(Total exports + total imports) as % of total GDP	WDI
Foreign Direct Investment (FDI)	FDI Inward Stock as % of total GDP	UNCTAD
Stock Market Turnover Rate	Ratio of total value of shares to the average market capitalization	Global Financial Development Database
Total Assets and Liabilities	External assets plus liabilities as % of GDP	External Wealth of Nations Database, WEO Database
Capital account openness	The Chinn and Ito (2006) index	IMF's Annual Report on Exchange arrangements and Exchange restrictions
High Technology Exports	High technology exports as % of manufactured exports	WDI
Gross Fixed Capital Formation	Gros domestic fixed investment as % of GDP	WDI
Private Credit	Ratio of total private credits to GDP	Global Financial Development Database
GDP growth	Annual real GDP growth	WDI
Industrial employment	Share of industrial employment as % of total employment	WDI
Female Labor Force Participation Rate	Economically active females (15+ years old) and as % of female population (15+ years old)	International Labor Organization Database (ILOSTAT)
Log (Population)	Logarithm of population size	WDI
Consumer Price Index	Annual average growth rate of consumer prices	World Economic Outlook

Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği: BRICS-T Ülkeleri Örneği
(Globalization and Income Inequality: Evidence from BRICS-T Countries)

Table A2: Panel Descriptive Statistics

Variable		Mean	Std.Dev.	Min.	Max.	Observations	
Net Gini Index	overall	45.70	6.872	32.80	59.10	N	= 153
	between		6.992	39.17	57.74	N	= 6
	Within		2.330	38.32	49.20	T	= 25.50
Total Trade	overall	42.15	15.26	15.16	110.6	N	= 156
	between		11.99	22.60	54.85	N	= 6
	Within		10.59	13.55	97.87	T	= 26
Import	overall	20.47	7.117	6.962	48.25	N	= 156
	between		5.171	11.40	25.78	N	= 6
	Within		5.313	10.30	45.57	T	= 26
Export	overall	21.67	8.794	6.730	62.32	N	= 156
	between		7.368	11.19	31.69	N	= 6
	Within		5.639	3.253	52.30	T	= 26
GDP Growth	overall	4.466	4.891	-14.53	14.23	N	= 156
	between		3.291	0.726	9.748	N	= 6
	Within		3.851	-10.79	13.74	T	= 26
FDI	overall	15.39	11.07	0.0399	47.84	N	= 152
	between		7.468	6.120	27.76	N	= 6
	Within		8.643	-4.537	36.93	T-bar	= 25.33
Stock Market Turnover	overall	96.14	87.60	4.159	556.9	N	= 150
	between		58.71	22.11	181.1	N	= 6
	Within		69.24	-17.28	572.7	T-bar	= 25
Capital Account Openness	overall	-0.883	0.706	-1.910	1.151	N	= 150
	between		0.474	-1.284	-0.0622	N	= 6
	Within		0.573	-2.731	0.330	T-bar	= 25
Total Assets Liabilities	overall	87.33	42.58	29.12	234.1	N	= 147
	between		31.26	52.42	128.1	N	= 6
	Within		31.72	8.708	193.3	T	= 24.50
Private Credit	overall	57.81	41.83	5.653	146.9	N	= 153
	between		41.64	24.40	118.5	N	= 6
	Within		17.00	-2.974	96.50	T-bar	= 25.50
Gross Fixed Capital Industry Employm.	overall	24.77	7.674	14.39	45.51	N	= 156
	between		7.430	18.26	37.58	N	= 6
	Within		3.548	11.75	33.16	T	= 26
Labor Force Participat.	overall	24.61	4.303	14.81	34.35	N	= 150
	between		4.221	18.64	29.48	N	= 6
	Within		1.888	20.27	30.32	T	= 25
Labor Force Participat.	overall	46.88	14.02	23.05	73.20	N	= 156
	between		14.90	28.15	68.38	N	= 6
	Within		3.199	37.89	52.76	T	= 26
Consumer Price Index	overall	77.40	343.0	-1.401	2948	N	= 153
	between		126.1	4.369	328.5	N	= 6
	Within		322.6	-247.9	2697	T-bar	= 25.50
Population Growth	overall	1.119	0.683	-0.460	2.371	N	= 156
	between		0.672	-0.0955	1.651	N	= 6
	Within		0.297	0.594	1.919	T	= 26
High Tech. Export	overall	9.339	7.049	1.000	30.84	N	= 156
	between		6.189	2.005	20.04	N	= 6
	Within		4.191	-5.584	20.14	T	= 26

Figure A1: The evolution of net Gini index

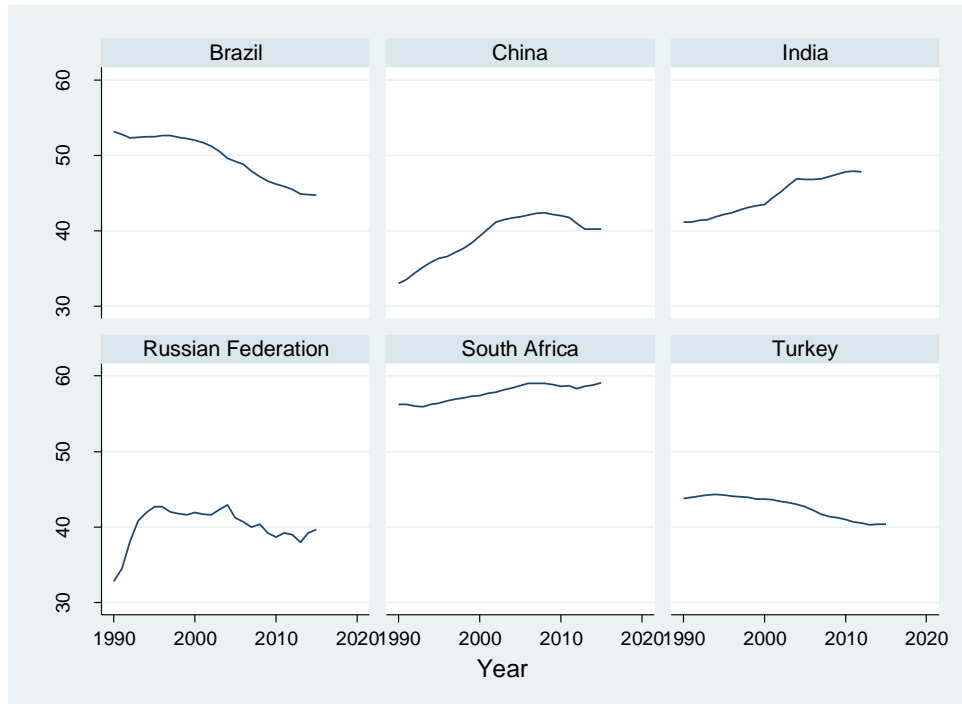

Figure A2: Heterogeneity of net Gini index across countries

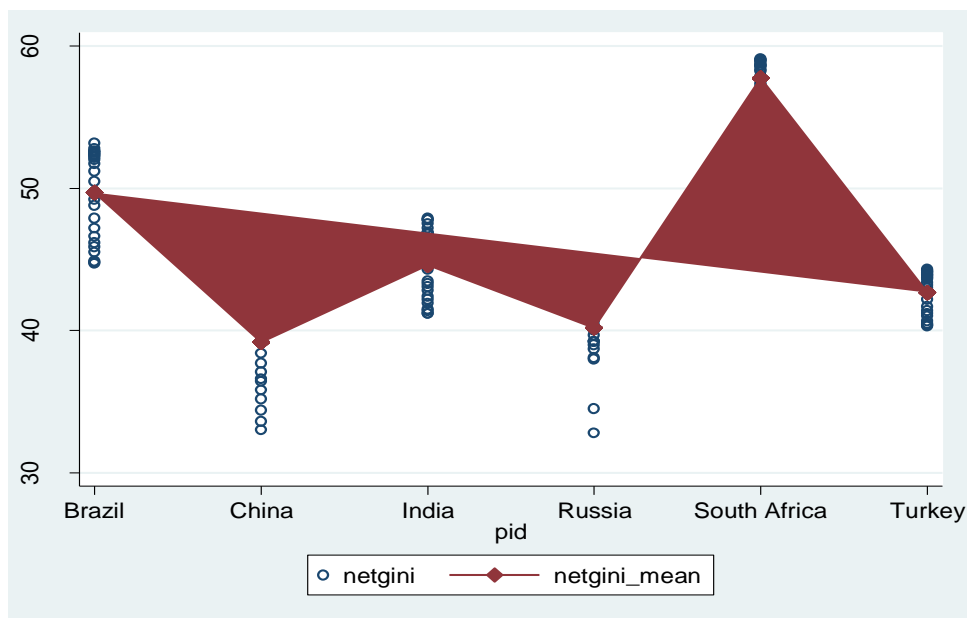
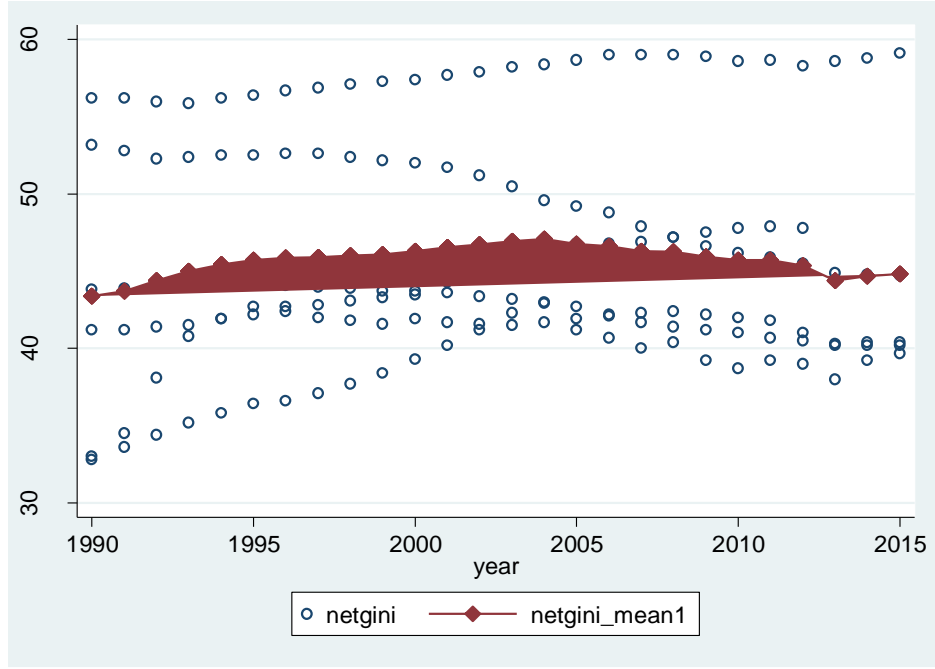

Figure A3: Heterogeneity of net Gini index across years

References

- Alderson, A. S. and Nielsen, F. (1999). Income Inequality, Development and Dependence: A Reconsideration. *American Sociological Review*, 64 (4), 606-631.
- Asteriou, D., Dimelis, S., and Moudatsou, A. (2014). Globalization and Income Inequality: A Panel Data Econometric Approach for the EU27 Countries. *Economic modelling*, 36, 592-599.
- Bardhan, P. (2005). Globalization, Inequality, and Poverty: An Overview. University of California at Berkeley.
- Barro, R. J. (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries. *Journal of Economic Growth*, 5(1), 5-32.
- Beck, N. and Katz, J. N. (1995). What to Do (and not to Do) with Time-series Cross-section Data. *American political science review*, 89(3), 634-647.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. and Levine, R. (2007). Finance, Inequality and the Poor. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 27-49.
- Bhandari, B. (2007). Effect of Inward Foreign Direct Investment on Income Inequality in Transition Countries. *Journal of Economic Integration*, 22 (4), 888-928.
- Çevik, M. S. and Correa-Caro, C. (2015). Growing (un) equal: Fiscal Policy and Income Inequality in China and BRIC+. International Monetary Fund.
- Chase-Dunn, C. (1975). The Effects of International Economic Dependence on Development and Inequality: A cross-national Study. *American Sociological Review*, 40 (6), 720-738.
- Chintrakarn, P., Herzer, D., and Nunnenkamp, P. (2012). FDI and Income Inequality: Evidence from a Panel of US States. *Economic inquiry*, 50(3), 788-801.
- Choi, E. K. (2007). North-South Trade and Income Inequality. *International Review of Economics and Finance*, 16(3), 347-356.
- Dabla-Norris, M. E., Kochhar, M. K., Suphaphiphat, M. N., Ricka, M. F., and Tsounta, E. (2015). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. IMF Staff Discussion Note No.15/13.
- Dorn, F., Fuest, C, and Potrafke, N. (2018). Globalization and Income Inequality Revisited. European Commission Discussion Paper No. 056.
- Easterly, W. (2001). The Effect of International Monetary Fund and World Bank Programs on Poverty. Policy Research Working Paper Series No.2517, World Bank, Washington, DC.
- Edwards, S. (1997). Trade policy, growth, and income distribution. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 87(2), 205-21.
- Feenstra, R.C. and Hanson, G.H. (1996). Globalization, Outsourcing, and Wage Inequality. *American Economic Review*, 86 (2), 240-45.
- Figini, P. and Görg, H. (1999). Multinational Companies and Wage Inequality in The Host Country: The Case of Ireland. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135(4), 594-612.
- Goldberg P. K. and Pavcnik N. (2004). Trade Inequality and Poverty: What Do We Know? Evidence from Recent Trade Liberalization Episodes in Developing Countries. NBER Working Paper No.10593.
- Goldberg, P.K. and Pavcnik, N. (2005). Trade, Wages, and the Political Economy of Trade Protection: Evidence from the Colombian Trade Reforms. *Journal of International Economics*, 66 (1), 75-105.

- Harrison, A. and Hanson, G. (1999). Trade and Wage Inequality in Mexico. *Industrial and Labor Relations Review*, 52, 271-288.
- Harrison, A. and Hanson, G. (1999). Who Gains from Trade Reform? Some Remaining Puzzles. *Journal of Development Economics*, 59 (1), 125-154.
- Hoehle D. (2007). Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence. *The Stata Journal*, 7 (3), 281-312
- Jensen, N. M. and Rosas, G. (2007). Foreign Direct Investment and Income Inequality in Mexico, 1990–2000. *International Organization*, 61(3), 467-487.
- Kraay, A. (2006). When is growth pro-poor? Evidence from a panel of countries. *Journal of development economics*, 80(1), 198-227.
- Lee, J. E. (2006). Inequality and globalization in Europe. *Journal of Policy Modeling*, 28(7), 791-796.
- Li, H., Squire, L. and Zou, H. (1998). Explaining international and intertemporal variation in income inequality. *Economic Journal*, 108, 26–43.
- Lipsey, R. E., and Sjöholm, F. (2001). Foreign Direct Investment and Wages in Indonesian Manufacturing. NBER Working Paper Series No.8299.
- Mah, J. S. (2003). A Note on Globalization and Income Distribution—The Case of Korea, 1975–1995. *Journal of Asian Economics*, 14(1), 157-164.
- Mah, J. S. (2013). Globalization, Decentralization and Income Inequality: The Case of China. *Economic Modelling*, 31, 653-658.
- Mahes, M. (2016). The Effects of Trade Openness on Income Inequality—Evidence from BRICS Countries. *Economics Bulletin*, 36(3), 1751-1761.
- Meschi, E. and Vivarelli, M., (2009). Trade and Income Inequality in Developing Countries. *World Development*, 37(2), 287-302.
- Milanovic, B. (2005). Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution? Evidence from Household Surveys. *The World Bank Economic Review*, 19(1), 21-44.
- Mundell, R. A. (1957). International Trade and Factor Mobility. *The American Economic Review*, 47(3), 321-335.
- Nunnenkamp, P., Schweickert, R., and Wiebelt, M. (2007). Distributional Effects of FDI: How the Interaction of FDI and Economic Policy Affects Poor Households in Bolivia. *Development policy review*, 25(4), 429-450.
- Pavcnik, N., Blom, A., Goldberg, P. and Schady, N. (2004). Trade Liberalization and Industry Wage Structure: Evidence from Brazil. *The World Bank Economic Review*, 18(3), 319-344.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalisation and Its Discontents*, Oxford University Press, Oxford.
- Stolper, W. F. and Samuelson, P. A. (1941). Protection and Real Wages. *The Review of Economic Studies*, 9(1), 58-73.
- Sylwester, K. (2005). Foreign Direct Investment, Growth and Income Inequality in Less Developed Countries. *International Review of Applied Economics*, 19(3), 289-300.
- Tridico, P. (2017). The Determinants of Income Inequality in OECD Countries. *Cambridge Journal of Economics*, 42(4), 1009-1042.
- Vivarelli, M. (2004). Globalization, skills and within-country income inequality in developing countries. In E. Lee, & M. Vivarelli (Eds.), *Understanding*

globalization. Employment and poverty reduction (pp. 211–243). New York: Palgrave Macmillan.

Vivarelli, M. (2013). Technology, Employment and Skills: An Interpretative Framework. *Eurasian Business Review*, 3, 66-89.

Wei, S-J. and Wu, Y. (2007). Openness and Inequality: Evidence from Within China. (unpublished; Washington: International Monetary Fund).

Wissem, B. (2020). The Finance-inequality Nexus in the BRICS Countries: Evidence from an ARDL Bound Testing Approach. MPRA Paper No. 101976.

Younsi, M. and Bechtini, M. (2018). Economic Growth, Financial Development and Income Inequality in BRICS countries: Evidence from Panel Granger Causality Tests, MPRA Paper No. 85182.

Zhang, K. H. and Zhang, X. (2009). How Does Globalization Affect Regional Inequality Within a Developing Country? Evidence from China. *Journal of Development Studies*, 39(4), 47-67.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 204/222

**Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal
Kırılmalı Birim Kök Analizi**

&

**Effects of Covid 19 Pandemic on Economic Indicators: Unit Root Analysis
with Structural Breaks**

Said CEYHAN

Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

**Assoc.Prof.Dr., Bartın University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Economics**

sceyhan@bartin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0310-8207

Ahmet KAMACI

Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

**Assoc.Prof.Dr., Bartın University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Economics**

akamaci@bartin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7858-6131

Mehmet Akif PEÇE

Ar.Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

**Dr. Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics**

apece@bartin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2870-5008

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.10.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 28.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Aralık
Pub Date Season	: December
Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 204-222	

Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi
(Effects of Covid 19 Pandemic on Economic Indicators: Unit Root Analysis with Structural Breaks)

Atf/Cite as: Ceyhan, M. S. , Kamacı, A. & Peçe, M. A. (2021). Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 204-222 . DOI: 10.35342/econder.1014540

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi

Öz

Mart 2020’de artık pandemi olarak kabul edilen ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi tüm sektörleri etkilediği gibi turizm sektörünü de etkilemiştir ve belki de turizm sektörü bu pandemiden en çok etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Yayılma hızı açısından diğer salgın hastalıklardan ayrılan Covid-19 salgını toplumsal hareketliliği sınırlamış ve turizmde hijyen ve güven sorununu ön plana çıkarmıştır. Bu çalışmada, 2013-2021 yıllarına ait aylık veriler yardımıyla Zonguldak, Karabük ve Bartın’da gelen turist sayısı, konut satış sayısı ve enflasyonun pandemiden ne şekilde etkilendiği yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Vogelsang-Perron birim kök testleriyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de ortaya çıkan pandeminin etkilerinin, Zonguldak ve Bartın’a gelen turist sayılarında kalıcı etki bıraktığı tespit edilmiştir. Konut satış sayısı ve enflasyon açısından ise, Bartın, Karabük ve Zonguldak’ta pandeminin konut satışları üzerinde ve enflasyon üzerinde geçici etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, TR81, Enflasyon, Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Efekt of Covid 19 Pandemic on Economic Indicators: Unit Root Analysis with Structural Breaks

Abstract

The Covid-19 pandemic, which was accepted as a pandemic in March 2020 and spread all over the world in a short time, affected all sectors as well as the tourism sector, and perhaps the tourism sector has been one of the sectors most affected by this pandemic. The Covid-19 epidemic, which differs from other epidemic diseases in terms of its spread rate, limited social mobility and brought the hygiene and trust issues to the forefront in tourism. In this study, with the help of monthly data for the years 2013-2021, the number of tourists, housing sales and inflation in Zonguldak, Karabük and Bartın were examined by Vogelsang-Perron unit root tests, one of the structural break unit root tests. According to the results of the study, it was determined that the effects of the pandemic that emerged in Turkey in March 2020 left a lasting effect on the number of tourists coming to Zonguldak and Bartın. In terms of number of house sales and inflation, it was concluded that the pandemic had temporary effects on house sales and inflation in Bartın, Karabük and Zonguldak.

Keywords: Covid-19, Pandemic, TR81, Inflation, Vogelsang-Perron Unit Root Test with Structural Break

Giriş

1950'lerde jet çağının şafağında, dünyada sadece 25 milyon insan yurtdışına seyahat ederken, 2019'da bu rakam 1,5 milyar seviyelerine ulaştı ve turizm sektörü birçok ülke için lokomotif sektör konumuna ulaştı. IMF araştırmasına göre, küresel turist hareketliliği 2003'deki SARS salgınında %17, 2008 küresel krizinde %8 oranında düşerken; Covid-19 pandemisiyle sadece Nisan 2020-Kasım 2020 aralığında %65 azalmıştır. Bu durum pandeminin etkisini göz önüne sermektedir. Özellikle turizme bağımlı ülkeler, pandeminin etkisini diğer ülkelere göre daha yoğun hissetmektedir. Öyle ki; dünya genelinde turizm gelirlerinin 2023'e kadar 2019 seviyelerine gelmesi beklenmemektedir (Behsudi, 2020:37).

Türkiye, pandemi nedeniyle turizmde sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. 2019'a nazaran 2020'de turizm gelirleri yaklaşık %65 azalmış, gelen turist sayısı ise yaklaşık %70 oranında düşüş göstermiştir. 2021'de aşılardan etkisiyle turizm sektöründe bir canlanma görülsede, yerli ve yabancı turistler için güvenlik algısı turizmin en önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir. Pandemi sürecinde çeşitli sektörlerde ortaya çıkan arz talep dengesizliklerinden sadece turizm sektörü değil konut piyasası da etkilenmiştir. Konut piyasalarındaki bu hareketliliğin sebebi ise piyasalardaki pandemi kaynaklı çok fazla belirsizlik ortamı olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, 2013-2021 yıllarına ait aylık veriler yardımıyla Zonguldak, Karabük ve Bartın'da gelen turist sayısı, konut satış sayısı ve enflasyonun pandemiden ne şekilde etkilendiği yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Vogelsang-Perron birim kök testleriyle incelemektir. Bu kapsamda ilk olarak bazı salgınların ekonomiye etkisi ele alınmış ve sonrasında Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Akabinde Covid-19 pandemisinin turizm sektörüne etkisini ele alan literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra ise Vogelsang-Perron yapısal birim kök testleri kullanılarak TR81 bölgesinde gelen turist sayısı, konut satış sayısı ve enflasyonun pandemiden ne şekilde etkilendiği analiz edilmiştir.

Tüm dünyayı hazırlıksız yakalayan bu olağanüstü süreç, etkileri açısından ekonomi literatürü için son derece önemlidir. Ülke ekonomilerinin bu tür durumlara karşı ne gibi önlemler alması gerektiği bu tarz çalışmalar ile ortaya çıkmaktadır. Yine benzer çalışmalar, bölgesel bazda ortaya çıkan pandemi gibi olağanüstü bir takım ekonomik sorunların hızlıca üstesinden gelebilmek için bu sorunların etkilerini titizlikle analiz edilmesine katkı sağlamaktadır.

1.Tarihsel Süreçte Bazı Salgın Hastalıkların Ekonomiye Etkisi

Tarihsel süreçte birçok salgın yaşanmış, milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu salgınlar sağlığın yanı sıra sosyal, ekonomik, siyasi alanlarda da etkisini göstermiş ve toplumun yaşam koşullarını negatif etkilemiştir. Özellikle salgınların ekonomiye olan etkileri, küresel krizlere neden olmuş ve sektörler ağır darbeler almıştır. Geçmişten günümüze yaşanan İspanyol Gribi, Asya Gribi, Hong Kong Gribi, SARS, MERS, Ebola gibi birçok salgın bulunmaktadır. İlk olarak bu

salgınların ekonomik etkilerinden bahsedilecek daha sonra 21. yüzyılda yaşanan en büyük salgın olan Covid-19'un ekonomik etkisi detaylı olarak ele alınacaktır.

1918 yılında ortaya çıkan İspanyol Gribi, (H1N1 virüsü) tarihteki en büyük soykırım olarak adlandırılmaktadır. Küresel ölüm tahminlerinin 40-50 milyon civarında olduğu rapor edilmektedir. Salgın sürecinde birçok işletmenin iflas etmesi, okulların kapatılması ekonomik ve sosyal bozulmalara neden olmuştur. O dönemde hayat sigortası poliçelerine karşı talep %745'lere kadar yükseltilmiştir (Krewski & Saunders, 2016). İspanyol Gribinden neredeyse 40 sene sonra 1957 Şubat ayında Çin'in Yunnan Eyaletinde ortaya çıkan Asya Gribi (H2N2 virüsü) kısa süre içerisinde Japonya, Singapur, Tayvan ve Hong Kong'a yayılmıştır. Kara yolları vasıtasıyla bulaştığı düşünülen salgının, dünya çapında 1 milyon insanın ölümüyle sonuçlandığı tahmin edilmektedir. Asya Gribinin 10 yıl sonra mutasyona uğramasıyla Influenza Gribi (H3N2 virüsü) ortaya çıkmıştır. Hong Kong'da ortaya çıktığı için Hong Kong Gribi olarak da bilinmektedir. Salgında 1 milyon kişinin öldüğü kayıtlara geçmiştir (Eroğlu, 2020, s. 215).

Asya Gribinin (H2N2 virüsü) Amerikan ekonomisine önemli bir etkisi olmamıştır. Yaklaşık olarak Amerikan ekonomisini %1, Kanada ekonomisini de %1,2 azalmıştır. Salgın öncesine göre dünya genelindeki işgücü oranları azalmıştır. Böylece gelişmiş ekonomilerde işsizlik oranları artmıştır. Asya Gribi'nin diğer griplerden farkı genç yaş gruplarına bulaşma ihtimalinin daha fazla olmasıdır. Bu yüzden işgücü olumsuz etkilenmiş, tarımsal ürün verimliliği düşmüştür. İşgücünün azalması aslında kişi başına düşen üretimin de azalması demektir. Hong Kong (H3N3 virüsü) salgını ise okul ve işyerindeki devamsızlıklardan dolayı bazı toplumsal aksaklıklara neden olsa da, Asya Gribine benzer şekilde Amerika ve Kanada ekonomilerini çok fazla etkilememiştir. Pandeminin tepe noktasında olduğu dönemde bile ABD'de iş devamsızlığı %3-%8 arasındadır. Ayrıca ekonomik etkisi düşük olan bu salgında Amerika'nın GSYİH'sı %1 azalmıştır (Türk, Ak, & Bingül, 2020, s. 621-622).

2002 yılında SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) Çin'in Guandong eyaletinde ortaya çıkmış ve yüksek mortaliteyle tüm dünyayı etkilemiştir. Bu salgınla birçok ülke yatırım ve ticari anlaşmalarını bozmak zorunda kalmış, maddi zarara uğramıştır. Bilim insanları bu hastalığın CoV varyantı olduğunu kısa sürede tanımlamış ve bu varyanta SARS-Cov adını vermiştir. Türkçe olarak akut şiddetli solunum yetmezliği sendromu olarak ifade edilmiştir. Koronavirüs macerası bu kadarla kalmamış 10 yıl sonra yeni bir koronavirüs ortaya çıkmıştır. MERS (Middle East respiratory syndrome coronavirus) ilk olarak Suudi Arabistan ve Ürdün'de tanımlanmıştır. Türkçede MERS-CoV, Ortadoğu solunum yetmezliği sendromu koronavirüsü olarak ifade edilmiştir (İnal, 2016, s. 38). 21. yüzyılda ortaya çıkan SARS ve MERS gibi hastalıklar bölge turizmini olumsuz etkilemiş, turizm hacmini daraltmıştır. Örneğin MERS hastalığından dolayı Suudi Arabistan ve Ürdün hac faaliyetlerini süresiz durdurmuştur. Ayrıca bu hastalık Orta Doğu ülkeleri dışında Uzak Doğu ve Avrupa ülkelerinde de görülmüştür. Turizm gelirinin Güney Kore ekonomisinde 2.6 milyar dolar azalmasına neden olduğu bilinmektedir (Sözer, 2021, s. 52).

Afrika'da 2013-2016 yılları arasında Ebola salgını ortaya çıkmış ve 11.300 kişinin ölümüne neden olmuştur. Ebola salgını Batı Afrika'nın ülke ekonomisine 53 milyar ABD doları zarar vermiştir. 2015 yılı GSYİH' sini %20 azaltmıştır (Cinel, 2020, s. 127-128). Tarih boyunca süregelen birçok salgın daha sıralanabilir. Ancak 21. yüzyılda ortaya çıkan en önemli salgının Covid-19 olduğu söylenebilir. Covid-19 un küresel ekonomiye verdiği zarar çok ciddi boyuttadır.

2.Covid-19'un Küresel Ekonomiye Etkisi

2019 Aralık ayında Çin'in *Hubei eyaletinin* Wuhan şehrinde görülen ve tüm dünyaya yayılan yeni koronavirus hastalığı (COVID-19), yapılan araştırmalar sonucu ateş, öksürük, nefes darlığı vb. belirtileri olan hastalarda tanımlanmıştır. Hayvan pazarlarında bulunan kişilerde tespit edilen bu virüs, insandan insana bulaşarak başta Wuhan şehrini, sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerini ve son olarak dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. WHO tarafından ilk zamanlar epidemik olarak düşünülen hastalık, 11 Mart 2020 tarihinde pandemi, yani küresel salgın olarak kabul edilmiştir. Bulaşıcılık oranının yüksek olması dünyadaki bütün ülkeleri, oldukça katı kurallar ve tedbirler almaya mecbur bırakmıştır (Aydın & Doğan, 2020, s. 94-95).

Covid-19'un Çin'de tanımlanmasından kaynaklı ekonomik etkileri de ilk olarak Çin'de görülmüştür. Çin hükümeti, salgınla mücadele etmek amacıyla GSYH'nin yüzde 2.5'ine denk olan bir bütçe payı ayırmıştır. İlk olarak salgının kontrol altına alınmasına yönelik harcamalar yapmıştır. Daha sonra Wuhan'da yeni bir hastane kurulması, salgına karşı aşı geliştirilmesi, medikal ihtiyaçların karşılanması, vergilerde indirim yapılarak borçların süresinin ertelenmesi, yoksulluk ve işsizlikle mücadele gibi nedenlerden dolayı bütçesinden ayırdığı payı kullanmıştır. Çin, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmasına rağmen, Covid-19 sürecinde büyük bir resesyon dönemine girmiş ve otomotiv sanayi, havayolu ulaşım, tekstil vb. ekonomik getiri sağladığı birçok sektörü durdurma kararı almıştır. Çin ekonomisinin yanı sıra ABD ve Avrupa ülkeleri de aralarındaki ticari ilişkileri askıya almıştır. Özellikle otomotiv sektöründeki Ford, Tesla, Honda, Renault, Fiat ve General Motor gibi otomotiv şirketlerinin hammadde alışverişlerini ve üretimini durdurması, üretime bağlı işsizliğin ortaya çıkmasına ve petrol fiyatlarında sert düşümlere sebep olmuştur. Petrol fiyatlarındaki sert düşüşler Suudi Arabistan, ABD ve Rusya ekonomisi için ağır sonuçlara sebep olmuştur. Covid-19 salgını, 1973'deki petrol krizinden sonra en büyük ikinci petrol krizi olarak nitelendirilmiştir. (Sözer, 2021, s. 51-52).

Pandemi ile mücadele sürecinde uygulanan kısıtlamalar, ülkelerin ekonomik büyüme rakamları ile ters orantılı olarak hareket etmiştir. Kısıtlamaların uygulanmaya başladığı süreçte ülkelerde ekonomik büyüme yavaşlamış bazı ülkelerde ise ekonomik küçülme ortaya çıkmıştır. Pandeminin ilerleyen sürecinde yasakların gevşetilmesi ile birlikte piyasanın canlanmasına bağlı olarak ekonomik anlamda toparlanma yeniden başlamıştır. Francke ve Korevaar(2021)'e göre salgının günden güne farklı ekonomik etkileri ortaya çıkmaya devam ederken, birçok sektörün de olumsuz etkilendiği bilinmektedir. (Francke ve Korevaar, 2021).

Dünya ekonomilerinin 21. yüzyıl itibariyle birbirine bağımlı hale geldiği görülmektedir. Küreselleşme, dünyanın herhangi bir yerinde oluşacak olumsuzluğa

karşı diğer ülkelerin kayıtsız kalamamasını da beraberinde getirmiştir. Son dönemde Çin'de yaşanan pandeminin tüm dünyayı etkisi altına alması bu duruma en iyi örnektir. Covid-19 özellikle üretim ve tüketim alanlarını negatif etkilemiştir. Bu durum tüm dünyada arz ve talep şoku oluşturmaktadır. Covid-19 hem arz hem de talep şokudur, iki türlü de uluslararası mal ve hizmet ticaretini etkilemektedir (Aydın & Çatuk, 2021, s. 429-430).

Covid-19 küresel salgının etkisiyle ülkeler ticari mal hareketliliğini durdurduğundan, ihtiyaç duydukları zorunlu malların tedariki de güçleşmiştir. Böylece gıda maddelerinin arz-talep dengesinde bozulmalar meydana geldiğinden, kısa dönemde fiyatlarda artış yaşanmaya başlamıştır. Gıda maddelerini kendi kendine üretebilen ülkeler, zorunlu tüketim mallarına erişimde sıkıntı yaşamazken, dışa bağımlı ülkeler hem Covid-19 salgınıyla mücadele etmek hem de gıdaya duydukları ihtiyacı gidermek için çaba göstermişlerdir. Covid-19'daki belirsizliklerin ne zaman son bulacağı bilinmediği için bazı ülkeler önceliklerini kendi halkının ihtiyacı doğrultusunda değiştirmiştir. Örneğin Rusya buğday ihraç eden bir ülke olmasına rağmen bu dönemde ihracatı durdurarak kendi halkının gıda ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır (Kayabaşlı, 2020, s. 40-41).

Dünyanın fabrikası olarak tanımlanan Çin'in küresel üretim ve ticaret ağlarının merkezinde bulunması, küresel ticarete önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Çin, değeri yüksek ürün ve bileşenlerin üreticisi, endüstriyel ve küresel ürünlerin tüketicisi ve çekici bir tüketici pazarıdır. Çin'in Wuhan bölgesi küresel tedarik zinciri bakımından önemli bir lokasyondadır. Bu yüzden Wuhan'da başlayan üretim kesintileri, dalga etkisiyle küresel tedarik zincirini risk altına alıp, birçok ülke ekonomisini etkilemiştir. Örneğin Fortune Global 500 listesinde yer alan iki yüzden fazla işletmenin, bu işletmelerin birçoğunun birinci ve ikinci seviyedeki tedarikçilerinin, Wuhan bölgesinde yer alması, işletmelerinin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir (Nakıboğlu, 2020, s. 2-3). Kurumsal bir veri analiz firması olan Dun&Bradstreet 2020 raporuna göre dünya çapında 51.000 işletmenin bir ya da daha fazla birinci seviye tedarikçisinin, yine dünya çapındaki en az 5 milyon şirketin bir ya da daha fazla ikinci seviye tedarikçisinin Wuhan'da olduğu belirtilmiştir (Ivanov, 2020, s. 2). Bu durumda Covid-19 sürecinden tedarik zinciri bakımından en çok etkilenen şirketlerin parça veya malzeme tedariki bakımından Çin'deki fabrikalara en çok bağımlılığı olan şirketler olduğu söylenebilir.

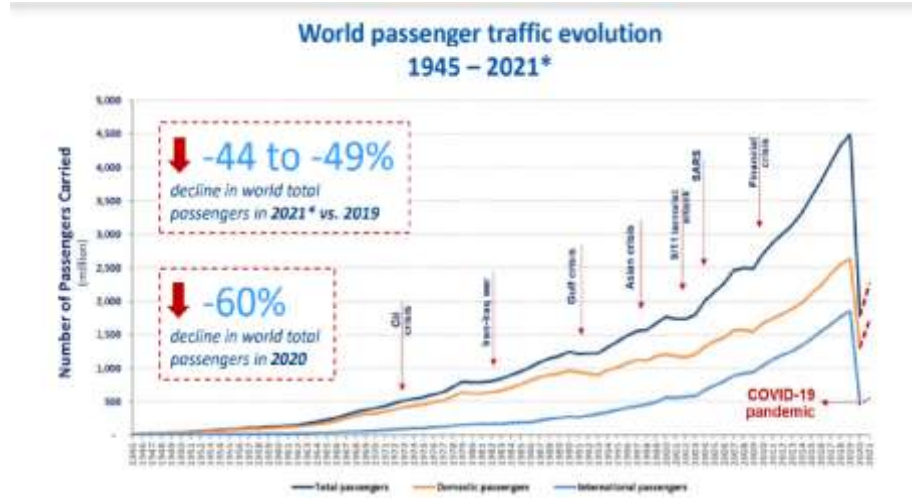
Doğu Asya'daki otomobil sektörü tedarik zincirindeki kopmalardan dolayı önemli ölçüde etkilenmiştir. Koreli otomobil üreticisi Hyundai, Çin'den beklediği parçalarda tedarik sıkıntısı yaşadığından, Kore'deki tüm otomobil fabrikalarındaki üretimini durdurmak zorunda kalmıştır. Benzer şekilde Japon firması Nissan, geçici olarak fabrika üretimini durdurmuştur (Baldwin & Mauro, 2020, s. 65).

Covid-19 virüsü şimdiye kadar (3 Ekim), dünya genelinde 219 milyon kişiye bulaşmış ve 4,55 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur. Covid-19'un bulaşma riskini minimum düzeye getirebilmek için uygulanan aşı dozları ise 6,34 milyar (WHO, 2021). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ile Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün ortak sunduğu raporda Covid-19

salgınun en çok etkilediği sektörlerden birinin turizm olduğu belirtilmiştir. Ayrıca turizm sektörünün toparlanma sürecinin, aşılama oranı yüksek olan Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde daha hızlı olacağı vurgulanmıştır. Uluslararası turizmin ve yakından bağlı olduğu sektörlerin, uluslararası turist sayısındaki düşüşe doğrudan ya da dolaylı etkilerinden, 2020’de 2,4 trilyon dolarlık kayıp yaşadığı belirtilmiştir. Bu kaybın 2021 yılı içinde de yaşanması beklenmektedir. Covid-19 sebebiyle uluslararası turizmde yaşanan zararın 2020 ve 2021 yılları için küresel GSYİH’ de 4 trilyon dolardan daha fazla olacağı belirtilmiştir. Ayrıca raporda turizm uzmanlarının, uluslararası gelen turist sayısının salgın öncesindeki seviyesine ulaşmasının 2023 yılı ve sonrasına kadar sürebileceğinden bahsedilmiştir. (UNCTAD, 2021). Turizm sektörü ülkeye döviz getirisi sağlar, kendisi ile ilgili diğer sektörleri etkileyerek istihdam alanı yaratır, bölgesel kalkınmayı güçlendirir (Bahar & İlal, 2020, s. 129). Ayrıca turizmden elde edilen gelirler, GSYİH’ ye önemli ölçüde fayda sağlamaktadır. Ancak bu fayda birçok ülke için pandemiyle birlikte azalmıştır. Bu ülkelerden biride Türkiye’dir.

Uluslararası turizm, Türkiye’nin GSYİH’ sinin %5’ine katkı sağlamaktadır. 2020 yılında Türkiye, uluslararası turist sayısında %69’luk bir düşüş yaşamıştır. Turizm talebindeki düşüşün 33 milyar dolara tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Bu düşüş ülkenin turizm arz eden diğer sektörlerini de (yiyecek, içecek, ulaşım, ticaret, perakende vb.) olumsuz etkilemektedir. Üretimdeki toplam düşüş ise 93 milyar dolardır (UNCTAD, 2021). Turizm sektörü krizler karşısında oldukça kırılğan bir yapıya sahiptir. Salgınlar doğrudan bireyin seyahat davranışını belirlediği ve hatta çoğu zaman sınırlandırdığı için bütün salgınlardan ilk etkilenen sektörün turizm olduğu söylenmektedir (Alaeddinoğlu & Rol, 2020, s. 237).

Aşağıda yer alan Şekil 1’de sırasıyla yaşanan Petrol Krizi, İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı, Asya Ekonomik Krizi, 9-11 Eylül Terör Saldırıları, SARS Salgını ve Küresel Durgunluk Krizlerinin havacılık sektörü üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Ancak hiçbiri Covid-19 pandemisi kadar etkili olmamıştır. ICAO’ya göre 1945-2021 yılları arasında dünya trafiği Covid-19 pandemisinde eşi görülmemiş bir düşüş yaşamıştır. Yolcu sayısında %60 azalma olup, havayollarının brüt yolcu gelirlerinde 371 milyar ABD doları kaybedilmiştir (ICAO, 2021).

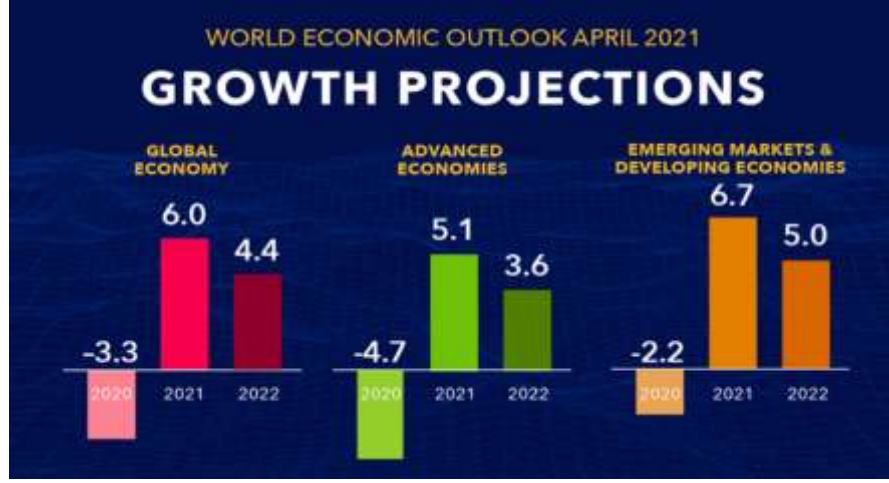
Şekil 1. Dünya Yolcu Trafiği

Kaynak: https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf Erişim Tarihi (01.07.2021).

Covid-19 döneminden etkilenen bir başka sektörde finansal sektörlerdir. Finansal kesimdeki korku, endişe ve belirsizlik gibi durumlar yatırımcıların piyasadan çekilmesine neden olmuştur. Küresel piyasalardaki ani düşüşler, döviz piyasalarındaki dalgalanmaları da artırmıştır (Şanlı, 2020, s. 605). 2020'nin Mart ayı itibarıyla borsalar çökmüştür. Dünyadaki birçok hisse senedi günlük olarak rekor seviyelerde düşüşler yaşamıştır. Tanınmış bazı şirketler hisse fiyatlarının birkaç günde %80'den daha fazla düştüğünü duyurmuştur. Küresel borsaların performanslarına bakıldığında 2020 yılında en kötü performans gösteren 10 hisse senedi piyasasının Amerika, Almanya, İspanya, Japonya, Portekiz ve Ukrayna' da yer aldığı bilinmektedir (Cinel, 2020, s. 133).

2020 yılında küresel enerji yatırımlarında %4'lük bir daralma olmuştur. IEA 2021 tahminlerine göre küresel enerji yatırımları 2021'de 1,9 trilyon ABD dolarına yükselecektir. Küresel yatırım hacminin 2021'de %10 toparlanarak kriz öncesi seviyesine gelmesi beklenmektedir. Yani 2020'de yaşanan küresel enerji talebindeki %4'lük daralmanın, 2021'de %4,6 artarak telafi edileceği düşünülüyor (IEA, 2021, s. 6).

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'nın Nisan 2021'de yayınladığı Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'na göre 2019'da dünya ekonomisinin yüzde 3.3 daralmıştır. Ancak 2021 ve 2022 yılı için büyüme tahminleri yukarı yönlü revize edilmiştir. Aşı yönlü toparlanma gibi nedenler ön plana alındığında 2021'deki küresel ekonomik büyüme yüzde 5,5'den yüzde 6'ya yükseltilmiştir. 2022 yılı için öngörülen büyüme ise yüzde 4,2'den yüzde 4,4'e yükseltilmiştir (IMF, 2021)

Şekil 2. Küresel Ekonomik Büyüme Tahminleri

Kaynak: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021> Erişim Tarihi (01.07.2021).

Tüm bu olumsuz sonuçların yanısıra hijyen ve dezenfektan ürünleri, virüsten korunma araç ve gereçleri, birtakım grip ve bağışıklık güçlendirici ilaçlar, Koronavirüsün olumlu etkilediği alanlar olmuştur. Bunun yanında pandemi sürecinde yasaklar ve tedbirlerle birlikte evlerinde bekleyen vatandaşlar tarafından dizi ve sinema programları gibi bazı eğlence sektörleri de bu süreçten olumlu etkilenen alanlar olarak sıralanabilir.

3.Literatür İncelemesi

Yerli ve yabancı literatürde Covid-19 pandemisinin turizm sektörü üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Atay (2020) pandeminin turizm sektörü üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada, sektörde faal olarak yer alan çok sayıda firmanın zarar ettiğini ve bu firmalarda istihdam edilen bir çok işçinin işsiz kaldığını tespit etmiştir. Yine covid-19 pandemisinin turizm sektörü ile olan ilişkisini inceleyen bir diğer araştırmada Acar (2020), ülke ekonomilerinin ve turizm sektörünün bu süreçten olumsuz etkileneceğini vurgulamıştır.

Pandeminin bir diğer etkisini inceleyen çalışmada Akbaba (2020), salgının turistlerin davranışları üzerindeki etkisini 495 denek kapsamında incelemiştir. Araştırması sonucunda turistlerin faaliyetlere katılma noktasında yorgunluk hissettiklerini, ödeme alışkanlıklarında fazla harcama eğilimlerinin olmadığını ve tavsiye etme niyetlerinin düşük olduğunu vurgulamıştır.

Covid-19 pandemiden sonra global bazda uygulanan mobilette ve seyahat sınırlamalarının Malezya'nın turizm sektörüne etkilerini kavramsal olarak incelemeyi ve Malezya'daki turizm sektörünün salgın boyunca nasıl etkilendiğini inceleyen

Karim, Haque, Anis ve Ulfy (2020), araştırmışlardır. Bu araştırmada Malezya'daki turizm sektörünün salgın hastalıktan önceki dönemde hızla yükseldiğini ve ülkeye büyük ölçüde turizm döviz getirisi sağladığını tespit etmişlerdir. Araştırmada turizm sektörünü incelemek için havayolu şirketlerinin yolcu sayısı ve konaklama sayısı incelenmiştir. Araştırma sonucunda pandemik hastalık ile ülkelerin turizm sektörü gelişimi arasında negatif ilişki bulunmuştur. Benzer negatif ilişkinin 2015 yılı Ebola pandemisinde de olduğu saptanmıştır.

Kasare (2020) Covid-19 pandemisinin Hindistan turizm sektörüne etkilerini araştırmış Hindistan'ın turizm merkezi olan 10 eyaleti üzerinde ve 2015-2018 dönemi verilerini kapsayan bir araştırma yapmıştır. Araştırmada belirtilen dönemde Hindistan'ı ziyaret eden turistler ve ülkeye sağlanan döviz getirisi hakkında veriler ele alınmıştır. Bu verilerden hareketle sonuçta, Covid-19'un en çok hava yolları sektörünü etkilediği ve bu sektördeki şirketlerinin Hindistan Hükümeti tarafından desteklenmesinin zorunlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Covid-19 Pandemisinin Gıda ve İçecek, Elektrik, Ticaret, Tekstil, Turizm, Hizmet, Ulaştırma, Mali, Sinai, Teknoloji endeksleri üzerindeki etkisini Basit Lineer Regresyon ile Tayar ve diğerleri (2020), araştırmışlardır. Araştırmalarında bağımlı değişken olarak söz konusu sektör endekslerin günlük veri değişimlerini, bağımsız değişken olarak ise aktif vaka sayılarının günlük değişimlerini kullanmışlardır. Yapılan inceleme sonucunda, Türkiye'deki aktif vaka sayılarındaki günlük değişimlerin Elektrik, Sinai, Teknoloji, Ulaştırma ve Mali endekslerine pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu ancak gıda içecek, ticaret, tekstil, turizm sektörlerine olumsuz etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

İbiş (2020) Covid-19'un Türkiye'deki seyahat acentaları üzerindeki etkilerini

Araştırmak amacıyla sektör temsilcileri ile mülakatlar yapmıştır. Toplamda 11 kişilik örneklem grubuna; pandemi sürecinde karşılaşılan sorunlar, pandemiden sonra beklentileri ile muhtemel çözüm önerileri konusundaki hakkında sorular yöneltilmiştir. Sonuçta seyahat firmalarının pandemiden negatif etkilendiği ve geleceğe ilişkin karamsar oldukları gözlemlenmiştir. Firmaların bazıları bu sektörün canlandırılması için görüş bildirmişlerdir. Bunun için, farklı hedef kitlelerine hitap etmek ve turizm dönemini yıla yaymak gibi çözüm öneriler sunulmuştur. Sonuç kısmında, pandeminin seyahat acentaları üzerinde önemli etkileri tespit edilmiş ve bu acentaların gelirleri azaldığı görülmüştür.

Aydın ve Doğan (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Covid-19 pandemisinin tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki tesirleri incelenmiştir. Çalışmada, pandeminin tüketici tavırlarında farklılaşmaya sebep olacağı ve turistlerin kalabalık gruplardan uzak kalma duyarlılığı nedeniyle alternatif çözümlere yönelebileceğini öngörülmüştür. Çalışmada, salgının dünyada seyahat ve turizm talebini azaltacağını, salgın sonrasında ferdi turizm talebinde bir artış olacağını, turistlerin işletmelerden daha çok hijyen ve güven gibi yeni beklentilerin olacağı, turizm sektöründe gelir elde edemeyen çalışanların başka sektöre yönelmeleriyle birlikte turizm sektöründe yetmiş personel kaybı yaşanacağı beklenmektedir.

Hall, Scott ve Gössling (2020) "Pandemiler, Dönüşümler ve Turizm" konulu araştırmalarında, bundan böyle girişimcilerin, hükümet ve kurumların yerele ve sürdürülebilir turizm biçimlerine daha fazla önem vereceklerini ifade etmişlerdir. Covid-19 pandemisinin insanların bakış açılarını ve hayat tarzlarını değiştireceğini savunmuşlardır.

Kiper, Saraç, Çolak ve Batman (2020). Pandemiyle birlikte meydana gelen ekonomik krizlerin turizm sektöründeki etkileri araştırılması, muayene birimlerinin oluşturulması, ailelere konaklama imkanlarının sunulması, konaklama firmalarının yatay büyümeye öncelik vermesi olmak üzere 4 başlık değerlendirilmiştir.

Alaeddinoğlu ve Rol (2020) çalışmalarında pandeminin turizm sektöründeki etkileri araştırılmış ve pandeminin kalıcı etkileri olacağı öne sürülmüş. Bu yüzden turizm sektörünün yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Akbaba (2020: 225), pandemi sürecinde turist davranışlarının incelendiği araştırmada, turistlerin turizm ile ilgili etkinliklere katılma konusunda yüksek düzeyde motivasyonel zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Kiper vd. (2020)'in yaptığı başka bir araştırmada pandemiyle birlikte ortaya çıkan krizlerin turizm üzerinde doğurduğu sonuçlar araştırılmıştır. Bu araştırmada da yine turizm sektöründe araştırma yapan kesimlerin turizm endüstrisinin salgından önemli derecede etkileneneğine dair endişeleri olmuştur. Temizlik ve hijyen, medikal önlemler ve devlet desteği gibi uygulamaların pandemi sonrasında da devam etmesi, turizm sektörünün eski canlılığını yakalamasında önemli yer teşkil edeceği ifade edilmiştir.

Şen (2020), Pandeminin Marmara bölgesinde yer alan yemek işletmeleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda çalışmada incelenen tüm işletmelerin sağlıkla gerekli tedbirleri aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Li, Nguyen ve Coca-Stefaniak (2020) tarafından yeni tip Koronavirüsün yolcuların seyahat alışkanlıklarına etkisi değerlendirilmiş ve çalışmada insanların özel araçlarıyla kısa süreli seyahat etmeyi toplu taşıma araçları yerine tercih ettikleri saptanmıştır.

Menegaki (2020) çalışmasında, medyada pandemi ile ilgili yer alan haberler aracılığıyla bir korku ortamı meydana geldiği ve bununla işsizlik ve iflas rakamlarında bir artışı doğuracağı tespit etmiştir.

Wilson ve Chen (2020), "Travellers Give Wings To Novel Coronavirus (2019-nCoV)." başlıklı araştırmalarında Çin'den diğer devletlere yapılan seyahatlerin virüsün yayılma hızındaki rolünü incelemişlerdir. Yine bir başka çalışmada Bakar ve Rosbi (2020) pandeminin turizm sektörüne etkileri incelenmiş ve çalışmada salgının halk arasında paniğe sebep olduğu ve turizm sektöründeki talebin azalmasına neden olduğu ortaya konulmuştur.

4.Uygulama

4.1.Yöntem ve Veri Seti

Birim kök testleri, ekonometrik analizde kullanılmak üzere seçilen parametrelerin üzerinde şokların etkileri ya da stokastik özelliklerinin ortaya çıkarılmasında ekonometri literatüründe sıklıkla kullanılan testlerdendir. Bir değişkenin ortalama, varyans ve otokovaryansının zaman içinde sabit olması anlamına gelen Durağanlık durumu, birim kök testlerinde serilerde meydana gelen şokların etkilerinin geçici mi yoksa kalıcı mı olacağı hakkında bilgi vermektedir. Eğer seriler durağan ise kısa dönemde şokların etkisi sona ermekte, fakat seriler durağan değilse şokların etkisi kalıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Damar vd., 2021:665).

Bu çalışmada kullanılan şok kavramı, genel anlamda makroekonomik şok tanımını yansıtmaktadır. Durağanlık testleri bahsi geçen şokların etkilerinin geçici mi kalıcı mı olacağı konusunda bilgi verirken yapılacak olan yapısal kırılmalı birim kök testleri de şokların sebep olduğu kırılma tarihlerini yansıtmaları açısından son derece önemlidir.

Çalışmanın veri seti TÜİK, TCMB elektronik veri dağıtım sistemi ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. 2013-2021 yılları arasında aylık veriler çalışmanın gözlem aralığını oluşturmaktadır. Zonguldak, Karabük ve Bartın illerine ait ekonomik göstergeler verilerin erişilebilirliğine göre belirlenmiş olup, gelen turist sayısı ve konut satış sayıları Zonguldak ve Bartın illerinde analize tabi tutulmuştur. Bir başka önemli ekonomik gösterge olan enflasyon verisi ise TÜİK tarafından üç ile ait ortak veri yayınlandığından yapısal birim kök analizi üç ili ortak yansıtmaktadır.

Öte yandan yapısal kırılmalı birim kök testinin tercih edilmesinde Türkiye’de 2013-2021 döneminde yaşanan birçok sosyo-ekonomik kriz rol oynamıştır. Kriz veya şokların birim kök testlerinde gözlemlenebilmesi, yapısal kırılmalı birim kök testleri ile mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada tercih edilen birim kök testleri ile Türkiye ekonomisinin yapısal özellikleri göz önünde bulundurulmuştur(Damar vd., 2021:665). Serilerin durağanlıklarını ve kırılma tarihlerini analiz edebilen literatürde birçok birim kök testleri bulunmaktadır fakat geleneksel birim kök testlerinden daha güçlü olan Vogelsang-Perron (1988) yapısal kırılmalı birim kök testinde (Lee vd., 2008:552), yapısal kırılma tarihi içsel olarak test yöntemi tarafından belirlenebilmekte ve bu yapısal kırılmanın varlığı altında durağanlık sınaması gerçekleştirilebilmektedir. Vogelsang (1993) çalışmasında üretilmiş kritik değerlerin kullanıldığı bu testte çalışmanın amacı doğrultusunda daha etkin ve açık sonuçlar elde edilebilmektedir. Vogelsang ve Perron (1998) tarafından geliştirilen, yapısal kırılmalı ADF testi, sabit terimde ve/veya trendde yapısal kırılmaya izin verebilen bir yapısal kırılmalı birim kök testi olup, Denklem (1)’ü temel alarak yapılmaktadır(Uslu, 2019:362):

$$Y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + \omega Dt(T_b) + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

Modelde kullanılan kukla değişkenlerden

$$DU_t(T_b) = \begin{cases} 1, & t \geq T_b \text{ iken} \\ 0, & \text{Diğer Durumlarda} \end{cases} \quad (2)$$

Sabit terimdeki yapısal kırılmaları yansıtan kukla değişkeni,

$$DT_t(T_b) = \begin{cases} 1, & t \geq T_b \text{ iken} \\ t - T_b + 1, & \text{Diğer Durumlarda} \end{cases} \quad (3)$$

Trenddeki yapısal kırılmaları yansıtan kukla değişkeni,

$$Dt(Tb) = \begin{cases} 1, & t = Tb \text{ iken} \\ 0, & \text{Diğer Durumlarda} \end{cases} \quad (4)$$

Zamanın bir anındaki yapısal kırılmaları yansıtan kukla değişkeni ifade etmektedir. Testin hipotezleri de ADF testi ile benzer olup:

H_0 : Yapısal kırılmalar altında seri durağan değildir

H_1 : Yapısal kırılmalar altında seri durağandır.

şeklindedir.

4.2. Ampirik Sonuçlar

Aşağıdaki tablolarda Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök testi ile gelen turist sayısı, konut satış sayısı ve enflasyon rakamları gibi yerel bazda seçilmiş ekonomik göstergelerin kırılma tarihleri ve bu tarihlerdeki şokların etkilerinin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğuna karar verilecektir.

Tablo 1. Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Sonuçları(Gelen Turist Sayısı)

İller Sonuç	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
		<u>ADF Test İstatistiği</u>	
		-4.1464	
	%1	-4.9098	
Zonguldak& Bartın	%5	-4.3635	2020 Mayıs Kalıcı
	%10	-4.0850	

Tablo 1’de kırılma tarihi 2020 Mayıs olarak belirlenmiştir. Test istatistiğinin %1 ve %5 anlam düzeylerinden büyük olması serinin durağan olmadığı dolayısıyla 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de ortaya çıkan pandeminin etkilerinin, Zonguldak ve Bartın’a gelen turist sayılarında kalıcı etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Sonuçları(Konut Satış Sayısı)

Covid 19 Pandemisinin Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi
(Effects of Covid 19 Pandemic on Economic Indicators: Unit Root Analysis with Structural Breaks)

İller Sonuç	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
	<u>ADF Test İstatistiği</u>	<u>-14.2480*</u>	
	%1	-4.9491	
Zonguldak	%5	-4.4436	2020 Temmuz Geçici
	%10	-4.01936	

* % 1 anlam düzeyinde anlamlı

Tablo 2’de kırılma tarihi 2020 Temmuz’dur. Test istatistiğinin %1 anlam düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuca göre Zonguldak’taki konut satışları serisi durağandır. Bu sonuç pandeminin Zonguldak’taki konut satışları üzerinde geçici etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Sonuçları(Konut Satış Sayısı)

İller Sonuç	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi
	<u>ADF Test İstatistiği</u>	<u>-13.21364*</u>	
	%1	-4.9491	
Bartın	%5	-4.4436	2020 Haziran Geçici
	%10	-4.01936	

* % 1 anlam düzeyinde anlamlı

Tablo 3’te yine kırılma tarihi pandeminin etkisini gösterecek şekilde 2020 Haziran ayında ortaya çıkmıştır. Test istatistiği %1 anlam düzeyinde anlamlı ve seri durağandır. Yine pandeminin Bartın’da da konut satışları üzerinde geçici etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo4.Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök Sonuçları(Enflasyon)

İller Kırılma Tarihi	Sonuç	Kritik Değerler	Test İstatistiği
-------------------------	-------	-----------------	------------------

	ADF Test İstatistiği	-10.7474*	
Zonguldak&	%1	-5.3475	
Bartın& Karabük	%5	-4.8598	2018 Eylül Geçici
	%10	-4.6073	

* % 1 anlam düzeyinde anlamlı

Tablo 4'te önceki tablolara göre farklılık arz etmektedir. Enflasyon verisinin kırılma tarihi bu kez Covid 19 pandemisine değil de 2018 dolar krizini işaret etmektedir. 2018 ağustos ayında dolarda yaşanan ani yükselişe bağlı olarak yaşanan yüksek enflasyon, 2013-2021 döneminde enflasyonun kırılma noktası olmuştur. Zonguldak, Bartın ve Karabük'teki enflasyon serisinin Vogelsang-Perron Yapısal Kırılmalı Birim Kök testi sonucu durağan olması bu tarihteki enflasyon şokunun etkisinin de geçici olacağını göstermektedir.

Sonuç

Dünya ülkeleri, tarih boyunca birçok salgınla karşı karşıya kalmıştır. Bu salgınlardan belki de en şiddetlisi ve en çok insanın ölümüne yol açan salgın, 1918'deki İspanyol gribidir. İspanyol gribi gibi birçok salgın sadece bulunduğu bölgeyi etkilemiş ya da etkisi tüm dünyaya yayılan geniş çaplı bir salgın olmamıştır. Ancak ilk olarak Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan, Mart 2020'de artık pandemi olarak kabul edilen ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi, yayılma hızı açısından tüm salgınlardan farklıdır. Ülkeler, yayılma hızını düşürebilmek için zorunlu karantina uygulamalarına girişmiş, sınırlarını kapatmış ve hijyen, gıda ve dezenfektan gibi birkaç sektörün dışında tüm sektörler üretimini durdurma noktasına gelmiştir.

Covid-19 pandemisi nedeniyle uygulanan zorunlu karantinalar toplumsal hareketliliği minimuma indirmiştir. Bu ekseninde, her sektörden daha da fazla etkilenen sektörlerden biri de, turizm sektörü olmuştur. Turizm sektöründe azalan istihdam, ülkelerin işsizliğini de artırmış ve ülkeler için önemli bir gelir kaybı yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan karantina uygulamaları dış turizmi durdurma noktasına gelmiş, insanların iç turizme yönelmesine neden olmuştur. İç turizmde de her şey dâhil sistem yerine bireysel turizmin tercih edilmesine yol açmıştır. Bu gibi gelişmelerden dolayı, seyahat acentalarının, tur operatörlerinin, otellerin ve diğer turizm tesislerinin ciddi bir gelir kaybı yaşadığı aşikârdır.

Türkiye, Covid-19 pandemisi nedeniyle turizm sektöründe ciddi gelir kaybı yaşamıştır. 2020 yılında ülkeye gelen turist sayısı, 2019'a oranla yaklaşık %70 azalmış ve yaklaşık 16 milyonla sınırlı kalmıştır. 2019'da gelen turist sayısı azalmasına rağmen

yaklaşık 45 milyon olduğu düşünüldüğünde, gelir kaybının boyutları ortadadır. Bu eksende turizm gelirleri de 35 milyar dolardan yaklaşık 12 milyar dolar seviyelerine inmiştir. 2021 yılında dünyada aşılama oranlarının hızla artmasıyla tekrar canlanan turizm sektörü, halen istenilen seviyelere gelememiştir. Türkiye’de turizmin yeniden canlanabilmesi için özelleştirilmiş turizm hizmetleri, hijyene dâhil turizm ve dijitalleşme eğilimlerine öncelik verilmelidir. Bu noktada kaybolan tüketici güveni yeniden sağlanmalıdır. Hükümetlerin de verecekleri desteklerle turizm sektörünün yaşadığı kayıp azaltılmalıdır.

Bu çalışmada, 2013-2021 yıllarına ait aylık veriler yardımıyla Zonguldak, Karabük ve Bartın’da gelen turist sayısı, konut satış sayısı ve enflasyonun pandemiden ne şekilde etkilendiği yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Vogelsang-Perron birim kök testleriyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de ortaya çıkan pandeminin etkilerinin, Zonguldak ve Bartın’a gelen turist sayılarında kalıcı etki bıraktığı tespit edilmiştir. Konut satış sayısına bakıldığında, Bartın’da Haziran 2020’de, Zonguldak’ta Temmuz 2020’de yapısal kırılma görülmüştür. Bu sonuçlara göre Bartın ve Zonguldak’ta pandeminin konut satışları üzerinde geçici etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak enflasyon verisine bakıldığında, Zonguldak, Bartın ve Karabük’teki enflasyon serisinin yapılan yapısal kırılmalı birim kök testinde enflasyon şokunun etkisinin de geçici olacağını göstermektedir. Enflasyondaki asıl kırılma Ağustos 2018’de dövizdeki ani yükselişe işaret etmekte ve pandeminin etkisi geçici olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde bahsi geçen etkilerin geçici olmasında pandeminin ekonomik sonuçlarının reel sektöre sıçramaması ve uygulanan devlet teşviklerinin önemli rol oynadığı söylenebilir.

Kaynakça

Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4 (1), 7-21.

Akbaba, M. (2020). Covid-19 salgını kapsamında turist yorgunluğunun turistlerin satın alma, tavsiye etme ve daha fazla ödeme niyetlerine etkisinin belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6 (2), 225-240

Alaeddinoğlu, F., & Rol, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 233-258.

Aydın, B., & Doğan, M. (2020). Yeni koronavirüs (Covid-19) pandemisinin turistik tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 93-115.

Aydın, K., & Çatuk, C. (2021). Covid-19'un dünya ve Türkiye tedarik zinciri üzerine etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 427-449.

Atay, L. (2020). Covid-19 salgını ve turizme etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17 (1), 168-172.

Bahar, O., & İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.

Baldwin, R., & Mauro, B. W. (2020). Thinking ahead about the trade. UK: Centre for Economic Policy Research. <https://cepr.org/sites/default/files/news/COVID-19.pdf>

Behsudi, A. (2020). Wish you were here, Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. IMF, December 2020.

Chien-Chiang Lee , Chun-Ping Chang & Pei-Fen Chen (2008) Do CO2 emission levels converge among 21 Oecd countries? New evidence from unit root structural break tests. *Applied Economics Letters*, 15:7, 551-556.

Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un küresel makroekonomik etkileri ve beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.

Damar, E., Özcan, C. C. ve Özmen, İ. (2021). Turizm şoklarının yapısal kırılmalı birim kök testleriyle analizi: Türkiye örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 660-677.

Eroğlu, E. (2020). Covid-19'un ekonomik etkilerinin ve pandemiyle mücadele sürecinde alınan ekonomik tedbirlerin değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.

Hall, C. M., Scott, D. & Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577-598. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1759131>

ICAO. (2021). Effects of novel coronavirus (Covid-19) on civil aviation: economic impact analysis. https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf

IEA. (2021, Haziran). International Energy Agency. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/5e6b3821-bb8f-4df4-a88b-e891cd8251e3/WorldEnergyInvestment2021.pdf>

IMF. (2021, Nisan). International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>

İbiş, S. (2020). Covid-19 salgınının seyahat acentaları üzerine etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.

İnal, S. (2016). Middle east respiratory syndrome-coronavirus (mers-cov) enfeksiyonu: Ortadoğu solunum yetmezliği sendromu-koronavirüs enfeksiyonu. *Okmeydanı Tıp Dergisi*(32), 37-45.

Ivanov, D. (2020). Predicting the impacts of epidemic outbreaks on global supply chains: A simulation-based analysis on the coronavirus outbreak (COVID-19/SARS-CoV-2) case. *Transportation Research Part E*, 1-14. doi:<https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101922>

Karim, W., Haque, A., Anis, Z., ve Ulfy, M. A. (2020). The movement control order (mco) for covid-19 crisis and its impact on tourism and hospitality sector in Malaysia. *International Tourism and Hospitality Journal*, 3(2), 1-7.

Kasare, K. S. (2020). Effects of coronavirus disease (Covid-19) on tourism industry of India. *Studies in Indian Place Names*, 40(35), 362-365.

Kayabaşlı, E. T. (2020). Covid-19'un tarımsal üretime etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 38-45.

Kiper, V. O., Saraç, Ö., Çolak, O. ve Batman, O. (2020). Covid-19 salgınıyla oluşan krizlerin turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerinin turizm akademisyenleri tarafından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (43): 527-551

Krewski, D., & Saunders, P. (2016). Reviewing the history of pandemic influenza: understanding patterns of emergence and transmission. *Pathogens*, 5(4), 1-19.

Li, J., Nguyen, T. H. H., ve Coca-Stefaniak J. A. (2020). Coronavirus impacts on post-pandemic planned travel behaviours, *Annals of Tourism Research*, Erişim: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102964>.

Menegaki, A. N. (2020). Hedging feasibility perspectives against the Covid-19 for the international tourism sector. Preprints. Erişim: <https://doi.org/10.20944/preprints202004.0536.v1>

Nakıboğlu, G. (2020). Covid-19 döneminde küresel tedarik zincirlerinde yaşananlar ve dönüşüm. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1-16. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1370373>

Sözer, S. Ö. (2021). Türkiye'deki Salgın Hastalıkların Türk Ekonomisine Etkisi. *Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.İstanbul*.

Şanlı, O. (2020). Keynesyen model bağlamında Covid-19 pandemisinin küresel ekonomiye muhtemel etkileri: ABD ve Çin ekonomileri üzerine bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 597-634.

Şen, M. A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'deki yemek firmalarında oluşturduğu etkinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Afet ve Risk Dergisi* 3 (1), 89-100.

Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. Ve Mandi, E. (2020). Covid-19 krizinin Türkiye'deki sektörler üzerinde etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri

- araştırması. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 293-320.
- Türk, A., Ak, R., & Bingül, B. (2020). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19, 612-632.
- UNCTAD. (2021). COVID-19 and tourism - An update. UNCTAD. https://unctad.org/system/files/officialdocument/ditcinf2021d3_en_0.pdf
- UNWTO. (2021). United Nations World Tourism Organization. https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf
- Uslu, H.(2019). Türkiye’de dış borçların sürdürülebilirliği: yapısal kırılmalı bir analiz. Sakarya İktisat Dergisi, 8(4), 351-374.
- WHO. (2021, Haziran 30). World Health Organization. <https://covid19.who.int/>
- Wilson, M. E., ve Chen, L. H. (2020). Travellers give wings to novel coronavirus (2019-nCoV), Journal of Travel Medicine, 27(2), 1-3.
- Vogelsang, T. J. (1993). Unpublished Computer Program
- Vogelsang, T.J. and Perron, P. (1998). Additional Test for Unit Root Allowing for a Break in the Trend Function at an Unknown Time. International Economic Review, 39, 1073-1100.

Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Alternatif Politikalar ve
Uygulanabilirliği

&

**Alternative Policies and Applicability in Determining Energy
Policies**

Barış Ayhan
Dr, Kars Serhat Development Agency
Dr. Kars Serhat Kalkınma Ajansı,
barisayhan76@gmail.com,
Orcid ID:0000-0002-2859-8687
Selim İnançlı
Prof.Dr. Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of
Economy
Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat Bölümü,
sinancli@sakarya.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-7363-6216

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 02.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 29.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 223-254

Atıf/Cite as: Ayhan, B. & İnançlı, S. (2021). Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Alternatif Politikalar ve Uygulanabilirliği. Econder International Academic Journal, 5 (2), 223-254. DOI: 10.35342/econder.1017836

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Alternatif Politikalar ve Uygulanabilirliği

Öz

Dünyada son yarım yüzyılda ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla birlikte enerjiye olan talep sürekli artmıştır. Fosil enerji kaynaklarının yoğun bir şekilde tüketilmesi GSYİH içinde enerji girdilerine daha fazla pay ayrılmasına yol açmıştır. Ayrıca çevre sorunlarına yol açarak karbon emisyonunun artmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda ülkeler günlük yaşamlarında ve ekonomik faaliyetlerinde fosil enerji kaynaklarının kullanımının azaltılması, sıfır emisyon stratejisi benimsenmesi ile alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi, ar-ge faaliyetlerinin ve teknolojinin bu yönde geliştirilmesi, sera gazı dengesinin sağlanması hedeflenmektedir. Bunun için gelecekte ileri teknoloji tabanlı üretimin, teknolojilerin ve enerji girdilerinin daha çevreci olması, alternatif enerji kaynaklarının ve kaynak çeşitliliğinin sağlanması, üretim faaliyetlerinde fosil enerji kaynaklarının payının azaltılması ve doğal kaynak ve enerji girdilerinde sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Bu çalışmada dünyada ve Türkiye’de enerji politika ve stratejilerinin etkileri geleceğe dönük projeksiyonlarla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Enerji Politikaları, Sıfır Emisyon Stratejisi, Çevre Dostu Teknolojiler, Sürdürülebilir Kalkınma senaryoları, Dünya ve Türkiye.

Abstract

With the acceleration of economic activities in the world in the last half century, the demand for energy has increased continuously. Especially the intense consumption of fossil energy resources has led to a larger share of energy inputs in GDP. In addition to, these energy sources caused environmental problems and increased carbon emissions. In this context, it is aimed to reduce the use of fossil energy sources in the daily lives and economic activities of countries, to adopt a zero emission strategy, to turn to alternative energy sources, to develop R&D activities and technology in this direction, and to ensure the greenhouse gas balance. For this, advanced technology-based production, technologies and energy inputs should be more environmentally friendly, alternative energy resources and resource diversity should be provided, the share of fossil energy resources in production activities should be reduced and sustainability in natural resources and energy inputs should be ensured. In this study, the effects of energy policies and strategies in the world and in Turkey are evaluated with future projections.

Keywords: Alternative Energy Policies, Zero Emission Strategy, Environmentally Friendly Technologies, Sustainable Development Scenarios, World and Turkey.

1.Giriş

Sanayi Devrimi sonrası hızlı teknolojik değişim ve kitlesel üretim daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulacağını göstermiştir. Teknik ilerlemenin ve değişimin hızlanmasının dünyada o güne kadar var olan ekonomik yapıyı değiştirdiği ve yeni dengelerin ortaya çıkmasında etkin rol oynadığı görülmektedir. Teknik ve teknolojik ilerlemeler, makroekonomik değişkenleri miktar ve hacim olarak etkileyerek ve enerji girdilerine

olan talebi arttırarak enerjinin stratejik bir girdi haline gelmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda enerji politikalarının belirlenmesinde enerji yeterliliğinin sağlanması için enerji verimliliğinin artırılması ve alternatif enerji politikalarının uygulanması önemli rol oynamaktadır. Günümüzde enerji politikalarının belirlenmesinde ulusal çabalar yanında uluslararası çabalarda etkili olmaktadır. Karbon emisyonunun azaltılması için gereken önlemlerle ilgili en önemli beklenti, sıfır emisyon stratejisidir. Sıfır emisyon dünyanın sahip olduğu sera gazı düzeyinin doğal dengede sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde bu konuda projeksiyonlar yapılmakta ve mevcut karbon düzeyi veri alınarak nasıl bir emisyon düzeyinin olması gerektiği ve sürdürülebileceği konusu tartışılmaktadır. Enerji de dâhil olmak üzere ulusal ölçekte yapılan birçok planlamanın ve uygulanacak politikaların kısıtlılık arz edeceği bir gerçektir. Bu kısıtlar kapsamında enerji arz ve talebinin üretim ve ulusal gelirin belirlenmesinde etkili olduğu ve bunda da enerji politikalarının belirleyici olduğu görülmektedir.

Alternatif enerji kaynakları enerji politikalarının gelecekte etkin rol almasında sürdürülebilir doğal denge ve yaşam ile bunlarla ilgili alt sistemlerin beklenen dengelyi sağlayabilmesi açısından önemlidir. Teknolojik gelişmeler, enerji girdi kaynakları ile ilgili yaklaşımları zaman içinde değiştirmektedir. Ancak temel yaklaşım olan sürdürülebilir doğal çevre hedefi her zaman devam edecektir. Bunun arkasındaki temel düşünce ise insan eliyle gerçekleşen faaliyetler bütünlüğünün doğal dengelyi geriye dönülemez biçimde etkilemesidir. Doğal olarak söz konusu dengenin kapsamı geçmişten aktarılan bilgiler ve modern dönemlerdeki kayıtlar ile gerçekleşmekte ve bunlardan elde edilen bilgiler sonucunda doğada ciddi hasarlar meydana gelmekte ve bunların sürekliliği halinde yaşamın kalıcı bir biçimde etkilenebileceği varsayılmaktadır (İnançlı,2020).

Ekonomilerin karşılaştığı içsel ve dışsal etkileşimler ne şekilde olursa olsun mevcut teknoloji düzeyi üretim ve iktisadi faaliyetlerin yapısını belirlemektedir. Teknolojik ilerlemeler ve gelişmeler başlangıçta mikro ölçekte etkili olmakla ve daha çevreci teknolojiler ve enerji kaynakları, çevre ve enerji uyumunu sağlayarak makro düzeyde çevresel bozulmaların önüne geçerek ekolojik dengenin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Sonuçta alternatif enerji kaynakları bir stratejik girdi değişkeninden daha çok bir zorunluluk olarak ortaya çıkmakta ve yeni dengelerin oluşmasında çevresel unsurların dikkate alındığı enerji üretim yapısına dönüşmektedir.

Bu çalışmada Enerji politikalarının belirlenmesinde etkili faktörler, ulusal ve uluslararası enerji politikaları ve ekonomik boyutu, enerjinin çeşitlendirilmesi zorunluluğu ve sürdürülebilirliği açısından alternatif enerji politikaları ve geleceği, Dünya’da ve Türkiye’ de teknolojik gelişme ve değişimin alternatif enerji ve enerji çeşitliliği açısından sunduğu fırsatlar ve oluşturduğu sorunlar, Dünyada ve Türkiye’ de gelecekte enerji tüketimi, arzı ve alternatif enerji politikaları ve etkileri tartışılmaktadır.

2.Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Etkili Faktörler ve Ekonomik Boyutu

2.1.Sanayileşme, İleri Teknoloji Tabanlı Üretim ve Enerji Arzı

Günümüzde ülkeler sanayileşme politikasını belirlerken küresel unsurları dikkate almak zorundadırlar. Bu politikaları belirlerken gelir düzeyi ve iç talep yapısı etkili olmaktadır. Sanayileşme ile birlikte milli gelir düzeyini artırma çabaları ekonomideki diğer sektörleri de etkilemektedir. Özellikle tarım ve hizmetler sektörlerinde sanayi tabanlı bir yapısalığa doğru dönüşüm söz konusudur. Bu kapsamda sanayileşme / teknolojik yeniliğe uyum sürecinde bu dönüşümü gerçekleştiremeyen ülkeler milli gelir ve büyüme hızları düşük düzeyde kalmaktadır. Milli gelir artırıcı faaliyetlerin temel olarak teknolojik tabanlı ve katma değeri yüksek sektörler oldukları kuşkusuzdur. Söz konusu bu sürecin çoğunlukla sanayi sektörü ile ilgili olduğu ve diğer sektörleri de dolaylı olarak etkilediği ya da etkileyeceği görülmektedir.

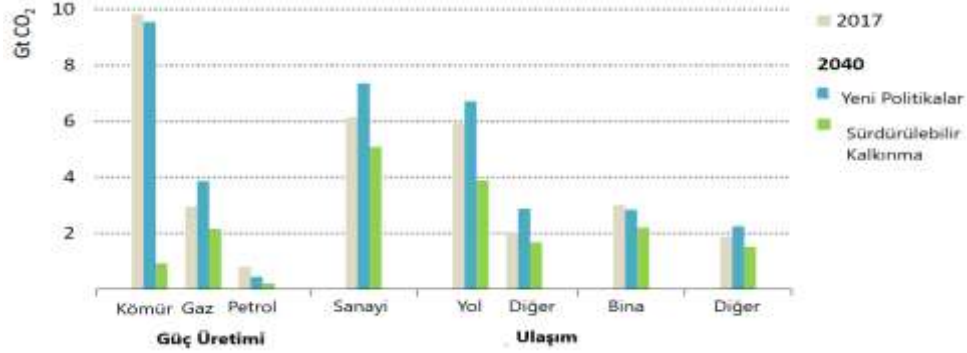
Ekonomide ileri teknoloji tabanlı ürünlerin üretilebilmesi ve arttırılabilmesi için enerji kaynakları arzının yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu açıdan yeterli enerji kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynakları üretim süreçlerinde aktif olarak kullanabilmek önem taşımaktadır. Enerjinin üretim girdisinin genel olarak ülke kaynaklarından elde edilmesi gerekmektedir. Bu durum gerek enerji maliyetleri gerekse de sanayi üretim faaliyetinin planlanması ve stratejik kararların alınması açısından önem arz etmektedir. Her ne kadar sermaye yoğun teknoloji kaynaklı sanayi sektörünün yerine enformasyon/bilgi tabanlı teknolojilerin ikamesi giderek artsa da, enerji kaynaklarına sahip olma ve kaynakları üretim süreçlerinde kullanabilme özelliği açısından enerji girdisine olan talep giderek artmaktadır.

Günümüzde dünya üretiminin büyük çoğunluğunun pek çok ülkenin milli gelirinden fazla sermayeye sahip olan uluslararası şirketler tarafından yapılmaktadır. Söz konusu şirketlerin ileri üretim proseslerine sahip olduğu düşünüldüğünde, çeşitli stratejik faktörlerin yanında gidilen ülkede enerji kaynaklarına kolay ulaşabilmesi ve çeşitli maliyet düşürücü avantajlar söz konusu şirketlerin orta ve uzun vadeli yatırım stratejileri için fırsatlar doğurmakta ve bu tür yatırımların artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca sağlanan faydaların yanında sanayileşme ve sahip olunan teknoloji ve teknolojik gelişme ile gidilen ülkenin sermaye stokuna ve teknoloji düzeyine katkı sağlanmaktadır. Küreselleşme adı verilen bu sürecin temel özelliklerinden birisi de uluslararası faktörlerin artık dışsal bir faktör olarak ele alınamayacağıdır (Frank, 2010). Desantralizasyon (Özmen, 2014:415-424) denilen bu sürecin en temel özelliği üretim faaliyetlerinin belirgin lokasyonlar yerine birçok lokasyon da yerine getirilmesidir. Bunun nedenleri arasında ise maliyet, pazar yakınlığı, stratejik ortaklık, rekabet döngüleri vb. gibi faktörler dikkati çekmektedir. Parçalı üretim, bu avantajlardan dolayı stratejik olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan yerel ekonomiler, çeşitli stratejik kararlar karşısında belirgin bir stratejik karar bütünlüğüne sahip olmak zorundadırlar. Bunlardan biri ise enerji ve sanayi politikalarının iyi bir şekilde planlanmasıdır. Örneğin, fosil yakıtların yoğun olarak

kullanılabilmesi, yerel ekonominin fosil yakıtlara sahip olmasıyla üretim faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Sanayi yatırımlarının ve üretiminin arttırılabilmesi için çok daha fazla enerjiye gereksinim duyulacağı ve bu yüzden orta ve uzun vadede stratejik enerji politikalarının uygulanması gerekli olabilecektir. Öte yandan küresel çevre sorunları ve bu sorunları azaltma çabaları bu sorunlara sebep olan fosil enerji kaynaklarının ekonomik faaliyetlerde kullanımının azaltılması daha fazla temiz enerji kaynaklarının ve üretiminin arttırılmasına yönelik çabalar devam etmektedir. Bundan dolayı ülkeler alternatif enerji politikalarını geliştirmeye yönelik çalışmaları hızlandırmışlardır. Alternatif enerji kaynaklarının üretim faaliyetlerinde yoğun olarak kullanılabilmesi esasen bu kaynaklara verilen öneme bağlıdır. Bu kaynaklar ileri üretim teknolojilerinin kullanılmasıyla daha az enerji kullanımı ve mümkünse arttırılmış enerji tasarrufu gibi avantajlar sağlayacaktır. Gelecekte üretim yöntemleri ve teknolojik gelişmeler mekân boyutunu ortadan kaldırarak üretim ölçeğinin önemini yitirmesine neden olabilecektir. Üretimin ileri ve daha gelişmiş teknolojiler ile yapılması ve alternatif enerji kaynakları kullanımının yaygınlaşması ile ekonomik faaliyetlerin yapısı değişecektir. Küresel çevre sorunları nedeniyle gelecek teknolojilerinin ve enerji girdilerinin daha çevreci olma zorunluluğu, ülkeleri enerji arzının çeşitlendirilmeleri ve enerji tasarruf eden teknolojileri kullanmaları ile karşı karşıya bırakacak bu da üretim maliyetleri ve rekabet açısından birtakım avantajlar sağlayacaktır.

Dünyada enerji kaynaklarının çıkarılması ve kullanıma sunulması süreci ile ilgilenen özel teşebbüsler, gelecekte karbon emisyonu etkisinin nasıl olacağını tespit etmek ve elde edilen sonuçlara göre analiz faaliyetlerinde bulunmak durumundadırlar. Bu çalışmalar doğal olarak dünyada üst politika belirleyicilerinin belirlediği kısıtlar altında gerçekleşmektedir. Bu açıdan belki de en önemli çatı kuruluşu Birleşmiş Milletler' dir. Öte yandan, Dünya Enerji Ajansı çeşitli faaliyetler içerisinde enerji ile ilgili veri toplamakta ve analizler gerçekleştirmektedir. Uygulanan politikalarda çatı kuruluşların belirlediği zaman ve miktar hedefine uygun olarak tahminler yapılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan Cari Politikalar ve Olağan İş Senaryosu günümüzdeki enerji piyasasının gelecekte de aynen devam edeceğini varsaymaktadır. Yeni Politikalar ve Hızlı Geçiş senaryoları ise belirlenen emisyon hedefine günümüzdeki şartlara göre uygulanacak politikalarla daha hızlı şekilde çözümü üzerine odaklanmaktadır. Bu noktada en önemli hususu net sıfır emisyon stratejisinde görmek mümkündür. Bu strateji tüm faaliyetler neticesinde sıfır karbon emisyonu hedefi gütmektedir ki bu açıkça sürdürülebilir bir senaryonun temel perspektifi olarak ele alınmaktadır. Bir başka strateji ise negatif karbon emisyonudur ki bu strateji de açıkça geçmişteki doğal dengeye dönüşe işaret etmektedir.

Grafik 1:Yeni Politikalar ve Sürdürülebilir Kalkınma Senaryolarında Sektörel Dünya Enerji Kaynaklı CO₂ Emisyonu

Kaynak: IEA, 2018:47.

*Gt, gigaton şeklindedir.

Grafik 1’de görüldüğü gibi sürdürülebilir kalkınma süreci ile ilgili CO₂ emisyonları 2040 yılına kadar %45 azaltılıp 17,6 Gt düzeyine düşürülmesi ve düşük karbonlu teknolojilerin, 2040 yılında %85 düzeyine ulaşması hedeflenmektedir. Günümüzde bu oran %35 düzeyindedir. Otomobil sayısı 2040 yılına kadar bugüne göre 2 kata yakın artacağı tahmin edilirken emisyon düzeyinin ise temiz enerji kullanımı ile %50 oranında düşürüleceği tahmin edilmektedir. Yapılan Projeksiyolara göre emisyon neden olan en önemli alanların taşımacılık ve sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Enerji güç üretimi, 2040 yılında emisyon hacmini %20 düzeyinde arttıracığı tahmin edilmektedir. Bu oran günümüzde %42 düzeyindedir ve sanayi sektöründe emisyon hacminin %30 düzeyine çıkması beklenmektedir. Ulaşımında enerji üretiminden kaynaklanan emisyon artışları, biokütle kullanımındaki azalış ile dengelenmesi ve atmosferi en çok kirleten kirletici düzeylerinin ciddi biçimde düşürülmesi, enerji sektöründeki SO₂ salınımının ortadan kaldırılması ve ulaşım sektöründe kullanılan NOX emisyonununun yarı yarıya düşürülmesi öngörülmektedir (IEA, 2018:47).

Tablo 1: Senaryo ve Yakıtta Göre Dünya Birincil Enerji Talebi

Yıllar	2000	2017	Yeni Politikalar		Cari Politikalar		Sürdürülebilir Kalkınma	
			2025	2040	2025	2040	2025	2040
Kömür	2.308	3.750	3.768	3.809	3.998	4.769	3.045	1.597
Petrol	3.665	4.435	4.754	4.894	4.902	5.570	4.334	3.156
D. Gaz	2.071	3.107	3.539	4.436	3.616	4.804	3.454	3.433
Nükleer	675	688	805	971	803	951	861	1.293
Yenilenebilir	662	1.334	1.855	3.014	1.798	2.642	2.056	4.159
Hidrolik	225	353	415	531	413	514	431	601
Biyoenerji	377	727	924	1.260	906	1.181	976	1.427
Diğer	60	254	516	1.223	479	948	648	2.132
Biokütle	646	658	666	591	666	591	396	77
Toplam	10.027	13.972	15.388	17.715	15.782	19.328	14.146	13.715
Fosil yakıtlar (%)	80	81	78	74	79	78	77	60
CO ₂ Emisyon(Gt)	23,1	32,6	33,9	35,9	35,5	42,5	29,5	17,6

Kaynak: IEA, 2018:38.

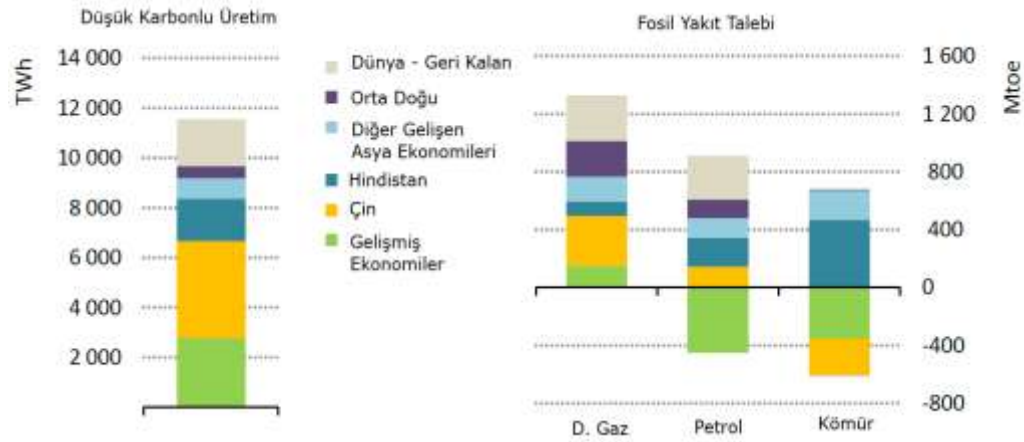
*Mtoe, milyon ton petrole eşdeğer ve Gt, giga ton anlamındadır. Biokütle, üçtaşlı fırın ve geliştirilmiş fırınlarda kullanımı içermektedir.

Tablo 1'e göre, bugünkü ekonomik faaliyetler ve uygulanan politikalar dikkate alındığında CO₂ emisyon hacmi 2040 yılında artarak 42,5 Gt düzeyine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu büyüklük sürdürülebilir kalkınma senaryosunda 17,6 Gt'ın yaklaşık 2,42 katı düzeyindedir. Benzer şekilde yeni politikalar açısından CO₂ emisyon hacminin yaklaşık 2,04 kat daha fazla olacağı öngörülmektedir. Tüm senaryolar içinde 2040 yılına kadar fosil yakıtların ağırlığının azalacağı, sürdürülebilir kalkınma açısından %60 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde enerji kaynağına göre en ilginç durum sürdürülebilir kalkınma senaryosu ile ilgilidir. Bu senaryoda 2040 yılında 2025 yılına göre toplam enerji tüketimi yaklaşık %3 azalacağı tahmin edilmektedir. 2040 yılında 2017 yılına göre daha az enerji kullanılacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma haricinde hiçbir senaryo yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerji artışına uygun bir değerde değildir ve fosil

kaynakların hepsi 2025 yılına kadar azalma eğilimi gösterecektir. Sonuçta, diğer faktörlerin artması beklentilerine rağmen 2040 yılına kadar dünyada daha az enerji kullanılacağı ve yeni teknolojiler ile enerji tasarrufu sağlanarak ekonomik faaliyetlerin daha da artacağı ifade edilmektedir. Net sıfır senaryosunda hızlı geçiş senaryosuna ek olarak toplumsal davranış ve tercihlerinde eklenmesiyle 2050 yılına kadar karbon emisyonlarının % 95 düzeyinde azalacağı varsayılmaktadır. Bu senaryo 1,5 C⁰ sıcaklık artışı sınırlamasına uyumludur. Olağan iş senaryosu ile hükümet politikalarının, teknolojilerinin ve sosyal tercihlerin geçmişte görülen bir tarzda ve hızla gelişmeye devam edeceği öngörülmektedir. Aynı zamanda karbon emisyonları 2050 yılında 2018 yılına oranla %10 düşeceği tahmin edilmektedir. Birincil enerji talebinin hızlı geçiş ve net sıfır senaryolarında %10 ve olağan iş senaryosunda %25 dolayında artması beklenmektedir (BP, 2020:13).

Bu senaryolar ile enerji tüketimi, 2018 yılına göre 2050 yılında Kuzey Amerika'da, sırasıyla %1 ve %0,9 düzeyinde düşüş göstereceği, Merkez ve Güney Amerika'da %1,1 - %1,5 arasında olacağı, Brezilya'da ise bu oranın %1,5 düzeyinin altına düşmeyeceği, Avrupa'da ise enerji tüketimi %0,6 - %0,8 düzeyinde seyredeceği, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda ise hızlı senaryoda %0,1 düşüş olacağı, net sıfır ve olağan iş senaryolarında ise bu oranlar %0,2 ve %0,4 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. Rusya'da bu değerlerin genel olarak düşüş eğilimi göstereceği, Ortadoğu'da hızlı senaryoda %0,2 artış ve net sıfırda ise %0,6 düşüş görüleceği, olağan iş senaryosunda da %1,1 artış, Afrika'da ise tüm üç senaryoda en az %2,3 artış olacağı, Asya Pasifikte de en az %0,7 artışa sebep olacağı, olağan iş senaryosunda ise bu oranın %1,1 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. Asya Pasifik Çin'de bu düzey en fazla %4, Hindistan'da ise bu oranın en az %2,5 düzeyinde artış göstereceği öngörülmektedir. Diğer Asya ülkelerinde ise en az %1,5 artış sağlanırken dünyada ortalama hızlı geçiş ve net sıfır senaryosu %0,3, olağan iş senaryosunun ise %0,7 artış göstereceği öngörülmektedir. Sonuçta, gelişmiş ekonomilerde tüm senaryolarda bu oranın genel olarak düşüş göstereceği ve buna göre, hızlı geçiş senaryosunda %0,9, net sıfır senaryosunda %0,8, iş senaryosunda ise %0,3 düşme gözleneceği beklenmektedir. Yeni gelişen ekonomilerde ise hızlı geçiş senaryosunda %0,9, net sıfır senaryosunda %0,8 ve olağan iş senaryosunda ise %1,3 artış gözleneceği tahmin edilmektedir (<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook.html>).

Benzer şekilde yeni politikalar yaklaşımında da enerji tüketimi 2017 yılına göre 2040 yılında yıllık %1 düzeyinde bir artış yaşanacağı, aynı şekilde bu oranın, Asya Pasifik'te %1,5, Güneydoğu Asya ülkelerinde %2,3, Orta Doğu'da %2,1, Afrika'da %2, Merkez ve Güney Amerika'da %1,4 düzeyinde gerçekleşerek dünya ortalamasının üzerine çıkacağı, Avrupa'da da %0,6 ve Avrupa Birliği'nde %1 düşüş göstereceği tahmin edilmektedir. Cari politikalar ve sürdürülebilir kalkınma senaryolarında, cari politikaların sürdürülebilirliği dikkate alındığında 2040 yılına kadar yıllık enerji talebinin %1,4 artacağı ve sürdürülebilir kalkınma senaryosunda ise bu oranın yıllık %0,1 düşüş göstereceği tahmin edilmektedir (IEA, 2018:40).

Grafik 2: Düşük Karbonlu Üretim ve Fosil Yakıt Talebinde Değişmeler

Kaynak: IEA, 2018: 41.

Yeni senaryolar açısından cari politikalar değerlendirildiğinde 2040 yılında yaklaşık 13,5 milyar mtoe enerji tüketiminin gerçekleştirileceği öngörülmüşken ve bu değer sürdürülebilir kalkınma senaryosunda yaklaşık 10 milyar mtoe düzeyine denk gelmektedir. Bu değer yeni senaryolar açısından değerlendirildiğinde ise toplamda yıllık %1,1 düzeyinde bir tüketim artışının sağlanacağı tahmin edilmektedir. Bunun cari politikadaki karşılığı %1,5 ve sürdürülebilir kalkınma senaryosundaki karşılığı %0,1 düzeyindedir. Ayrıca bu durum sektörel açıdan incelendiğinde sanayi sektöründe 2040 yılına kadar her yıl enerji talebinin %1,3 artacağı, ulaşım, binalar ve gıda sektörlerinde bu artışın yıllık ortalama %1, elektrikte %2,1 ve yenilenebilir enerji için ortalama %2,7 oranında olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca doğal gaz kullanımının, yıllık %1,9 artacağı ve biokütle kullanımının ise %0,5 oranında azalacağı, petrol ve kömürde ise %1 altında tüketim artışının görüleceği ve sonuçta bu analizde en tutarlı senaryonun sürdürülebilir kalkınma senaryosu olduğu görülmektedir. Öte yandan elektrik üretimi ve elektrik üretiminin kaynakları üç farklı senaryo açısından incelendiğinde, toplam elektrik üretiminin elektrik talebinden daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Bu durum yeni politikalar senaryosunda 2025 yılı için %15,54, 2040 yılı için ise %13,84, cari politikalarda açısından bu oranlar sırasıyla %14,75 ve %14,92, sürdürülebilir kalkınma senaryosunda ise bu oranların %11,87 ve %13,9 oranlarında fazla üretimin gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma senaryosunda üretim ve talep arasındaki fark azalırken, elektrik üretiminin enerji kaynaklarına bağlı analizinde ise beklenen yapısal değişim sonuçları sürdürülebilir kalkınma senaryosunda daha tutarlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu değerlendirmelere göre kömür kaynaklı enerji üretimi 2040 yılında neredeyse %80 azalarak %20,11, petrolde kaynaklı enerji üretiminin ise %20,96 düzeyine gerileyeceği, doğalgaz ile enerji üretiminin aynı düzeyde kalacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan nükleer enerji üretiminde %88, hidrolik enerji üretiminde ise %70,11, oranında artış sağlanacağı, rüzgâr ve güneş kaynaklı enerji üretiminin ise %803,81 artış oranının çok yüksek olacağı öngörülmektedir. Diğer yenilenebilir kaynaklarda da %378,76 artış tahmin edilmektedir. Her üç senaryo sonuçlarına göre enerji üretimi toplamda 2025 ile 2040 yılları arasında en fazla %12,30 oranda artış göstereceği ifade edilmektedir.

Böylece toplamda ihtiyaç olunan elektrik talebi her üç senaryoda birbirine yakın seyretmektedir. Sonuçta, doğaya daha az müdahale ve doğanın verdikleri ile yetinme gibi sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelimin artacağı görülmektedir (IEA, 2018:42,44).

2.2.Kaynak Tahsisi ve Enerji Politikaları

Dünya ekonomilerinin büyük çoğunluğu enerji ithalatçısı olmaları nedeniyle iktisadi faaliyetlerini yerine getirirken enerji tedarikinin maliyet, zaman, talep vb. hususlar açısından çeşitli dezavantajlarla karşılaşmaktadır. Bu faktörlerden dolayı bağımsız ve sürdürülebilir bir maliyet yapısı içerisinde iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Net enerji ithalatçı ekonomilerdeki üretim artışı için, sürekli cari açık ile büyüme dışsal faktörlere bağımlı kaldığına işaret etmektedir. Bu açıdan Türkiye bir örnek oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014) . Bunun için ithalat içinde ham, ara ve yatırım mallarının payı önemlidir. Global dünya da elbette ki kaynaklar üzerinde belirgin bir paylaşım ve rol dağılımı gerekmektedir. Ancak paylaşım ve rol dağılımı zamana göre sabit değil değişmektedir. Teknolojik gelişmelerin üretimde verimliliği arttırarak daha iyi yaşam olanağı sunduğu ve ortalama geliri arttırdığı bir gerçektir. Bu açıdan yeni teknolojilerin üretilmesi ve ortaya çıkan yapısal değişiklikler, enerji kaynak tahsisinin yapısallığını değiştirmektedir.

Teknolojik değişme ve ilerleme için en önemli stratejik hareket algısı, araştırma ve geliştirme, know-how, patent vs. gibi büyük finansal kaynaklı yatırımlardır. Söz konusu bu yatırımlar sonuçta kaynak tahsisi konusunu belirlemektedir. Yapılan yatırımlar sonucunda olası enerji kaynakları ve söz konusu kaynakların kullanabileceği enerji yapısı değişebilir. Bu açıdan enerji kısıtı yaşayan ekonomiler bir sonraki dönemde söz konusu teknolojik değişme sonucu alternatif enerjiye ulaşabildikleri için enerji kısıtından kurtulabileceklerdir. Alternatif enerji kaynaklarından hareketle üretilen enerji daha bağımsız ve özgün teknoloji üretimine de olanak sağlayabilir. Genel olarak dünyada teknolojik gelişmeler ve değişimler nihayetinde daha az girdi daha çok çıktı şeklinde üretim yapısını değiştirerek yoğun bir üretim ve tüketim düzeyi oluşturacaktır. Piyasa yapısının değişmesiyle farklı ve çeşitli ürün üretme zorunluluğu, piyasa şartları içerisinde geniş ölçekli ve kapasiteli yatırımların ve tesislerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum yine bunun enerji girdisine bağımlılığı ön plana çıkarmaktadır. Piyasaya olan bağlılık ve değişkenlik düzeyinin kısıtlı olması ise hali hazırda enerji gibi değişkenlerin genel durumu ile ilgilidir.

Yaygın ve sürdürülebilir bir üretim için alternatif enerji kaynakları arzının arttırılması sadece enerji üretimi için değil aynı zamanda diğer iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi içinde zorunluluk arz etmektedir. Böylece enerji çeşitliliğinin sağlanması ve arzının arttırılması teknolojik değişme ve gelişme düzeyini etkileyerek hem ürün çeşitliliğini hem de birbirinden farklı ürünlerin piyasalara arz edilmesine

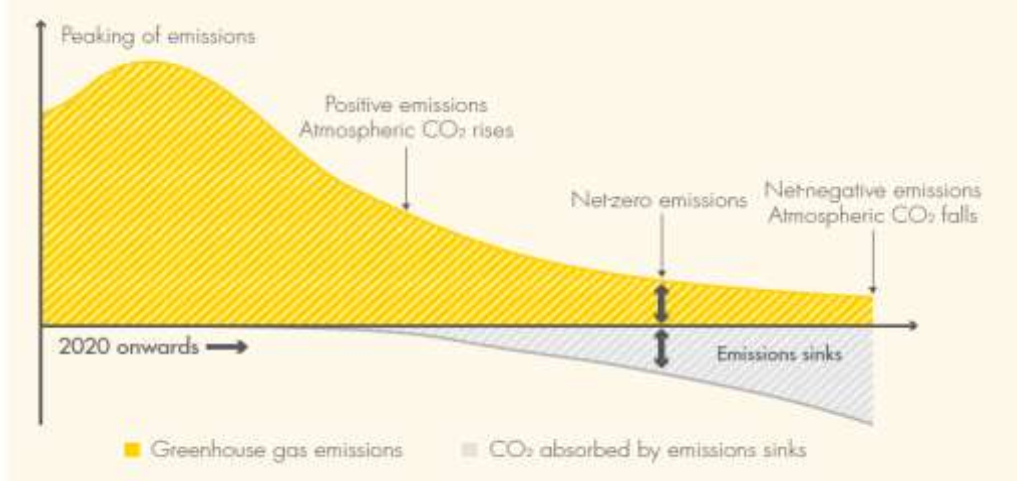
olanak sağlayacaktır. Fakat burada temel karakteristik düşük düzeyli enerji kullanımları olacaktır. Düşük düzeyli enerji kullanımları da bölgesel kendine yeterlilik üzerinden hareket edip yüksek maliyetli enerji üretim sistematığını geri plana itecektir.

2. 3. Çevre Kısıtı ve Temiz Enerji Arzı Zorunluluğu

Sanayi Devrimi'nin başlaması ile birlikte yoğun olarak fosil enerji kaynaklarının kullanıldığı bilinmektedir. Teknolojik değişme ile birlikte enerji elde edilmesi ve farklı enerji kaynaklarına yönelmede çevre faktörü etkili olmaktadır. Bu açıdan gelecekte uygulanacak olan teknolojik değişim süreçleri gerek enerji elde edilmesi ve üretilmesi, gerekse üretim prosesleri açısından daha çevreci olma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Çevre kısıtının enerji teknolojilerinde, üretimi ve iletiminde bu kadar önemli olmasında çevre sorunlarının global hale dönüşmesinin etkisi bulunmaktadır. Burada enerji kaynakları çeşitlendirilmesine gidilirken çevre kısıtının ön planda olmasıdır.

İklim değişikliği, insanoğlunun 20. yüzyılda karşılaştığı bir olgudur fakat bu olgu dünya coğrafyası tarihi içerisinde sürekli değişiklik göstermektedir. 20. yüzyılda görülen iklim değişikliği, kaynak ve zaman değişkenleri açısından önem arz etmektedir. İnsan eliyle değişme şeklinde ifade edilebilen kaynak, atmosferdeki gaz dengesinin yeryüzünde gösterilen faaliyetleri neticesinde değişmesi anlamına gelmektedir. En önemli gösterge, sera gazı salınımıdır ki bu gazların genel etkisi dünyanın ısı derecesini değiştirmesidir. Isı değişimi, canlıların yaşamlarını ve insanoğlunun faaliyetlerini etkilemektedir. İnsanoğlunun karşılaştığı bu değişme ile mücadele edebilmek için en temel strateji, var olan dengenin korunmasıdır. Bu amaçla 2015 yılında Paris'te imzalanan iklim değişikliği anlaşması problemin çözümü ile ilgili bir strateji belgesidir. Bu belgenin iki genel amacı vardır. İlki, küresel ortalama sıcaklık artışının sanayi öncesi düzeylerin 2°C altında tutmak ve ikincisi de sıcaklık artışını sanayi öncesi düzeylerin 1,5°C üzerinde sınırlandırmak şeklindedir. Anlaşmanın önemli bir tarafı, "net sıfır emisyon" vurgusudur. Atmosfere salınan CO₂ miktarının artması, yüzey sıcaklığının yükselmesine neden olmaktadır. Kabul edilen düzeyin altındaki bir CO₂ birikimi sürdürülebilir bir yaklaşımı uygulamaya imkan verir fakat bu durumda bile "net sıfır emisyon" yaklaşımı önemlidir.

Grafik 3:Paris Anlaşması Hedefleri

Kaynak: Shell, 2018: 4

CO₂ salınımını azaltmak ve atmosferdeki sera gazı birikimini sabit tutmak ya da düşürmek için 2070 yılına kadar alınabilecek bazı önlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Shell, 2018: 6).

- Tüketiciler, düşük karbonlu ve yüksek verimli ürünleri seçebilir.
- Enerji verimliliğinde kademeli bir iyileşme sağlanabilir.
- Karbon fiyatlandırmaları tüketici ürünlerine ve hizmetlerine eklenebilir.
- Nihai enerji üretimi 3 kattan fazla ve küresel elektrik üretimi yaklaşık 4 kat artacaktır.
- 2050'den sonra yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen birincil enerji kaynakları fosil enerji kaynaklarından elde edilen enerjiyi geçip yaklaşık 50 kat artacaktır.
- 10 bin büyük karbon tutma ve depolama tesisi 2020 sonrası inşa edilmesi gerekmektedir.
- Net sıfır ormansızlaşma sağlanır.

Bu önlemlerin uzun vadeli çözümler sonucunda oluşacağı muhtemeldir. Uzun vadeli ve dönüşüm gerektiren önlemlerin temel özelliği yüksek maliyetler gerektirmesidir.

Tablo 1: Yakıt Kaynaklı Dünya Enerji CO₂ Emisyonu

	2000	2017	Yeni Politikalar		Cari Politikalar		Sürdürülebilir Kalkınma	
			2025	2040	2025	2040	2025	2040
Kömür	8.951	14.448	14.284	14.170	15.207	17.930	11.335	3.855
Petrol	9.620	11.339	11.862	11.980	12.303	13.984	10.657	6.886
D. Gaz	4.551	6.794	7.757	9.731	7.945	10.561	7.543	6.906
Toplam CO ₂	23.123	32.580	33.902	35.881	35.454	42.475	29.535	17.647

Kaynak: (IEA, 2018:46)

*Veriler, milyon ton şeklindedir.

Tablo 2’de fosil kaynaklı yakıt tüketimi içinde en fazla CO₂ emisyonuna sebep olan kömür olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise petrol yer almaktadır. Doğal gaz ortalama olarak kömür ve petrolün yarısı kadar emisyona sebep olmaktadır. Yeni politikalar senaryosunda kömür ve petrol, 2025 ve 2040 yıllarında birbirine çok yakın emisyona neden olacağı ve doğal gaz tüketiminin 7,75 tondan 9,7 Gt tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Cari politikalar senaryosunda ise üç enerji kaynağının emisyon miktarı 2040 yılına kadar artacağı, en yüksek emisyon artışının 2025 ile 2040 yılları arasında doğal gazın sebep olacağı tahmin edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefine göre doğal gazda emisyon miktarı 2040 yılında 2017 yılındaki düzeyine yaklaşacak, bu oranlar kömürde %73,82, petrolde ise %39,27 oranında düşüş göstereceği öngörülmektedir. Toplam emisyon açısından cari politika hedefleri 2040 yılında 42,5 Gt ulaşırken Yeni Politikalar yaklaşımında ise bu oran 2017 yılı dolayında seyredeceği, sürdürülebilir kalkınma senaryosunda ise 2017 düzeyine göre 2040 yılında %45,84 oranında düşeceği beklenmektedir.

2.4. Milli Gelir, Potansiyel Milli Gelir, Beşeri Sermaye ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Küreselleşen dünyada ve dışa açık ekonomide ihracat hacmi ne kadar büyük olursa milli gelirin o kadar yüksek seviye de gerçekleşmesi muhtemeldir. İhracatı arttırmak için yapılması gerekenler ise faktör bolluğundan yararlanılması, teknolojik değişimin mevcut iktisadi iklimle uyumlaştırılması, ürün farklılaştırması ve çeşitliliği vb. şeklinde ifade edilebilir. Bunun için değişen teknolojiye uygun enerji kaynaklarının kullanılması, enerjinin çeşitlendirilmesi, düşük emisyon salınımına sebep olan enerji kaynaklarının tercih edilmesi, bu teknolojileri kullanacak nitelikli insan potansiyeli gerekmektedir (Salvatore, 2013; Seyidoğlu, 2003: 1-5).

Gelecek ekonomik faaliyetlerde hâkim olacak olan enerji kaynakları daha çevreci olmak durumunda ve alternatif enerji kaynakları arzını belirlerken emisyon salınımı dikkate alınmak zorundadır. Üretim için temel girdilerden biri olan enerji girdisi üretimin gerçekleşmesi için önemli iken geçmişte ve günümüzde yoğun kullanılan kömür, petrol gibi yüksek emisyon salınımına neden olan fosil enerji kaynakları yerine alternatif yenilenebilir enerji kaynakları daha fazla tercih edilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

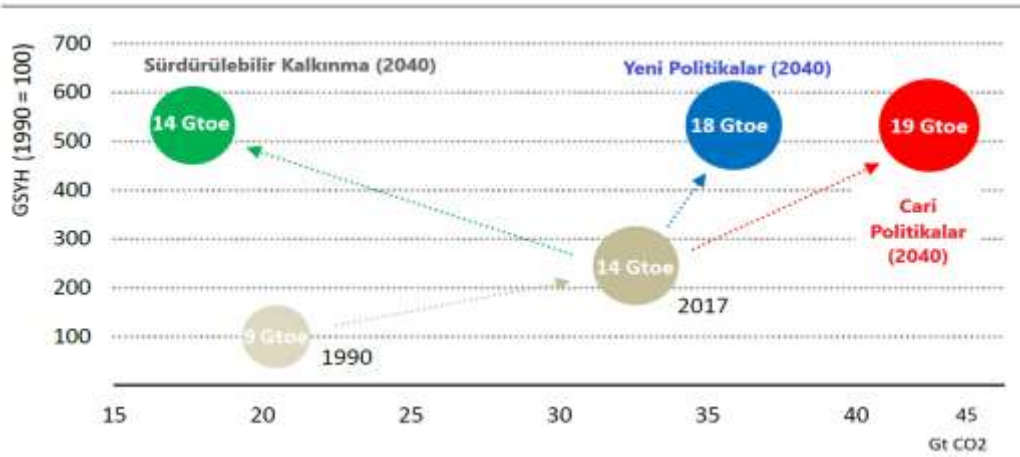
Uzun yıllar enerji girdisi olarak kullanılan petrol kaynakları hem rezervlerin azalması hem de fiyatlarında dalgalanmalar nedeniyle öneminin azalması gerekmektedir. Küresel ısınmaya neden olan emisyon salınımını azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına yönelim sonucunda hem var olan politikalar etkilenecek hem de üretim biçimleri yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanmasıyla değişecektir. Yeni enerji politikalarına yönelim ile birlikte ekonomik faaliyetlerde dalgalanmalar yaşanabilecektir.

Dünyada milli gelir ölçümünde iki ana eğilim vardır. Bunlar; GSMH ve GSYİH şeklindedir. Bunlar içinde en çok kullanılan ise GSYİH'dir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), bir ekonominin belirli bir andaki tüm nihai mal ve hizmet üretiminin değerini ortaya koymaktadır. Milli gelirin birçok ölçüm metodu bulunmaktadır. Bu ölçüm metotları içinde teknoloji önce örtük sonraları ise önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır. Teknoloji ve beşeri sermaye, bir ekonominin stratejik kavramları arasında yer almakta ve bu faktörlerle yatırımların yapılması istenmektedir. Büyüme ise bir ekonominin çıktı düzeyinin artması biçiminde ifade edilmektedir ve genel olarak fiyat hareketlerinden arındırılmış şekilde sunulmaya çalışılmaktadır. Literatürde birçok büyüme teorileri ortaya atılmış olmakla birlikte büyüme teorilerine beşeri sermaye değişkeni olarak eklediğinden beri yetişmiş insan gücü ve piyasa arasında açık bir nedensellik ilişkisi kurulmaktadır (Ünsal, 2009: 5-12).

Alternatif enerji kaynakları bir ekonominin üretim kapasitesini doğrudan ve dolaylı şekilde etkilemektedir. Özellikle temiz bir enerji kaynağı ile çevresel bozulma ortadan kaldırmakta veya en aza indirmiş bir enerji üretimi ve tüketimi iktisadi yapının sürekliliği için gerekli olmaktadır. Milli gelir ölçümlerinde klasik yaklaşım mal ve hizmetlerin üretim miktarlarına bağlı olarak parasal değerlerle ölçülmesidir. Bu noktada çevresel bozulma model içinde yer almaz ama daha yeni modellerde çevresel bozulma bir maliyet kalemi olmanın yanı sıra stratejik bir kavram olarak içselleştirilmektedir. Yeşil milli gelir modellerinde (Stjepanović vd., 2017; Wu & Wu, 2010) çevresel bozulmanın boyutu ve maliyeti hesaplanarak milli gelire eklenmektedir. Böylelikle gerçek milli gelir değerine ulaşılmaktadır. Alternatif enerji kaynaklarının yoğun olarak kullanılmaya başlaması ile büyük ölçekli enerji yatırımlarının pozitif katkılarının yanı sıra oluşan dolaylı çevresel değişikliklerden kaynaklı bozulmalar da ortadan kalkmaya başlayacaktır. Enerji üretimi yeterli fakat daha küçük ölçekli üretim kapasitesine sahip olan ekonomilerde daha fazla alternatif enerji kaynaklarından yararlanmak önemlidir. Ayrıca çevresel duyarlılık ve

sürdürülebilirlik (Seydioğulları, 2013; UN, 1987) değişkenleri ile bağıntılar kuran iktisadi yapıda sonuçta çevresel sorunlar ortaya çıkmadan kaynağında önlenmiş olacaktır. Bu durumda çevresel müdahalelerin azaltılmış olması durumu yaygınlaşacak ve rehabilite edici maliyet unsurları ile karşılaşma olasılığı düşecektir. Beşeri sermaye açısından milli gelirdeki belirgin değişken olma hususu yine devam edecektir fakat daha bölgesel ve çevresel önceliklerin de katkısı ile farklılaşacaktır. Dünya milli gelirinin nüfus artışı ve dünya ticaret yapısı içinde devam edip etmeyeceği ise söz konusu yapının sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Genelde katastrofik yaklaşımların yerine yumuşak geçiş ile artış veya azalış senaryoları kurgulanabilecektir. Ama her ne şekilde olursa olsun alternatif enerji kaynakları üretimi, iktisat, ticaret, jeopolitik, coğrafik vb. gibi değişkenler açısından temel faktörler arasında olacaktır.

Grafik 4: Çeşitli Senaryolar Ölçeğinde Bağlı CO₂ Emisyonu

Kaynak: IEA, 2018: 39.

Grafik 4'te 2040 yılı için gerçekleştirilen ve enerji talebi ve ona bağlı CO₂ düzeyi ile ilgili tahminler ve hedefler verilmektedir. Cari politikalar senaryosu, iktisadi büyüme ile enerji kaynaklı CO₂ emisyonu arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin yeni politikalar senaryosunda zayıfladığı görülmektedir. Bu senaryoya göre 2040 yılında emisyon düzeyi 36 Gt'a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma senaryosuna göre ise 2040 yılında birincil enerji talebinde fosil yakıtların payını %60'a azalacağı öngörülmüşken emisyon trendleri iktisadi büyüme ile birlikte hareket edecektir. Şekilde bu durumu görmek mümkündür. 2040 yılında cari politikalar senaryosunda ortaya çıkan emisyonun yaklaşık üçte biri, yeni politikalar senaryosunda ortaya çıkan emisyonun da yarısı kadarı emisyon üretirken sürdürülebilir kalkınma senaryosu diğer iki senaryoda elde edilen GSYH düzeyine yakın gelir üretmektedir.

3. Dünya’da ve Türkiye’de Teknolojik Gelişme ve Değişimin Alternatif Enerji ve Enerji Çeşitliliği Açısından Sunduğu Fırsatlar

Buhar teknolojisinin makineleşme ile ilişkisi ve devamında petrolün makinelerde kullanılabilir bir yakıt olarak damıtılması ile gerçekleşen içten yanmalı motorların gelişimi takip etmiştir. Çağımızda yine içten yanmalı motorlar üzerinden devam eden bir teknoloji prosesi vardır ama değişen husus sera gazlarını atık olarak üreten likit yakıtların nasıl kullanılacağı, ne düzeyde kullanılacağı ve nihayetinde ise sıfır kullanımın nasıl olacağıdır.

Gelecekte fosil kaynakların tükeneceği kaygısı (Höök & Tang, 2013: 797) dikkate alındığında bu kaynakların kullanımı giderek sınırlanmak zorundadır. Bu nedenle gelecekte başta fosil kaynaklı likit ve/veya likit olmayan kaynakların durumu genel itibarıyla belirsizlik içermektedir (İnan vd., 2018:16). Alternatif enerji kaynaklarına yönelim ve yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitliliği, dünya enerji üretiminin farklı ekonomiler tarafından farklı kaynaklardan beslenerek gerçekleştirilmesine olanak verecektir. Bunun için alternatif enerji kaynaklarının kullanımında gereken teknolojik girdinin tüm dünyaya yayılması gerekmektedir. Bu noktada çeşitli uluslararası işbirlikleri ve ortak projeler ön plana çıkacaktır. Bu türden yaklaşımlar teknoloji düzeyinin artmasına ve yaygınlaşması neden olabilecektir. Böylece bir piyasa dengesi kurulacak, alıcı ve satıcı konumları değişecektir.

Enerji üretimi konusunda oluşan ve doğayı koruyan bir yaklaşıma sahip olan alternatif enerji kaynaklarının kullanılmaya başlaması ile pek çok çevre sorununun ortadan kalkmasına neden olabilecektir. Bu açıdan en az enerji ile ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği ile kendi ihtiyacı olan enerjiyi üretme perspektifi bir arada olacaktır (Zou vd., 2016: 1, 2). Avrupa Birliği, 2050 yıllarında tamamen yeşil şehir uygulamasına geçeceği ve bu tercihin dünya çapında yaygınlaşacağı da düşünülmektedir (Siddi, 2020: 6). Bu şekildeki bir yapılanma yüksek finansmana ihtiyaç duyan enerji yatırımlarını arka plana itecektir. Çünkü enerji yatırımlarının doğaya müdahale düzeyi önemlidir. Bunlar arasında baraj inşaatı örnek olarak gösterilebilir. Fakat yenilenebilir enerji kaynakları için geniş finansmana ihtiyaç duyan yatırımlarda bulunmaktadır. Ancak bunların doğaya müdahalesi kısıtlı düzeylerde olmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji üretimi genel olarak sürdürülebilir niteliktedir. Fakat bunun için tarım alanlarının yoğun biçimde enerji üretimine kaydırılması gerekecektir. Bu alanlarda gerçekleştirilecek enerji yatırımlarının konvansiyonel gıda üretimi, insan yaşamı ve kalitesi gibi alanlarda kısıtlamalar ile karşılaşmasına neden olabilecektir. Yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin çok önemli katkılarından biri ise dünya ekosisteminin devam ettirilmesine katkı sağlayacak olmasıdır. Özellikle sera gazı emisyonu, küresel ısınma, iklim değişikliği vb. gibi problematik alanlarda görülen dengesizliklerin giderilmesi ve bunun planlaması için imkânlar verecektir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri (UNDP,

2016) içerisinde bununla ilgili önlemler bulunmaktadır. 17 adet hedefin yedincisi, “Herkes için ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye ulaşımı sağlamak” şeklindedir. Bu hedef, yine, Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedeflerinin yedincisi “çevresel sürdürülebilirliği sağlamak” şeklindeki hedef ile uyumludur (WHO, 2015: 4).

Dünya ekonomilerinin çoğunluğu net enerji ithalatçısı durumundadırlar ve yeterli enerji kaynaklarına sahip değildirler. Türkiye, bu ülkeler arasındadır. Fakat ilginç olan Türkiye fosil enerji kaynakları açısından yeterli kaynağa sahip değilken alternatif ve yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin potansiyele sahiptir. Bu noktada yenilenebilir kaynaklı üretimin Türkiye’nin toplam enerji ihtiyacını ne kadar karşılayabileceği iktisadi faaliyet ve doğal olarak nüfus ile bağlantılıdır. Gelecekte enerji üretim teknolojisindeki gelişmeler ve genel enerji tüketimindeki tasarruflu yaklaşımların belirleyici olacağı açıktır. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarından birçoğuna sahip durumdadır. Ancak bu kaynaklardan yeterli düzeyde faydalandığı söylenemez. Bu açıdan Türkiye’nin gerekli sabit yatırım için teknolojik düzeyini ve yatırımlarını artırması gerekmektedir. Petrol Krizi’nden sonra özellikle enerji kaynakları kısıtlı olan ekonomiler, yenilenebilir enerji yatırımlarına hız vermişlerdir. Dünyada 2019 yılında yenilenebilir enerji için yaklaşık 300 milyar \$ üzerinde yatırım gerçekleştirilmiştir (IEA, 2020: 92; Krämer, 2020: 58). 2019 Hidrolik Enerji haricindeki yenilenebilir enerji kaynaklarına 282 milyar \$ yatırım yapılırken hidrolik enerjiye yaklaşık 15 milyar \$ yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımlar toplam enerji üretimine yapılan yatırımın %75’ine denk gelmektedir. Hidrolik enerji hariç yenilenebilir enerjinin payı ise %71,2 düzeyindedir (REN21, 2020: 173).

4. Dünyada ve Türkiye’de Gelecekte Enerji Tüketimi, Arzı ve Alternatif Enerji Politikaları ve Etkileri

Dünyada ve Türkiye’de enerji üretim, tüketimi ve ithalatı, dünya enerji arzı, Türkiye’de enerji arzı, seçilmiş ülkelerde enerji yoğunluğu, dünyada ve Türkiye’de alternatif enerji arzının toplam enerji arzı içindeki oranı incelendiğine ülkelere göre ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir.

Tablo 2: Gelir Gruplarına Göre Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatı

Grup ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.	Grup ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.
Dünya	ET ⁴	1.337,6	1.637,2	1.922,2	1.592,5	0,88	AOG	ET ⁴	297,4	505,9	625,6	452,7	1,93
	ETP ²	-	143,8	120,9	143,3	-1,31		ETP ²	-	161,2	115,4	154,1	-2,03
	Eİ ⁵	-3,7	-2,8	-2,5	-1,3	-33,69		Eİ ⁴	-29,7	-8,6	4,2	-16,5	6,08
YG	ET ⁵	3.924,7	4.973,3	4.677,2	4.591,2	0,397	DOG	ET ⁴	449,9	881,2	1.330,6	818,7	2,77
	ETP ³	-	127,6	101,6	123	-1,46		ETP ²	-	172,5	141,1	173,5	-1,65
	Eİ ⁵	15,6	16,4	5,1	14,8	5,05		Eİ ⁵	-61,5	-27,3	-8,2	-28,1	-14,1
ÜOG	ET ⁴	556,3	1.250,2	2.100,3	1.169,5	3,38	EGÜ	ET ⁴	4,3	-33,4	-9,1	-12,2	0,29
	ETP ²	-	174,9	149,2	179,3	-1,55		ETP ²	327,2	308,1	370,5	320,7	-1,66
	Eİ ⁵	-79,5	-33,7	-11,6	-33,6	-11,65		Eİ ⁴	-	192,2	132	177,4	-48,27
OGO	ET ⁴	444,8	904	1.389,7	835,7	2,92	ÇBÜ	ET ¹	3,6	-35,8	-33,5	-21,8	0,83
	ETP ²	-	171	140,3	172,3	-1,65		ETP ¹	-	396,3	-	412,5	-1,54
	Eİ ⁵	-65,1	-27,1	-8,2	-28,9	-14,25		Eİ ⁴	-	214,3	-	194,8	15,57

Kaynak:

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2019&start=1971>,

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Type/TABLE/preview/on>

*Enerji Tüketimi göstergeleri kişi başına petrole eşdeğer (kg) Enerji Tüketimi (PPP), 2017 yılı sabit satın alma gücü paritesine göre her 1.000\$ başına Enerji İthalatı, Net Enerji Tüketiminin %'si ET, ETP: Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatı Eİİ şeklindedir. YG: Yüksek Gelir, ÜOG: Üst Orta Gelir, OG: Orta Gelir, AOG: Alt Orta Gelir, DOG: Düşük ve Orta Gelir, EGÜ: En Az Gelişmiş Ülkeler ve ÇBÜ: Çok Borçlu Ülkeler anlamına gelmektedir. ¹: 2000 – 2013 yılları arası, 14 gözlem; ²:1990-2014 arası, 25 gözlem; ³: 1990 – 2015 arası, 26 gözlem; ⁴:1971 – 2014 arası, 44 gözlem ve ⁵: 1971 – 2015 arası, 45 gözlemi ifade etmektedir.

Tablo 3'te ülkeler, yaklaşık 1.593 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketiminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu satın alma gücü paritesine göre ortalama 143 \$ düzeyine, Enerji ithalatı ise net enerji tüketiminin -%1,3 düzeyine denk gelmektedir. Yüksek gelir grubunun, yaklaşık 4.591 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tükettiği, satın alma gücü paritesine göre ortalama olarak 123 \$ harcadığı ve yine net enerji tüketiminin %14,8 düzeyini gerçekleştirdiği görülmektedir. Enerji tüketimi

konusunda diğer gelir gruplarının bir alt gelir grubunda ortalama %20 oranında bir gerileme görülürken düşük orta gelirli grup ile orta gelirli grup aynı düzeyde enerji tüketimi gerçekleşmektedir. Yüksek gelir grubu haricindeki tüm alt gelir gruplarında satın alma gücü paritesine göre enerji daha pahalı düzeydedir. En az gelişmiş ve çok borçlu ülkelerde enerji ithalatının enerji tüketiminden aldığı pay yüksek düzeydedir. Diğer gruplarda ise bu pay azalmaktadır.

Tablo 3:Coğrafik Dağılıma Göre Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatı

Bölge ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.	Bölge ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.
Dünya	ET ⁴	1.337,6	1.637,2	1.922,2	1.592,5	0,88	LAK	ET ⁴	823,2	1.155,1	1.359,6	1.108,5	1,2
	ETP ₂		143,8	120,9	143,3	-1,31		ETP ²		90,0	85,8	89,7	-0,4
	Eİ ⁵	-3,7	-2,8	-2,5	-1,3	-33,69		Eİ ⁵	-64,3	-41,8	-8,1	-33,8	-7,4
AOA	ET ²		3.198,5	3.161,6	3.316,5	-0,7	ODKA	ET ⁴	467,0	1.521,2	2.353,2	1.344,9	3,9
	ETP ₂		125,9	95,1	125,2	-2,0		ETP ²		122,0	140,5	128,1	1,2
	Eİ ⁵	49,5	9,2	0,6	22,8	-7,4		Eİ ⁵	-1.471,7	-238,3	-127,0	-432,8	-8,4
DAP	ET ⁴	658,1	1.215,2	2.135,2	1.168,8	2,8	SAA	ET ⁴	677,3	659,1	687,2	692,9	0,0
	ETP ₂		165,5	144,5	168,3	-1,2		ETP ²		220,4	160,9	204,0	-1,1
	Eİ ⁵	26,6	18,8	17,4	19,3	2,9		Eİ ⁴	-45,6	-61,2	-48,8	-53,8	0,7
GA	ET ⁴	253,4	394,1	574,4	362,0	1,9	ÜİKB/ UKB	ET ⁴	486,3	900,4	1.349,2	847,5	2,6
	ETP ₂		150,6	117,3	145,1	-1,6		ETP ²		170,3	139,0	171,6	-1,7
	Eİ ⁴	10,7	21,3	32,7	15,8	3,1		Eİ ⁵	-57,5	-25,8	-7,3	-26,2	-16,0
KA	ET ⁵	7.529,0	8.077,3	7.056,2	7.668,0	-0,2	OECD	ET ⁵	3.683,0	4.458,9	4.031,9	4.146,8	0,3
	ETP ₃		165,2	125,3	157,8	-1,9		ETP ³		125,1	97,6	120,2	-1,5
	Eİ ⁵	7,9	19,2	0,6	12,7	-9,7		Eİ ⁵	29,9	26,7	19,6	26,3	-0,6

Kaynak:<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Type/TABLE/preview/on>

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2019&start=1971> .

*Enerji Tüketimi verisi, kişi başına petrole eşdeğer (kg), Enerji Tüketimi (PPP), 2017 yılı sabit satın alma gücü paritesine göre her 1.000\$ başına ve Enerji İthalatı, Net Enerji Tüketiminin %'si şeklindedir. AOA: Avrupa ve Orta Asya, DAP: Doğu Asya ve Pasifik, GA: Güney Asya, KA: Kuzey Amerika, LAK: Latin Amerika ve Karayipler, ODKA: Orta Doğu ve Kuzey Afrika, SAA: Sahra Altı Afrika, ÜİKB/UKB: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Kalkınma Birliği ve OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü şeklindedir. 1: 2000 – 2013 arası, 14 gözlem; 2:1990-2014

arası, 25 gözlem; ³: 1990 – 2015 arası, 26 gözlem; ⁴:1971 – 2014 arası, 44 gözlem ve ⁵: 1971 – 2015 arası, 45 gözlem ifade etmektedir.

Tablo 4, enerji tüketiminin dünya üzerinde coğrafi dağılımı incelendiğinde, kuzey yarımküre ülkelerinin enerjiyi yoğun olarak kullandığı, Kuzey Amerika'nın 7.668 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketimi ile dünyada ilk sırada yer aldığı görölmektedir. Kuzey Amerika'yı yaklaşık 3.317 kg tüketim ile Avrupa ve Orta Asya Bölgesi takip etmektedir. Diğer coğrafik bölgelerin hiçbirisi 1.400 kg tüketiminin üzerine çıkmamıştır. Kuzey Amerika'yı sadece petrol üreten ülkeler grubu (OECD) geçmekte ve yaklaşık 4.147 kg tüketim gerçekleştirmektedir. Satın alma gücü paritesine göre Kuzey Amerika'nın diğer kıtalara göre bir üstünlüğü ortaya çıkmamaktadır. Sahra Altı Afrika'da enerji tüketiminin pahalı olduğu görölmektedir. Yıllık değişmelerin enerji tüketimlerinde ve ithalatında yatay bir seyir izlediği görölmektedir.

Tablo 4: Seçilmiş Ülkelere Göre Enerji Tüketimi ve Enerji İthalatı

Ülke ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.	Ülke ve Enerji		1971	2000	2014	Ort.	Değ.
ABD	ET ⁵	7.644,5	8.056,9	6.962,5	7.661,2	-0,23	Hindistan	ET ⁴	267,3	417,3	636,6	385,0	2,05
	ETP ₃		160,6	121,6	154,0	-1,93		ETP ₃		162,1	124,6	157,1	-1,79
	Eİ ⁵	9,5	26,7	9,2	18,3	0,76		Eİ ⁴	9,8	20,4	34,3	14,9	3,95
Almanya	ET ⁵	3.895,3	4.094,1	3.779,5	4.198,8	0,00	İngiltere	ET ⁵	3.733,3	3.785,8	2.777,3	3.548,4	-0,63
	ETP ₃		95,2	74,2	94,2	-1,85		ETP ₃		99,3	62,8	93,2	-2,50
	Eİ ⁵	42,6	59,8	60,9	53,0	0,90		Eİ ⁵	47,4	-22,2	39,7	6,7	-64,81
A. Birliği	ET ⁵	2.787,7	3.428,7	3.123,6	3.333,1	0,40	Japonya	ET ⁵	2.531,1	4.083,8	3.470,8	3.449,5	0,76
	ETP ₃		98,9	78,1	97,8	-1,57		ETP ₃		114,3	88,1	106,1	-0,96
	Eİ ⁵	49,9	54,0	51,9	51,0	0,24		Eİ ⁵	86,6	79,8	94,0	84,5	0,19
Çin	ET ⁴	464,9	899,0	2.236,7	986,6	3,79	Kanada	ET ⁵	6.436,2	8.265,1	7.897,9	7.724,8	0,42
	ETP ₂		260,4	187,7	292,4	-4,23		ETP ₃		221,7	165,7	202,4	-1,24
	Eİ ⁴	-0,8	0,5	15,0	0,9	-72,55		Eİ ⁵	-10,2	-47,8	-67,9	-36,2	7,43
Fransa	ET ⁵	3.027,8	4.135,5	3.659,1	3.763,7	0,50	Rusya	ET ²		4.224,3	4.942,9	4.699,7	-0,66
	ETP ₃		103,8	84,8	102,9	-1,12		ETP ₂		289,0	186,2	257,5	-1,54
	Eİ ⁵	70,0	48,1	43,5	55,4	-0,99		Eİ ²		-57,9	-83,7	-66,8	2,70
İtalya	ET ⁵	1.949,1	3.012,2	2.414,5	2.600,6	0,61	Türkiye	ET ⁵	547,1	1.201,1	1.573,7	1.037,5	2,63
	ETP ₃		69,7	60,3	68,8	-0,51		ETP ₃		77,6	63,0	72,7	-0,74
	Eİ ⁵	81,5	83,6	75,0	81,9	-0,14		Eİ ⁵	29,3	66,0	74,2	55,4	2,25

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Type/TABLE/preview/on>

<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2019&start=1971>

*Enerji Tüketimi verisi, kişi başına petrole eşdeğer (kg), Enerji Tüketimi (PPP), 2017 yılı sabit satın alma gücü paritesine göre her 1.000\$ başına ve Enerji İthalatı, Net Enerji Tüketiminin %'si şeklindedir. 1: 2000 – 2013 arası, 14 gözlem; 2:1990-2014 arası, 25

gözlem; 3: 1990 – 2015 arası, 26 gözlem; 4:1971 – 2014 arası, 44 gözlem ve 5: 1971 – 2015 arası, 45 gözlem ifade etmektedir.

Tablo 5, Kuzey yarımkürede gelişmiş ekonomilerin enerji tüketimi yüksek oranda seyretmektedir. Ülkelerin coğrafik büyüklüklerinin de etkili olduğu bu durumda Çin ve Hindistan haricinde kuzey yarımkürede dünya ortalamasının çok üzerinde enerji tüketimi gerçekleştirilmektedir. Satın alma gücü paritesine göre ise gelişmişlik düzeyinin etkili olduğu ve gelişmiş ekonomilerde enerji tüketimine kişi başına daha az harcamanın yapıldığı görülmektedir. Enerji ithalatında ise coğrafik alan büyüklüğüne göre bir tasnif yapılabilmektedir. Yıllık değişime göre Çin ve İngiltere haricinde diğer ülkelerde yatay bir seyir bulunmaktadır. Türkiye, yaklaşık 1.038 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketimi ile dünya ortalamasının %65,15 düzeyine erişmektedir.

Tablo 5 : Dünya Enerji Arzı

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Üretim	8.801.336	9.257.796	10.024.988	11.550.613	12.801.076	13.131.765	13.303.027
<i>Değişim</i>	-	2,49	2,88	3,11	4,75	2,58	1,30
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ort.
Üretim	13.472.268	13.678.819	13.739.445	13.682.861	13.968.196	14.421.151	11.267.229
<i>Değişim</i>	1,27	1,53	0,44	-0,41	2,09	3,24	1,79

Kaynak: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data>

browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator= TPESbySource

*Veriler, ktoe şeklindedir.

Tablo 6'ya göre dünya enerji arzı, 1990 yılına göre 2018 yılında 1,64 oranında artmıştır. Yaklaşık 30 yıllık dönem için ortalama olarak 11,27 milyon ktoe üretim gerçekleştirilmiştir. Beşer yıllık dönemler itibariyle üretimde ortalamada %8,04 düzeyine yakın bir artış görülürken dönem içinde ortalama değişim %7,90 düzeyindedir.

Tablo 6: Türkiye Enerji Arzı

Yıl	1990	2000	2010	2015	2017	2018	2019	Ort.
Termik	2.950,6	8.076,9	13.398,8	15.422,7	18.240,6	18.029,5	15.059,5	10.270,2
Değişim	0,8	15	-0,7	-10,5	14,2	-1,2	-16,5	5,99
Hidrolik	1.990,3	2.655,1	4.453,6	5.773,5	5.005,9	5.153,8	7.637,4	3.703
Değişim	29	-11	44	65,2	-13,4	3	48,2	7,68
Y.bilir	6,9	9,4	308,2	1.313,1	2.314,8	3.024,9	3.433,6	514,88
Değişim	28	7,4	85,6	40,1	25,9	30,7	13,5	27,77
Toplam	4.947,8	10.741,3	18.160,6	22.509,3	25.561,3	26.208,2	26.130,5	14.488,1
%	10,6	7,3	8,4	3,9	8,3	2,5	-0,3	6,12

Kaynak: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>

*Veriler, ktoe şeklindedir. 1 Gwh = 1.000.000 kwh ve 1 Gwh = 1.000.000 kwh dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7'e göre, Türkiye'de 1990 yılında enerji arzının % 59,63'ü termik kaynaklı üretim ve % 40,23'ü hidrolik kaynaklı olarak elde edilirken 2019 yılında termik kaynaklı üretimin payı % 57,63 ve hidrolik kaynaklı üretimin payı % 29,23 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1990 yılında yenilenebilir kaynaklı enerji üretimi çok az düzeyde iken 2019 yılında % 13,14 düzeyine ulaşmıştır. Toplam enerji arzı, 30 yıllık dönemde ortalama % 6,12 artış göstermektedir. Bu dönemde termik enerji üretiminde önemli bir artış olmamasına rağmen hidrolik üretim % 7,68 artmıştır. Yenilenebilir enerji üretiminde ise % 27,77 düzeyinde bir artış sağlanmıştır. Yine, bu dönemde 2,93 kat üretim artışı yaşanmıştır.

Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerde Enerji Yoğunluğu

Ülke	1990	2015	Ort.	Değişim	Ülke	1990	2015	Ort.	Değişim
ABD	8,67	5,41	7,05	-1,86	İsveç	7,47	4,27	6,24	-2,13
Almanya	5,88	3,60	4,59	-1,90	İtalya	3,52	3,07	3,45	-0,51
Arjantin	5,44	4,34	4,56	-0,80	Japonya	5,03	3,74	4,87	-1,14
Belçika	6,62	4,74	6,05	-1,27	Kanada	10,17	7,34	9,03	-1,28
Brezilya	3,81	4,13	3,91	0,34	Meksika	4,82	3,74	4,33	-0,96
Çin	21,18	6,69	11,30	-4,44	Norveç	4,80	3,75	4,19	-0,71
Danimarka	4,25	2,61	3,67	-1,78	Peru	3,55	2,79	2,86	-0,80
Endonezya	5,08	3,53	4,58	-1,36	Polonya	11,17	4,14	7,14	-3,82
Filipinler	4,84	3,12	4,22	-1,69	Portekiz	3,47	3,34	3,62	-0,10
G.Afrika	10,44	8,70	10,23	-0,66	Rusya	12,03	8,41	11,13	-1,34
Hollanda	5,69	3,94	4,89	-1,40	Singapur	4,62	2,39	4,00	-1,85
Hong Kong	2,34	1,49	2,12	-1,20	S. Arabistan	4,20	5,80	5,44	1,45
İngiltere	5,66	3,02	4,51	-2,44	Venezuela	5,77	4,72	5,89	-0,40
İspanya	4,03	3,33	3,88	-0,73	Dünya	7,96	-	6,86	-1,39
İsrail	5,20	3,59	4,59	-1,34	Türkiye	3,83	2,95	3,65	-0,96

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.EGY.PRIM.PP.KD?view=chart>

*Tablodaki değerler, ülkeler için 26 yıllık [1990:2015] veriyi kapsarken, dünya için 23 yıllık [1990:2012] veriyi kapsamaktadır. Değişim, yıllık olarak alınmıştır ve fark olması nedeniyle 25 ve 21 yıllık veriden hareketle ortalama olarak verilmektedir.

Enerji arzı / GSYH olarak ifade edilen enerji yoğunluğu ve bir birim ekonomik çıktı için ne kadar enerji kullanıldığını ifade etmektedir (Sahu ve Narayanan, 2009). Farklı ülkelerin karşılaştırılmasında ise satın alma gücü paritesi kullanılmaktadır. Tablo 8'de seçilen 30 farklı ülkenin hemen hepsi gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülke ekonomisinden oluşmaktadır. 36 yıllık dönemde Brezilya ve Suudi Arabistan hariç diğer ekonomilerin enerji yoğunluğu ortalama olarak azalmaktadır. Çin, hızlı bir azalma seyri ile dikkat çekmektedir. Dünya ortalamasının % 6,86 olduğu durumda 6 ülkenin ortalamasının üzerinde enerji yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. 15 ülkenin yıllık ortalama % (1-3) aralığında artış sağladığı görülmektedir. Bu artışın temel nedenini ise sanayi teknolojilerindeki verimlilik artışı ile açıklamak

mümkündür. 1990 – 2018 döneminde alternatif enerji arzının toplam enerji arzı içindeki payı yaklaşık % (11-13) aralığında değişmektedir. Fosil yakıtların hemen hemen hepsinde arz artışı görülürken alternatif enerji kaynaklarında da benzer eğilim bulunmaktadır. Dönem boyunca fosil kaynaklarda yaklaşık 10 milyon kiloton petrole eşdeğer enerji üretimi sağlanırken, alternatif enerji kaynakları ile 1,19 milyon kiloton petrole eşdeğer enerji üretimi gerçekleştirilmiştir. 39 yıllık dönemde fosil kaynaklardan elde edilen enerji ortalama yıllık %1,75 artmıştır. Alternatif enerji kaynakları ise bu dönemde ortalama %1,72 oranında artış göstermiştir.

Tablo 8: Dünya Alternatif Enerji Arzının Toplam Enerji Arzı İçindeki Payı

Yıl	Fosil Kaynaklar	Yenilenebilir Kaynaklar
1990	7.83 - (3.23 ¹ , 2.22 ² , 1.66 ³ , 0.53 ⁴ , 0.18 ⁵)	0.94 - (0.03 ⁶ ve 0.91 ⁷)
2000	8.96 - (3.67 ¹ , 2.32 ² , 2.07 ³ , 0.68 ⁴ , 0.22 ⁵)	1.07 - (0.06 ⁶ ve 1.01 ⁷)
2005	10.33 - (4.01 ¹ , 2.99 ² , 2.36 ³ , 0.72 ⁴ , 0.25 ⁵)	1.16 - (0.07 ⁶ ve 1.09 ⁷)
2010	11.53 - (4.13 ¹ , 3.65 ² , 2.74 ³ , 0.72 ⁴ , 0.30 ⁵)	1.32 - (0.11 ⁶ ve 1.21 ⁷)
2015	12.10 - (4.33 ¹ , 3.84 ² , 2.93 ³ , 0.67 ⁴ , 0.34 ⁵)	1.48 - (0.2 ⁶ ve 1.27 ⁷)
2016	12.16 - (4.38 ¹ , 3.74 ² , 3.02 ³ , 0.68 ⁴ , 0.35 ⁵)	1.52 - (0.23 ⁶ ve 1.30 ⁷)
2017	12.38 - (4.46 ¹ , 3.79 ² , 3.10 ³ , 0.69 ⁴ , 0.35 ⁵)	1.57 - (0.26 ⁶ ve 1.31 ⁷)
2018	12.67 - (4.50 ¹ , 3.84 ² , 3.26 ³ , 0.71 ⁴ , 0.36 ⁵)	1.51 - (0.19 ⁶ ve 1.32 ⁷)
Ortalama	10.04 - (3.85 ¹ , 2.93 ² , 2.34 ³ , 0.66 ⁴ , 0.26 ⁵)	1.19 - (0.01 ⁶ ve 1.10 ⁷)
Değişim	1.75 - (1.19 ¹ , 2.02 ² , 2.45 ³ , 1.10 ⁴ , 2.47 ⁵)	1.72 - (1.38 ⁶ ve 6.34 ⁷)

Kaynak: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>

*Veriler, milyon ktoe şeklindedir ve yuvarlanmıştır. Yıllar, 1990 – 2018 dönemini kapsamaktadır. Üstel notasyonlar, ¹: Petrol, ²: Kömür, ³: Doğal Gaz, ⁴: Nükleer, ⁵: Hidrolik, ⁶: Rüzgâr, Güneş vb. ve ⁷: Biyoyakıtlar şeklindedir.

Tablo 9, yaklaşık 40 yıllık zaman içinde ortalama 1,19 milyon ktoe yenilenebilir kaynaklardan enerji üretilmektedir. Toplamda ortalama 11,23 milyon ktoe enerji düzeyine erişilmektedir ve yenilenebilir kaynaklı enerjinin payı %10,6 düzeyine erişmektedir. Yenilenebilir ve fosil kaynaklı enerjide yıllık ortalama değişim birbirine yakındır. Fosil kaynaklı enerjinin içindeki kaynakların payları da zaman içerisinde ortalama olarak yakın düzeyde seyretilmektedir.

Tablo 9: Türkiye Alternatif Enerji Arzının Toplam Enerji Arzı İçindeki Payı

Yıl	Yenilenebilir	Pay	Alternatif	Pay	Toplam	Yıl	Yenilenebilir	Pay	Alternatif	Pay	Toplam
1990	1.997,22	40,37	6,9	0,14	4.947,8	2016	7.619,06	32,29	1.838,3	7,79	23.594,9
2000	2.664,44	24,81	9,4	0,09	10.741,4	2017	7.320,64	28,64	2.314,8	9,06	25.561,4
2005	3.414,78	24,52	13,2	0,10	13.825,80	2018	8.178,71	31,21	3.024,9	11,54	26.208,4
2010	4.761,83	26,22	308,2	1,70	18.160,7	2019	11.070,94	42,37	3.433,6	13,14	26.130,6
2015	7.086,57	31,48	1.313,1	5,83	22.509,4	Ort.	4.217,84	29,11	514,88	3,55	14.488,1

Kaynak: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>

*Yenilenebilir enerji arzı, hidrolik ve yenilenebilir (rüzgâr, jeotermal, güneş vb.) enerji kaynaklarından elde edilen üretimi kapsamaktadır. Alternatif enerji kaynakları olarak sadece rüzgâr, jeotermal, güneş vb. gibi kaynaklar alınmıştır.

Tablo 10'da Türkiye'de 2010 yılında toplam enerji arzı içerisinde payı %1'in üzerine çıkarken bu oran 2015 yılı dâhil olmak üzere %1 düzeyinde gerçekleştiğine işaret etmektedir. 2015 yılı sonrası %2 artış sağlanmış ve 2019 yılında ise toplam enerji arzı içinde % 14 oranında pay almaktadır. 2001 ve 2009 yılları hariç enerji arzı genel olarak artış göstermiştir. Alternatif enerji arzı hidrolik kaynaklı enerji arzı ile birlikte ele alındığında 29 yıllık dönemde ortalama %20 – 30 arasında pay aldığı görülmektedir. Dönem ortalaması içinde ise yenilenebilir enerji arzı yaklaşık %30 düzeyinde paya ulaşmıştır.

Tablo 10: Dünya Enerji İthalatı ve Arzı

Yıl	İthalat	Değ.	İhracat	Değ.	Yıl	İthalat	Değ.	İhracat	Değ.
1990	3.033.335	-	-3.040.634	-	2015	5.321.418	2,43	-5.420.889	3,23
1995	3.151.109	2,83	-3.194.248	3,54	2016	5.518.274	3,70	-5.635.196	3,95
2000	3.786.396	6,51	-3.814.666	7,15	2017	5.735.433	3,94	-5.811.136	3,12
2005	4.509.812	2,52	-4.583.787	4,11	2018	5.782.524	0,82	-5.915.877	1,80
2010	4.950.187	5,37	-4.897.705	5,08	Ort.	4.643.165	2,36	-4.701.571	2,44

Kaynak: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>

*Veriler, ktoe şeklindedir.

Tablo 11’de, 1990 yılından başlayan 36 yıllık dönemde, ortalama enerji ithalatının yaklaşık 4,64 milyon tonu petrole eşdeğer enerji olduğu ve yıllık ortalama %2,36 arttığı tahmin edilmektedir. İhracatın ise yaklaşık 4,7 milyon ton petrole eşdeğer enerji düzeyinde olduğu ve yıllık ortalama %2,44 arttığı görülmektedir.

Tablo 11 : Türkiye Enerji İthalatı ve İhracatı

Yıl	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	Ort.
İthalat	15,1	326	54,7	98,4	613,5	544,3	234,6	213	190,2	214,4
Değ.	-68,6	62,7	37,2	40,9	-10,3	-11,3	-56,9	-9,2	-10,7	44,71
İhracat	78	37,6	154,6	164,9	274,7	124,8	284,1	267,6	239,8	123,9
Değ.	-	53,3	57,1	24,1	18,5	-54,6	127,6	-5,8	-10,4	15,39
Talep	4.884,9	11.029,7	13.825,8	18.094,1	22.848,2	24.014,3	25.511,8	26.153,6	26.080,9	14.578,6
Değ.	8	8,3	7,2	8,4	3,3	5,1	6,2	2,5	-0,3	6,07

Kaynak: <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri>

Veriler, ktoe şeklindedir. 1 Gwh = 1.000.000 kwh ve 1 Gwh = 1.000.000 kwh dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Dönüşümler; aracılığıyla yapılmıştır ve 1990 – 2019 yıllarını kapsamaktadır.

Tablo 12’de, Türkiye’de 36 yıllık dönemde enerji ithalatı yaklaşık 214 kiloton petrole eşdeğer iken bu büyüklük ihracat için yaklaşık 124 kiloton petrole eşdeğer enerji şeklinde gerçekleşmektedir. İthalat ortalama %44,7, ihracat ise %15,4 düzeyinde artmaktadır. Enerji talebinin ise yaklaşık 14.579 kiloton petrole eşdeğer enerji ile ortalama 6,07 arttığı gözlenmektedir. 2019 yılında ithalat 1990 yılına göre 12,6 kat ihracat ise 3,07 kat artmıştır. Enerji talebinde ise yaklaşık 5,34 kat artış gözlenmiştir.

5. Dünyada ve Türkiye’ de Gelecekte Alternatif Enerji Politikalarının Üretim ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Dünyada kendine yeterlilik kavramı her açıdan değişikliğe uğramaktadır (Siemiątkowski, 2019). Genel iktisadi yapının kaynaklar ve üretim teknolojisi ile ilişkisinde ekonominin ihtiyacı olan tüm mal ve hizmetlerin üretilmesi birçok iktisadi teori çerçevesinde tartışılmaktadır. Alternatif enerji politikaları dış ticarete rekabet, maliyet, tercih vb. faktörlere bağlı olarak piyasa tarafından tercih edilmektedir. Tüm bu tercihlerde enerji bir üretim girdisi olarak ele alınmaktadır. Fosil kaynaklardan elde edilen enerji üretiminin söz konusu bu kaynakların tükeneceği beklentisi ve bunlara ek maliyetler yüklenmesiyle daha maliyetlerin artması ile alternatif enerji kaynakları üretimi giderek tercih edilmektedir. Tüm bunların gerçekleştirilmesinde bir tür gölge maliyet olarak karşımıza çıkan çevresel bozulma faktörü bulunmaktadır. Bu açıdan dünya ekonomisinde zaman içerisinde sürdürülebilir yeşil bir çevre ve kısıtları kapsamında iktisadi faaliyetlerin gerçekleşeceği zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Böylece belirlenecek politikalar ve uygulamalar sürdürülebilir şehir ve yaşam alanlarının yanı sıra sürdürülebilir üretim ilişkisi çerçevesinde belirlenecektir.

Sürdürülebilir yeşil bir üretimin doğaya mümkün olan en az zararı ya da zarar vermeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Gelecekte de kaynakların sürekliliği ve ekolojik dengenin sürdürülebilmesi açısından üretim teknolojilerinin ve üretimin daha çevreci olarak tasarlanmasına ihtiyaç duyulacaktır. Organik tasarımlar içerisinde organik varlıklar statik değil dinamik bir değişken olarak ele alınacak ve insan refahı önceliği ön planda olacaktır.

Dünyada ve Türkiye’de gelecekte üretimin yapısı doğaya en az zarar veya mümkünse sıfır zararlar ve doğa ile uyumlu bir biçimde olması beklenmektedir. Bu şekildeki standardizasyon, sürece hazır olanlar için bir rekabet avantajı sağlayacaktır fakat bu rekabet avantajı sürekli artan bir özellik göstermeyeceğinden ekonomiler arasındaki gelişme farklılıkları zaman içinde kapanacaktır. Standardizasyonun yüksek olması ve piyasa şartları içinde efektif sonuçlar elde edilmesi bu sürecin içselleştirilme düzeyine bağlıdır. Türkiye açısından gelecekteki üretim ve dış ticaret senkronizasyonunun sağlanması kaynak açısından zaman içerisinde çözülecek bir sorun olarak dururken sürdürülebilirlik çatısı altında alternatif enerji politikalarının nasıl uygulanacağı diğer önemli bir konu olarak karşımıza çıkacaktır. Türkiye, bu geçiş sürecinin tamamlanması için ek maliyetlere ve sahip olduğu alternatif enerji kaynaklarının çoğundan faydalanma sürecini yaşayacaktır. Bu açılarından özellikle sürdürülebilirlik ölçütlerine göre üretim ve enerji kullanımı ile enerji üretimi de dâhil olmak üzere ek maliyet baskısı ile karşılaşabilir ve kar marjları bu anlamda düşük düzeylerde gerçekleşebilir. Böylece çevresel ve sürdürülebilirlik kapsamında yapılacak üretimde fiyatlama düzeyi önce yüksek ve sonra düşük düzeyde gerçekleşecektir. Bu ise zaman içinde eski teknoloji ile ilgili üretim yapısının ve yerleşik üretimin gerilemesine yol açacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü, küresel ölçekte gerçekleştirilen ticaretin standartlarının belirlenmesinde önemli etkinliği bulunmaktadır. Küresel ticaretin gerçekleştirilmesinde mal ve hizmet standartlarının konulması, üretici ve tüketici korunumunun sağlanmasının yanı sıra ekonomiler arasındaki ticari ilişkilerin de belirgin biçimlerde yapılmasını sağlayacaktır. Yenilik teknolojilerinin temel özelliklerinden bir tanesi düşük enerji kullanımı ile istenilen sonuçlara ulaşılmasıdır. Enerji tüketiminin karbon emisyonunda önemli negatif bir değişken olması, karbon emisyonu oluşturan teknolojilerin sürekli değişmesine yol açacaktır. Bu süreç içerisinde alternatif enerji kaynaklarının az veya sıfır karbon emisyonu sağlaması maliyet unsuru olarak fiyata yansıtacaktır ama benzer maliyet yansımaları karbon emisyonu sağlayan unsurlara da karbon vergisi şeklinde uygulanacaktır. Ekonomiler emisyon oranı düşük ürünleri tüketilmesini isteyecekler ve bunun içinde özellikle üretici ve tüketicinin özendirilmesi için çeşitli politika araçları uygulayacaktır. Karbon emisyon düzeyinin sürekli azaltılarak sıfır düzeyine indirilmesi ve ekonomilerin bu dönüşümü sağlaması rekabet unsuru olarak ele alınarak bu açıdan bir dönüşüm süreci yaşanacaktır. Bu dönüşümlerde geciken ekonomiler ve istenilen emisyon kısıtlarını sağlayamayan ekonomilerin ürün pazarlamasında ek maliyetler ve revizyonist beklentiler ile karşılaşacağı açıktır. Bu noktada geleneksel üretim

metotlarının İngiliz Buharı karşısında hızlıca gerilediğini ve piyasadan çekildiğine işaret etmektedir.

Alternatif enerji kaynaklarının yoğun olarak kullanılması, sıfır karbon emisyonlu üretim ve enerji tüketimi neticede tüm bu süreçleri destekleyen bir değişimi sürekli hale getirecektir ve bu değişimde karbon emisyonu önemli bir stratejik değişken olarak ele alınacaktır. Tüm bu süreçlerde sadece üretim ve ekonomi yönetimi etkilenmeyecektir. İnsanlarda tüm bu süreçleri yaşayacağı ve yaşamını bunlara göre düzenlemek zorunda kalacağı da açıktır. Bu ise zaman, kaynak, gelir vb. gibi stratejik kavramların hepsinin değişmesine neden olacaktır.

Sonuç

Sanayi Devrimi, 19. yüzyılın başlarından itibaren dünyada önemli değişmelere yol açmıştır. Makineleşme ve makinelerin enerjiye olan ihtiyaçları dünya ekonomisine yeni bir dinamizm kazandırmış bu durum ülke ekonomilerin enerji politikalarını yeniden gözden geçirmelerine ve enerji kaynaklarına sahip olma isteklerine dönük tercihlerini etkilemiştir. Bu noktada önemli bir değişme de yüksek fırınların ve petrolün enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlamasıdır. Bu iki değişim dayanıklılık, hızlilik, fonksiyonelliğe yol açarak teknolojik gelişmeyi ve değişimi hızlandırmıştır. Fakat son yıllarda doğal kaynakların dengesiz kullanımı, yerel ve küresel çevresel sorunların meydana gelmesiyle yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim ile enerji verimliliği dikkat çekmeye başlamıştır. Mevcut enerji kaynaklarının çevre sorunlarının meydana gelmesinde etken olduğu düşünülürse, üretim esnasında ortaya çıkacak artık ve kirliliğin azaltılması ve önlenmesi için çevresel maliyetlerinde üretim maliyetlerine eklenmesi ve bunun milli gelir hesaplarına yansıtılması genel olarak zorunluluk arz etmektedir. Aynı zamanda fosil enerji kaynaklarının gelecekte tükeneceği dikkate alındığında da enerji politikaları, stratejilerinin ve yönetiminin gelecek perspektifte değişmesi gerektiği düşünülmektedir. Gelecekte üretim ve günlük yaşamda kullanılacak enerji kaynakları daha çevreci ve alternatif enerji kaynakları arzı belirlenirken emisyon salınımının dikkate alınması gerekmektedir. Dünyada karbon salınımının artması ile küresel ısınmanın ve iklim değişikliği gibi sorunların önlenmesi ve sıfır karbon yaklaşımı ile gelecekte doğal dengenin korunması zorunluluğu çevre dostu teknolojileri ve çevreci enerji kullanımını ön plana çıkarmaktadır.

Yapılan projeksiyonlar sonucunda fosil kaynaklı yakıt tüketimi içinde en fazla CO₂ emisyonuna sebep olan girdinin kömür olduğu ikinci sırada petrol geldiği, doğal gazın ortalama olarak kömür ve petrolün yarısı kadar emisyonuna sebep olduğu görülmektedir. Yeni politikalar senaryosunda kömür ve petrol, 2025 ve 2040 yıllarında birbirine çok yakın emisyonuna neden olacağı ve doğal gaz tüketiminin artacağı, cari politikalar senaryosunda ise üç fosil enerji kaynağının emisyon miktarı 2040 yılına kadar artacağı, en yüksek emisyon artışını doğal gazın sebep olacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefine göre ise kömür ve petrol kullanımının yarı yarıya azalacağı, doğal gazda emisyon miktarı ise 2040 yılında 2017 yılındaki düzeyine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Cari politikalar senaryosu, iktisadi büyüme ile enerji kaynaklı CO₂ emisyonu arasında kuvvetli bir ilişki

olduğunu ortaya koymakta, 2040 yılında birincil enerji talebinde fosil yakıtların payının %60'a azalacağı tahmin edilirken emisyon trendleri iktisadi büyüme ile birlikte hareketi sözkonusu olacaktır.

Günümüzde ülkeler, gelir grupları açısından ortalama 1.593 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketiminin gerçekleştirildiği, bunun satın alma gücü paritesine göre ortalama 143\$ düzeyine denk geldiği, Yüksek gelir grubu ise ortalama 4.591 kg kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketimini gerçekleştirdiği, satın alma gücü paritesine göre ortalama 123 \$ harcadığı görülmektedir. Yüksek gelir grubu haricindeki tüm alt gelir gruplarında satın alma gücü paritesine göre enerji daha pahalı düzeydedir. Öte yandan dünyada enerji tüketimi coğrafi dağılımı açısından dengesiz durumdadır. Kuzey yarımküredeki ülkeler enerjiyi yoğun olarak kullanmakta, Kuzey Amerika'nın kişi başına petrole eşdeğer enerji tüketimi ile dünyada ilk sırada yer aldığı, onu Avrupa ve Orta Asya Bölgesinin takip ettiği görülmektedir. Diğer bölgelerde ise enerji tüketimi düşük düzeydedir. Son 30 yıl içerisinde Brezilya ve Suudi Arabistan hariç diğer ekonomilerin enerji yoğunluğu ortalama olarak azalmaktadır. Her ne kadar fosil enerji kaynaklarının yoğunluğu azaltılmak istense de yenilenebilir enerji üretimi artış oranından daha yüksek bir artışa sahiptir. Ülkeler yenilenebilir enerji yatırımı ve üretimine yönelse de hala genel enerji üretimi içinde payı hala düşük düzeydedir.

Dünya ekonomisinde zaman içerisinde sürdürülebilir yeşil bir çevre ve kısıtları kapsamında iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi önemli olacaktır. 2040' lı yılların sonunda Avrupa Birliği' nde, tamamen yeşil şehir uygulamasına başlanacağı ve uygulamanın zamanla tüm dünyaya yayılacağı öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ana hedeflerden biri ise çevresel sürdürülebilirliği sağlamak olacaktır. Dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de gelecekte teknoloji ve üretimin yapısı doğaya sıfır zararlar ve ekosistemle uyumlu bir biçimde olması beklenmektedir. Bu şekildeki uygulanacak standartlar, bu sürece hazır olanlar için bir rekabet avantajı sağlayacaktır. fakat bu rekabet avantajı süreklilik göstermeyeceğinden ekonomiler arasındaki gelişme farklılıkları zaman içinde kapanacağı öngörülmektedir. Yenilik teknolojilerinin temel özelliklerinden biri düşük enerji kullanımı ile istenilen sonuçlara ulaşılmasıdır. Bu süreç içerisinde alternatif enerji üretiminin az veya sıfır karbon emisyonu ile gerçekleşmesi maliyet unsuru olarak fiyata yansıtacak ve karbon emisyonunu önlemek için karbon vergisi uygulanabilecektir. Hatta istenilen emisyon kısıtlarını sağlayamayan ekonomilerin piyasada ek maliyetler ile karşılaşması muhtemel olacaktır.

Kaynakça

- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu: Asya Çağında Küresel Ekonomi*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Höök, M. and Tang X. (2013), “Depletion of Fossil Fuels and Anthropogenic Climate Change—A Review”, *Energy Policy*, 52, 797-809.
- İnan, İ., Akbulut İ. ve Aslan E. (2018). “Enerji Sorununun Çözümünde Yenilenemez ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120(237), 11-40.
- İnançlı, S. (2020). *Ulusal ve Uluslararası Boyutta Çevre Ekonomisi*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Enerji Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Krämer, J. (2020). <https://www.fs-unep-centre.org/global-trends-in-renewable-energy-invest-ment-2020/>
- Özmen, A. (2014). “Notes to the Concept of Decentralization”, *European Scientific Journal*, 10(10), 415-424.
- REN21 (2020). *Renewables 2020 Global Status Report*.
- Sahu, S. K. ve Narayanan K. (2009). “Determinants of Energy Intensity: A Preliminary Investigation of Indian Manufacturing”, *MPRA Paper No 16606*.
- Salvatore, D. (2013). *International Economics*, Wiley, New Jersey.
- Seydioğulları, H. S. (2013). “Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji”, *Planlama*, 23(1), 19-25.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Shell (2018). *Shell Scenarios Sky Meeting The Goals of The Paris Agreement*.
- Siddi, M. (2020). *The European Green Deal: Assessing Its Current State and Future Implementation*, Finnish Institute of International Affairs Working Paper 114. Helsinki.
- Stjepanović, Sç Tomić D. and Skare M. (2017). “A New Approach to Measuring Green GDP: A Cross-Country Analysis”, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 4(4), 574-590.
- UN (1987). *Our Common Future*.
- UNDP (2016). *From the MDGs to Sustainable Development for All Lessons from 15 Years of Practice*.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- WHO (2015). *Health in 2015: From MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals*.
- Wu, J. ve Wu T. (2010). “Green GDP”, *Berkshire Encyclopedia of Sustainability*, Vol. II – The Business of Sustainability. Berkshire Publishing, Great Barrington.
- Zou, C., Zhao Q., Zhang G. ve Xiong B. (2016). “Energy Revolution: From a Fossil Energy Era to A New Energy Era”, *Natural Gas Industry B*, 3(1), 1-11.
- BP (2020). *BP Energy Outlook 2020* : <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook.html>.
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Type/TABLE/preview/> on

<https://data.worldbank.org/indicator/EG.EGY.PRIM.PP.KD?view=chart>
<https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2019&start=1971>
<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook.html>
<https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>
<https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri>
IEA (2020). World Energy Investment 2020.
IEA (2018), World Energy Outlook 2018.

Abdullah KARAKAYA

Prof. Dr., Karabuk University Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Management Information Systems
Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim
Bilişim Sistemleri Bölümü
akarakaya@karabuk.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-3214-6771

Nuray DORUKBAŞI

Lecturer, Karabuk University Vocational School of Health Services
Öğretim Görevlisi, Karabük Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu
nuraydorukbasi@karabuk.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-2973-955X

Cihan KARA

PhD Student Karabuk University Graduate Education Institute
Öğrenci, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora
Programı,
ozgurday@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8230-810X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received :26.10.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 255-273

Örgütsel Erdemlilik Algısı: Karabük Üniversitesi Örneği
(Organizational Virtuousness Perception In Karabuk University Employees)

Atıf/Cite as: Karakaya, A. , Dorukbaşı, N. & Kara, C. (2021). Örgütsel Erdemlilik Algısı: Karabük Üniversitesi Örneği. Econder International Academic Journal,5 (2),255-273. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econder/issue/67465/800682>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGINGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Örgütsel Erdemlilik Algısı: Karabük Üniversitesi Örneği

Öz

Örgütsel erdemlilik, yöneticilerin ve çalışanların örgüt içerisinde erdemli davranışlar göstermeleridir. Örgütsel erdemlilik, insan odaklı bir yönetsel yaklaşım olup örgütsel başarı ile yakından ilgilidir. Bu çalışma, yoğun rekabet ortamında başarılı olmayı amaçlayan Karabük Üniversitesinde, çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen veriler sayı ve yüzde analizleri, T-Testi, Mann-Whitney-U Testi ve Kuruskall- Wallis Testi ile analiz edilmiştir.

Sonuçlar; katılımcıların orta düzeyde örgütsel erdemlilik algısına sahip olduklarını, erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre erdemlilik algı düzeylerinin daha yüksek olduğunu, cinsiyet dışında kalan demografik özelliklerle, örgütsel erdemlilik algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir. Örgütsel başarıyı artırmak amacıyla, çalışanların, erdemlilik düzeylerinin geliştirilmesinde; kendi çabalarının yanı sıra, aileleri, toplum ve yöneticiler tarafından da desteklenmeleri yararlı olabilir. Bu araştırma kapsamında olmayan erdemlilik konusunun çeşitli boyutları yapılacak yeni araştırmalarla incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Örgütsel, Erdemlilik, Örgütsel Erdemlilik, Karabük Üniversitesi

Organizational Virtuousness Perception in Karabuk University Employees

Abstract

Organizational virtue is virtuous behavior of managers and employees within the organization. Organizational virtue is a people-oriented managerial approach and is closely related to organizational success. This study aims to determine the perceptions of organizational virtue of the employees at Karabük University, which aims to be successful in an intense competitive environment. For this purpose, the data obtained by face-to-face questionnaire were analyzed by number and percentage analyzes, T-Test, Mann-Whitney-U Test and Kuruskall-Wallis Test.

Results; shows that the participants have a moderate level of organizational virtue perception, male participants have higher levels of perception of virtue than female participants, and there is no significant difference between demographic characteristics outside of gender and organizational virtue perception levels. In order to increase organizational success, in improving the virtue levels of the employees; In addition to their own efforts, it may be beneficial for them to be supported by their families, society and administrators. Various dimensions of virtue not covered by this research can be examined with new research

Keywords: Organization, Organizational, Virtuousness, Organizational Virtuousness, Karabuk University

Econder |

ECONDER
International Academic Journal

ISSN: 2602-3806

Giriş

Örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, amaçlarına ulaşabilmeleri ve verimliliklerini artırabilmeleri için çalışanların örgütle bütünleşmeleri, örgüt için özveride bulunmaları şarttır. Çalışanların örgütsel amaç ve hedef doğrultusunda hareket etmesi örgütsel bağlılığı artıracak ve örgüt kültürünün güçlenmesini sağlayacaktır. Örgüt kültürü, örgütün oluşmasında, gelişmesinde ve devamlılığında temel unsurlar olan varsayımlar, değerler, normlar ve adetlerdir. Bu unsurlar sayesinde çalışanlar, kendileri ve kurumları için hedeflerini, yapmaları ya da yapmamaları gerekenleri öğrenirler. Ayrıca bireylerin öğrenmiş oldukları bu örgütsel unsurlar örgütün hedefleri, politikaları ve uygulayacakları stratejiler için de bir yol haritasıdır. Bu kapsamda, örgütlerin başarısı, verimliliği ve sürekliliği örgütsel unsurların oluşturulmasına ve bu unsurlara uyuma bağlıdır. Ayrıca bu unsurların yanında dürüstlük, nezaket, alçakgönüllülük, paylaşımcı, iyimserlik ve bağışlayıcı gibi unsurları da içermektedir. Tüm bu unsurların bir arada bulunması da örgütün erdem boyutunu oluşturmaktadır.

Erdem, bireyin ahlaki iyiliği ve insan onuruna yakışacak şekilde iyiliğe yönelme davranışıdır. Erdemli bir birey iyiliği sever, bilinçli davranır, merhamet sahibi, yardımsever ve paylaşımcıdır, adil ve dürüştür, insani değerlere saygı gösterir ve bu davranışlar doğrultusunda hayatını devam ettirir (Kahveci, Bayram & Kotbaş, 2019). Erdemlilik, bireyin kendisi ile ilgili kazanımlar olup içinde bulunduğu toplum ve örgütün değerlerinin belirlenmesinde ve örgütün gelişiminde de önemli bir olgudur (Narcıkara, 2017).

Örgütsel erdemlilik algısına sahip örgütler, verimli, başarılı, yeniliğe açık, iletişimi kuvvetli örgütlerdir. Bireysel boyutta gösterilen erdemlilik bireyin bulunduğu örgütte de erdemli hale getirerek örgüt kültürünün ve örgütsel bağlılığın iyileşmesi ve gelişmesi yönünde olumlu katkı sağlamakta değer kazandırmaktadır. Ayrıca örgütlerdeki erdemlilik algısının yüksek olması çalışanların ahlaki yapılarının kuvvetlenmesini, oto-kontrolün sağlanmasını, iyi ve kötünün ayırt edilmesini sağlayarak örgütlerin huzurlu ve yaşanılır olmasına anlamlı katkı sağlamaktadır (Narcıkara, 2017).

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Örgüt

Örgüt, insanların belli ortak amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelerek oluşturmuş oldukları ya da birlikte sistemli bir şekilde iş birliği yaparak çalıştıkları gruplardır. Politik, ticari, gelir elde etmek, kamu hizmetlerine yardım etmek ve özel amaçlara ulaşmak için örgütler kurulmaktadır (Ülgen & Mirze,2013).

Örgütler hayatı kolaylaştıran, ulaşmak istedikleri hedeflere insanlar aracılığı ile ulaşmayı sağlayan araçlardır. Örgütte bir araya gelmiş olan insan grupları bir yönetim sistemi içerisinde bir araya gelerek hareket etmektedirler. Çalışanların bilgileri,

becerileri ve yetenekleri örgütün etkinliği, başarısı ve amaçlarına ulaşması için önemli olduğu kadar çalışanların davranışları, birbirleriyle ilişkileri, oluşan sorunlar karşısında çözümler üretip karar vermeleri, birbirlerini anlamaları ve göstermiş oldukları davranışlar da önemlidir (Timuroğlu & Alioğulları, 2019).

1.2. Erdemlilik

Türk Dili Kurumu tarafından erdem “Ahlakın övdüğü iyi olma ve alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. nitelikler, fazilet”, erdemlilik ise “erdemli olma, faziletlilik” olarak tanımlanmıştır. Erdem, insanın ahlaki bakımdan her zaman ve sürekli bir şekilde iyi eylemlerde bulunma eğilimine sahip olmasıdır. Erdemlilik ise, bireyin ahlaki değerler bakımından iyi bir kişiliğe sahip olması, insan onuruna yakışacak davranışlarda bulunmasıdır.

Sokrates’e göre, “erdem bilgidir, erdemsizlik, bilgisizliktir” yani erdem doğuştan kazanılmaz, sonradan öğrenilebilir. Aklını kullanan her insan erdemli davranışlar gösterebilir, akıl ve bilinç sahibi insanında amacı erdemli olmaktır. (Odabaş, 2019). Erdemlilik, bireylerin en iyi olmayı arzulamaları, duygu, arzu, istek ve davranışlarında aşırıya gitmekten alıkoyan ve iyilik ortaya çıkaran bireyi yüceltici davranışlardır (Cameron, Dutton and Quinn, 2003)

Bireyin olumlu davranışlar göstermesine, olumsuz davranışlardan kaçınmasına sebep olan erdemlilik bireyin örgüt içerisindeki performansını, verimini ve motivasyonunu artıracak, kişinin kendisini gerçekleştirmesine sebep olacaktır. Bireysel düzeyde gösterilen erdemli davranışlar, örgütsel düzey de gösterilen davranışları da olumlu etkileyerek örgütsel iyilik ve refahı desteklemektedir.

1.3. Örgütsel Erdemlilik

Örgütsel erdemlilik, örgütlerin iyiliğini, fizyolojik ve sosyal gelişmişliğini, ahlaki seviyesini, dürüstlük, saygı, hoşgörü, nezaket, merhamet, sabır, saygı, sevgi gibi değerlere sahip olmayı ifade etmektedir (Kahveci vd., 2019). Örgütsel erdemlilik, bireyin örgüt içerisinde erdemli davranışlar göstermesi ve yaygınlaştırmaya çalışmasıdır. Örgüt kültürün parçası olan örgütsel erdemlilik örgütün ahlaki amaçlarına hizmet eden bir faktördür.

Cameron ve arkadaşları tarafından yapılan boyutlandırma da örgütsel erdemlilik beş boyuttan oluşmaktadır. *Bağışlayıcılık* (hataların affedilebileceği, fırsat olarak değerlendirilmesi), *dürüstlük* (doğru olmayı), *iyimserlik* (her durumda iyilik yapmayı), *merhamet* (merhametli davranışları) ve *güven* (örgüte karşılaşılan itimat ve güven) olmak üzere beş boyuttan oluşur. Boyutta yer alan ifadeler yüksek seviye de ise örgüt için olumlu sapma ifadesi kullanılır (Erkmen & Esen., 2012).

Örgütsel erdemliliği temsil eden pozitif değer ve duygular, örgütlerde kar elde etmek dışında, insani değer ve duyguların gerekliliği olan, manevi davranış ve duygulara

odaklanmıştır (Akyüz & Alici, 2019). Kar amaçlı olsun ya da olmasın tüm örgütlerin erdemli olması gerekmektedir. Erdemlilikleri yüksek olan örgütler yenilikçi, verimli ve olumsuzluklarla başa çıkabilen başarılı örgütlerdir. Sadece çalışanların erdemli olması değil yöneticilerin de erdemli olması gerekir. Yeni projeler, yeni fikirler geliştirebilmeleri, çalışanları desteklemeleri, motive edebilmeleri ve kurumsal başarım için önemlidir.

2. Karabük Üniversitesine Yönelik Araştırma

2.1. Araştırmanın Tanıtılması

Bu çalışma Nisan 2019 döneminde Karabük Üniversitesi Safranbolu Yerleşkesinde yer alan Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Turizm Fakültesi, İletişim Fakültesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve Safranbolu Meslek Yüksekokulunda görev yapan akademik ve idari personele yönelik yapılmıştır. Araştırmanın amacı çalışanların örgütsel erdemlilik algısını belirlemeye yöneliktir.

Örgütlerin başarısı, verimliliği ve sürekliliği için çalışanların örgütsel amaç ve hedef doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri, verimli olmaları ve olumsuzluklarla başa çıkabilmeleri için örgütsel erdemlilik algısının yüksek olması gerekir. Örgütsel erdemliliğe sahip olan örgütler yüksek performansa sahip, yenilikçi, verimli ve başarılı örgütlerdir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Araştırmada ele alınan örgütsel erdemlilik alt boyutları “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık”, “İyimserlik” ve “Güven ve Nezaket” olmak üzere üç alt boyutta ele alınmış ve bunlarla ilgili olarak 15 (onbeş) hipotez çifti oluşturulmuştur. Her bir boyuta ilişkin ilgili hipotez çiftlerinde birer örnek aşağıda sunulmuştur.

H₁₀: Bu kurum, itibarlı ve erdemli olarak tanımlanmaz.

H₁₁: Bu kurum, itibarlı ve erdemli olarak tanımlanır.

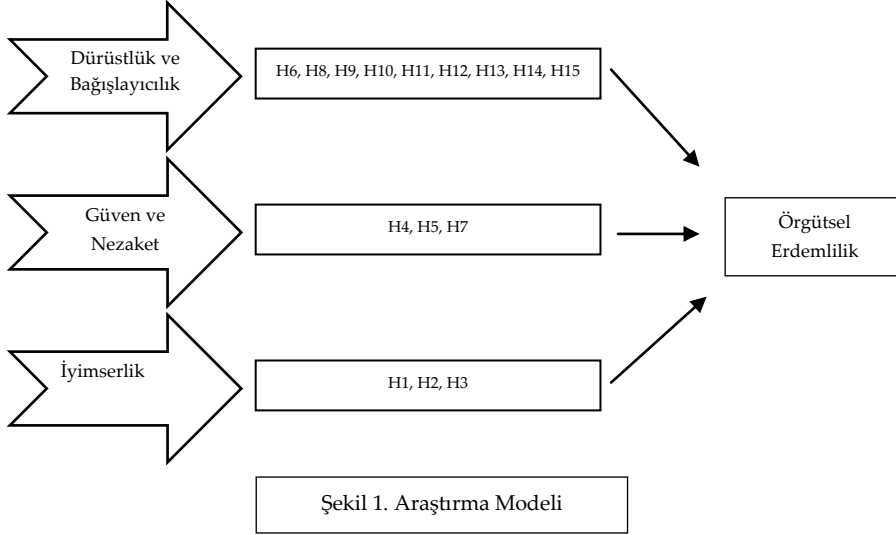
H₂₀ : Bu kurumda nezaket kurallarına yaygın olarak uyulmaz.

H₂₁: Bu kurumda nezaket kurallarına yaygın olarak uyulur.

H₃₀: Bu kurumdaki çalışanlar, zorluklarla karşılaşılarda başarılı olacakları konusunda iyimser değillerdir.

H₃₁: Bu kurumdaki çalışanlar, zorluklarla karşılaşılarda başarılı olacakları konusunda iyimserdirler.

Bu çerçevede oluşturulmuş olan araştırma modeli Şekil 1’de verilmiştir.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi Safranbolu Yerleşkesinde görev yapan 171 akademik ve idari personel oluşturmuştur. %95 güven aralığında temsil eden örneklem ise 118’dir. Araştırma kapsamında 120 kişi ile görüşme yapılmıştır.

2.4. Veri Toplama ve Analiz Aracı

Araştırma verileri yüz yüze anket yöntemi ile toplanmış olup kullanılan anket formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine yönelik ifadeler ve ikinci bölümde ise Örgütsel Erdemlilik Ölçeği (Organizational Virtuousness Scale) ifadeleri yer almıştır. İkinci bölümde yer alan Örgütsel Erdemlilik Ölçeği (Organizational Virtuousness Scale) “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık”, “İyimserlik”, “Güven ve Nezaket” olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında veriler SPSS (Statistic Program for Social Science) programı kullanılarak; sayı ve yüzde analizleri, T-Testi, Mann-Whitney-U Testi ve Kuruskall-Wallis Testi uygulanarak analiz edilmiştir.

Örgütsel Erdemlilik Ölçeği: Cameron ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe’ye uyarlama çalışması da Erkmek ve Esen (2012) tarafından gerçekleştirilmiş olan bir ölçektir. Ölçeğin özgün hali “İyimserlik”, “Güven”, “Merhamet”, “Dürüstlük” ve “Bağışlayıcılık” olmak üzere beş alt boyut ve 15 (onbeş) ifadeden oluşmaktayken, uyarlama çalışması yapılmış olup bazı faktörleri birleştirilerek “Dürüstlük ve

Bağışlayıcılık, *Güven ve Nezaket*, *İyimserlik* olmak üzere toplam üç alt boyuta indirgenmiştir. Alt boyut sayısı değişen ölçekte ifade sayısı aynı kalmıştır. Ölçek altılı likert tipi bir ölçek olup, “hiç katılmıyorum”dan “tamamen katılıyorum”a doğru sıralanmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının 0,944 olduğu, alt boyutlarda ise 0,819-0,927 arasında değiştiği görülmektedir.

BULGULAR

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Demografik özellikler (n=120)

Özellikler	Dağılım	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	45	38
	Erkek	75	62
Yaş	≤ 35 yaş	50	42
	36 ≤ yaş ≤ 45	45	38
	≥ 46 yaş	25	20
Medeni Durum	Evli	89	74
	Bekâr	31	26
Eğitim Düzeyi	Lise ve altı	5	4
	Üniversite	31	26
	Lisansüstü	84	70
İstihdam Şekli	Akademik	88	73
	İdari	32	27
Hizmet Yılı	≤ 10 yıl	64	53
	11 ≤ yıl ≤ 20	32	27
	≥ 21 yıl	24	20

Tablo 2’de araştırmaya katılanların % 62’sinin erkek, % 42’sinin 35 yaş ve altında, % 74’ünün evli, % 70’inin lisansüstü eğitime sahip olduğu, % 73’ünün akademik personel ve % 53’ünün de hizmet yılının 10 yıl ve altında üzeri olduğu görülmektedir.

Çalışma ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Ölçeğin Güvenirlik Çalışmalarına İlişkin Bulgular

Boyutlar	Cronbach Alpha (α)
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	,943
İyimserlik	,902
Güven ve Nezaket	,775
Örgütsel Erdemlilik	,957

Örgütsel erdemlilik ölçeğinin Cronbach Alpha (α) değeri ,957 olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte alt boyut Cronbach Alpha (α) değerleri “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık”

alt boyutunda ,943; “İyimserlik” alt boyutunda ,902, ve “Güven ve Nezaket” alt boyutunda ,775'tir. Bu bulgular, söz konusu iç tutarlık değerleri ile yeterli düzeydedir.

Katılımcıların Örgütsel Erdemlilik Algısına ilişkin bulgular Tabla 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Örgütsel Erdemlilik Algısına ilişkin bulgular

Boyutlar	İfadeler	Ortalama	p	Sonuç
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	6. Çalışanlar, bu kurumda gösterilen liderlik davranışına güven duyarlar.	3,40000	,000	p<0,001***
	8. Bu kurum, çalışanların isteklerine ve haklarına saygı gösteren bir kurum olarak tanınmaktadır.	3,43333	,000	p<0,001***
	9. Bu kurumda çalışanlara ilgi gösterildiğine ve saygı duyulduğuna dair hikayeler anlatılır.	2,89167	,000	p<0,001***
	10. Bu kurumda yüksek seviyede dürüstlük hakimdir.	3,23333	,000	p<0,001***
	11. Bu kurum, erdemli ve itibarlı olarak tanımlanır.	3,76667	,000	p<0,001***
	12. Dürüstlük ve güvenilirlik, bu kurumun ayrıcalıklı özelliklerindedir.	3,46667	,000	p<0,001***
	13. Bu kurumda hatalardan ders alınır; hatalar, kısa sürede telafi edilir.	3,41667	,000	p<0,001***
	14. Bu kurum, hoşgörülü ve bağışlayıcı bir kurumdur.	3,79167	,000	p<0,001***
	15. Bu kurum yüksek performans standartlarına sahip olmasına rağmen, düzeleceğine inandığı takdirde hataları göz ardı edebilir.	3,49167	,000	p<0,001***
Güven ve Nezaket	4. Bu kurumda çalışanlar, diğer çalışanlara güvenirlirler.	3,33333	,000	p<0,001***
	5. Bu kurumdaki çalışanlar, saygı ve nezaket kuralları çerçevesinde hareket etmektedirler.	3,99167	,000	p<0,001***
	7. Bu kurumda nezaket kurallarına yaygın olarak uyulur.	3,90000	,000	p<0,001***
İyimserlik	1. Bu kurumdaki çalışanlar, zorluklarla karşılaşılarda başarılı olacakları konusunda iyimserdirler	3,31667	,000	p<0,001***
	2. Bu kurumdaki çalışanlar, iyi olmanın yanında iyi işler yapmaya kendilerini adanmışlardır.	3,45000	,000	p<0,001***
	3. Bu kurumdaki çalışanlar kendi hedefleri ile yaptıkları işi ilişkilendirirler.	3,46667	,000	p<0,001***

p<0,001*** İleri Düzeyde Anlamlı, p<0,01** Çok Anlamlı, p<0,05* Anlamlı, p>0,05^{ns} Anlamsız

Tablo 4' te görüldüğü üzere ölçekteki tüm ifadelerin çok yüksek düzeyde anlamlı olduğu (p<0,001) görülmektedir. Çalışanların örgütsel erdemliliğin alt boyutlarına ilişkin ifadelerle katılma düzeyleri incelendiğinde ortalaması en yüksek olan maddeler “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık” alt boyutunda “Bu kurum, erdemli ve itibarlı olarak tanımlanır” ifadesi; “Güven ve Nezaket” alt boyutunda “Bu kurumdaki çalışanlar

nezaket ve saygı kuralları çerçevesinde hareket eder” ifadesi; “İyimserlik” alt boyutunda da “Bu kurumdaki çalışanlar kendi hedefleri ile yaptıkları işi ilişkilendirirler” ifadeleridir.

Cinsiyet değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Cinsiyet değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Mann-Whitney U Testi

Boyutlar	Cinsiyet	\bar{x}	SS	U	Z	P
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	Kadın	3,0617	1,32034	1223,000	-2,520	,012 *
	Erkek	3,6548	1,09775			
İyimserlik	Kadın	3,2296	1,12102	1444,500	-1,327	,185
	Erkek	3,5200	,94319			
Güven ve Nezaket	Kadın	3,3778	1,29607	1225,500	-2,517	,012 *
	Erkek	3,9600	1,08907			
Örgütsel Erdemlilik	Kadın	3,1585	1,19792	1214,500	-2,565	,010 *
	Erkek	3,6889	,98970			

$p < 0,001^{***}$ İleri Düzeyde Anlamlı, $p < 0,01^{**}$ Çok Anlamlı, $p < 0,05^*$ Anlamlı, $p > 0,05^{ns}$ Anlamsız

Tablo 5’ te görüldüğü üzere cinsiyet değişkeni bakımından katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamalarının ölçeğin toplamı, “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık” ile “Güven ve Nezaket” boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterirken ($p < 0,05$), “İyimserlik” boyutunda anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Anlamlı farklılıklar incelendiğinde örgütsel erdemlilik algılarının ölçeğin toplamı ile “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık” ve “Güven ve Nezaket” boyutlarında erkeklerin kadın katılımcılardan daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların kadın katılımcılardan daha fazla erdemli davranışlar gösterme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Yaş değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Yaş değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Kruskal- Wallis Testi

Boyutlar	Yaş	\bar{x}	SS	X ²	Df	p
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	≤35 Yaş	3,4667	1,21840	2,218	2	,330
	36≤Yaş≤45	3,2642	1,19184			
	≥46 Yaş	3,6667	1,25544			
İyimserlik	≤35 Yaş	3,3267	1,01125	4,088	2	,129
	36≤Yaş≤45	3,2889	,97856			
	≥46 Yaş	3,8000	1,04969			
Güven ve Nezaket	≤35 Yaş	3,5933	1,20334	5,816	2	,055
	36≤Yaş≤45	3,6815	1,13252			
	≥46 Yaş	4,1467	1,26594			
Örgütsel Erdemlilik	≤35 Yaş	3,4640	1,11701	3,028	2	,220
	36≤Yaş≤45	3,3526	1,06530			
	≥46 Yaş	3,7893	1,10566			

p<0,001*** İleri Düzeyde Anlamlı, p<0,01** Çok Anlamlı, p<0,05* Anlamlı, p>0,05^{ns} Anlamsız

Tablo 6’da görüldüğü üzere katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamasının yaş değişkeni bakımından ölçeğin toplamı ve alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05). Ortalamalar incelendiğinde ölçeğin toplamı ile alt boyutlarında 46 yaş ve üzeri katılımcıların diğer yaş gruplarından yüksek düzeydedir. Yaşın artmasıyla beraber kişilerde güven ve nezaketin arttığını söyleyebiliriz.

Medeni durum değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Medeni durum değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Mann-Whitney U Testi

Boyutlar	Medeni Durum	\bar{x}	SS	U	Z	P
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	Evli	3,4856	1,21501	1730,500	-,870	,384
	Bekar	3,2796	1,22319			
İyimserlik	Evli	3,4007	1,01152	1873,500	-,012	,990
	Bekar	3,4409	1,05545			
Güven ve Nezaket	Evli	3,7378	1,22420	1857,000	-,111	,911
	Bekar	3,7527	1,14493			
Örgütsel Erdemlilik	Evli	3,5191	1,09616	1789,500	-,516	,606
	Bekar	3,4065	1,11811			

$p < 0,001^{***}$ İleri Düzeyde Anlamlı, $p < 0,01^{**}$ Çok Anlamlı, $p < 0,05^*$ Anlamlı, $p > 0,05^{ns}$ Anlamsız

Tablo 7’de görüldüğü üzere katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamasının medeni durum bakımından ölçeğin toplamı ve alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde ölçeğin toplamı ile “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık” boyutunda evli bireylerin, “Güven ve Nezaket” ve “İyimserlik” boyutunda bekar bireyler de yüksek düzeydedir.

Eğitim değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Eğitim düzeyi değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Kruskal- Wallis Testi

Boyutlar	Eğitim Düzeyi	\bar{x}	SS	χ^2	df	p
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	Lise ve altı	2,7778	1,31468	1,623	2	,444
	Üniversite	3,4158	1,22725			
	Lisansüstü	3,4775	1,20916			
Güven ve Nezaket	Lise ve altı	3,7333	1,55278	0,025	2	,988
	Üniversite	3,7742	1,20304			
	Lisansüstü	3,7302	1,19288			
İyimserlik	Lise ve altı	3,5333	1,30384	0,132	2	,936
	Üniversite	3,4194	1,20790			
	Lisansüstü	3,4008	,93680			
Örgütsel Erdemlilik	Lise ve altı	3,1200	1,24043	0,894	2	,639
	Üniversite	3,4882	1,12129			
	Lisansüstü	3,5127	1,09177			

$p < 0,001^{***}$ İleri Düzeyde Anlamlı, $p < 0,01^{**}$ Çok Anlamlı, $p < 0,05^*$ Anlamlı, $p > 0,05^{ns}$ Anlamsız

Tablo 8’de görüldüğü üzere katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamasının eğitim düzeyi bakımından ölçeğin toplamı ile alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($p > 0,05$).

Unvan değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Unvan değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Mann-Whitney U Testi

Boyutlar	Konum	\bar{x}	SS	U	Z	P
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	Akademik	3,4856	1,21501	1730,500	-,870	,384
	İdari	3,2796	1,22319			
İyimserlik	Akademik	3,4007	1,01152	1873,500	-,012	,990
	İdari	3,4409	1,05545			
Güven ve Nezaket	Akademik	3,7378	1,22420	1857,000	-,111	,911
	İdari	3,7527	1,14493			
Örgütsel Erdemlilik	Akademik	3,5191	1,09616	1789,500	-,516	,606
	İdari	3,4065	1,11811			

$p < 0,001^{***}$ İleri Düzeyde Anlamlı, $p < 0,01^{**}$ Çok Anlamlı, $p < 0,05^*$ Anlamlı, $p > 0,05^{ns}$ Anlamsız

Tablo 9'da görüldüğü üzere katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamasının unvanları bakımından ölçeğin toplamı ve alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde ölçeğin toplamı ile "Dürüstlük ve Bağışlayıcılık" boyutunda akademik personelin, "Güven ve Nezaket" ve İyimserlik" boyutunda idari personelin ortalamasının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Çalışma yılı değişkeni açısından Örgütsel Erdemlilik Algılarına ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Çalışma yılı değişkeni açısından çalışanların Örgütsel Erdemlilik Algılarına İlişkin Kruskal- Wallis Testi

Boyutlar	Çalışma yılı	\bar{x}	SS	χ^2	df	p
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	≤ 10 yıl	3,5069	1,22532	,691	2	,708
	$11 \leq \text{yıl} \leq 20$	3,3264	1,19934			
	≥ 21 yıl	3,3750	1,24757			
Güven ve Nezaket	≤ 10 yıl	3,7396	1,23510	2,391	2	,303
	$11 \leq \text{yıl} \leq 20$	3,5729	1,16777			
	≥ 21 yıl	3,9722	1,15435			
İyimserlik	≤ 10 yıl	3,3698	1,04251	1,518	2	,468
	$11 \leq \text{yıl} \leq 20$	3,3750	1,06677			
	≥ 21 yıl	3,5694	,90878			
Örgütsel Erdemlilik	≤ 10 yıl	3,5260	1,13642	,533	2	,766
	$11 \leq \text{yıl} \leq 20$	3,3854	1,07839			
	≥ 21 yıl	3,5333	1,05592			

$p < 0,001^{***}$ İleri Düzeyde Anlamlı, $p < 0,01^{**}$ Çok Anlamlı, $p < 0,05^*$ Anlamlı, $p > 0,05^{ns}$ Anlamsız

Tablo 10’da görüldüğü üzere katılımcıların örgütsel erdemlilik algı ortalamasının çalışma yılı değişkeni bakımından ölçeğin toplamı ile alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

SONUÇ

Çalışmamız çalışanlar da örgütsel erdemlilik algısını belirlemeye yönelik yapılmış olup çalışanların örgütsel erdemlilik algıları ile demografik özellikler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız da elde edilen bulgulara göre, katılımcıların cinsiyet değişkeni bakımından örgütsel erdemlilik algı ortalamalarının toplamı, “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık” ve “Güven ve Nezaket” alt boyutları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterirken “İyimserlik” alt boyutu anlamlı farklılık göstermemektedir. Anlamlı farklılığı incelediğimizde erkeklerin daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha erdemli davranışlar sergileme eğiliminde oldukları ifade edilebilir. Yapılan benzer bir çalışmada da bizim bulgumuzla benzer erkeklerin kadınlara göre erdemli davranışlar gösterdikleri ifade edilmiştir (Kotbaş, 2018).

Çalışanların örgütsel erdemlilik algı ortalamalarının; yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, unvan ve hizmet süresi değişkenleri bakımından ölçeğin toplamı, “Dürüstlük ve Bağışlayıcılık”, “İyimserlik” ile “Güven ve Nezaket” boyutları istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Akyüz ve Alici (2019)’nın çalışmalarında demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim ve medeni durum, çalışma yılı) içerisinde örgütsel erdemlilik algı ortalamalarının katılımcıların çalışma yılı değişkeni bakımından anlamlı farklılık gösterirken bizim çalışmamızda katılımcıların hizmet yılı değişkeni bakımından anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır (Akyüz & Alici, 2019).

Örgütsel erdemliliği yüksek olan kurumlarda çalışanlar kendilerini iyi ifade ederler, karar alma da etkindirler, birbirlerine güven duyarlar, kişilerarası ilişkileri olumlu ve birbirlerine karşı iyimser, saygılı, nezaket kurallarına uyarlar. Bu özellikteki bireylerin çalıştığı kurumlar daha başarılı ve etkindirler. Çalışmamızdaki katılımcıların örgütsel erdemlilik algı düzeylerinin orta düzeyde olduğundan çalışanların çalışma ortamında birbirlerine karşı saygılı, nezaket kurallarına uyan, birbirlerine karşı iyimser oldukları söylenebilir.

Örgütsel erdemlilik algı düzeylerinin artması için çalışanlar yöneticiler tarafından desteklenmeli, yapılan hatalar fırsata çevrilmeli ve çalışanlar güdülenmelidir. Akbolat ve arkadaşları (2017) yapmış oldukları çalışma da örgütün erdemlilik düzeyi arttıkça, yönetici- çalışan etkileşiminin artacağı ve bunun sonucu olarakta örgütteki bireylerin daha fazla sorumluluk alacağı ve özgüveni gelişmiş güçlü çalışanların artacağı, güçlü çalışan sayısı arttıkça da örgütün sunduğu hizmet kalitesinin ve başarısının yükseleceği ifade etmişlerdir (Akbolat, Durmuş & Ünal, 2017).

Doğanay ve Çöp (2019) çalışmalarında örgütsel erdemliliğin örgütler için önemli olduğunu, erdemli davranışlar gösteren çalışanların fazla olduğu örgütlerde dürüstlük, nezaket, iyilik, hoşgörü gibi olumlu davranışların artacağını, rüşvet ve skandal gibi olumsuz davranışların azalacağını, bu örgütlerde kurumsal itibar ve imajın yüksek olacağını ifade etmişlerdir (Doğanay &Çöp, 2019).

Sonuç olarak çalışanların örgütsel erdemlilik algı düzeylerinin orta düzeyde olduğu örgütlerde, çalışanların erdemlilik düzeylerinin geliştirilmesinde çalışanların kendilerinin, ailelerinin, toplum ve yöneticiler tarafından desteklenerek ve katılımları teşvik edilmeleri yararlı olacaktır. Örgütlerde erdem sahibi yani iyimser, dürüst, bağışlayıcı ve güvenilir bireylerin sayısı arttıkça, çalışanların motivasyonu, örgütün başarısı ve sunulan hizmet kalitesi de yükselecektir. Erdemlilik konusunun bu araştırma kapsamında olmayan diğer boyutları yapılacak yeni araştırmalarla incelenebilir.

Kaynakça

- Akbolat, M, Durmuş, A, Ünal, Ö . (2017). Örgütsel Erdemliliğin Personel Güçlendirmeye Etkisi ve Otantik Liderliğin Aracı Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5 (2) , 71-88 . DOI: 10.22139/jobs.322557
- Akyüz, M. & Alici, İ. (2019). Örgütsel Erdemlilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 407-419. DOI: 10.21733/ibad.627989
- Cameron, K.S., Dutton, J.E., and Quinn, R.E. (2003). Organizational virtuousness and performance. *Positive Organizational Scholarship*. (pp. 48-65) San Francisco: Berrett-Koehler.
- Doğanay, A. & Çöp, S. (2019). Lider İletişim Tarzlarının Örgütsel Muhalefete Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Düzenleyici Rolü: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 159-175. DOI: 10.17218/hititsosbil.483041
- Erkmen, T. & Esen, E. (2012). Örgütsel Erdemlilik Ölçeğinin uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması/Adaptation of the Organizational Virtuousness Scale: validity and reliability studies. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 107
- Kahveci, G, Bayram, S. & Kotbaş, S. (2019). Öğretmenlerin Örgütsel Erdemlilik Düzeyleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12 (1), 205-226. DOI: 10.30831/akukeg.428332
- Kotbaş, S. (2018). Örgütsel Erdemlilik İle Örgütsel Sağlık Arasındaki İlişkinin Öğretmen Algılarına Göre İncelenmesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Rize
- Narcıkara, E. (2017). Örgüt Ortamında Artarak Yükselen Olumluluk: Pozitif Örgüt Okulu Bakış Perspektifi. *İş'te Davranış Dergisi*, 2 (1), 20-33. DOI: 10.25203/idd.300393
- Odabaş, U. (2019). "Eudaimonia'nın Sokratik Görünümü: Erdem Bilgidir ve Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 93-102
- Timuroğlu, M. & Alioğulları, E. (2019). Örgütsel Güvenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Erzurum İli Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (1), 243-264 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/43125/413007>
- Ülgen, H. & Mirze, K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayıncılık

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : 78977401-050.05.04-E.11870

14/03/2019

Konu : Kararlar

Sayın Öğr. Gör. Nuray DORUKBAŞI

İlgi : 06/03/2019 tarihli ve 10698 sayılı dilekçe.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 'nda alınan 12/03/2019 tarih ve 2019/05(4,5) sayılı kararı yazı ekinde sunulmuştur.

Gereğini rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Zeki TEKİN

Kurul Başkanı

Ek: doc00460620190313081433 (2 sayfa)

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ 12.03.2019

TOPLANTI NO : 2019/05

Karar 4:

06/03/2019 tarihli ve E.10698 sayılı Öğr.Gör.Nuray DORUKBAŞI 'nın dilekçe ve ekleri görüşüldü.

Karabük Üniversitesi öğretim elemanlarından Öğr.Gör.Nuray DORUKBAŞI 'nın "Çalışanlarda Örgütsel Erdemlilik Algısı " konulu çalışması kapsamında uygulanmak üzere ekte sunulan anket çalışmasının etik kurallara uygunluğu oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Zeki TEKİN

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Ayşe GÜNEŞ

Lecturer, Dumlupınar University, Gediz Vocational School

Öğretim Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, Gediz MYO

ayse.gunes@dpu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0088-8199

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 10.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 29.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 274-290

Atıf/Cite as: Güneş, A. (2021). Bankacılık Dağıtım Kanallarının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 274-290 . DOI: 10.35342/econder.857598

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Bankacılık Dağıtım Kanallarının Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi

Öz

Kayıt dışı ekonomi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi, devletler açısından vergi kaybı anlamına gelmektedir. Bu nedenle de önlenmeye çalışılan bir problem olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi bankacılık sektörü ile sıkı ilişkiler içerisindedir. Bir ekonomik faaliyet ne kadar bankacılık sistemi aracılığı ile yapılırsa, o kadar kayıt altına alınır ve işlemler arkasında izler bırakır. Buna karşılık nakit para ile yapılan işlemlerin takibi neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla ödeme işlemlerinin bankacılık kanalıyla yapılması, kayıt dışı ekonominin önlenmesinde başlıca araçtır. Bu çalışmada bankacılık ürünleri kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla banka kartı, kredi kartı, ATM, POS cihazı, mobil bankacılık, internet bankacılığı kullanımının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka, Bankacılık, Bankacılık Ürünleri, Kayıt Dışı Ekonomi, Ekonomi

English The Effects Of Banking Distribution Channels On The Unregistered Economy

Abstract

The informal economy is one of the most important problems of developing countries. The informal economy means tax loss for states. Therefore, it is seen as a problem that is tried to be prevented. The informal economy has close ties with the banking sector. The more an economic activity is carried out through the banking system, the more it is recorded and leaves behind traces. On the other hand, it is almost impossible to follow up with cash transactions. Therefore, payment transactions through banking are the main means of preventing the informal economy. In this study, it is aimed to determine the effect of the use of banking products on the informal economy. For this purpose, the effects of the use of debit cards, credit cards, ATMs, POS devices, mobile banking, internet banking on the informal economy were examined.

Keywords: Bank, Banking, Banking Products, Informal Economy, Economy,

Giriş

Bankalarda dağıtım kanalları, bankaların pazarlama stratejileri olarak da ifade edilir. Bankaların temel işlevi olan fon toplama ve fon arz etme işlemini ne kadar fazla enstrüman veya farklı ürünlerle karmaşık faaliyetler sürdürüyor görünse de tüm hepsi bu temel işlev etrafında şekil almaktadır. Bu alım ve satım işleminden bir komisyon bedeli alır. İşte buradan hareketle en fazla işlemi yapabilmenin yolunu aramakta ve müşterilere ürünleri satmak için ulaştırma kanallarını oluşturulmaktadır. Bankaların temel ürünü para olduğu için öncelikle güvenliği başta olmak üzere kontrol edilmesi de bir o kadar önem arz etmektedir. Bu önlemler çerçevesinde en geniş yelpazede hizmet sunma çabalarının tamamı dağıtım kanalı olarak ifade edilebilir. Bilgi çağında oluşan değişimle şekillenen teknolojik yenilikler takip edilemez hızla gelişmesini sürdürmektedir. (Güneş; 2014, s.48)

Bilişim alanındaki küresel bazdaki gelişmeler birçok alanda değişikliklere sebep olduğu gibi bankacılık alanında da değişikliklere sebep olmuştur. Teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasına diğer alanlar gibi bankacılığın da ayak uydurması hizmet maliyetlerinde düşüşler yaratacağı gibi, bankaların faaliyetleri gereği oluşturduğu çeşitli ürünleri müşterilerine ulaştırma konusunda da hız sağlayacaktır ve böylece bankanın alanındaki kâr pastasından alacağı payı da artacaktır. Geleneksel olarak şube/şubeler aracılığı ile hizmet veren bankalar ilk olarak ATM ile alternatif dağıtım kanallarından hizmet vermeye başlamıştır (Akın ve Karaboğa, 2011, s.19) .

Bu çalışmada bankacılık dağıtım kanallarının kayıt dışı ekonomiye etkisi dağıtım kanalları özelinde ele alınacaktır.

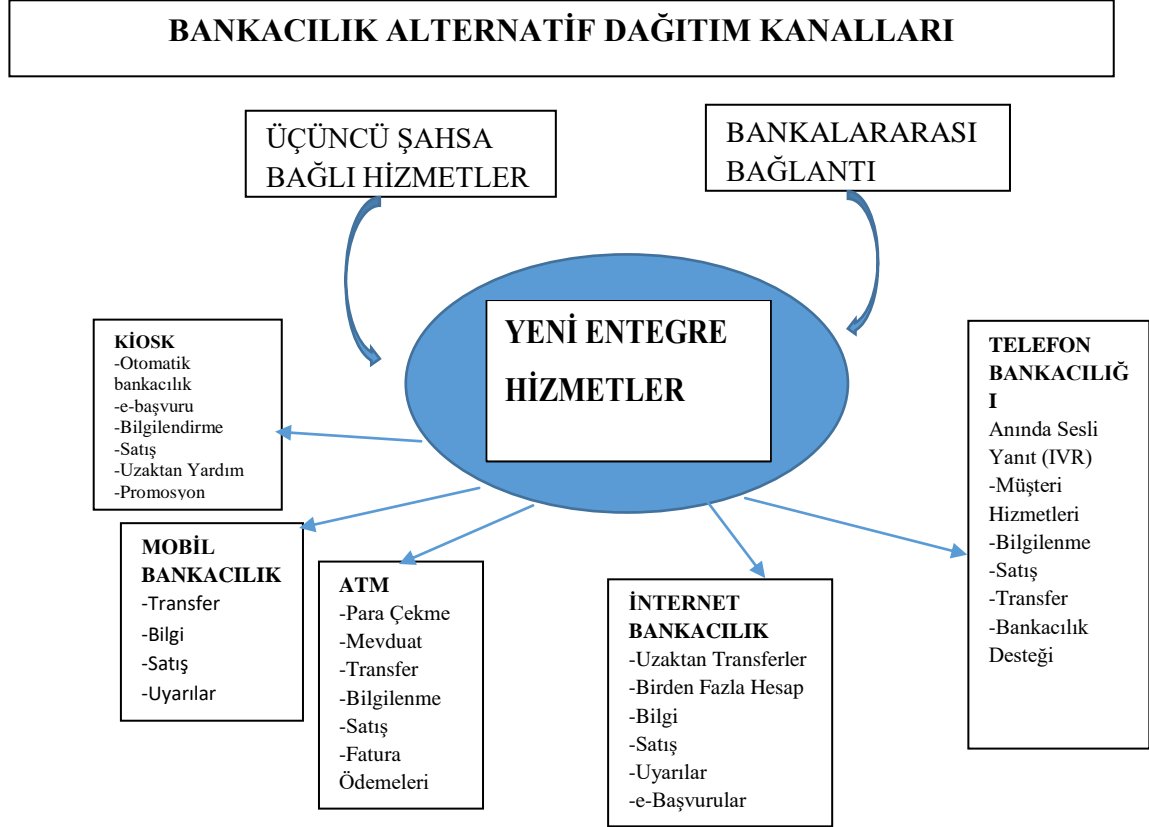
1. BANKACILIKTA ALTERNATİF DAĞITIM KANALLARI

Alternatif dağıtım kanalları bankacılık için elektronik kaynaklar aracılığıyla kurumsal ve bireysel bankacılık hizmetlerini sağlaması anlamına gelmektedir (Scalzi, 2000, s.7). Bu anlam çerçevesinde hizmet sağlayıcılar olarak karşımıza ATM (Automatic teller machine), internet bankacılığı, telefon bankacılığı, mobil şube bankacılığı, EFTPOS (electronic funds transfer at point of sale) ve çağrı merkezleri çıkmaktadır.

Yeniliklerin geliştirilmiş son halini aşağıda 2019 yılına ait Bulgaristan bankalarının kullanıma sunduğu alternatif dağıtım kanallarını görmekteyiz. Burada günümüzde dünya genelinde alternatif dağıtım kanallarının tüm yeniliklerle birlikte

sunulan hizmet ve ürünlerin tamamı ülkemizde yer almamakla birlikte birçoğunun var olduğunu söyleyebiliriz (Bakkal ve Aksüt, 2011, s.4). Burada aşağıdaki Şekil 1’de verilen dağıtım kanalları açıklamaya çalışılmıştır.

Şekil 1: Bankacılık Dağıtım Kanalları

1.1. Atm (Automatic Teller Machine) Otomatik Vezne Makinesi

Açılımı İngilizce ‘Automatic teller machine’ olan ATM, Türkçe’de otomatik vezne makinesi anlamına gelmektedir. Günümüzde bankamatik olarak da bilinirler. İskoç mucit Shepherd Barron tarafından icat edilmiştir. 27 Haziran 1967’de ilk olarak İngiltere/Londra’da bulunan Barclay’s Bank’da kullanılmıştır. ATM’ lerle müşteriyle kurulan yüz yüze iletişimdeki sorunlar önlenmek istenmiştir (Öztürk, 2013, s.63). ATM’ler genellikle şube bankalarının hemen önünde veya yanında, alışveriş merkezlerinde ve müşterilerin sıklıkla ziyaret ettikleri ya da sıklıkla ziyaret edebileceği yerlerde konumlandırılır. Türkiye’de ilk ATM 1982 yılında İş Bankası tarafından Bankamatik adıyla kullanılmıştır (Varıcı, 2015, s.5).

1.2. İnternet Bankacılığı

Teknolojik gelişmelerle birlikte bankalar, potansiyel müşterilerinin dikkatini çekerek hâlihazırdaki müşteri portföyünü genişletmek amacıyla internet bankacılığı hizmeti vermektedirler (Eroğlu, 2012, s.6). Müşteriler internet bankacılığı aracılığıyla bankacılık işlemlerini şubeye gitmeden bireysel olarak yapabilmektedirler. ATM'ler teknolojik gelişmelerden etkilenen bankalar için bir ilktir. ATM'lerden sonra telefon bankacılığı ve günümüzde ise internet bankacılığı ile bu gelişmeler takip edilmektedir (Varıcı, 2015, s.7).

İnternet bankacılığı, alıcının, görevli bir satıcının aracılığı olmaksızın kendine hizmet ettiği satış yöntemi olarak tanımlanan self-Servis'in teknolojiye uyarlanması ile birlikte hizmetlerin bu yöntemle sunulmasına olanak sağlamıştır (Durer, ve diğ. 2009, s.14). Bununla birlikte müşteriler, yoğunlukla şubeler aracılığıyla yapmakta olduğu hesap kontrolü, fatura ödemeleri, hesaplar arası fon transferleri, kredi kart ödemeleri, kredi ve kredi kartı başvuruları, vergi/harç ödemeleri, çeşitli ceza ödemeleri, döviz/altın alım-satımı, otomatik ödeme talimatları gibi işlemlerini istediği anda ve bir şubeden bağımsız istediği her yerde yapabilme imkânına kavuşmuştur (Uzundağ, 2013, s.18).

1.3. Telefon Bankacılığı

Elektronik bankacılık dağıtım kanallarından olan telefon bankacılığı, bankaların müşterine telefon ile bankacılık hizmeti sunmasıdır. Çağrı merkezleri vasıtasıyla hizmet sunulan telefon bankacılığı Türkiye'de ilk olarak T.C. İş Bankası tarafından kullanılmıştır (Bayoğlu, 2010, s.61).

Çağrı merkezlerinin kurulmasından önce sayısal santraller aracılığı ile hizmet verilmeye başlanan telefon bankacılığında amaç müşterinin bankacılık işlemlerini telefon aracılığıyla daha kolay şekilde yapmasıydı. Alternatif bankacılık hizmetleri açısından önemli bir yere sahip olan telefon bankacılığının müşteriler tarafından bazı hizmetlerde kullanılmamasının temel nedeni müşterinin hizmet sonrası eline herhangi bir belge geçmemesidir (Yavuz ve Babuşçu, 2018, s.11). Çağrı merkezi sistemi ile bu dezavantajı avantaja çevirmek isteyen bankalar çağrı merkezlerinin bünyesinde görüşmeleri kayıt altına almaya başlamışlardır ancak bu sistemde de müşteriler çağrı merkezleri tarafından kayıtlanan verilere direkt erişim sağlayamamaktadır (Tolon, 2002, s.12).

1.4. Mobil Şube

Bilişim alanındaki global düzeyde gerçekleşen gelişmeler mobil teknolojilerin gelişiminde de aynı seyrinde devam etmiştir. Bu gelişme ile birlikte internet üzerinden

yapılan çeşitli bankacılık işlemleri için bilgisayar teknolojisinin yanında mobil cihazlar tercih edilmeye başlanmıştır (Usta, 2005, s.2) . Küreselleşme ile birlikte mobil bankacılık kanallarını kullanan müşteriler kullanımı herkese hitap eden, kolay ve kişiselleştirilebilir yapıda düzenlenen mobil bankacılık hizmetlerinden faydalanacaklardır (Bayoğlu, 2010, s.13).

1.5. Eftpos (Electronic Funds Transfer At Point Of Sale)

EFTPOS'un Türkçe'ye satış noktasında elektronik fon transferi olarak çevrilmektedir. Bankaların ticari işletmelere tahsis ettiği banka kartı ve kredi kartı gibi banka ürünleriyle ticari işletmelerin yazar kasalarının aynı anda işlem görerek para tahsilatını yapıldığı cihazlara EFTPOS denilir. Yeni nesil yazar kasa olarak da adlandırılır (Öztürk, 2018, s.28).

Yeni nesil ödeme kaydedici cihazlar, internet bağlantısı aracılığıyla Gelir İdaresi Başkanlığı'na güvenli bir şekilde yapılan işlemlerin verilerini aktarabilen ve Gelir İdaresi Başkanlığı ile direkt iletişim kurabilen bilişim sistemleri tabanlı cihazlardır. Bünyesinde banka POS'u barındıran ve banka POS'u barındırmayan ancak haricen POS cihazlarına bağlantı sağlayabilen olmak üzere iki çeşit yeni nesil ödeme kaydedici cihaz bulunmaktadır. Bünyesinde banka POS'u barındıran yeni nesil ödeme kaydedici cihazlar EFTPOS cihazlarıdır. Bünyesinde banka POS'u barındırmayıp haricen POS cihazları ile bağlantı kuran cihazlar ise Bilgisayarlı/Basit Bağlantılı Yeni Nesil Ödeme Kaydedici cihazlardır (GİB, 2013, s.27).

1.6. Çağrı Merkezleri

Alternatif dağıtım kanallarından çağrı merkezleri müşteriye zaman ve mekândan bağımsız hizmet sunması nedeniyle talebi artan, tercih nedeni olan dağıtım kanallarındandır (Kartal, 2017, s.23). Çağrı merkezleri, banka müşterilerinin kayıp/çalıntı kart bildirim talepleri, telefon bankacılığı aracılığıyla işlem yapma talepleri, banka ve hesap bilgilerine sesli yanıt sistemi üzerinden erişim sağlamak gibi birçok işlevi üstlenmektedir. Bu işlevlere yanıt vermek isteyen bankalar her geçen gün çalışan sayısında artışa gitmektedirler (TBB, 2018, s.105).

Genel olarak müşteri ve banka arasında köprü görevi üstlenen çağrı merkezleri aracılığıyla müşteriye ayrıca ürün satışı da yapılabilmektedir. Ancak 2010-2016 arası sayısal veriler değerlendirildiğinde her geçen gün çağrı merkezlerinden gelen aramalara yanıt oranı düşmektedir. Çağrı merkezlerinden gelen aramalara yanıt oranı 2010 yılında %70 iken 2016 yılında bu oran %55'e gerilemiştir (TBB, 2018, s.106).

2. TÜRKİYE'DE BANKACILIK ÜRÜNLERİNİN KULLANIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ

Gelişmiş ülkelerdeki finans sisteminin yerleşikliği, para hareketlerinin bankalar aracılığı ile yapılmasını sağlamakta ve bu para hareketleri de bankacılık sisteminde izler bırakmaktadır. Bankacılık sistemi içerisinde paranın izlerinin bulunması ise kayıt dışı ekonomi ile mücadelede etkinliği artırır (Frey ve Schneider, 2000, s.51). Buna karşılık finans sisteminin yeterince gelişmediği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise parasal hareketlerin nakde dayalı olması nedeniyle takibi çok zordur. İşlemin nakit ile yapılması nedeniyle işleme dair herhangi bir iz bulmak imkânsız hale gelir (Aslanoğlu, 2008, s. 206).

Parasal faaliyetlerin izlenmesi ile kayıt dışı kazançların ortaya çıkarılması çabaları artmaktadır (Baldemir, Gökalp ve Avcı, 2005, s.32) . Ayrıca bireylerin varlıklarında meydana gelen artışların nedeni ve nasılının izlenmesi ve parasal hareketlerinin takibi ile kayıt dışı faaliyetlerin boyutu azaltılabilir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de parasal hareketlerin her koşulda ve alt limitsiz olarak finans sektöründeki aracı kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmesinin sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirilebilir (Işık ve Acar, 2003, s.21). Banka ve kredi kartlarının kullanımıyla işlemlerin bankacılık sistemi içerisinde yapılması, ekonomik faaliyetin iz bırakmasını sağlayacak ve bu da kayıt dışı ekonomi ile mücadeleyi sağlayacaktır (Aslanoğlu, 2008, s. 206).

Kayıt dışı ekonominin bankacılık sistemi ile sıkı bir ilişkisi söz konusudur. Bir faaliyet ne kadar bankacılık sistemi üzerinden yürürse o kadar kayıt altına girmiş olmaktadır. Buna karşılık ekonomik faaliyet ne kadar nakit para ile yapılırsa, o kadar kayıt dışı riski söz konusudur. Bu durumda kayıt dışı ekonomi ile mücadelede bankacılık ürünlerinin kullanımının yaygınlaştırılması gereklidir.

Son dönemde kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında dikkat çekici bir gelişme Danimarka’da yaşanmıştır. “2030 İtibariyle Nakitsiz Toplum” hedefi kapsamında yasa değişikliği ile ülkedeki market, restoran ve alışveriş mağazalarının, yalnızca kart ya da internet üzerinden ödeme seçenekleri ile faaliyet göstermesi planlanmaktadır (Şahin, 2009, s.21) . Ayrıca ülkede 2017 yılında yürürlüğe giren yasa ile işletmelere 22:00 – 06:00 saatleri arasında nakit kabul etmeme tercihi de sunulmuştur. Bu karar, güvenlik ve ekonominin kayıt altına alınmasının bir adımı olarak kabul edilmekle birlikte hükümetin vatandaşlarını tamamen kontrolü altına alacağı yönünde eleştirilere de uğramaktadır (WEB1, 2019, s.34).

Nakitsiz bir yaşama geçiş yapabilmek için kullanımının yaygınlaştırılması gereken banka ve kredi kartı gibi ürünlerin yanında, kullanımının azaltılması gereken ATM gibi ürünler de söz konusudur. Bu kapsamda bir diğer İskandinav ülkesi olan İsveç’te bulunan 1600 banka şubesinden 900 kadarı nakit depolamayı bırakmış ve

ATM sayılarında da düşüş yaşanmıştır. Dolaşımda olan nakit para İsveç'te 2009 yılında 106 milyar İsveç Kronu iken, 2016'da 60 milyar İsveç Kronu'na inmiştir (WEB2, 2019, s.11).

Nakitsiz bir toplum olma ideali İskandinav ülkeleri için ulaşılabilir bir hedef iken, ülkemiz açısından en azından 2019 itibariyle nakitsiz bir topluma geçiş yapmak kolay gözükmemektedir. Ülkemizdeki ATM sayıları incelendiğinde de ATM sayılarında düşüşün yerine bir artışın olduğu görülmektedir. Yalnızca son 3 yıl içerisinde ATM sayısı 48 binden 52 bine ulaşmış durumdadır. Bununla birlikte POS cihazlarının sayısı ise düşüş eğilimindedir. Son 3 yıl içerisinde POS cihazlarının sayısı yaklaşık 2 milyondan 1,6 milyon seviyesine gerilemiştir. ATM sayılarındaki artış ve POS cihazlarının sayısındaki azalış, ülkemizdeki nakit para kullanımının yaygınlığını göstermesi açısından çarpıcı veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. (WEB2, 2019, s.12).

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bankacılık alternatif dağıtım kanallarının gelişmesi ve kolaylaşma ile birlikte hız kazandığı bir durum olduğu açıkça ifade edilebilmektedir. Fakat bunun yanında bu alternatif işlem hizmetlerinin şeffaflığı ve kayıtlı olan ekonomi sistemine katkı sunduğu savunulmaktadır. Aşağıda, alternatif katılım bankacılığında kullanılan temel kanalların bazı verileri ile birlikte kayıt dışı ekonomi verileri verilmiştir.

Tablo 1: Şube Sayısı Değişimi

Yıl	Şube Sayısı	% Değişim Oranı
2010	9.195	-
2011	9.834	6,95
2012	10.233	4,06
2013	11.02	7,69
2014	11.223	1,84
2015	11.193	-0,27
2016	10.985	-1,86

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Yukarıda dağıtım kanallarından şube kullanımının maliyeti ve kullanımındaki azalmadan bahsedilmişti. Tablo 2'de görüldüğü üzere, son zamanlarda şube sayısının düştüğü ve müşteri sayısı ile ters orantılı olacak şekilde bir seyir izlediğın ifade edebiliriz.

Tablo 2: İnternet Bankacılığı Aktif Müşteriler

Yıl	Bireysel Müşteri Sayısı	Kurumsal Müşteri Sayısı
2010	22.677.870	2.523.747
2011	28.093.626	3.040.096
2012	35.694.047	3.515.924
2013	43.111.442	3.937.411
2014	49.942.307	4.384.411
2015	59.864.080	4.831.257
2016	51.649.917	3.833.582

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Bankacılık dağıtım kanallarından bir diğeri de internet bankacılığıdır. Tablodan görüleceği üzere bireysel müşteri sayısı ortalama % 15, kurumsal müşteri sayısı ortalama % 8 oranında her sene artmaktadır. 2016 hariç önceki tüm dönemlerde kullanıcı sayıları artarken son dönem konjonktürel olayların etkisiyle müşteri sayısı önceki yıla göre azalmıştır. Buna rağmen aktif kullanıcı sayısı 55 milyon kişi seviyesindedir. Ayrıca internet bankacılığı kullanıcılarının coğrafi dağılımına bakıldığında 2016 Eylül itibari ile bireysel internet bankacılığının % 47'sini, kurumsal internet bankacılığının ise % 52'sini İstanbul, Ankara ve İzmir kullanıcılarının oluşturduğu görülmektedir (TBB, 2016a, s.5).

Tablo 3: İnternet Bankacılığı Para Transferi İşlemleri

Yıl	İşlem Adedi	İşlem Hacmi
2010	149.56	636.47
2011	170.262	1.010.156
2012	203.575	1.214.568
2013	232.254	1.492.005
2014	248.531	1.804.959
2015	256.176	2.127.156
2016	208.254	1.901.677

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo incelendiğinde yıllık 150 milyon seviyesinde olan transfer işlem sayısının 2016 yılında 9 aylık dönemde 200 milyona yükseldiği görülmektedir. İşlem hacmi ise artış göstermiştir. 2016 yılında 636 milyar TL'den 1,9 trilyon TL'ye yükseldi. Artış trendine bakıldığında geçen yıl hariç işlem sayısında ortalama %10, işlem tutarlarında ise ortalama %30'luk bir büyüme görülüyor. Şube bankacılığına göre daha düşük işlem ücretine sahip olması, İnternet bankacılığı üzerinden yapılan işlem sayı ve hacminin artmasında önemli rol oynamaktadır.

Tablo 4: Mobil Bankacılık 2011-2016 Yılları Arası Müşteri Sayıları

Yıl	Kişi Sayısı	% Değişim Oranı
2011	1.244.655	-
2012	3.513.170	182,26
2013	9.403.096	167,65
2014	21.212.346	125,59
2015	39.909.158	88,14
2016	45.780.154	14,71

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo incelendiğinde mobil bankacılığın aktif kullanımının yıllar içinde arttığı görülmektedir. Özellikle 2013-2014-2015 yıllarında %120 oranında artış sağlanmıştır. Konjonktürel olumsuz olayların görüldüğü 2016 yılında bile mobil bankacılık kullanım oranı pozitif olmaya devam etmektedir.

Tablo 5: Mobil Bankacılık 2011-2016 Yılları Arası İşlem Adedi ve İşlem Hacimleri

Yıl	İşlem Adedi	İşlem Hacmi (Milyon TL)
2011	3.840	6.176
2012	9.372	16.886
2013	23.977	47.273
2014	52.843	122.016
2015	114.645	317.022
2016	147.054	409.407

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo incelendiğinde, yıllık işlem adetleri ve işlem hacminin düzenli olarak arttığı görülmektedir. İnternet bankacılığı ile kıyaslandığında artış hızının yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Şube bankacılığına kıyasla daha düşük işlem

ücretlerine sahip olması, mobil bankacılıktan yapılan işlem adet ve hacminin artmasında önemli rol oynamaktadır.

Tablo 6: Çağrı Merkezleri Finansal İşlem Adetleri

Yıl	İşlem Adedi	% Değişim Oranı
2011	8.268.661	-
2012	6.561.177	-20,65
2013	7.029.751	7,14
2014	7.141.862	1,59
2015	6.959.216	-2,56
2016	6.556.357	-5,79

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablodan görüldüğü üzere çağrı merkezinden yapılan finansal işlemlerin adedi son yıllarda azaldığı açıkça görülmektedir. Çağrı merkezi kanalının kullanımındaki azalışın verilen hizmetin yetersizliği ile birlikte yeterli düzeyde hızlı olmamasından kaynaklandığı, yapılan birçok çalışmada vurgulanmıştır. Bununla birlikte 2011, 2014, 2015 yılları ile 2016 Eylül dönemi itibari ile toplam işlem adetleri; 2013 ve 2015 yılsonu itibari ile toplam işlem hacmi azalmıştır.

Tablo 7: Çağrı Merkezleri Finansal İşlem Tutarları

Yıl	İşlem Hacmi	% Değişim Oranı
2011	15.638.060	-
2012	16.573.645	5,98
2013	16.931.438	2,16
2014	16.516.764	-2,45
2015	18.625.174	12,77
2016	18.034.644	-3,17

Kaynak: TBB. İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablodan görüldüğü üzere çağrı merkezinden yapılan finansal işlemler tutar itibari ile yıllara göre genellikle artmaktadır. Bununla birlikte 2011, 2014, 2015

yılları ile 2016 Eylül dönemi itibari ile toplam işlem adetleri; 2013 ve 2015 yılı itibari ile toplam işlem hacmi azalmıştır.

Tablo 8: Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Büyüklüğü, 2001 – 2016 (Cari Fiyatlarla Milyon TL)

Yıllar	Dolanımdaki Para	Hesaplanan Dolanımdaki Para	Sıfır Vergi Oranında Hesaplanan Dolanımdaki Para	İllegal Para	Paranın Gelir Hızı	Kayıtdışı Ekonomi	Yüzde
2001	939904850	2116734610	1558187655	558546955	25.6	14275533265	59.4
2002	1295682350	3317710671	2435715837	881994834	27.0	23857552801	68.1
2003	1782164458	4462009322	3246762324	1215246998	25.5	31011213806	68.2
2004	2579470341	5646250688	4121221635	1525029053	21.7	33051033414	59.1
2005	3531057629	6753286155	4868183998	1885102157	18.4	34644083968	53.4
2006	6498796272	8110966018	5860159636	2250806382	11.7	26266261443	34.6
2007	6976828505	9194623894	6635532472	2559091422	12.1	30927672401	36.7
2008	8026300798	10604456489	7666104660	2938351829	11.8	34798148266	36.6
2009	9329788403	10555907982	7609347678	2946560304	10.2	30083975908	31.6
2010	11520984966	12387528644	8895289923	3492238721	9.5	33306784455	30.3
2011	14590965529	15127819028	10857179101	4270639927	8.9	37982858926	29.3
2012	16125440878	16581419784	11913327029	4668092755	8.8	41014362409	28.9
2013	19873312388	18608009270	13362119443	5245889827	7.9	41371194238	26.4
2014	23669805673	21227710462	15302239238	5925471224	7.4	43763426861	25.0
2015	28824054698	24333645801	17511903033	6821742768	6.8	46212779862	23.7
2016	33734342570	32644621351	23428922572	9215698779	6.1	56008012509	27.3

Kaynak: Güler ve Toprak (2018)

Kayıt dışı ekonominin boyutu 2001 yılında yüzde 59,4 tahmin edilmekle birlikte, 2016 yılında önemli bir azalmayla birlikte yüzde 27,3 olarak tahmin edilmektedir. 2000 yılında yüzde 24,7 tahmin edilen kayıtdışı ekonominin 2001 yılında önemli düzeyde artış göstermesi 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin etkisi ve sonrasındaki yapısal değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

4. SONUÇ

Bankacılıkta alternatif dağıtım kanallarından ulaşılabilen kanallar ile ilgili verilerin dağılımında şube sayıları, internet bankacılığında müşteri sayıları ve hacim miktarları, mobil bankacılığındaki kullanım hacmi ve son olarak çağrı merkezi ile

yapılan işlem hacimlerine dair verilerin dağılımı verilmiştir. Burada dikkat çeken müşteri hizmetlerindeki aksaklıkların kullanımda azalmalara neden olduğu açıkça görülmüştür.

Bir diğer önemli nokta ise, kullanımdaki kolaylık ve hızın önemini görmekteyiz. Hayatın artan hızı ile birlikte işlemlerde daha hızlı yapılabilen işlemlerin arttığı görülmüştür. Yani kullanan kişi sayısındaki artış ile birlikte işlem hacmindeki artış oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, tüm alternatif bankacılık hizmet verilerine ve kayıt dışı ekonomideki veri kısıtı nedeniyle ekonometrik analiz yapılamamıştır. Alternatif bankacılık dağıtım hizmetleri ile birlikte kayıt dışının artmış olması, sadece bu hizmetlerin genişlemesi ile ifade edilemeyeceği ile birlikte, ihtiyaca binaen artan alternatif bankacılık hizmetlerinin kayıtlılığı ve şeffaflığı arttırdığını ifade edebiliriz.

Kayıt dışı ekonomi, ekonomideki çoğu zaman olumsuz bir durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile yasal olmayan bir mal ve hizmetin ticareti ya da yasal bir malın ya da hizmetin yasal olmayan durumlar altında değiştirildiği ekonomiyi ifade etmektedir. Kayıt dışı ekonomi hem bir neden hem bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi yükünün ve sosyal güvenlik primlerinin artması çoğu zaman kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca yüksek enflasyon, ekonomik krizler, nüfus artışı, göçler, adaletsiz gelir dağılımı, sosyal güvenlik sisteminin etkin çalışmaması, sendikal haklardan mahrumiyet, iş kanundaki eksiklikler, vergi denetiminin yetersizliği, vergi idaresinin etkin olmayışı, vergiye karşı direnç, vergi oranlarının yüksekliği, muhasebe hizmetlerinin yetersizliği ve siyasal baskılar gibi konular kayıt dışı ekonominin nedenleri arasındadır. Kayıt dışı ekonomi her ne kadar zihinde olumsuz çağrılara yol açsa da olumlu etkileri de yok değildir. Ekonomik etkilerini bir kenara bırakırsak, toplumsal hayatta vasıfsız diye tabir edilen kesimin gelir elde etmesini sağlamak ve böylece sosyal patlamaların önüne geçilebilmektedir. Bu da yoksulluğun azaltılması anlamını taşımaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlerin ucuzlamasını sağlayabilmektedir. Kayıt dışı ekonomi, doğası gereği kayıt altında olmadığından ölçülmesi ve tahminlenmesi oldukça zordur. Ancak yine de kayıt dışı ekonominin ne boyutlarda olduğunu ortaya koymak için farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar, farklı verileri kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en önemli çıktılarından biri şüphesiz kayıt dışı istihdamdır. Ülkemizde 20 yıl önce toplam istihdamın yarıdan fazlası kayıt dışı iken, Mart 2019 itibarıyla %33,9 seviyesine gerilemiştir. Ancak yakın dönemde yaşanan TL'nin değer kaybı ve artan enflasyona bağlı olarak bir önceki yılın aynı dönemine göre %1,5 artış gösterdiğini de unutmamak gerekir.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin önlenmesi için Gelir İdaresi Başkanlığı'nın öncülüğünde 2 yıllık dönemleri kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı oluşturulmaktadır. Bu planların sonuncusu olan 2019-2021 Eylem Planı'nda ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele edebilmek için beş ana başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar Gönüllü uyum seviyesinin yükseltilmesi, denetim kapasitesinin daha güçlü hale getirilmesi, mevzuatın gözden geçirilmesi ve düzenlemeler yapılması, kurumlar arası veri paylaşımının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması olarak sıralanmıştır. Kayıt dışı ekonominin boyutları konusu, sıklıkla araştırılmaktadır. 2000'li yıllardaki araştırmaların bulguları incelendiğinde, farklı yaklaşımlara göre kayıt dışı ekonominin boyutlarının (kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranının) %184'lere kadar varabildiği ortaya konulmuştur.

Genel bir değerlendirme ile tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kayıt dışı ekonomi önemli bir problemdir ve devletin vergi geliri kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle de nakitsiz toplum olma hayali yalnızca gelişmiş İskandinav ülkelerinin değil Türkiye'nin de hayali ve hedefi olmalıdır. Bu kapsamda ATM'lerin sayısı düşürülmeli, POS cihazlarının sayısı artırılmalı, banka ve kredi kartlarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynakça

- Akın, F., ve Karaboğa, K. (2011). Bireysel Müşterilerin Şubesiz Bankacılık Hizmetlerini Kullanma Kararına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Bilecik Örneği. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXX(I) 301-320.
- Aslanoğlu, S. (2008). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiye Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (39), 199-211.
- Ay, H. M. (2006). Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomiye Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi* (11), 52-87.
- Bakkal, M., ve Aksüt, U. (2011). *Türk Bankacılık Sisteminde Elektronik Bankacılık Uygulamaları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Baldemir, E., Gökalp, M. F., ve Avcı, M. (2005). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modeli ile Tahminlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 236-241.
- Bayoğlu, S. (2010). Türkiye'de İnternet Bankacılığı Adaptasyonunu Etkileyen Faktörlerin Teknoloji-Organizasyon-Çevre Modeli İle Karşılaştırılması
BDDK. (2019). <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/> (Erişim Tarihi: 25.04.2020)
- Durer, S., Çalışkan, A., Akbaş, H., ve Gündoğdu, C. (2009). İnternet Bankacılığını Kullanma Kararını Etkileyen Faktörler: Türk Banka Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 133-154.
- Eroğlu, N. ve. (2012). Türkiye'deki Kurumsal Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı Kullanım Eğilimlerini Belirleyen Başlıca Faktörler Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi* 1(2), 1-25.
- Frey, B. S., ve Schneider, F. (2000). Informal and Underground Economy. *Johannes Kepler University of Linz, Department of Economics, Working Paper: 0004*.
- Güneş, A. (2016). "Bağımsız denetimin KOBİ'lerin kurumsallaşmasındaki rolü üzerine bir araştırma: Manisa İli örneği", Celal Bayar Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü/Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Işık, N., ve Acar, M. (2003). Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 0(21), 1-25.
- Kaya, F., ve Arslan, T. R. (2016). İnternet Bankacılığında Müşterilerin Banka Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Bolu İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 423-449
- Kemal, M. A. (2007). Fresh Assessment of the Underground Economy and Tax Evasion in Pakistan: Causes, Consequences, and Linkages with the Formal Economy. *MPRA Paper No. 2226*.

- Kendirli, S., Akgün, Z., ve Kendirli, H. Ç. (2017). Bireysel Finansman Aracı Olarak Kredi Kartı ve Kullanımına Yönelik Kayseri ve Yozgat İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 63-68
- Korkmaz, S., ve Gövdeli, Y. E. (2004). Türk Bankacılığında Alternatif Dağıtım Kanalları ve Ürünleri ile Bunların Gelişiminde ve Pazarlanmasında Eğitimin Önemi. *Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 0-0.
- Lemieux, P. (2007). The Underground Economy Causes, Extent, Approaches. *Montreal Economic Institute Research Papers*.
http://www.iedm.org/files/cdr_nov07_en.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2020).
- Okumuş, A., Bozbay, Z., ve Dağlı, R. M. (2010). Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0(36), 89-111.
- Önder, M. (2012). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Mesleki Yeterlilik Tezi.
- Öztürk, A., Güven, Ö. F. (2013). Bireysel Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Pazarlanmasında Bankaların Fark Yaratma Stratejileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 63-72.
- Pala, E., ve Kartal, B. (2010). Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı ile İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Pilot Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 17(2), 43-61.
- Sarıkaya, H. E. (2007). *Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (1980-2005)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarılı, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *TBB Bankacılar Dergisi*, (41), 32-50.
- Scalji, J. (2000). *The Rough Guide to Money Online*, Rough Guides Ltd., New York.
- Schneider, F., ve Enste, D. H. (2000). Shadow economies: size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114.
- Şahin, V. (2009). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Ahlakı Etkileşimi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TBB. (2009). *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması*. İstanbul: TBB Yayınları.
- TBB. (2019). https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Dijital,_Internet_ve_Mobil_Bankacilik_Istatistikleri/3754.
- TBB. (2019). <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>.
- Tecim, B. A. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tolon, M. (2004). Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması ve Türkiye’deki Ticari Bankalar Üzerine Bir Alan Çalışması. *Verimlilik Dergisi*, 0(4), 1-24.
- Usta, R. (2005). Tüketicilerin İnternet Bankacılığını Kullanmama Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 279-290.

Uzundağ, Ş. (2013). Türkiye’de internet bankacılığının gelişimi ve internet bankacılığına ilişkin tüketici davranışları analizi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Varıcı, İ. (2015). Elektronik Bankacılıkta Yeni Bir Model: Pospara ve Muhasebe Uygulamaları. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 73-87. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19757/211532>

Yavuz, A. E., ve Babuşçu, Ş. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Penetrasyon; İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık Ürünlerindeki Penetrasyonun Analizi. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1),24-57.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 291/304

İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme
&

Quality in The Islamic Economy: A Review From The View of
Qur'an

Orhan KÜÇÜK

Prof.Dr., Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied
Sciences, Department of International Trade and Finance

Prof.Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı
Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

orhankucuk@subu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6320-2871

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 07.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 09.07.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 291-304

Atıf/Cite as: Küçük, O. (2021). İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme . Econder International Academic Journal, 5 (2), 291-304 . DOI: 10.35342/econder.89270

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

İslâm Ekonomisi'nde Kalite: Kur'an Penceresinden Bir İnceleme

Öz

Kalite, müşteri beklentilerine uygunluk veya müşteri ihtiyaçlarını karşılayan ürün özelliklerinin bir bileşimi olarak iktisadi bakımdan üzerinde durulması gereken bir konudur. Ürünler kalitesi ölçüsünde ihtiyaçları karşılayabilecek, insanlar bu ölçüde üründen memnuniyet duyacak, bunun sonucunda ancak ürün satışı sürdürülebilecek, işletmeler varlığını devam ettirebilecektir. Şu halde rekabet üstünlüğü sağlamanın, pazarda ayakta kalabilmenin temel faktörlerinden biri pazara uygun ürün kalitesidir. Ürün kalitesi, sadece ürünün mahiyeti olarak değil aynı zamanda sunumu, teslimatı koşulları, ergonomi, çevre duyarlılığı ve müşteri ilişkileri gibi boyutları ile ele alınması gereken bir konudur. İslâm ekonomisi müşterinin aldatılmaması, işin iyi yapılması ve dürüst davranılması gibi yönleriyle kalite konusunda değerlendirmeler yapmaktadır. Bu çalışmanın amacı; İslâm ekonomisinde kalite konusunu Kur'an penceresinden belli çerçevede incelemektir. Bu çalışma sonucunda İslâm ekonomisinin kalite konusunu nasıl ele aldığı, gelecek çalışmalara örnek teşkil edecek şekilde başlangıç incelemesi mahiyetinde ortaya konmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ürün, Hizmet, Kalite, Kur'an, İslâm Ekonomisi

Quality in The Islamic Economy: A Review From The View of Qur'an

Abstract

Quality is a matter of economic importance as a combination of product characteristics that meet customer expectations or customer needs. Products can meet the needs of the quality, people will be satisfied with the product to this extent, as a result of the product sales can only be continued, businesses will be able to continue to exist. In this case, one of the main factors of maintaining competitive advantage and staying in the market is the quality of products that are suitable for the market. Product quality is not only a product's nature, but also its presentation, delivery conditions, ergonomics, environmental sensitivity and customer relations. The Islamic economy is making evaluations on quality issues such as not being deceived by the customer, doing well and being honest. The aim of this study is to examine quality in the Islamic economy in a certain frame from the Qur'an window. As a result of this study, it will be revealed how Islamic economics

deals with the quality issues in the form of an initial survey to be an example of future studies.

Keywords: Product, Service, Quality, Qur'an, Islamic economics

1. Giriş

Kalite basit olarak kullanıma uygunluk, ürünün beklentileri karşılama düzeyi gibi tanımlanmakta olup biraz daha kapsamlı genel anlamda bir tanım şu şekilde yapılabilir: Kalite; bir ürünün tasarım, kullanım, teslimat ve çevre bakımından müşterilerin mevcut ve öngörülebilir beklentilerinin tamamını karşılayacak şekilde bir araya getirilmiş olan bütün özelliklerinin bir bileşimidir (Küçük, 2018: 31).

Ürün kalitesi, sadece ürünün mahiyeti olarak değil aynı zamanda sunumu, teslimatı koşulları, ergonomi, çevre duyarlılığı ve müşteri ilişkileri gibi boyutları ile ele alınması gereken bir konudur. Bu çerçevede değerlendirildiğinde kalite unsurları, bugün için yedi başlıkta ifade edilebilir (Küçük, 2018: 38).

- * Tasarım Kalitesi
- * Uygunluk Kalitesi
- * Kullanım Kalitesi
- * Dağıtım Kalitesi
- * İlişki Kalitesi
- * Ergonomik kalite ve
- * Çevreye duyarlık/uyum kalitesi

Kalite unsurlarına genel olarak bakıldığında tasarım kalitesi; ürünün biçim ve estetik yönünden müşteri beklentilerini karşılama düzeyini ifade ederken, uygunluk kalitesi ürünün yapılış veya satın alma amacına uygunluğunu, kullanım kalitesi; ürünün, kullanan tüketici açısından kullanımının ne ölçüde uygun olduğunu ifade etmektedir.

Dağıtım kalitesi ürünün uygun zaman ve yerde, uygun koşullarda tüketiciye ulaştırılmasını, ilişki kalitesi müşteri ile doğru bir iletişim kurulmasını ifade etmektedir.

Satırların yazarının ifade ettiği, literatüre dahil ettiği ergonomik kalite ve çevreye duyarlık kalitesine gelindiğinde ise ergonomik kalite derken ürünün tüketicinin fiziksel özellikleriyle uyumu, tüketicinin rahat kullanabilmesini, çevreye duyarlık kalitesi ise üretilen ürünün çevreye zarar vermeyen, doğayı koruma öncelikli olmasına vurgu yapmaktadır.

İslâm ekonomisi, ticaretin her sahasında olduğu gibi kalite konusunda da genel fakat çerçeveyi net bir biçimde çizen düsturlar belirlemiş, iş ve işlemlerin bu kapsamda ele alınmasını öğütlemiştir.

İslâm peygamberinin de kalite konusunda yol gösterici belli değerlendirmeleri olmuştur.

"Allah (cc) güzeldir, güzelliği sever"¹ (Müslim b. Haccâc, t.s., "Îmân", 147) diyen rahmet peygamberi, böylece iyi, güzel işlerin yapılmasını beraberinde yapılanların güzel, kaliteli yapılmasını teşvik etmiştir.

Yine; "Allah Resulü, bir mezarın yanında durdu. Kerpiçte bir bozukluk görmüştü ki, düzeltilmesini emretti ve şöyle buyurdu: Düzeltmeniz zarar veya fayda getirmez, ancak yaşayan bir gözü rahatlatır. Allah, kul bir iş yaptığı zaman onu sağlam ve iyi yapmasından hoşnut olur."² (İbn Sa'd & thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, 1990, 1:115)

Diyerek kalite konusundaki hassasiyeti dile getirmiştir.

Hz. Peygamber; "doğru ve güvenilir tüccar, peygamberlerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraberdir."³ (et-Tirmizî, 1998, s. "Büyü", 4) derken, yine işin, teslimatın, iletişimin, müşteri beklentilerini karşılamanın önemine, dolayısıyla kaliteye vurgu yapmaktaydı.

Yukarıda sıralanan hadisler gibi, İslâm Peygamberinin pazarda karşılaştığı durumlar karşısında kaliteye ilişkin yaptığı; bizi aldatan bizden değildir (Müslim b. Haccâc, t.s., "Îmân", 43/164), bu pazar İslâm pazarı olamaz anlamında bizim kendi pazarımızı kurmamız lazım gibi başka değerlendirmeler de bilinmektedir.

Şöyle ki; halkın alışveriş yaptığı Medine pazarında dolaşan rahmet Peygamberinin dikkatini bir buğday satıcısı çekti. Çuvalın altına dikkat edildiğinde satıcının buğdaylarının nemli olduğu anlaşılıyordu. Oysa çuvalın üstündeki buğdaylar kuruydu. Tüccara durumu sorduğunda tüccar; yağmur yağdığı için buğdayların ıslandığını söyledi. Bunun üzerine şefkat peygamberi Efendimiz (sav) şöyle buyurdular:

- "Öyleyse insanların görmeleri için ıslak olan kısmı üste koymak gerekmez miydi?" buyurdu ve şöyle uyardı: "Bizi aldatan, bizden değildir!" (Müslim, İman, 164; Darimî, Büyü', 10).

Aldatmaya yönelik olarak çok ciddi bir ikaz ortaya koyan Hz. Peygamber bir başka defasında da; "Dürüst ve güvenilir tüccar,

¹ إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ
² رَأَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فُرْجَةً فِي اللَّبَنِ فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُسَدَّ. فَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: أَنَّهَا لَا تَنْصُرُ وَلَا تَنْفَعُ وَلَكِنْ تَقْرُّ عَيْنَ الْحَيِّ
³ التَّاجِرُ الصَّادِقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالصَّادِقِينَ، وَالشَّهَدَاءِ

peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir." (Tirmizî, Büyû', 4.) diyerek güvenilir tüccar olmanın, dürüst davranmanın ne kadar önemli olduğuna parmak basmıştır.

Yine Hz. Peygamber; "Bir Müslümanın kusurlu bir malı, kusurunu açıklamadan satması helâl değildir." (İbn Mâce, Ticâret, 45.) buyurarak kaliteye vurgu yapmış, malın kalitesine göre satılması gerektiğini, eğer bir kusur durumu varsa bunun belirtilmesinin zorunluluğunu kesin bir dille ifade etmiştir.

Konuyu Kur'an ekseninden fazla çıkarmadan Hz. Peygamberin; kendi pazarımızı kurmamız lazım dediği hususu da açıklamak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Müslümanların Medine'ye hicret etmesinden sonra Hz. Peygamber Medine pazarını incelediğinde pazarda bir grubun altın ticareti yanında tefecilik, deri işleme ve hurma ticaretini elinde bulundurduğunu, bu grupların diğer Arapları hakir gördüğünü ve bunlara yönelik her türlü manipülasyonda beis görmediklerini tespit etti. Pazarın en iyi yerlerinin bu gruplar tarafından tutulduğunu pazarda yer dağılımının önceden tespit edilenin dışına çıkamadığını, bazı üreticilerin pazara mallarını sokmalarına dahi izin verilmediğini, ürünler pazara girmeden yük halinde satın alınıp içerde fiyatların yükseltilmesi anlamında karaborsa oluşturulduğunu gördü. Bu durum karşısında tarihi;

- "Bizim kendi pazarımızı kurmamız lazım."

Sözünü söyledi ve "Çarşı" olarak anılan pazar kurularak burada üretici ve tüketicinin korunduğu, malın kalitesinin kontrol edildiği, üretimin, ticaretin hasılı her türlü işlemin kalite ölçülerinde yerine getirildiği bir alışveriş ortamı oluşturuldu.

Çalışmanın kapsamı itibarıyla bakıldığında Kur'an; müşterinin aldatılmaması, iyi ve yararlı işlerin yapılması, işin iyi yapılması, ölçü ve tartıda hakkaniyetli olunması ve dürüst davranılması gibi yönleriyle kalite konusunda değerlendirmeler yapmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; İslâm ekonomisinde kalite konusunu Kur'an penceresinden belli çerçevede incelemektir. Böylece İslâm ekonomisinin kalite konusunu nasıl ele aldığı, Kur'an'dan istifade edilebildiği kadarıyla ortaya konacaktır. Bunun sonucunda gelecek çalışmalara örnek teşkil edecek şekilde başlangıç incelemesi mahiyetinde tespitler yapılacaktır.

2. Kur'an Penceresinden Kalite

Kur'an penceresinden kalite konusu, birkaç başlıkta ele alınacaktır.

2.1. Ürün Kalitesi (Helal ve Temiz Ürün)

Piyasaya sürülen ürünlerin doğru yoldan kazanılmış, sağlık ve kültürel açıdan da helal ve temiz olması, ürünlerin kaliteli olması bakımından önemli bir gösterge teşkil etmektedir. Bu konuda Kur'an sık sık iyi, temiz ve helal olan ürünlerden tüketilmesini öğüt vermektedir.

“Bulutun üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. “Verdiğimiz rızıkların **iyi ve güzel** olanlarından yiyin” (dedik).” (Bakara 2/57)

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin **helâl ve temiz** olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.” (Bakara 2/168)

“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların **iyi ve temizlerinden** yiyin ve Allah'a şükredin.” (Bakara 2/172)

İyi, temiz, hoş ve güzel nimetlerin tüketilmesi öğütlenirken buna riayet edilmesi, Allah'a bu tavsiyelere karşı gelmekten sakınılması konusunda da Kur'an insanları ikaz etmektedir. Bu davete uyup temiz rızıklara yönelenleri ise müjdelemekte, onların kurtuluşa ereceklerini beyan etmektedir.

“Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden **helâl, iyi ve temiz** olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının.” (Maide 5/88)

“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara **iyi ve temiz** şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Araf 7/157)

İyi, temiz ve güzel gibi kavramlarla aynı zamanda kaliteli ürüne vurgunun yapıldığı ifade edilen ayetlerden yola çıkarak Kur'an'ın dolayısıyla bu ilahi mesajı esas alan İslâm Ekonomisi'nin ürün konusunda kaliteli, temiz ürün konusunda hassasiyet gösterdiği, ürün kalitesine vurgu yapıldığı ifade edilebilir.

Yukarıdaki ayetlerden hareketle İslam hukukçuları temiz olmayan yani necis ve pis olan şeylerin sözleşmeye konu edilmesi konusunda ikili bir yaklaşım sergilemektedirler. Hanefi ve Mâlikiler yeme dışında meşru bir kullanım imkânı varsa sözleşmeye konu olabileceğini aksi takdirde alım satım gibi hukukî tasarrufların haram olacağını söylemektedir. Şafii ve

Hanbelîler temiz olmayan (necis olan) şeylerin hiçbir şekilde sözleşmeye konu olamayacağını ifade etmektedir. (Özdirek, 2010, 171)

2.2. Hizmet Kalitesi

Hizmet, herhangi bir somut ürünle birlikte veya somut ürün olmaksızın, müşterilerin beklentilerini karşılamak için sunulan ya da gerçekleştirilen eylemler veya faaliyetlerdir (Küçük, 2018: 237).

Hizmet kalitesi ise; hizmetin, müşterinin beklentilerini karşılayacak düzeyde ihtiyacını giderecek nitelik, uygun zaman, hız, maliyet ve teslimat gibi özelliklerinin toplamıdır (Küçük, 2018: 253).

Kur'an-ı Kerim'de hizmet kalitesi anlamında değerlendirilebilecek şekilde; faydasız işlerden yüz çevirin, iyi şeyler yapın, işinizi iyi yapın biçiminde beyanlar yer almaktadır. Kur'ân bunu "ameli sâlih" olarak ifade eder. Helal ve meşru olan her türlü iş şayet maksada uygun, kaliteli, düzgün, sağlam, dürüst yapıyorsa bu salih amel olarak nitelendirilir. Kuran'da bu kavram yüze yakın ayette kullanılmıştır (Uludağ, 1991: 16). Sâlih amel, müslümanın hayat anlayışını, belirlemektedir. Herkes özellikle de meslek sahibi kişiler işlerini kaliteli, sağlam, temiz ve düzgün yapıp, işinin hakkını vermelidir ki, buradan elde ettiği kazanç helal olsun. Salih bir müminin emeği, işi, üretimi de aynı şekilde salih, yani kaliteli olmalıdır. Zira salih kaliteli ve düzgün olmayan iş beklentileri karşılamayıp karşı tarafı zarara sokacağından mağdur bakımından kul hakkı ortaya çıkar.

İşin temel bir yönü faydalı işlerle uğraşmak, insanlara yarar sağlayacak ürünler hizmetler ortaya koymak, kaliteli hizmetler üretmektir. Hatta Kur'an, böyle olmayan yani faydasız işlerden yüz çevrilmesi gerektiğini ders vermektedir:

"Onlar ki, **faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler.**" (Mü'minun 23/3)

İşin diğer yönü de yararlı işleri, güzel bir biçimde yapmak, yani kaliteli hizmet ortaya koymaktır. Bu konuda da Kur'an sıklıkla insanları ikaz etmekte, yararlı işler yapmaya yönlendirmektedir:

"Kimin dini, **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yaparak** kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim'i dost edindi." (Nisa 4/125)

Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıttâ!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. **İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara** ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik. (Bakara 2/58)

Kaliteli hizmet üretenler bunun karşılığını dünyada elbette müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati buna bağlı olarak artan satışlar ve kâr ile

alacaklardır. Bunun ötesinde, yararlı işler yapanları Kur'an müjdelemektedir. Bazı ayetlerde Allah'ın yararlı işleri iyi biçimde, güzel bir şekilde yapanları sevdiği, onlara büyük mükâfat hazırladığı, dünyada elde edeceklerinden daha fazlasını kendilerine vereceği beyan edilmektedir:

"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, **iyi ve yararlı işleri** en güzel şekilde yapanları sever." (Al'i İmran 3/134)

"Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.**" (Al'i İmran 3/148)

"Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara** ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır." (Al'i İmran 3/172)

"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapın. Şüphesiz, Allah **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.**" (Bakara 2/195)

"Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanların mükâfatıdır.**" (Maide 5/85)

"... Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve **iyi ve yararlı işleri en güzel bir şekilde yaptıkları** takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever." (Maide 5/93)

"... **İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara** daha da fazlasını vereceğiz." (Araf 7/161)

Nerede dünyanın geçici geçimlikleri, gelirleri, kârları, nerede ebedi alemin mükâfatları, Allah'ın katında bulunan, tariften aciz olunan lezzetleri...

2.3. Hizmet Sunumu Kalitesi (İyi Davranış)

Kalitenin boyutlarından birisi de ürünün, hizmetin sunumu anlamında hizmet kalitesidir. Hizmetin sunum kalitesi, ürün olarak hizmet kalitesi ile karıştırılmamalıdır.

Kur'an davranışa vurgu yapmakta insanların sorumluluklarının bilincinde olmaları gereğine vurgu yapmaktadır. Ürünü, hizmeti sunarken, müşteri ile iletişim kurarken iyi davranılması, hizmet kalitesinin temel boyutlarından biridir.

"Ama **iyi davranış**, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan, sorumluluklarının bilincinde olan) insanın davranışdır." (Bakara 2/189)

Hizmet kalitesi konusunda ele alınacak bir ayet de iyi ve yararlı işlerin en güzel şekilde yapılmasını öğüt vermektedir. Bu ayet de tamamen ürünün veya hizmetin kalitesi yanında hizmetin sunumu kalitesine parmak basmaktadır.

"Eğer **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapar** ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa 4/ 128)

Benzer şekilde işin yapılma biçiminin iyi olması gereğine vurgu yapan başka ayetler de mevcuttur.

"Bunlar, hikmet dolu Kitab'ın; **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara** bir hidayet ve rahmet olarak indirilmiş âyetleridir." (Lokman 31/2, 3)

"Kim **iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yaparak** kendini Allah'a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur. İşlerin sonu ancak Allah'a varır." (Lokman 31/22)

Bir başka hizmet sunumu kalitesi yönü de mevcut olanın kıymetinin bilinmesi, davranış anlamında da nankörlük edilmemesi, olanın küçük görülmemesidir. Hz. Musa'nın (as) kavminin tutumu bu konuda Kur'an'da örnek olarak paylaşılmıştır.

"Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. (Bakara 2/61)

2.4. Doğru Yöntem ve Orta Yol

Kalite konusunda Kur'an'dan yapılabilecek bir değerlendirme de doğru yöntemin belirlenmesi, doğru yoldan gidilmesi ve bu anlamda adaletten, doğruluktan, insanlığın nezih değerlerine uygun yöntemden taviz verilmemesidir.

Mal veya hizmetin üretilmesinde doğru yöntem belirlenir ve buna göre ürün ortaya konabilirse, müşteri beklentilerini karşılayacak şekilde kaliteli ürün üretilebilir.

Tin Suresi'nde Allah (cc); "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır." (Tin 95/4) buyurmakta, yapılan işin en güzel biçimde yapılmasına vurgu yapmaktadır.

"En güzel biçim" diye diyanet mealinde çevrilen ahsen-i takvîm tamlaması bu bağlamda insana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim ve yapıyı, bu sayede insanın, yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal ve zihinsel yetenekler bakımından en mükemmel ve en seçkin canlı olarak yaratılmış olmasını ifade eder. Yaratılmışların en mükemmeli olan insanda bulunan –âyetteki deyimiyile– bu güzelliğin kaynağı, Allah'ın onu kendi eliyle yaratıp ruhundan üflemesi (bk. Sâd 38/72, 75), "kendi sûreti üzere" (kendi sıfatlarından ona –insanlık düzeyinde olmak üzere– lütufta bulunarak) yaratması (bk. Buhârî, "İsti'zân", 1; Müslim, "Birr", 115), onu yeryüzünde halife kılması (bk. Bakara 2/30) lütuf ve inayetleridir. Müfessirler Allah'ın insandan daha güzel mahlûku olmadığı kanaatindedirler (<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/T%C3%AEn-suresi/6099/1-4-ayet-tefsiri>).

"Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile **doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan** bir topluluk da vardı." (A'raf 7/159)

Yine Kur'an'da geçen güzel şekilde yapma ifadesi de doğru yöneme ve böylece kaliteye işaret etmektedir.

"Kardeşleri, "Yoksa sen, sen Yûsuf musun?" dediler. O da, "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü, kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanların mükâfatını zayi etmez" dedi." "Yusuf 12/90)

"Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselere, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, "Hayr (iyilik) indirdi" derler. Bu dünyada iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara iyilik vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir." (Nahl 16/30)

Güzel yapma konusunda Cenab-ı Hak kendisini örnek vermektense çekinmemekte, yaptığım şeyi ben güzel yaptım buyurmakta, insanların ders alarak işlerini düzeltmelerini, yaptıkları işi güzel yapmalarını belagatli bir biçimde beyan etmektedir.

O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. (Secde 32/7)

Burada bir husus da orta yolun, ifrat ve tefritten uzak makul olan yöntemin, usulün veya çizginin takip edilmesidir.

"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yiyeceklerdi. Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır. Ama onların bir çoğunun yaptığı ne kötüdür!" (Maide 5/66)

"Onları, (denizde) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Allah, onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim âyetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder." (Lokman 31/32)

2.5. Sabır

Doğruların, işlerin yapılırken aceleye getirilmeden, bıkkınlık göstermeden, kaliteden taviz vermeden gerekli emek harcanarak yapılması anlamında sabırla yapılmaya devam edilmesi gerekir. İyiye, güzelde kararlılıkla yol alınması, kalitenin ta kendisidir. Kaliteden ödün verilmeden aynı üretimin devam ettirilmesi de standardizasyonun temel karakteristiğidir. Kur'an'da bu durum beyan edilmiş, sabırlı kimselere hesapsız mükâfat verileceği müjdelenmiştir.

"(Ey Muhammed! Bizim adımıza) de ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara (ahirette) iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir." (Zümer 39/10)

2.6. Adalet

İnsanı optimum kılan bir yönü de adalettir. Adalet bir şeyi yerli yerine koymak, insanlara hak ettiklerinin karşılığını vermek demektir.

Adalet bazen yanlış anlaşılabilir karşı tarafa da pay verildiği, diğerlerinin de hakları gözetildiği için insanın menfaatini azaltacağı biçiminde değerlendirilebilir de bu son derece yanlıştır. Adaletli olduğumuz, başkalarına da haklarını verdiğimiz sürece bize ne türlü ikramların olacağını hayal bile edemeyiz. İşin ahiret yönü de hatırdan çıkarılmamalıdır.

Adalet, kaliteli üretimin ve bunun sürdürülebilir kılınmasının başlıca esaslarından biri olarak ifade edilebilir. İşin bir yönü de adaletle, her defasında kaynakları benzer şekilde kullanarak, tüm siparişlerin, tüm ürünlerin, tüm ihalelerin aynı anlayışla yerine getirilmesi ürün veya hizmetin kalitesini belirleyen önemli bir etken olarak paylaşılabilir.

"Mûsâ'nın kavminden (insanları) hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı." (A'raf 7/159)

2.7. Ölçü ve Tartıyı Doğru Yapın

Ölçü ve tartının doğru yapılması, ürünün her biriminin, her bir siparişin veya parçanın aynı ölçülerde yapılması biçiminde anlaşılabilir. Böyle olunca standart hale getirilmiş bir kaliteden ve her defasında müşteride benzer memnuniyet uyandırabilecek üründen bahsedilebilir.

"Medyen halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber gönderdik. O, şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum." * "Medyen halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin." * (Hûd 11/84, 85)

Bir başka alette de yine ölçü ve tartının adaletle yapılması ders verilmekte, insanların mallarını ve haklarını eksiltmemeleri konusunda insanlar ikaz edilmektedir. Hiç eksik malda kaliteden bahsedilebilir mi?

"Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." (Hûd 11/85)

2.8. İsrâf Etmeyin

Kaliteli ürün ortaya koymanın bir yönü de israf etmemektir. İsrâf, üretim miktarını azaltacağı, ürün maliyetlerini artıracacağı için önerilmeyen bir durumdur. Beraberinde kâinata herşeyinbir ölçüsü olduğu ve bir ölçüye göre vücuda getirilmesinin benzeri bir biçimde, üretimde ve ticaretle de her ürünün bir bileşimi vardır. Belli hammaddelerin fazla kullanılması ürünü daha kaliteli hale getirmez. Asıl olan, ürün bileşimine sadık kalınması, israf edilmemesidir.

Harcamada israf ile ilgili ayetlerin, bu konu kapsamında da ele alınabileceği değerlendirilmektedir.

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." (Furkan 25/67)

"Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir." (Furkan 25/72)

3. Genel Değerlendirme

Kalite, müşteri beklentilerine uygunluk ve ürünün, müşterilerin mevcut ve gelecekteki beklentilerini karşılayacak niteliklerinin tamamı biçiminde ele alındığında, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati ve nihayetinde satışların ve kârın artırılması bakımından son derece önemlidir.

İslâm peygamberi de kalite konusunda "aldatan bizden değildir." Gibi değerlendirmeler yapmakla birlikte bu çalışma kapsamında Kur'an'dan yararlanılabildiği ölçüde, İslâm Ekonomisi'nde kalite konusunda belli değerlendirmelerin yapıldığı, insanların bunlara riayet etmelerinin istendiği anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın kalite konusundaki tavsiyelerine uyulması halinde;

- * Kaliteli ürünlerin üretilip tüketilmesi,
- * Kaliteli hizmetlerin sunulması,
- * Hizmet sunumunda kaliteye riayet edilmesi,
- * Adaletli olunması
- * Ölçüye, tartıya dikkat edilerek ürün kalitesinden ödün verilmemesi

gibi yararlar elde edilebileceği, böylece aynı zamanda Yaraticının sevgisine ve Kendi katındaki mükâfatlarına kavuşulabileceği değerlendirilebilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu doğrultuda Kur'an çerçevesinde kalite konusunda dikkat edilmesi gereken hususlar olarak şunlar paylaşılabilir:

* Helal ve temiz ürünler üretilmeli ve tüketilmelidir. Bu ürünlerin aynı zamanda kaliteli ürünler olması beklenmektedir.

* Ürünün kaliteli üretilmesi kadar hizmetin kaliteli üretilmesi ve kaliteli sunumu da önem arz etmektedir.

* İyi veya kaliteli ve yararlı işlerin yapılmasına dikkat edilmeli, kalite koşullarını sağlamayan ve yararlı olmayan işlerden uzak durulması ifade edilebilir.

* Hizmet üretiminde hizmetin kalitesinin sürekliliği bakımından adaletten ayrılmamaya büyük önem verilmiştir.

* Sürekli olarak aynı kalite düzeyinde ürünün üretilmesi ve sunulması anlamında ürün ve hizmette standardizasyonu ifade etmek üzere sebat önem arz etmektedir.

* Ürünün kalitesinin bir yönü de ölçü ve tartıda adaletli davranılması olduğundan ölçme konusuna ayrı bir önem verilmelidir.

* Nihayet israf edilmemesi, kaynakların verimli kullanılması anlamına gelecek, artan üretim miktarı ve kalite ile birlikte maliyetlerin de kontrol altında tutulmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Küçük, Orhan (2017) İnsani Ekonomi Modeli: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Gece Kitaplığı, Ankara.

Küçük, Orhan (2018) Lojistik İlkeleri ve Yönetimi, Beşinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Küçük, Orhan (2018) Toplam Kalite Yönetimi, Beşinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Küçük, Orhan (2017) Kalite Kontrol ve Kalite Güvence Sistemleri, Beşinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

www.diyamet.gov.tr (Kuran Meali, E. T. 2016)

et-Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (1998). el-Câmiu's-sahîh (C. 1-6). Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.

İbn Sa'd, E. A. M. b. S. b. M. el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, & thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. (1990). et-Tabakâtü'l-kübrâ (C. 1-8). Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.

Müslim b. Haccâc, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî. (t.s.). El-Câmiu's-sahîh (C. 1-5). Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy.

Özdirek, Recep (2010) İslâm Hukukunda Akdin Sınırları, Yedirenk Kitapları, İstanbul

Uludağ Süleyman, (1991) "Amel", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), 3. Cilt sh: 16-20, İstanbul.

Hadislerin Arapça Metinleri

إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ

رَأَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فُرْجَةً فِي اللَّيْلِ فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُسَدَّ. فَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: أَنَّهَا لَا تَضُرُّ وَلَا تَنْفَعُ وَلَكِنْ تُقَرُّ عَيْنَ الْحَيِّ

التَّاجِرِ الصَّدُوقِ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالصِّدِّيقِينَ، وَالشُّهَدَاءِ.

Murat TURGUT

Assist.Prof.Dr., Ostim Technical University, Department of Economics

Dr. Öğr. Üyesi, Ostim Teknik Üniv. / Ekonomi Bölümü

drmuratturgut@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0401-4309

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 11.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 21.06.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 305-328

Atıf/Cite as: Turgut, M. (2021). Çatışma Sonrası İyileşme için Ekonomi Politikaları: Afrika Örneği. Econder International Academic Journal, 5 (2) , 305-328. DOI: 10.35342/econder.936356

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Çatışma Sonrası İyileşme için Ekonomi Politikaları: Afrika Örneği

Öz

Araştırmamızda çatışma sonrası ekonomik canlanmada ekonomi politikalarının rolü incelenmiştir. Çalışmanın ana hedefleri ise yeni çatışma riskini azaltmada askeri harcamaların rolünü belirlemek ve yerli yatırım, dış yardım ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik iyileşmeye katkısını incelemektir. Yurtiçi yatırım, dış yardım, doğrudan yabancı yatırımlar ve askeri harcamaların, ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde uzun süreli etkisinin olduğu savunulmaktadır. Kısa dönemde, askeri harcamaların reel GSYİH üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamakla birlikte, ekonomik büyüme üzerinde belirgin bir pozitif etkisi bulunduğu görülmüştür. Bunun dışında yerli yatırım ekonomik büyümeyi ve toparlanmayı desteklemektedir. Bu çalışma, yerli yatırımın çatışma sonrası ülkelerdeki gerçek gayri safi milli hâsıla üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu varsayarak, bu finansal akımların çatışma sonrası durumlarda reel gayri safi yurtiçi hâsıla artışını desteklemesi nedeniyle dış yardım ve doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini savlamaktadır. Son olarak, artan askeri harcamaların, çatışma sonrası durumlarda yeni çatışma riskini azaltarak ekonomik büyümeyi teşvik ettiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İyileşme, Çatışma, Ekonomik Politikalar, Doğrudan Yabancı Yatırım, Yurtiçi Yatırım

Economic Policies for Post-Conflict Recovery: Africa Sample

Abstract

The research tried to investigate the role of economic policies in post-conflict economic recovery. The main objectives of the study were to identify the role of military expenditure in reducing the risk of new conflict and examine the contribution of domestic investment, foreign aid and FDI to the economic recovery. Domestic investment, foreign aid, foreign direct investment and military expenditure have long run significant effect on economic growth of countries. In the short run military expenditure has no any effect on the real GDP but it has significant positive effect on economic growth. Also, domestic investment does not promote the economic growth and recovery. The study assumes that domestic investment has a positive effect on real gross domestic product in post-conflict countries. Also, it assumes that foreign aid and foreign direct investment have a positive effect on economic growth since these financial flows are expected to increase real gross domestic product in post-conflict situations. Finally, the study assumes that increasing military expenditure promotes economic growth by reducing the risk of new conflict in post-conflict situations.

Keywords: Recovery, Post-Conflict, Economic Policies, Foreign Direct Investment, Domestic Investment

Giriş

Çatışma sonrası durumlarda, çatışmanın yineleme riski çok yüksek olabilmektedir. Zira mevcut sorunlarla beraber daha yıkıcı bir çatışmayla sonuçlanabilecek birçok ekonomik ve politik yeni sorunların ortaya çıkması söz konusudur. İç çatışmadan sonra kişi başı gelir dramatik bir düşüş gösterirken, silahlı gruplarda durum farklıdır. İşsiz gençler isyancı gruplar tarafından yüksek oranda işe alınabilmektedir. Çatışma sonrası hükümet, yeni çatışma riskini azaltmak ve ekonomik sorunlarla mücadele etmek için ekonomi politikasının önceliklerini belirlemelidir. Afrika Bankası'na göre, çatışma sonrası ülkeler çatışma yineleme riski taşımaktadır ("Accueil | Bank Of Africa"). Bu nedenle, hükümetler haklı olarak ekonominin yalnızca tek başına bir iyileşme göstermesi ile değil, çatışma riskini azaltmaya yardımcı olacak ekonomik politikaları benimseyerek endişeleri azaltmaya da odaklanmaktadır. İç savaşın ardından en büyük zorluk ise barış inşa sürecinin nereden başlatılacağı ve çeşitli siyasi grupların yeniden inşa sürecine nasıl akredite edilebileceğini belirlemektir.

Uluslararası toplum, savaşta batmış ülkeleri yeniden inşa etme politikalarını geliştirmeye, acil durumlar hazırlık ve kalkınma için büyük miktarda yardımlar yapmaya çalışmaktadır, ancak çatışma sonrası ülkelerin çoğu, esas olarak, dış yardıma bağımlı ve halka kamu malları sağlayamayacak derecede kırılabilirliklerinden kurtulabilmiş değildirler. Ehrenreich'e göre, bu ülkeler ekonomik büyümeyi veya toplumsal ürünlerin herhangi bir makul dağılımını sağlayamamaktadırlar: Genellikle kitlesel ekonomik eşitsizlikler, savaş bilimi ve kaynaklar için şiddetli rekabet ile karakterizedirler (Ehrenreich, 2012, s. 1161). Başarısız devletlerin son örnekleri, Somali'deki devlet kurumlarının tamamen çöküşünden ve eski Yugoslavya'dan Ruanda, Haiti, Liberya, Kongo, Sierra Leone ve Afganistan'daki çeşitli krizlere kadar sıralanabilir.

Bu çalışma, çatışma sonrası toparlanma için gerekli olan ekonomik politikaları ve hükümetin barış inşa sürecinin etkinliklerine nasıl öncelik verebileceğini incelemektedir. Ayrıca, bu çalışmada, çatışma sonrası hükümetlerin karşılaştığı zorluklar ve potansiyel fırsatlar ele alınmaktadır. Bu çalışmada, bir hükümetin ve bağışçıların barış inşa sürecinde nasıl bir politika koordinasyonu geliştirebileceği ve hükümetin barış ve huzurun artmasında nasıl öncü bir rol oynayabileceği incelenmiştir.

1. İyileşmenin Tanımı

Uzun süren bir çatışmadan çıkan ülkeler barış ve istikrar adına iyileşmenin sağlanması için mücadele etmektedir. Ayrıca uluslararası toplum politikaları geliştirilmekte, uzlaşma konferansları düzenlenmekte ve bu ülkelere çatışma sonrası kurtarma için insani yardım ve kalkınma yardımı teklif edilmektedir. Birçok araştırmacı ve örgüt iyileşmeyi tanımlarken; Ohiorhenuan'ın (Ohiorhenuan , 2011, s. 3) Flores ve Noorudin'den aktardığı tanımıyla, iyileşmenin; yeniden yapılandırma, yeniden inşa etme ve kurtarma gibi farklı tanımlamalara sahip olduğu ve hepsi ile çatışma öncesi koşullara, statüye geri dönülmenin ifade edildiği saptanmaktadır. Çatışma sonrasında toparlanma, savaş öncesi ekonomik

büyümeye ve istihdam oranlarına geri dönüş anlamına gelmektedir. Öte yandan, diğer araştırmacılar, toparlanma sürecini, çatışmadan önceki beş yıl boyunca elde edilen en yüksek kişi başına düşen GSYİH düzeyine geri dönüş olarak görmektedirler. Yukarıdaki tanımla ilgili olarak, çatışma sonrası hükümet, çatışma öncesi dönemle eşit bir büyüme oranına ulaşırsa, ekonomik düzelme sağlanabilmektedir.

Savaşı yaşayan bazı ülkeler, iyileşmeyi, savaşın çatışma sırasında yollar, limanlar ve hükümet binaları gibi tahrip olan fiziki sermayenin yeniden inşası süreci olarak görmektedir ve toparlanma için belirli hesaplamalara gitmekte ve çatışma öncesi başarılarını genellikle diğer hükümetlerle karşılaştırmaktadırlar. Bu hükümetler, kurtarma işlemini yalnızca ekonomik bir mesele olarak görmektedir ve bu yüzden siyasi uzlaşmadan önce bir ekonomik refaha kavuşma çabası içerisinde olmaktadır. İş olanakları yaratmaya, enflasyon oranını düşürmeye ve çatışma öncesi döneme eşit ulusal verim elde etmeye çalışmaktadırlar. Çatışma sonrası toparlanma için, politika yapıcılar, ülkeyi kaosu patlaması öncesinde var olan normal şartlara götürmeye ve ekonomik sistemin rutin bir şekilde devam eden yaklaşımını geri kazanmak için ekonomik politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Öte yandan, birçok araştırmacı, toparlanmanın sadece çatışma öncesi koşullara dönmek ve sadece ekonomik boyutlardan ziyade daha kapsamlı bir kavram ve tanıma sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ohiorhenuan (Ohiorhenuan, 2011, s. 3), iyileşmenin çatışma öncesi ekonomik ve kurumsal çerçeveye ve düzenlemelere dönmekle sınırlı olmadığını ileri sürerek, işsizlik oranını düşürmek, suç seviyesini düşürmek ve yüksek enflasyonla mücadele etmek gibi hem siyasi hem de sosyoekonomik konuları kapsadığını savunmaktadır. Bu sosyoekonomik dönüşümle ilgilidir ve savaştan kurtulmuş ulusların kendinden emin bir kalkınmayı sağlamasına olanak tanıyan yasal, kurumsal ve ekonomik politikadaki reformların kombinasyonlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu, yeni bir politik ekonomi sisteminin kurulması ile daha farklı ve daha iyi bir şekilde yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada, çatışma sonrası toparlanma adına yalnızca çatışma öncesi ekonomik koşulların geri dönüşünden ziyade iyileşmenin daha geniş bir tanımlaması mevcuttur. Mill (Mill, 2005, s. 1), güvenlik sektöründe reform yapma, kapsamlı siyasi ve ekonomik kurumlar oluşturma ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve gelişme sağlama ile ilgilenmektedir. Mill, çatışma sonrası iyileşmeyi, askeri (hukuk ve düzenin restorasyonu), politik (yönetişim), ekonomik (rehabilitasyon ve gelişim) ve sosyal koşullar (adalet ve uzlaşma) alanlarında eş zamanlı eşzamanlı iyileştirme için karmaşık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Çatışma sonrası yeniden yapılandırma ekonomik yapılandırmayı, fiziki altyapıyı ve tesisleri yeniden inşayı, yardımların dağılımını sağlamayı, sosyal hizmetlerin yeniden aktive edilmesini, özel sektörün gelişimi için yeterli koşulların oluşturulmasını ve makroekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme için önemli yapısal reformların hayata geçirilmesini kapsamaktadır. Bu çalışmada, ekonomik toparlanma ölçütü

ve ekonomik performansın göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hâsıla kullanılmıştır. Bunun nedeni ise, toparlanma tanımında belirlenen kilit sektörlerdeki iyileşmenin çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesini hızlandırmasıdır.

2. Çatışmanın Başlıca Sebepleri

Bu başlık altında, örnek ülkelerde silahlı çatışmalara neden olan başlıca faktörler incelenmeye çalışılmıştır, çünkü çatışmanın nedenlerini belirlemek barış inşa sürecinde ve sürdürülebilir iyileşmeyi sağlamada önemlidir.

a) Güç ve Kaynaklar için Rekabet

Çatışmaların temel nedeni kaynakların güç ile ilişkisi olan ülkelerde iktidarda bulunanlara yönelik ayrıcalığa ve kamu kaynaklarına tam erişime sahip olma imkânı vermesi nedeniyle güç ve kaynakların farklı gruplar arasında rekabet unsuru oluşturmasıdır. Bu sebeple çatışmalar yaşanmaktadır, çünkü bazı kimseler halkın çoğunluğuna karşı daha fazla kaynak üzerinde hâkimiyet sahibi olmayı hedeflemektedir. Bu tip vakalarda birçok insanı soykırıma uğratan ve fiziksel sermayeyi muazzam boyutta yıkan ciddi çatışmalar yaşanmıştır.

Bu çalışmada, çatışmanın doğasını anlama ve sorunun çözümünü kolaylaştırma adına çatışmaların temel nedenleri araştırılmaktadır. Burundi'deki ihtilafı açıklayan Hatungimana (Hatungimana, 2011, s. 13), bu ülkede fakir ülkelerin tümüne benzer şekilde çatışmanın başlıca kaynağının zenginliğe ulaşma çabası olduğunu belirtmektedir. Herkes, gücü kaybetmenin yoksulluk durumuna geri dönüş anlamına geldiğini düşünmekte ve hiç kimse gücü terk etmeyi kabul etmemektedir. Gücün devamlılığını koruması için mümkün olan her şeyi yapmaktadırlar. Bu durumda çoğunlukla, kişisel çıkar halkın menfaatinden önce gelmektedir.

Örneğin Afrika, yeterli ekonomik kaynaklara sahip bir kıtadır, ancak sadece hükümet görevlileri ve yabancı şirketler Afrika'nın doğal kaynaklarından kazanç sağladığından insanlar yoksulluk, işsizlik ve çeşitli hastalıklardan muzdaribtir ve halklar arasında eşit bir kaynak dağılımı bulunmamaktadır. Güç ve kaynak için yapılan rekabet ya seçkinler arasında ya da farklı etnik gruplar arasında gerçekleşmektedir. Ndikumana (Boyce & Ndikumana, 2001, s. 2), Burundi ve Ruanda'daki etnik temelli çatışmaların ekonomiyi büyük ölçüde sarstığını ileri sürmüştür. Bu tür çatışmalar ülke ekonomisine zarar vermektedir. Bu ortamda vergi sisteminin düşük vergi tabanı ve yönetim yetersizliği hükümetin vergilerden elde ettiği geliri azaltmaktadır. Bu hükümetler, ayrıca birçok önemli kaynağı verimli sektörlerden ve sosyal kalkınma projelerinden askeri ve güvenlik harcamalarına yöneltmektedir.

Çatışma yalnızca etnik gruplar arasında değil, Burundi'ye benzer şekilde aynı etnik grup içinde çeşitli kabileler arasında dahi patlayabilmektedir. Elmi ve Barise (Elmi & Barise, 2010, s. 33), Somali'deki kabilelerin su, hayvancılık ve otlama gibi güç unsurları, Somali'nin bağımsızlığını kazanmasından önce ve bağımsızlık sonrasında çatışmalara neden olan en önemli faktörler arasındadır. Ülkenin kaynaklarını kullanmak ve memurları işe almak, devlet dış yardımlarını yönetmek ve devlet kontrolü için bir tür rekabet söz konusudur. Afrika'da siyaset, birçok

insanın geçimini sağlama ve kamu kaynaklarından büyük kazançlar elde etme uğruna hükümet görevine başlamada büyük miktarda yatırımlar gerektiren en verimli ve kârlı sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Liderler kendi etnik soydaşlarını veya ailelerini siyasi sürece dâhil etmek için harekete geçirmekte ve onlara destek verdikleri takdirde hükümetten ek fayda sağlayacaklarına dair sözler vermektedirler. Somali'deki bu duruma benzeyen rekabetler nedeniyle toplumlar arasında sürekli çatışmalar mevcuttur. "Birçok Somalili, devleti birikim ve egemenlik aracı olarak görmektedir. Bunu kontrol edenler ise zenginleşmekte ve yetkilendirilerek nüfusun geri kalan kısmını sömürebilmekte ve taciz edebilmektedir" ("World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability", 2005, s. 18).

Afrika çatışmalarının ana faktörü, farklı etnik gruplar arasındaki veya farklı kabileler ve alt kabileler arasındaki güç ve kaynaklar üzerindeki rekabettir. Çatışmanın kapsamı ve olasılığı, belirli bölgelerdeki mevcut kaynakların seviyesiyle ilişkilendirilebilir. Afrika'nın bazı bölgelerinde yetersiz doğal kaynakların bulunduğu ve bazı Afrika ülkelerinin ise daha fazla doğal kaynaklara sahip olmasıdır. Bazı araştırmacılar, daha az doğal kaynağa sahip olan ülkelerde iç çatışma oranının yüksek olduğunu ve halkın kıt kaynaklar için savaştığını ve çoğunluğun daha büyük pay alarak hayatta kalmaya çalıştığını savunmaktadır. Öte yandan, bazı yazarlar genelde zengin kaynaklı ülkelerin yüksek oranda bir iç karışıklığa sahip olduklarını ve birçoğunda olabildiğince servet kazanmak için aç gözlü davranıldığını iddia etmektedirler.

Farklı çeteler, çatışma sırasında ve sonrasında kaynaklar az olduğundan ve kârlı nakit ürünlerin kontrolüne yönelik mücadeleler kabileler ve alt sınıflar arasında anlaşmazlıklara neden olduğundan kaynaklar üzerinde savaşıyorlar. Örneğin, Dünya Bankası'na göre, güney-merkez Somali'nin iki ırmağının vadilerinde bol mahsullerin, özellikle de muz ve diğer nakit mahsullerinin ekilmesinden fayda sağlamak için bazı kabileler başka kabileleri yerinden etmektedirler. Bazen, güçlü kabileler nehir boyunca insanları zorla çalıştırmaktadırlar ("World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability", 2005, s. 7). Oyeniyi & Media'ya göre (Oyeniyi & Media, 2011, s. 3), kabilenin veya etnik grubun iktidar mücadelesi ve kaynak toplama sürecinde suç işlemesi ve her türlü yasadışı eylemi gerçekleştirmesi olasıdır ve diğer kabilelere saldırabilmekte veya meşru bir hükümet aleyhinde bir darbe düzenleyebilmektedir (Idi Amin'in Uganda'daki 1971 darbesi gibi). Ayrıca, önde gelen ordu subayları arasındaki etnik rekabet ve sivil devlet başkanlarına karşı etnik hoşnutsuzlukların neden olduğu askeri darbeler söz konusudur. Etnik ve kabilesel çatışmaların neredeyse hepsi, zenginlik ve güç kaynakları üzerindeki aşırı rekabetten kaynaklanmaktadır.

Afrika hükümetlerinin ve uluslararası toplumun, çeşitli etnik gruplar ve farklı kabileler veya alt sınıflar arasındaki güç ve kaynakların rekabetine çözüm bulma yolları aramalarının gerekli olduğu savunulmaktadır. Yalnızca çeşitli etnik gruplar

arasında güç ve kaynakları eşit paylaşmak çatışma riskini azaltabilmekte ve çatışma sonrası bölgelerin barışına katkıda bulunması mümkün olmaktadır. Brown & Stewart'a göre (Brown & Stewart, 2015, s. 13), ekonomik çalışmalardan elde edilen bir bulgu, kişi başına düşen gelir, ekonomik büyüme ve hayat beklentisi düşük ülkelerde çatışmanın görülme oranının yüksek olduğunu ortaya koyduğunu göstermiştir. İç savaşın sona ermesi için önemli olan, topluluklar arasında her türlü kaynağı eşit bir şekilde paylaşmaktır. Yoksulluk ve az gelişmişlik eşit olarak toplum tarafından paylaşıldığında çatışma riskinin düşeceği ve ancak bazı grupların toplumun çoğunluğunun fakir olduğu bölgelerde kaynakların orantısız bir kısmını stoklaması durumunda çatışma olasılığının çok yüksek olacağı savunulmaktadır.

b. Çıkarıcı Kurumlar

Çatışma, belli gruplar tarafından ülkenin yönetilmesi ve kaynakların halkın çoğunluğunun istifadesine sunulmaması durumunda ortaya çıkabilmektedir. Afrika'daki birçok sosyal ve ekonomik sorunlar, kıtadaki diktatörlüğe atfedilir. Halk, Afrika'yı dünyanın en yoksul kıtası yapan uzun vadeli diktatörlüğün bedelini ödemektedir. Hatungimana (Hatungimana, 2011, s. 6), Burundi'nin siyasi tarihinde çatışmaların nedenlerini açıklarken, genel olarak Tutsi'lerden küçük bir grubun iktidarı kötüye kullandığını ileri sürülmüştür. Sömürgeci devletler, azınlıkta olan Tutsi üstünlüğünü çoğunluk olan Hutu ve Twa'ya tercih etmiştir. Etnik kökenli olan bu örnekteki çatışma, koloni düzenleyicinin "böl ve yönet" politikasının parçası olan standart üzerindeki fırsat eşitsizliği nedeniyle yaşanmıştır. Bağımsızlığından bu yana ülkeyi yöneten küçük grup, ilk kez 1993'te demokratik olarak bir cumhurbaşkanı seçebilmiştir.

Çıkarıcı kurumlar ya da diktatör liderler kendi etnik gruplarını ya da ailelerini zenginleştirmektedirler. Dolayısıyla devleti kontrol edenler normal vatandaşların çoğunluğuyla karşılaştırıldığında birçok siyasi ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olmaktadır ve Tutsi hakimiyeti boyunca bu şekilde davranıldığı görülmektedir. Golooba Mutebi'ye (Golooba Mutebi, 2008, s. 3) göre, Tutsi'ler devlet kurumları üzerinden kendi tekeli sayesinde eğitim ve öğretim fırsatlarına orantısız erişim sağlamıştır; zira kamu ve kilise okullarında ve eğitim kurumlarında okuyan öğrencilerin çoğunluğunu Tutsi'ler oluşturmuştur. Mezuniyet sonrası, Tutsi'ler, hükümetle olan bağlantıları nedeniyle Hutu topluluğundan olan arkadaşlarına oranla iş fırsatlarına çok daha kolay erişebilmiştir. Bu, Hutu'lar arasındaki eşitsizlik şikayetini arttırmıştır.

Afrika'da bazı diktatörler, ülkelerini yirmi yıldan fazla bir süre yönetmektedir ve kendi ülkelerindeki yoksul insanlara karşı her türlü insani hak ihlalini yapmakta ve büyük kaynakların, zenginliğin birikimini elde tutmaktadırlar. Maden çıkarma kurumları halktan güç devşirerek iktidara hâkim olmak için ellerinden gelen her şeyi yapmakta, eylemlerle mevcut iktidarı devirmeye çalışmakta ve şiddete yol açmaktadırlar. Bu nedenle, toplumlar arasındaki eşitsizlik, Afrika'daki şiddet olasılığını arttırmıştır. Brown & Stewart (Brown & Stewart, 2015, s. 8), ekonomik ve sosyal konularda yatay eşitsizliklerin halk arasında memnuniyetsizliğe yol açtığına ve dolayısıyla siyasi seferberlik olanaklarını artırdığına dair bir kanıt

bulduğunu saptamıştır.

Elmi ve Barise (Elmi & Barise, 2010, s. 36), Somali ihtilafının ikinci büyük nedeninin devletin baskısı olduğunu savunmuştur. Somali halkı 1969'dan 1991 yılına kadar 21 yıllık baskıcı bir askeri yönetim yaşamıştır. Hükümet, önemli konular üzerinde bir şeyler söylemek yerine, muhalefet gruplarının varlığını reddetmiştir. Bu askeri devlet, halka siyasete katılma fırsatı vermeyerek muhalefet gruplarının şiddete başvurmasına sebep olmuştur; çünkü devlet diğer tüm grupları rejimin bir parçası olmaktan alıkoymuştur. Muhalefet lideri, iki ülke arasındaki sınırı aşarak Etiyopya'dan Somali'ye saldırmıştır. Devlet tarafından basına uygulanan baskılar, şiddet ve aşırı güç kullanımı savaşın ana gerekçeleri olarak gösterilmiştir.

c. Sömürge Mirası

Avrupalı sömürgecilerin Afrika'yı pek çok yönden tahrip etmiş olması çoğu Afrika ihtilafının temel sebeplerindedir. Afrikalılar uzun süredir bir sömürge hakimiyeti altında yaşamış ve ülkelerini yönetme fırsatı bulamamışlardır. Sömürgecinin, Afrika'daki çekişme ve çatışmalara neden olan iki kötü mirası vardır: Bunlar Afrika'da sömürge sınırlarının yarattığı sorunlar ve etnik temelli çatışmalardır. Sömürgeciler, Afrika'da tartışmalı sınırlar çizmişlerdir. Amaçları Afrika'nın birliğine karşı olarak kıtadaki sonsuz çatışmaları oluşturmaktır. Afrika'daki sınırların ilk sömürge mirası olmasının yanı sıra Oyeniyi & Media (Oyeniyi & Media, 2011, s. 3), bu sınırların çoğunun sömürgecilikten miras kaldığını ve Afrika halklarından çok az ilgi görürken, Avrupa'da yoksul haritaları oluşturmaya karar verilen sömürge güçleri arasındaki görüşmelerin ve anlaşmaların sonucu olduğunu doğrulamıştır. Bazı bölgelerde sömürge ülkeler, uyumsuzluklar yaratan ve hatta Afrika'daki ülkeler arasında büyük savaşlara neden olan sınırları oluşturmuşlardır. Örneğin 1977'de Somali ve Etiyopya arasındaki savaş sınır anlaşmazlığından kaynaklanmakta ve benzer şekilde Somali ve Kenya arasındaki düşmanlık da sömürgecilerin stratejileri sebebinden olmaktadır. Elmi & Barise'ye (Elmi & Barise, 2010, s. 36) göre sömürge mirası, Somali'deki iç savaşın temel nedenlerinden biridir. Avrupalı sömürgeci devletler, yani Britanya, İtalya ve Fransa, büyük Somali'yi beş kısma ayırmıştır. Bundan İngilizler iki, İtalya ve Fransa ise birer pay almıştır. Avrupa güçleri Ogaden'in Somali bölgesini Etiyopya'ya vermiştir. Bölünmüşlüğü etkisi Somalili insanlar nezdinde bölünmeden beri göz ardı edilmiş ve şimdi iki Somali bölgesi Etiyopya ve Kenya'nın kontrolünde kalmaya devam etmektedir. Ayrıca, kıtadaki iç savaşın birkaç nedeni de muhalefet grupları savaşa yol açan ve onu besleyen ve savaşın sürmesini Avrupa kolonisinden dolaydır. Örneğin Mozambik, bağımsızlığından sadece birkaç yıl sonra iç savaşa sürüklenmiştir. Bunu fırsat bilen bazı Avrupa hükümetleri Mozambik'teki savaş gruplarına destek vermiştir. Bu savaş destekçileri, Mozambik'in bağımsızlığından bu yana iktidar partisi olan Mozambik kurtuluş cephesini tasfiye etmek için mücadele eden Mozambik ulusal direniş grubunu desteklemek için Rodos'u bir üs olarak kullanmışlardır.

Avrupalılar, Afrika'yı sosyal ve fiziksel farklılıklarından yararlanarak farklı etnik gruplara ve klanlara bölmek suretiyle yönetme stratejisini benimsemiştir. "Böl ve yönet" politikasını kullanarak bazı etnik grupları, örneğin Burundi ve Ruanda'da etnik şiddet yaratmaya teşvik etmişlerdir.

Ayrıca Ruanda soykırımı sırasında sömürge sonrası liderlerin sömürge benzeri bir sistem izlemiş olmaları da Ruanda soykırımında büyük rol oynamakta idi. Ülkenin uzun vadeli istikrarını tehdit altına sokan, giderek iç savaşa yol açan ve 1994 soykırımına neden olan bir dışlanma ve baskı stratejisi sistematik bir biçimde uygulanmaktaydı.

d. Zayıf Ekonomik Performans

Birçok Afrika ülkesi, zayıf ekonomik performans nedeniyle iç çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Kişi başına düşen gelir azalmış, işsizlik oranı artmış, tüketim mallarının fiyatları artmış ve bu faktörler insanları öfkeliendirerek hayatları hakkında endişe duymalarına sebep olmuştur. Afrika genç bir kıtadır, çünkü nüfusunun büyük bir yüzdesi 15-30 yaş arası gençlerden oluşmaktadır ve bunların çoğu eğitim ve iş alma imkânına sahip değildir. Bu sebeple hükümet halka daha iyi bir yaşam için alternatif bir araç sunmadığı sürece gençler barışa karşı savaşı tercih etme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Oyeniye & Media (Oyeniye & Media, 2011, s. 4), zayıf ekonomik performansın borç sorunu, düşük özel sermayenin akışı ve verimsiz dış yardım programlarıyla birleşiminin, birçok Afrika ülkesinde daha uzun vadeli bir çatışma yarattığını vurgulamaktadır.

Zayıf ekonomik performans, Sahra güneyindeki Afrika ülkelerinde iç çatışmaların temel nedenlerinden biri olarak görülmekte ve birçok yazar bu görüşü desteklemektedir. Örneğin, Somali'deki çatışma ve Somali'nin Siyad Bare diktatörlüğü yönetimi altında yaşadığı kötü ekonomik duruma atıflar yapılmaktadır. Çünkü 1991'deki iç savaş öncesi Somali, dış yardımlara bağımlılığı en yüksek fakir ülkelerden biriydi. Kişi başına düşen gayri safi milli hasılası (GSMH) 170 Amerikan doları idi ve yaşam ömrü yalnızca 47 yıl idi ("World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability", 2005, s. 23).

3. Çatışma Sonrası İyileşme İçin Ekonomik Politika Öncelikleri

Bu başlık altında, çatışma sonrası durumların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi sürecinde her şeyin öncelik taşıdığı düşüncesinden ziyade, çatışma sonrası toparlanma için ekonomik politika öncelikleri incelenmektedir. Çalışma, barış inşa sürecinde ve çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesinde ve iyileşmesinde dört faktörün rolünü araştırmaktadır. Bu değişkenler şunlardır: askeri harcamalar, yerli yatırım, dış yardım ve doğrudan yabancı yatırım.

b) Yeni Çatışma Riskini Azaltmada Askeri Harcamaların Rolü

Çatışma sonrası durumlarda yeni bir çatışma riski çok yüksektir çünkü bir ülke çatışmadan çıktığında, insanlar arasında büyük bir güvensizlik olduğundan başka bir çatışma ile karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Çatışma sonrası hükümet, durumunu göz önüne almalı ve çatışma yenileme riskini azaltmak için politikalar geliştirmelidir; çünkü "çatışma sonrası toplumlar çatışmanın geri dönüş riski ile

karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle, hükümetler haklı olarak yalnızca kendi başına bir ekonomik kalkınma değil, çatışma riskini azaltmaya yardımcı olan ekonomik politikalar benimseyerek endişe duymaktadırlar¹". Çatışma sonrası ülkelerdeki hükümetler, riskleri en aza indirmek için politikalar geliştirmeye ve şiddet ile çatışmayı kışkırtmak için sebep olabilecek her şeyi önlemeye çalışmaktadırlar. Ancak hükümetlerin politikalarının çoğunun çalışmadığı gözlemlenir. Ayrıca, çatışma sonrası ülkelere politika önceliğini koymalarında uluslararası toplumun rolü etkili değildir. Daha iyi politikalar geliştirirken, Afrika'daki iç savaş sonrasında barışın yıkılma riski en aza indirilebilir. Daha önce de değinildiği gibi, çatışmaya katkıda bulunan ana faktörlerden bir tanesi ekonomidir. Bu nedenle hükümet kapsayıcı bir ekonomik büyümeyi yakalamaya ve milli gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaya çalışmalıdır.

Çatışma sonrası durumlarda yeni çatışmalara neden olabilecek birçok faktör bulunmakta, ancak iki ana faktör isyancı gruplardan ve işsiz gençlerden oluşan risklerden oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak çatışma sonrası hükümetin askeri harcamayla yeni çatışma riskini nasıl azaltabileceği incelenmekte ve ardından, genç işsizliğin çatışma düzeyindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Hükümetin yeni çatışma riskini azaltabileceği politikalarından biri, askeri harcamaların artırılması ile kanun ve düzenin yeniden sağlanmasıdır, ancak bazı araştırmacılar, yüksek askeri harcamaların barış ve toparlanmayı desteklemeyeceğini, ancak yeni çatışmalara neden olabileceğini ileri sürmektedir. Çünkü hükümetin çatışma sonrası toplumlarda yüksek askeri yatırımları verimsizdir. Daha fazla çatışma riskini önemli ölçüde arttırmaktadır. Yüksek tasarruflar politikasının %39'tan %24'e kadar çatışma riskini azaltacağı saptanmıştır. Bu, bir varsayım değildir: Bu, tam da Mozambik'in çatışma sonrası hükümetinin bir stratejisiydi. Mozambik sadece barış içinde kalmamış, aynı zamanda çok hızlı bir büyüme kat etmiştir (Collier, 2006, s. 4).

Askeri harcamaların ekonomik büyüme ve risk seviyesine olumsuz etkisi, hükümetle barış anlaşması imzalayan isyancı grupların endişe ve belirsizlik duygusu ile açıklanabilir; çünkü bu gruplar tekrar silahlanabilir ve yeni bir çatışma ortaya çıkabilir. Askeri harcamalar, isyancıların silahsızlandırılmasına ve barış anlaşmalarının koşullarını yerine getirmeyeceğine dair hükümetin bir mesajı niteliğindedir. Ayrıca bazı araştırmacılar, yüksek askeri harcamaların sosyal hizmetler ve altyapı yatırımlarında azalmaya neden olduğunu iddia etmektedir; askeri/güvenlik cihazlarının kurulması ekonomik ve politik açıdan yüksek maliyet getirmektedir. Daha yüksek askeri harcamalar, depresif sosyal hizmetler ve kamu altyapısında yetersiz yatırım ile ilişkilendirilmektedir (Collier, 2006, s. 3). Bu görüşe göre, çatışma sonrası hükümet barış görüşmelerinde ve barış anlaşması sonrasında risk oranını azaltmak için askeri harcama seviyesini azaltmak zorundadır. Bazı hükümetler siyasi meseleye odaklanırken diğerleri ekonomik sorunlarla baş etmeye çalışmakta, ancak büyümeyi teşvik eden politikalar ile barışı

¹ African-Bank, 2008, s. 46.

teşvik eden politikalar arasında bir takas söz konusudur. Fakat ekonominin toparlanması uzun vadede riskleri azaltmaya yardımcı bir faktördür.

Çatışma sonrasında, geçim kaynağı olarak barışa karşı savaşı tercih etmek gibi askeri yollar dışında başka yetenekleri olmayan oldukça fazla topluluk vardır. Bu nedenle hükümetin eski savaşçılar için bir planı olmalıdır. Çatışma sonrası bazı ülkeler silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma programlarını başarılı bir şekilde uygularken bazıları hala çok zorlanmakta ve uygulamada tıkanmaktadır.

Örneğin, Ruanda, silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma programında bir başarı öyküsüne sahiptir. Lötscher (2014), Ruanda'nın silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma yaklaşımını ve uygulanan programlar dahil olmak üzere uzlaşmayı, benzersizliğini ve etkinliğini büyük övgüyle karşılamaktadır. Ruanda'da barış inşa etme süreçleri Sahra güneyi Afrika'da tartışmasız en başarılı bir örnektir. Bugün Ruandalılar barış içinde ve görülür bir gerginlik olmaksızın birlikte yaşam sürmektedirler. Bu nedenle, Ruanda, barış inşa sürecini geliştiren ve yöneten diğer çatışma sonrası devletler için olumlu bir rol model olarak görülebilir.

Öte yandan, Burundi'deki iç savaş 10 yıldan fazla sürmüş ve uluslararası toplum hükümete eski savaşçıları silahsızlandırmak ve topluma kazandırmak için politikalar geliştirmelerinde yardımcı olmuştur. Burundi Ruanda gibi yüksek bir ekonomik dönüşüme sahip olmamasına rağmen silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma programını başarıyla uygulamıştır. Douma & Gasana (Douma & Gasana, 2008, s. 6), eski savaşçıların yeniden topluma kazandırılmasının 2004 yılı sonunda Burundi'de başladığına ve büyük ölçüde "çok uluslu terhis ve yeniden entegrasyon programı" tarafından finanse edildiğine işaret etmektedir. Operasyon, katkıda bulunan donör ülkeleri temsilen Dünya Bankası tarafından denetlenmiştir. Çok uluslu terhis ve yeniden entegrasyon programlarına göre 26000 asker ve eski isyancı etkisizleştirilmiştir. Eski savaşçıların beş seçeneği bulunmaktaydı:

1. Eski mesleklerine dönmek,
2. Örgün eğitim okuluna geri dönmek,
3. Mesleki eğitime katılmak,
4. Yeni işe başlamak için destek almak,
5. Gelir üreten faaliyetler desteğini almak.

Eski savaşçıların büyük çoğunluğu gelir getirici faaliyetler görmek üzere yeniden topluma kazandırılmıştır.

Silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma programı yıllarca süren iç çatışmalardan gelen her ülke için çok önemlidir ve iyileşme ve sürekli gelişmeyi amaçlamaktadır. Çatışma sonrası barış ve istikrarın sağlanması için gereklidir ve hükümetin ilk zamanlarda büyük önem vermesi gerekmektedir. Bu programdaki başarısızlık, yeni çatışmalara yol açabilir; bu sebepten eski savaşçılar yönlendirilmeli ve normal yaşama geri dönmelerine olanak tanıyan geçim projeleri edinmelidir. Örneğin Mozambik'te silahsızlanma, terhis etme ve yeniden topluma kazandırma programı barış inşa sürecinde 18 aylık sübvansiyonlu nakit ödemelerle askerlerin terhisini sağlayarak uzun süre mali destek sağlamak için

makul bir güvence vermiştir. Bu 18 aylık dönemde eski savaşçıların istihdam edilip yerel topluluğa entegre olması umulmuştur. Program, ayrıca üç aya kadar tarımsal aletler, tohumlar ve gıda maddeleri içeren meslek ekipmanları sağlamıştır (Edloe, 2007, s. 20).

Çatışma sonrası ülkelerin barış inşa sürecine yönelik bir tehdit oluşturan diğer bir faktör, yüksek genç işsizlik oranıdır; zira Afrika'daki gençlerin toplum içindeki oranı oldukça yüksektir. Ortalama nüfusun %50'sinden fazlası 20 yaşın altındadır. Gençlerin çoğu, iş olanakları olmayan işsiz kişilerdir. Genellikle gençlerin işsizliği çatışma seviyesiyle ilişkilendirilmektedir, çünkü işsiz gençler çatışma sonrası durumlar sırasında savaştaki isyancılar tarafından kolayca kandırılabilir. Azeng ve arkadaşlarına göre, işsizlik, politik istikrarsızlık riskinin artmasıyla önemli ölçüde ilişkilidir ve Sosyoekonomik eşitsizlikler ve yolsuzlukla ortaya çıkan oldukça fazla olan genç işsizlik oranının politik istikrarsızlık ve ulusal güvensizlik nedeniyle ülkeleri daha fazla duyarlı hale getirdiğini ileri sürmektedir (Azeng, Yogo, Kayizzi-mugerwa, & John, 2013, s. 4).

Uluslararası bağışçılar ve ülkeler, gençlerin ve toplumun tüm sınıfları için istihdam olanakları yaratma stratejisi belirlemelidir; çünkü daha fazla iş yaratıldığında, halkın beklentileri çarpıcı biçimde değişecektir. Genç işsizliğin üstesinden gelmek için daha fazla strateji gerekmektedir, çünkü niteliksiz gençler istihdam edilebilirse, isyancılar bunları şiddete almaya fırsat bulamayacaklardır. Nitekim ekonomik büyüme, genç erkek ve kadınlara iş imkânı sunarak riskleri azaltmaktadır. Öte yandan bazı araştırmacılar, genç işsizliğin çatışmanın önemli bir nedeni olmadığını ve şiddete gençleri teşvik eden diğer faktörlerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Amarasuriya ve arkadaşları, genç işsizliğin silahlı çatışmaya neden olduğu fikrini reddetmiş ve bu kavramın gençlerin çatışma bağlamındaki sıkıntıları ve şikâyetleri gibi çatışma riskini nedeni içeren pek çok faktörü yansıtmadığını savunmuştur. İşsizliğin genel olarak gençlerin iş piyasasına girerken sıklıkla karşılaştıkları engel faktörlere sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca gençlerin; sınıf, cinsiyet, siyasi ve coğrafi çizgiler ile çeşitli heterojen bir grup olduğu gerçeğinin de yok sayıldığını ileri sürerek, genç işsizliği ile çatışma ve şiddete daha yapısal düzeyde marjinalize olma ve ayrımcılığa neden olan diğer sosyo-ekonomik ve siyasi faktörler arasındaki bağlantıların ülke bazında incelenmesine yönelik birçok vurgu yapılmasına ihtiyaç olduğunu savunmuştur (Amarasuriya, Gündüz, & Mayer, 2009, s. 6).

c) Ekonomik Büyümeye Destek Adına Yerli Yatırımın Rolü

Yerli yatırım, çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesi adına önem arz etmektedir ve hükümetlerin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki yerli yatırım payını artırmaya çalışmaları gerekmektedir. Ruanda hükümeti, ülkenin ekonomik kalkınmasına ve iyileşmesine katkıda bulunmak için yerel tasarruf ve iç yatırım teşvik politikaları geliştirmiştir. Ocaya ve arkadaşları (Ocaya, Ruranga, & Kaberuka, 2012, s. 79), Ruanda'nın uzun vadeli süreçteki verilerini kullanarak

GSYİH ve yerli yatırım arasındaki dinamik ilişkiyi analiz etmiştir ve ADF² testinde, GSYİH ve yerli yatırımın bir seviyede sabit kalmadığını, ancak ilk değişkenliklerinin durağan olduğunu, yani ilk aşamada entegre olduklarını göstermişlerdir. Ayrıca, GSYİH ile yerli yatırımın birlikte bir bütünleşme gösterdiğini ve bunun da uzun vadeli ilişkileri olduğunu göstermiştir. Hata düzeltme modeli, yerli yatırımın bir gecikme ile GSYH'ye uyum sağladığını belirlemiştir. Uzun Vadeli ve Kısa Vadeli yerli yatırım arasındaki tutarsızlıkların yaklaşık %0,1528'i yıl içinde düzeltilmiştir.

İç savaşın ardından Ruanda hükümeti, tarım, sanayi ve turizm gibi farklı sektörlerde kamu ve özel sektör yatırımlarını artırmaya çalışmış ve hükümetin yurtiçi payını artırma politikalarından ötürü Ruanda'nın ekonomik büyümesinde yerli yatırım büyük bir rol oynamıştır. Ruranga ve arkadaşları GSYİH ve yerli yatırımın arttığını gösteren grafiksel analizle bu ilişkiyi açıklamıştır; yıllık GSYİH büyümesi ortalama olarak yaklaşık %8 düzeyinde kalmıştır. GSYİH payı olarak yerli yatırım, 1970'deki %7,18'den 2011'de %22,7'ye yükselmiştir. 2020'de GSYİH'nin %30'luk bir artışa ulaşılması için Ruanda Hükümeti tarafından belirlenen hedef, daha fazla çaba gerektirse de başarılabilir olarak görülmektedir.

Yerli yatırımın, çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesi ve toparlanması için önemli bir faktör olduğu düşünülmeli ve hükümetler, sermaye biriktirme politikalarını uygulamak suretiyle sermaye kaçışını azaltmak zorundadır. Yurtiçi yatırımda kamu ve özel sektörlerden her ikisi de gayri safi yurtiçi hasılayı artırmak için önemlidir. Kamu yatırımları, altyapı, eğitim, sağlık gibi kamu malları üzerine hükümetin harcamalarından oluşmaktadır ve bu yatırım, özel yatırımlar ve iç savaşlardan gelen ülkelerin geri kazanımı için gereklilik arz etmektedir. Örneğin, altyapı rehabilitasyonu, çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesinde büyük rol oynamaktadır, çünkü "ekonomik perspektiften altyapı birim maliyetleri düşürülerek ekonomik faaliyet kolaylaştırılmakta, pazarlar genişletilmekte ve ticareti kolaylaştırılmaktadır. Çatışma sonrası ortamlarda, altyapı rehabilitasyon projeleri, yerel kaynaklara dayalı ve emek kaynaklı olması halinde, yerel topluluklar ve toplum ekonomisi üzerinde çarpıcı etkiler yaratarak çok ihtiyaç duyulan istihdam ve ekonomik fırsatlar sağlayabilmektedir (J. Ohiorhenuan & Stewart, 2008, s. 51)"

Ruanda hükümeti özellikle su ile elektrik temini ve ulaşım altyapısında rehabilitasyon projelerini hayata geçirmiştir. 2000 yılında, Ruandalıların küçük bir yüzdesi temiz su bulabilmekteydi, ancak hükümet, su tedarik geliştirme projelerine bütçesinin büyük bölümünü tahsis etmiştir. Hükümetin çabaları sayesinde sağlıklı suya erişimi olan insanların sayısı artarken, 2015 yılında nüfusun %70'inden fazlasının su ihtiyacı karşılanmış ve 2017'de bu oranın %100'e çıkarılması planlanmıştır. Ayrıca hükümetler, çöplerin yolları ve halka açık yerleri işgal etmiş olduğundan hijyen ve sağlık koşulların oluşturulması ve devam ettirilmesine büyük miktarda para harcamışlardır.

Ruanda'da elektrik, göllerdeki enerji santrallerinden 2000'li yılların başına kadar

² Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Testi, istatistikte bir zaman serisinin birim kök içerip içermediğini test etmeye yarayan bir işlemdir.

üretimiştir. Enerji santrallerinden gelen elektrik arzı azalmış, çünkü iki gölün su seviyesi 2004 yılında giderek azalmıştır. Ekonomi büyüdükçe, elektrik talebi artmış; buna ek olarak iş ve sanayi sektörü de yüksek elektrik arzına çok ihtiyaç duymaya başlamıştır. Hükümet elektrik tedarikini artıran dizel jeneratörleri kurmuştur, ancak dizel jeneratörleri çok maliyet getirmekteydi. Ayrıca hükümet, elektrik sorununu çözmek için göllerde bazı enerji santrallerini rehabilite etmiştir. 2009'da insanların yaklaşık %28'inin elektrik ihtiyacı karşılanmaktaydı, ancak 2017'de hükümet elektrik arzını halkın %70'i için tedarik etmeyi hedeflemektedir. Ruanda hükümeti, donörlerden kalkınma yardımı almaya yönelik ulaşım altyapı projelerini hayata geçirmiştir. Başkent ve diğer büyük kentler arasındaki yolları iyileştirmiş ve ülkede yeni yollar inşa edilmiştir. Ruanda, Doğu Afrika Topluluğunun üyesi olan yerleşik bir ülkedir ve karayolu ile bu ülkelere bağlanmaktadır. En önemli ticaret yolu, Kampala ve Nairobi üzerinden Mombasa'ya giden yoldur ve en çok ithal edilen mallar bu yol üzerinden geçmektedir. Ayrıca hükümet, Kigali'de uluslararası bir havaalanının yeniden inşasını başlatmıştır.

Politika yapımcıların el atmaları gereken ilk konulardan biri, kaynakların ekonomiye katkısının çok önemli olduğu ve sermaye kaçıışı, Sahra güneyindeki bölgede büyümeyi ve gelişmeyi ciddi biçimde zayıflatan bir engel olduğu için, sermaye çıkışlarını azaltmaktır. Sahra güneyindeki ülkelerde hem kamusal hem de özel tüketim ve yatırım için mevcut kaynakların artırılması için sermaye kaçıışının azaltılması esastır (Weeks, 2012, s. 14). Sermaye kaçıışını en aza indirmek için politika ve iş yönetmeliklerinde yapılacak reformlar gereklilik arz etmektedir.

Hükümet, finans sistemlerini yeniden inşa etmek, sermaye kaçıışını azaltmak ve sermayenin geri dönüşünü artırmak için gerekli kurumsal ve fiziki altyapıyı hazırlamaya çalışmalı ve uluslararası toplumu teşvik edici politikalar geliştirmelidir. Bu politikalar, finansmanın ana kaynağı olan çok miktarda yardım vermeye ve sürdürmeye devam etmelidir.

Ayrıca, Afrika Diasporası, hükümet ve bağışçıların yeniden yapılandırma ve geliştirme sürecine katılmalarında yardımcı olursa, ülkelerindeki barış inşa sürecine daha fazla katkıda bulunulabilir. Amaç, barışın geliştirilmesi ve ülkelerinin istikrara kavuşması için batı ülkelerinde yaşayan büyük sayıda Afrika Diasporasının finansal kaynaklarını ve insan kapasitelerini harekete geçirmek için kesinlikle gereklidir. Hükümet ayrıca, iş dostu çevre yaratarak sermaye girişlerini artırabilir ve halkı ülkeye yatırım yapmaya teşvik edebilir. Özel sektör yatırımları, çatışma sonrası ülkenin iyileştirilmesi için çok önemlidir. Mills & Fan'a göre (Mills & Fan, 2006, s. 10), yatırım için iyi iklim yaratmak, herhangi bir gelişmekte olan ülkede önemli olmakla birlikte çatışma sonrası dönemde üç nedenden dolayı özel bir öneme sahiptir. İlk olarak, özel sektör sürdürülebilir bir istihdam yaratmaktadır; çünkü, barış inşa sürecinde kendileri için fırsat olan istihdam olanakları terörle mücadele eden eski savaşılar için çok gerekli. İkinci olarak, özel sektör, hükümetlerin çatışma sonrası dönemde kamu malları ve hizmetleri sunma kapasitelerinin azalması nedeniyle oluşan boşluğun doldurulmasında büyük rol

oynamaktadır. Üçüncüsü, bu üç faktör, yeni bir çatışmaya düşme ihtimalini artıracak bazı "açgözlülük" ve "şikâyet" konularının çözümü için gereklidir.

d) Çatışma Sonrası Ülkelerde Dış Yardımın Gerçek GSYİH'ya Etkisi

Savaş sonrası toplumlar için dış yardım gereklilik arz etmektedir, çünkü savaş kamusal ve özel mülkleri yok etmekte ve çatışma sonrasında halkın yaşamını bozmaktadır. Dış yardım, uluslararası bağışçılarla koordineli olarak çatışma sonrası hükümetin, yeniden yapılandırma ve geliştirme süreci için etkin ve verimli olmasını sağlamak için politikalar belirlemesi gereken önemli bir finans akışıdır. Dış yardım temelde insani yardım ve resmi kalkınma yardımı olmak üzere iki biçimde gerçekleşir. Hayatlarını kurtarmak ve insan kaynaklı felaketlerden muzdarib olanların oranını azaltmak için savaş sonrasında insani yardıma ihtiyaç duyulsa da çatışma sonrası hükümetin ihtiyaç duyduğu şey barış ve istikrarın sağlanması ve ekonomik iyileşmenin sağlanması için resmi kalkınma yardımınıdır.

Bağışçılar, hukuk ve düzeni, altyapıyı kurumsal bir yapılandırmaya kavuşturma ve yeniden yapılandırmada çatışma sonrası hükümete destek verebilir. Çatışma sonrası birçok ülkenin dış yardımları, ekonomik büyümeye katkıda bulunmuştur, Mozambik, göze çarpan bir örnektir:

Mozambik, 1992 yılından bu yana büyüme ve yoksulluğun azaltılması açısından açıkça bir başarı öyküsüdür. Bunu mümkün kılmak için yardımın belirleyici bir rol oynadığını göstermiştir. Yüksek seviyede sürekli yardım almadan Mozambik'in şu koşullarda başarabileceği bir yol yoktur: (i) barışın o kadar sorunsuz bir şekilde kurulması; (ii) savaş sonrası istikrarı sağlamak için mücadele etmek; ve (iii) yaygın rekonstrüksiyon uygulamak. Sonuç olarak, Mozambik bağımsızlıktan çok daha güçlü bir konumdadır. Bu yazıda yapılan büyüme muhasebesine dayanarak, kamusal mallar, özellikle kamu altyapısı, eğitim ve sağlık alanlarında devlet tarafından yapılan yardımların finanse edilmesi; yardımların kalkınma sonuçlarına katkıda bulunduğu temel kanallar olmuştur. Yardımların amaçlanan sonuçları, tarımsal dönüşüm ve kalkınmaya potansiyel katkısı henüz gerçekleşmemesine rağmen büyük ölçüde başarılıdır (Moreira, 2005, s. 1).

Sahra güneyindeki Afrika ülkelerinde dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda bir tartışma vardır. Pek çok araştırmacı, ekonomik desteğin geliştirilmesinde dış yardımın rolünü savunmakta, ancak bazı araştırmacılar, dış yardımın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ve her birinin haklı çıkma gerekçelerinin bulunduğunu iddia etmektedir. Yardımların büyüme üzerindeki olumlu etkisini vurgulayan araştırmacılar; yabancı yardımların, örneklemdeki her ülkenin ekonomik faaliyeti üzerinde olumlu ve belirgin bir etkiye sahip olduğunu gösteriyor. Çalışmadan çıkarılabilecek bir politika örneği, yurtiçi tasarruflarını tamamlayarak, yabancı sermaye akımlarının reel gelir üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği (Hatemi-J & Irandoust, 2005, s. 71) üzerinde odaklanılmışlardır.

Dış yardım, birçok ülkenin hem fiziksel hem de beşerî sermayesini geliştirerek büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Birçok okul yardım kuruluşları tarafından finanse edilmektedir ve bu okullar işgücü piyasasına tedarikçi olarak eğitilmiş insanları sağlamaktadır ve bazı yardım kuruluşlarında mesleki eğitim

okulları bulunmakta ve birkaç sağlık merkezi işletilmektedir. Kalkınma yardımı, çatışma sonrası ülkelerin altyapısının, bütçesel desteğinin ve kurumsal yapının iyileştirilmesiyle büyümeyi teşvik etmekte ve bu ve büyüme ile uzun vadeli bir ilişki kurulmaktadır.

Öte yandan, yardımların büyümeye uzun vadedeki etkisi, bu ülkelerin çoğunda negatif bulunmuştur. Çatışma sonrası hükümetler ilk on yılda yardım almaktadır ancak Afrika'daki çatışma sonrası ekonomik canlanmanın desteklenmesinde dış yardımların başarı öyküleri artık bulunmamaktadır. Afrika'daki yardımların etkisizliği, yolsuzluk, kötü idare ve bu ülkelerin liderlerinden gelen teşvik eksikliği gibi birçok faktöre bağlanabilir.

Yeni politikaların geliştirilmesi ve eski maliye ve para politikasının reformu, dış yardımın verimliliği ve etkinliği için önemlidir; çünkü iyi politikalar ve stratejik planlar olmadan, altyapıyı yeniden yapılandırmak gibi üretken sektörler dış yardım harcanmayacaktır. Boakye (Boakye, 2008, s. 6), Gana'daki ekonomik büyümeye yönelik dış yardım önemli derecede negatif olduğu savunulmuş ve çok sayıda politika önerisi arasında, iyi makroekonomik ortamda yardımın etkin bir şekilde işlediği için, iyi para ve maliye politikalarının doğru bir şekilde formüle edilmesi ve uygulanmasını amaçlayan politikalar önerilmiştir.

Ruanda, iç savaştan kurtulma, barış, ekonomik büyüme ve gelişmeyi destekleme konusunda birçok başarıya sahiptir. Ruanda'daki barış inşa sürecine dış yardımın katkısı vardır, çünkü hükümet bütçesinin büyük bir oranı dış yardımlardan geldiğinden dış yardım miktarı önemli derecede yükselmiştir ve hükümet 1994 yılında soykırımdan sonra ülkeyi yeniden inşa etmeye başlamıştır. İlk beş yıl boyunca dış yardımlar insani yardım biçiminde gelmiş, ancak bir süre sonra hükümet, geliştirme yardımından yararlanırken ekonomiyi hızlandırmaya odaklanan kalkınma stratejisini belirlemiştir. Ruanda ekonomisi, dış yardım değişikliklerine karşı çok hassastır ve savunusuzdur. Bazı bağışçılar, hükümet tarafından isyancıların Kongo Cumhuriyeti'ne destek verdiği iddiaları üzerine yardımlarını durdurması sebebiyle büyüme oranı %4,7'ye düşmüştür.

Burundi'de, dış yardım, birçok insanın yaşam koşullarını iyileştirmiştir ve bazı yardım kuruluşları, çiftçilik faaliyetlerinde ailelere destek vermek ve küçük işletmeler başlatmak için mikro finans kurumları kurmuştur. Ayrıca ülke, kalkınma yardımı almış, ancak zayıf politikalar ve yönetim sistemi nedeniyle Burundi, Ruanda'ya benzer bir büyüme oranına ulaşamamıştır. Burundi'de ekonomik reformlar öncesinde yapısal politik reformlar yapılması gerekmektedir, çünkü düşük ekonomik büyüme oranı ve negatif dış yardım, özel siyasi kurumlara dayanan hükümet sistemi ile ilişkilidir. İnsani yardım ya da kalkınma yardımı olsun, dış yardım miktarı hükümetin insan hakları ihlalleri iddialarına yenik düşmüş ve dış yardımın kesilmesi ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilenmiştir.

e) Doğrudan Yabancı Yatırım ve Gerçek GSYİH

Hükümet, doğrudan yabancı yatırım gibi diğer mali getirilere önem vermelidir;

çünkü yerli yatırım, çatışma sonrası durumlarda ekonomik büyümeyi desteklemek için yeterli değildir. Çatışma sonrası hükümet, risk seviyesi, piyasadaki rekabet gücü, doğrudan yabancı yatırım politikaları ve diğer tüm faktörler gibi doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini de göz önüne almalıdır. Todaro & Smith (Todaro & Smith, 2013, s. 1), doğrudan yabancı yatırımın Sahra güneyindeki Afrika ülkelerinin ekonomik performansını açıklamakta önemli bir unsur olduğu ve diğer sermaye türleriyle karşılaştırıldığında daha düşük bir oranda olduğu için doğrudan yabancı yatırımın Sahra güneyindeki Afrika'da büyümenin ana faktörlerinden biri olduğu savunulmuştur. Dahası, yaptıkları çalışma, doğrudan yabancı yatırımın sadece büyümeyi yönlendirdiği değil aynı zamanda büyümeyi izlediği de göz önüne alındığında, doğrudan yabancı yatırım büyüme ilişkisinde önemli endojenliğin varlığını doğrulamaktadır.

Sahra güneyindeki Afrika ülkeleri farklı şekillerde büyük miktarda finansal akışa sahip olmakla birlikte, hâlâ büyüme oranları düşüktür ve yüksek işsizlik ve yoksulluk oranlarına sahiptirler. Doğrudan yabancı yatırım, bölgenin ilgi duyduğu finansal akışlardan birisidir, ancak kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi nispeten düşüktür ve birçok araştırmacı, doğrudan yabancı yatırımlara yönelik politika reformlarının yapılmasını önermektedir. Michałowski (Michałowski, 2012, s. 687), Sahra güneyindeki Afrika ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımın bölgede eşit olmayan bir şekilde dağılmakta olduğunu ve birkaç ülkede yoğunlaştığını saptamıştır. Sahra güneyinde bulunan Afrika ülkelerindeki ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan yabancı yatırım etkisi ile ilgili karışık deliller bulunmaktadır. Sahra altı Afrika ülkeleri, yalnızca daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekme çabalarını değil, aynı zamanda daha çeşitlendirilmiş ve daha katma değerli faaliyetlere yönlendirmek için çabalarını güçlendirmelidir.

Çatışma sonrası toplumda üretim, geleneksel bir yöntem ve çıktı düzeyini yükseltmek için gerekli sermayeye sahip değildir; dolayısıyla ekonomik büyümeye katkıda buldukları için yurtdışı doğrudan yatırımlar gibi sermaye girişlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Birçok araştırmacı, doğrudan yabancı yatırımın Sahra güneyindeki Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesini arttırmada önemli faktör olduğunu saptamıştır. Johnson (Johnson, 2006, s. 2), doğrudan yabancı yatırımın, fiziksel sermayenin ve teknoloji akışının bir sonucu olarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu savunarak kaynak girişimi ve beceri aktarımıyla doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini belirtmiştir. 1980-2002 döneminde 90 ülkeyi kapsayan bir örnekte hem kesit hem de panel verileri analiz edildikten sonra, ampirik kanıtlar, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini, ancak gelişmiş ekonomileri desteklemediğini ortaya koymuştur.

Genel olarak, doğrudan yabancı yatırım, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi ve özellikle çatışma sonrası ülkeler için çok önemli bir faktördür. Kırılgan devletler, doğrudan yabancı yatırımları çekmek için politikalar ve reformlar yapmışlardır; örneğin Ruanda, ihracat işlem bölgeleri ve sanayi parkları da dahil olmak üzere doğrudan yabancı yatırım için teşvikleri stratejinin önemli bir parçası olarak gördüğü için, üretim seviyesini yükseltmek için doğrudan

yabancı yatırımları çekmeyi başarmıştır. Ruanda şirketleri ile doğrudan yabancı yatırım ortaklığı teşvik edilmesi ve yerli yatırımın teşvik edilmesi politikanın ayrılmaz bir unsuru olarak görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırım dahil olmak üzere yatırımların, ihracat ve pazarların çeşitlendirilmesine imkân vermesi, özellikle sadece tarımda değil, üretim ve hizmetlerde de ihracata değer katan yerel işleme sanayileri inşa etmesi gerektiği de belirtilmiştir. Ayrıca yatırım, kırsal alanlarda istihdam için fırsatlar sağlamalıdır (Malunda, 2012, s. 8).

İlk on yıl boyunca, siyasi istikrarsızlık ve doğrudan yabancı yatırım ile ilgili kural ve düzenlemelerin eksikliği nedeniyle Ruanda daha fazla yabancı sermaye çekememiştir. Fakat daha sonra Hükümet makroekonomik politikalarını değiştirmiş ve doğrudan yabancı yatırımı ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunan unsurlardan biri olarak görmüştür. Yabancı sermayeye düşük vergi uygulanmış ve serbest ticaret kaydı ilan edilmiştir. Yatırımcılar ticari çiftçiliğe başlamış ve tarım sektörünü teşvik ederken birçok kişi doğrudan doğruya istihdam olanakları elde etmiş ve verimliliklerini, üretimlerini iyileştirmek için gerekli becerileri elde etmişlerdir. Fakat bazı ülkeler birçok nedenden ötürü daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekememiştir, örneğin Burundi zayıf yönetim sistemi ve politik ve ekonomik istikrarsızlığı nedeniyle daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekememiştir. Ndoricimpa'ya göre (Ndoricimpa, 2014, s. 2031), doğrudan yabancı yatırım ve ihracat, Burundi'de ekonomik büyümenin motoru değildir ve Burundi'deki büyüme kaynakları başka yerlerde aranmalıdır. Burundi ekonomisi küçüktür, bu nedenle Burundi daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek istiyorsa, kaynak arayan ve verimliliği arayan doğrudan yabancı yatırımcıları çekmek için yönetim, siyasi ve ekonomik koşullarını iyileştirmeye çalışmalıdır.

2) Çatışma Sonrası Ülke Ekonomileri Üzerine Görüşler

Birçok araştırmacı, çatışma döneminden sonra yeni bir çatışma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle yüksek askeri harcamaları savunmaktadır. Yetkililer, ülkenin isyancı gruplarını silahsızlandırmak ve ülkenin her yerinde kanun ve düzeni sağlamak için ordu için bütçe miktarını arttırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşın, birçok araştırmacı da askeri harcamanın çatışma sonrası durumlarda ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini, çünkü hükümetin büyümeyi ve toparlanmayı teşvik etmek için bu kamu kaynaklarını kullanmak yerine askere büyük miktarda para aktardığını savunmaktadır.

Collier (2006), yüksek askeri harcamaların düşük sosyal hizmetler ve kamu altyapısında yetersiz yatırıma sebebiyet verdiğini ve askeri harcamaları azaltarak serbest bırakılan kaynakların büyümeyi arttırmak için kullanılabileceğinden askeri yatırımlarda azalmaya gidilmesini savunmakta ve bunun da büyümeye engel iç çatışma risklerini azaltacağını belirtmektedir. Ayrıca Africa Bankası (2008), araştırma çalışmalarından dolayı büyümeyi teşvik eden politikalar ile barışı teşvik eden politikalar arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koyduğu için,

askeri harcamalar ile toparlanma arasındaki negatif ilişkiyi doğrulamaktadır.

İç yatırım, reel büyümeyi olumlu yönde etkilemekte ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İç savaş sonrasında hükümetler kamu altyapısının iyileştirilmesi ve özel sektörün geliştirilmesi de dahil olmak üzere makroekonomik reformlar gerçekleştirmelidir. Yeni yolların inşası, elektrik ve suda iyileşme ve daha iyi telekomünikasyon hizmetleri, ülke genelindeki ticari faaliyetlerin yükselmesine imkân vermektedir. Ayrıca hükümet, yönetmelikler ve vergi sistemi aracılığıyla iş dünyası ortamı yaratabilmektedir.

Bağışçılarla koordineli olarak hükümetler, çatışma sonrası toparlanma için politika önceliklerini belirleyerek dış yardım, ekonomik büyüme ve gelişmenin motorunu haline getirebilir. Dış yardım, ağırlıklı olarak kalkınma yardımı şeklinde nitelenebilir, öyle ki hükümetler için altyapı rehabilitasyonu, kurumsal yapı ve bütçe desteği gibi önemli sektörlere büyük yatırımlar yapmaya imkân tanımaktadır. On yıl sonra, yüksek büyüme oranı, kişi başına düşen GSYİH ve işsizlik oranındaki düşüş, kırılğan hükümetlere sunulan büyük dış yardımların kazanımlarıdır.

Örneğin başlangıçta, Ruanda'da doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerinde çok az etkisi bulunmaktaydı; çünkü hükümet, siyasi istikrarsızlıktan ve değişken çevre belirsizliğinden dolayı daha fazla doğrudan yabancı yatırım toplayamadı. Hükümet, ticaret kanunlarını değiştirerek ve yabancı yatırımcılara düşük vergiler ve düşük işletme kayıt ücretleri gibi teşvikler vererek yatırıma açık olduğunu açıkladı ve bu reformların ardından daha fazla yabancı yatırımcı tarım ve sanayi sektörüne yatırım yapmaya başladı ve daha sonra ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırım girerek ihracat seviyesini yükseltti. Burundi'de siyasi istikrarsızlık, kötü kurumlar ve yönetim zaafiyeti ve etkisiz ekonomi politikaları gibi pek çok faktör nedeniyle doğrudan yabancı yatırım akışı Ruanda'ya kıyasla düşüktür.

Sonuç

Sürdürülebilir kalkınma ve iyileşmeyi sağlamak için dış yardım bağımlılığını azaltmak ve iç geliri artırmak için reel ve etkili politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çatışma sonrası ülke ekonomilerinin büyük kısmı bağışçıların kalkınma yardımıyla finanse edildiği için, dış yardım değişikliklerine karşı oldukça savunmasızdır. Hükümetler, dış yardım akışlarının uzun vadede güvenilir olmadığı ve uluslararası toplumun belirli kriterlerinin yerine getirilmesini gerektirdiği için, çatışma sonrası ülkeler zamanında yardım almadığından, ekonomik büyümeye katkıda bulunan dahili finansal kaynakları bulmaya çalışmaktadırlar. İç geliri artırmanın yollarından biri de vergi sisteminde reform yapılmasıdır. Örneğin, hükümet, vergi oranını artırarak, vergi tabanını genişleterek ve yeni vergileri ücrete tabi tutarak vergilerden elde edilen geliri arttırabilmektedir.

Çatışmanın yenilenme riskini azaltmak için bu çalışma, politika yapıcılarını askeri harcamaları azaltmaya, özellikle beşerî sermayeye yapılan yatırımlar emek arzını ve verimliliği iyileştireceği için beşerî sermaye yatırımlarının arttırılmasını tavsiye etmektedir. Yüksek askeri harcamalar yerine hem ihracatlara hem de fiziksel ve beşerî sermayeye yapılan yatırımlar gereklilik arz etmektedir, çünkü yüksek askeri harcamalar, üretken sektörlerde az yatırıma ve düşük yerli üretime neden olmaktadır. Ayrıca, yeni bir çatışma riskini azaltmak için bu çalışma, gençler için iş olanakları yaratılmasını önermektedir; çünkü çatışma sonrası ülkelerde nüfusun büyük bir yüzdesi yaklaşık olarak 20 yaşın altındaki gençlerden oluşmakta ve genç işsizlik oranları oldukça yüksektir. İşsiz gençlik şiddet ve yeni çatışmalar için istihdam kandırılmaya ve örgüte dâhil olmaya müsaittir.

Hükümetler, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma için tek çare olan yerel yatırımları artırıcı politikalar geliştirmelidir. Yerli yatırımları ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yeni yollar, enerji jeneratörleri, baraj inşaatları gibi kamu yatırımları gerekmektedir. Özel sektörün gelişimi için iş dostu çevre oluşturulması ve mülkiyet haklarını koruyan yasalar ve düzenlemeler çıkarılması gereklilik arz etmektedir. Tasarruf kültürü teşvik edilmelidir, çünkü insanların büyük çoğunluğu gelirlerini tarımdan sağladığı için çatışma sonrası ülkelerde tasarruf oranı oldukça düşmektedir. Yurtiçi tasarruflar için halk, geleneksel tasarruf yöntemleri yerine kazançlarını banka hesaplarına yatırdıklarında, yerli yatırıma katkıda bulunmuş olurlar. Bankacılık hesaplarındaki yatırımlar, özel işletmelere kredi olarak geri dönmekte ve yerli yatırımları arttırmaktadır. Ayrıca hükümet (kendi makroekonomik politikalarını kullanarak) yerel işletmeleri tekel gücü olan yabancı şirketlerden korumak ve çiftçilere de sübvansiyon sağlamak zorundadır. Ayrıca, hükümetler, bağışçılarla koordineli olarak halka ücretsiz eğitim sunmak için politikalar geliştirmelidir; çünkü eğitimsiz kişilerin barışa karşı savaşı tercih etme durumlarından okuryazarlıktaki yetersizlik, sorunun bir parçasıdır. Pek çok kişi eğitim fırsatı bulduğu takdirde gelişim için uygun bir

zemin sağlanmış olacaktır.

Ayrıca, sadece yurtiçi yatırım, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yeterli olmayacaktır. Bu yüzden yabancı finansal sermayeleri çekmek için politikalar gereklidir. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımları bu tür örnek ülkelerde düşük ve istenilen düzeyde değildir. Dolayısıyla çatışma sonrası hükümetler, yabancı yatırımcıları cesaretlendiren politikalar belirlemelidir:

- Güvenliği önleyici riskler gibi doğrudan yabancı yatırıma engel riskleri azaltmak
- Düşük ücretli nitelikli işgücünün sağlanması
- Yabancı mülkleri koruma altına alan ticari kanunlar ve yönetmelik tasarıları hazırlanması
- Vergi sistemlerinin ve ticari kayıt prosedürlerinin yeniden düzenlenmesi

Yerel yatırım, dış yardım, doğrudan yabancı yatırımlar ve askeri harcamaların, çatışma sonrası ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Kısa vadede, askeri harcamanın gerçek GSYİH üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamakla birlikte, bazı bölgelerde ekonomik büyüme üzerinde belirgin bir pozitif etkisi bulunmaktadır.

Bu çalışma, çatışmayı sona erdirmek ve ekonomik büyüme ve gelişmeyi arttırmak için özellikle Sahra güneyindeki ülke hükümetleri tarafından yapılan politika reformlarının rolünü karşılaştırarak çatışma sonrası iyileşme için ekonomik politikaları araştırmaya çalışmıştır. Çalışmanın başlıca hedefleri, yeni çatışma riskini azaltmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için askeri harcamaların rolünü belirlemek, iç ve dış mali akışların, incelenen iki ülkenin ekonomik iyileşmeye katkısını incelemektir. Ayrıca çatışma sonrası durumlarda; yolsuzlukla mücadelede finansal yönetim sisteminin rolü, kapsayıcı politik ve ekonomik kurumların nasıl kurulabileceği, yerel ürünlerin nasıl arttırılabileceği, iyi yönetim ve ekonomik iyileşme üzerine ayrıntılı olarak araştırmaların yapılması çatışma sonrası ülkelerin ekonomik iyileşmesi ve kalkınmasına ışık tutacaktır.

Kaynakça

Accueil | BANK OF AFRICA. (t.y.). Geliş tarihi 31 Ağustos 2021, gönderen <https://www.bank-of-africa.net/>

Amarasuriya, H., Gündüz, C., & Mayer, M. (2009). *Sri Lanka: Rethinking the nexus between youth, unemployment and conflict* (s. 38). s. 38. Geliş tarihi gönderen http://www.international-alert.org/pdf/LEO_Sri_Lanka.pdf

Azeng, T. F., Yogo, T. U., Kayizzi-mugerwa, S., & John, C. (2013). Youth Unemployment and Political Instability in Selected Developing Countries. *African Development Bank Group*, 171. Geliş tarihi gönderen http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/Working_Pa

Boakye, P. F. (2008). *Foreign Aid and Economic Growth in Ghana*. Department of Economics, Kwame Nkrumah University of Science and Technology.

Boyce, J. K., & Ndikumana, L. (2001). Is Africa a Net Creditor? New Estimates of Capital Flight from Severely Indebted Sub-Saharan African Countries, 1970-96. *Journal of Development Studies*, 38(2), 27-56. <https://doi.org/10.1080/00220380412331322261>

Brown, G. K., & Stewart, F. (2015). Economic and Political Causes of Conflict: An Overview and Some Policy Implications. *CRISE Working Paper*, (81). Geliş tarihi gönderen <http://www.crise.ox.ac.uk/>

Collier, P. (2006). *development*, 1(1), 1-4.

Douma, P., & Gasana, M. (2008). *Reintegration in Burundi: Between happy cows and lost investments*.

Edloe, L. L. (2007). Best Practices for Successful Disarmament, Demobilization, and Reintegration (DDR). *New Voices in Public Policy*, 1(Spring), 1-28.

Ehrenreich, R. (2012). The University of Chicago Failed States. *Or the State as Failure?*, 72(4), 1159-1196.

Elmi, A. A., & Barise, A. (2010). The Somali Conflict: Root causes, obstacles, and peace-building strategies. *African Security Review*, 15(1), 32-54. <https://doi.org/10.1080/10246029.2006.9627386>

Golooba Mutebi, F. (2008). Collapse, War and Reconstruction in Uganda: An analytical narrative on state-making. *Working Paper*, 1797(28), 42.

Hatemi-J, A., & Irandoust, M. (2005). Foreign aid and economic growth: New evidence from panel cointegration. *Journal of Economic Development*, 30(1), 71-80. Geliş tarihi gönderen

<http://ideas.repec.org/a/jed/journal/v30y2005i1p71-80.html>

Hatungimana, J. (2011). *The cause of conflict in Burundi*.

Johnson, A. (2006). The effects of FDI inflows on host country economic growth. The Royal Institute of Technology. *Centre of Excellence*, 1-57. Geliş tarihi gönderen

<http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP58.pdf>

Malunda, D. (2012). Report for the African Centre for Economic Transformation (ACET) Rwanda: Case Study on Economic Transformation. İçinde *Institute of Policy Analysis and Research – Rwanda (IPAR)* (ss. 1-64). Geliş tarihi gönderen

http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/Rwanda__Leveraging_Capital_Markets_for_Small_and_Medium_Enterprise_Financing.pdf

Michałowski, T. (2012). Foreign direct investment in Sub-Saharan Africa and its effects on economic growth of the region. *Prace I Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego*, 31, 687-701.

Mill, J. S. (2005). *Post-Conflict Economic Reconstruction*.

Mills, R., & Fan, Q. (2006). *The Investment Climate in Post-Conflict Situations*. World Bank Institute. Geliş tarihi gönderen

http://info.worldbank.org/etools/docs/library/235864/postconflict_paper.pdf

Moreira, S. (2005). Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study. *Journal of Economic Development*, 30(2), 25-49.

Ndoricimpa, A. (2014). Bootstrap Causality among Foreign Direct Investment, Exports and Economic Growth in Burundi. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 4(12), 2022-2033. <https://doi.org/10.9734/BJEMT/2014/12454>

Ocaya, B., Ruranga, C., & Kaberuka, W. (2012). Dynamic Relationship between Gross Domestic Product and Domestic Investment in Rwanda. *World Journal of Education*, 2(6). <https://doi.org/10.5430/wje.v2n6p79>

Ohiorhenuan, J. F. E. (2011). Postconflict Recovery: Approaches. *Policies and Partnerships*, 4.

Ohiorhenuan, J., & Stewart, F. (2008). *Post Conflict Economic Recovery*.

Oyeniyi, A., & Media, T. (2011). Conflict and Violence in Africa: Causes, Sources and Types Conflict and Violence in Africa: Causes. *Sources and Types*, 1-10.

Todaro, B., & Smith, A. (2013). Foreign aid and growth: New evidences from Sub-Saharan African countries. *Africa 2007, CSAE Conference*. [Internet, 1-27. Geliş tarihi gönderen <http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2007EDiALaWBiDC/papers/169-Seetanah.pdf>

Weeks, J. (2012). *POLITICAL ECONOMY Macroeconomic Impact of Capital Flows* (C. 290). C. 290.

World Bank Group—International Development, Poverty, & Sustainability [Text/HTML]. (2005). Geliş tarihi 31 Ağustos 2021, gönderen World Bank website: <https://www.worldbank.org/en/home>

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 329/342

Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine
Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi

&

The Effects of Economic Growth, Trade Openness and Energy
Consumption on Ecological Footprint: Panel Cointegration Analysis for
G7 Countries

Ahmet GÜLMEZ

Assoc.Prof.Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences,
Department of Economy

Doç. Dr, Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat
agulmez@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-2474-9385

Elveda ÖZDİLEK

Assistant, Sakarya University, Faculty of Political Sciences,
Department of Economy

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat
elvedaodzilek@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-0737-0971

Derya Nur TÜRKSEVEN

Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences,
Department of Economy

Dr, Sakarya Üniversitesi, SBF, İktisat
e-mail: dnturkseven@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5397-1420

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 09.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 12.07.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 329-342

Atıf/Cite as: Gülmez, A. , Özdilek, E. & Karakaş, D. N. (2021). Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 329-342 . DOI: 10.35342/econder.969114

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi

Öz

Bu çalışmada G7 ülkelerinde 1971-2015 döneminde üretim, ticaret ve enerji alanlarındaki gelişmelerin çevresel bozulma üzerindeki uzun dönemli etkileri ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Üretim göstergesi olarak kişi başına GSYH, ticaret göstergesi olarak ticari açıklık ve enerji göstergesi olarak enerji tüketiminin kullanıldığı çalışmada çevresel bozulma göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma literatürüne bakıldığında çevresel bozulma göstergesi olarak çoğunlukla karbon emisyonu kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada karbon emisyonundan daha kapsamlı olan ekolojik ayak izinin kullanılması çalışmanın orijinal taraflarındandır. Logaritmik düzeydeki değişkenler arasında Pedroni FMOLS ve DOLS yöntemleri ile uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin katsayıları araştırılmış ve esneklik değerleri hesaplanmıştır. Test sonuçlarına göre; inceleme yapılan dönemde G7 ülkelerinde kişi başına düşen GSYH’da meydana gelen %1’lik artış ekolojik ayak izini % 0.24; ticari açıklıkta meydana gelen %1’lik artış ekolojik ayak izini %0,39 ve enerji tüketimindeki %1’lik artış ekolojik ayak izini %0,72 artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi, Ticari Açıklık, G7

The Effects of Economic Growth, Trade Openness and Energy Consumption on Ecological Footprint: Panel Cointegration Analysis for G7 Countries

Abstract

In this study, the long-term effects of developments in the fields of production, trade and energy in the G7 countries between 1971-2015 on environmental deterioration has examined using econometric methods. In this analysis, production indicator has been represented by GDP per capita, commerce indicator has been represented by commercial openness and energy indicator has been stood for energy consumption and , the ecological footprint has been indicated by environmental deterioration. Typically, the indicator of environmental deterioration has been represented by carbon emission in the sustainable development literature. What is original with this study is that the ecological footprint ,which is more extensive, instead of carbon emission has chosen as a dependent variable. In this study the coefficients of the long-term cointegration relationship were investigated by Pedroni FMOLS and DOLS methods and elasticity values were calculated among the logarithmic variables. Our findings reveal 1% increase in per capita GDP increases 0,24% the ecological footprint; 1% increase in commercial openness increases 0,39% the ecological footprint and 1% increase in energy consumption increases 0,72% the ecological footprint in G7 countries during the period under examination.

Keywords: Ecological Footprint, Economic Growth, Energy Consumption, Trade Openness, G7

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

Giriş

G7 ülkeleri grubu¹ 1973 petrol krizinden sonra o dönemin en gelişmiş 7 ülkesi tarafından oluşturulmuştur. 2018 yılı verileri ile dünya GSYH'sının %46'sını üretmekte, dünya zenginliğinin %58'ini ellerinde bulundurmakta ve 20 milyon kilometrekare ile dünya topraklarının %15'ini oluşturmaktadır (www.worldbank.org). Birinci dünya ülkeleri olarak da adlandırılan ve ilk sanayileşen ülkeleri oluşturan G7 grubu günümüzde de etkinliğini devam ettirmektedir. Daha çok büyüme, daha çok ticaret ve daha çok enerji tüketimi ekonomik kalkınma için olumlu ve gerekli olmakla birlikte diğer taraftan bütün bunların çevreye ve gelecek nesillere bir maliyeti vardır. Ülkelerin bu günkü gereksinimlerini karşılama uğruna nelerden taviz verdiklerini iyi analiz etmek gerekir. Açık ki, biokapasitenin üzerindeki çevreye olan her maliyet sadece kendilerini ilgilendirmemekte tüm insanlığı etkilemektedir. Dünya üretiminin yaklaşık yarısını gerçekleştiren G7 ülkelerinin bu süreçte çevreye yükledikleri maliyet ekolojik ayak izi üzerinden anlatılmaktadır. Son yıllarda karbon emisyonunu da içeren daha geniş bir kavram olan "ekolojik ayak izi" çevre kirliliğinin daha iyi bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Ekolojik ölçümler yapmak için 1996 yılında Wackernagel ve Rees tarafından geliştirilen bir kavram olan ekolojik ayak izi; karbon ayak izi, tarım arazisi ayak izi, orman ayak izi, otlak alanlar ayak izi, yapılaşmış alan ayak izi ve balıkçılık sahası ayak toplamından oluşmaktadır. Veri teknoloji ile insanoğlunun her türlü aktivitesi sonucunda tükettikleri kaynakların yeniden üretilmesi ve tüketim sonrası ortaya çıkan atıkların ortadan kaldırılması için gerekli biyolojik açıdan üretken arazi ve su alanını küresel hektar (gha) cinsinden gösteren bir kavramdır. Veri bir nüfusa sahip ekonominin mevcut teknolojiyi kullanarak tükettiği kaynakları üretmek ve ortaya çıkan atıkların doğa içerisinde emilimini sağlamak için biyolojik olarak ne kadar verimli alana ihtiyacı olduğunu da göstermektedir (Wackernagel and Silverstein, 2000, 392).

Biyolojik kapasitenin elverdiği ölçüde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak küresel anlamda 1970'lerden başlayarak günümüze kadar birçok konferanslar yapılmış, protokoller imzalanmış, deklarasyonlar yayınlanmıştır. Bunlar, 1972 Stockholm Çevre Konferansı, 1980 Dünya Koruma Stratejisi, 1987 Brundtland Raporu, 1992 Rio Deklarasyonu, 1997 Kyoto Protokolü, 2002 Johannesburg Zirvesi, 2012 Rio+20 Zirvesi ve 2015 New York Gündem:2030 şeklinde sıralanabilir. Bütün bu çabalar küresel anlamda ekolojik ayak izinin artmasını engelleyememiştir. Global Footprint Network verilerine göre 2017 yılında ABD'de kişi başına düşen biokapasite 3,5 gha iken kişi başına düşen ekolojik ayak izi 8,1 gha olarak gerçekleşmiştir. Diğer tüm G7 ülkelerinde biokapasitenin üzerinde ekolojik ayak izi gerçekleşmiştir (www.footprintnetwork.org). Bu durum, çevresel bozulmanın dünyanın kaldırabileceği sınırın çok üzerine çıkması anlamına gelmektedir.

1- Literatür Taraması

¹ G7 Ülkeleri: Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya

Grossman ve Krueger'in (1991, 1995) Kuznets eğrisinden esinlenerek Ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasında ters U şeklinde ilişki olduğunu ortaya attığı Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinden sonra bu konuda farklı ekonometrik yöntemler kullanan birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, çok sayıda yazarın ampirik bulguları birbirinden farklılık göstermektedir. Çevresel bozulma göstergesi olarak karbon emisyonunun kullanıldığı bazı çalışmalarda çevresel Kuznets eğrisi (EKC) doğrulanırken (Selden ve Song, 1994; Galeotti vd., 2009; Saboori vd., 2012; Wang ve Liu, 2017; Ulucak and Bilgili, 2018) diğer bazı çalışmalarda ise (Friedl ve Getzner, 2003; Richmond ve Kaufmann, 2006; Antonakakis vd., 2017) EKC doğrulanamamıştır.

Çevresel bozulmanın göstergesi olarak ekolojik ayak izi kullanıldığından az sayıda literatürün daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Bagliani vd. (2008) çalışmalarında, 144 ülkenin 2001 yılı için GDP ve ekolojik ayak izi değişkenlerini kullanarak yatay kesit, en küçük kareler (EKK) ve ağırlıklandırılmış EKK testlerini uygulamış ve çalışmanın sonucunda değişkenler arasında bir ilişkinin varlığına ulaşamamışlar yani Çevresel Kuznets Eğrisini (EKC) doğrulayamamışlardır. Benzer şekilde aynı değişkenlerin kullanıldığı çalışmalardan Caviglia-Harris vd. (2009), 1961-2000 döneminde 146 ülke için panel sabit etkiler, 2 aşamalı EKK ve genelleştirilmiş momentler yöntemi; Hervieux ve Darne (2015) 1961-2007 döneminde 7 Latin Amerika ülkesi için eşbütünleşme testleri uygulamışlar ve sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

Wang vd. (2013), 150 ülke verisini kullanarak 2005 yılı için yaptığı çalışmalarında GSYH ve ekolojik ayak izi değişkeninin yanına biokapasite değişkenini de ilave etmişlerdir. Mekansal ekonometri yönteminin kullanıldığı modelde önceki çalışmalara benzer şekilde de EKC hipotezi doğrulanamamıştır. Üçten fazla değişkenin kullanıldığı çalışmalarında Mrabet ve Alsamara (2017) Katar için 1980-2011 yıllarını kapsayan dönemde ekolojik ayak izi, CO₂, enerji tüketimi, finansal gelişme ve açıklık değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve ARDL testinin uygulandığı çalışma sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki varlığına ulaşmışlardır.

Ekolojik ayak izini kullanarak EKC hipotezini doğrulayan diğer çalışmalar ise şöyledir; Acar ve Aşıcı'nın (2015) 150 ülkenin 2006 yılı için ekolojik ayak izi, GSYH, biokapasite, ticari açıklık, nüfus yoğunluğu, sanayi payı, kişi başına enerji, çevre düzenlemeleri değişkenleri arasında ilişkiyi araştırdıkları ve yatay kesit analizi uyguladıkları çalışma; Aşıcı ve Acar'ın (2016), 116 ülke için 2004-2008 döneminde ekolojik ayak izi, biokapasite, GSYH, ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri ve sabit etkiler tahmin yönteminin uygulandığı çalışma; Charfeddine ve Mrabet'in (2017), MENA 15 ülkeleri için 1995-2007 yıllarını kapsayan dönemde ekolojik ayak izi, GSYH, enerji tüketimi, şehirleşme, doğurganlık ve yaşam beklentisi değişkenlerini kullanarak panel FMOLS ve panel DOLS tahmin yöntemlerini uyguladığı çalışma; Destek ve Sarkodie (2019), 11 yeni sanayileşen ülkenin 1977-2013 döneminde ekolojik ayak izi, GDP, enerji tüketimi ve finansal gelişme değişkenleri kullanarak arttırılmış grup tahmincisi yöntemini uyguladıkları çalışma ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında ters U-şeklinde bir ilişki olduğunu ortaya konduğu çalışmalardır. Destek ve Sarkodie (2019), nedensellik testi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında iki yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucu enerji tüketimindeki artışın Çin, Hindistan, Meksika, Singapur ve

Tayland'da ekolojik ayak izini artırdığı şeklindedir. Ayrıca Ulucak ve Bilgili (2018) çalışmalarında 1961-2013 döneminde düşük, orta ve yüksek gelirli 45 ülke için GDP ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. İkinci nesil panel veri tekniklerinden CUP-FM, CUP-BC uygulandığı çalışmada düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli ülke gruplarının hepsi için EKC hipotezi doğrulanmıştır.

Uddin vd. (2017), en çok emisyonu açan 27 ülke için 1991-2012 döneminde reel gelir, finansal gelişme ve ticari açıklığın ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. DOLS tahmin yöntemi sonuçları, ekolojik ayak izi ile gerçek gelir arasında olumlu ve önemli bir ilişki olduğunu ve ticaret açıklığının ekolojik ayak izi üzerinde olumsuz ve önemsiz bir etkisini göstermektedir.

Charfeddine (2017), Katar ekonomisi için 1970-2015 döneminde enerji tüketimi, şehirleşme, finansal gelişme, ekonomik büyüme ve ticari açıklığın ekolojik ayak izine etkilerini araştırmıştır. Markov Switching test sonuçlarına göre ticari açıklık ile ekolojik ayak izi arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Finansal gelişme ve elektrik tüketiminin ise ekolojik ayak izini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Baloch vd. (2019), 1990-2016 dönemini kapsayan çalışmalarında 59 Kuşak ve Yol (demir İpekyolu) ülkeleri için ekolojik ayak izi, finansal gelişme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırım ve kentleşme değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Driscoll-Kraay panel regresyon modelinin uygulandığı bu çalışma sonucu finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırdığını göstermektedir. Ayrıca, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırım ve kentleşmenin de ekolojik ayak izini artırarak çevreyi kirlettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Alola vd. (2019) çalışmalarında 16 Avrupa Birliği ülkesinin 1997-2014 dönemini incelemişlerdir. Ekolojik ayak izi, reel GSYH, ticari açıklık, doğurganlık oranı, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi değişkenlerini kullanarak havuzlanmış ortalama grup tahmincisi yöntemini uygulamışlardır. Çalışma sonuçları, yenilenemez enerji tüketiminin çevresel kalitenin azaltılmasındaki rolünü doğrularken, yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel sürdürülebilirliği artırdığını göstermiştir.

Ahmed vd. (2019) 1971-2014 döneminde Malezya için yaptıkları çalışmalarında ekolojik ayak izi, karbon ayak izi, ekonomik büyüme, enerji tüketimi, nüfus, küreselleşme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bayer ve Hanck Eşbütünleşme testi ve ARDL testinin uygulandığı bu çalışmanın sonuçları, küreselleşmenin ekolojik ayak izinin önemli bir belirleyicisi olmadığını ortaya koymaktadır; ancak, karbon ayak izini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin ise ekolojik ayak izini ve karbon ayak izini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Nathanie vd. (2019) Güney Afrika için 1965-2014 döneminde ARDL tahmin tekniğini uygulayarak ekolojik ayak izi, kentleşme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgular ekonomik büyüme ve finansal kalkınmanın kısa vadede çevre üzerinde kötüleşen bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Ancak aynı şey hem enerji kullanımı hem de kentleşme için geçerli değildir. Kentleşme ve enerji kullanımı uzun vadede çevre kalitesini artırırken, finansal gelişme ve ekonomik büyüme çevre kalitesini daha da kötüleştirilmektedir.

Shahzad vd. (2020) Amerika Birleşik Devletleri için 1965Q1-2017Q4 döneminde ekonomik karışıklık, enerji tüketimi ve ekolojik ayak izi değişkenleri arasında ilişkiyi araştırmışlardır. ARDL ve Granger nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada ekonomik karmaşıklığın ve fosil yakıt enerji tüketiminin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ekolojik ayak izini önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gülmez vd. (2020) Türkiye için 1961-2016 dönemini kapsayan çalışmalarında ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izine etkilerini araştırmışlardır. ARDL ve EMC testleri sonucunda ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında ters U şeklinde ilişki bulunurken, enerji tüketimi ile ekolojik ayak izi arasında U şeklinde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

2- Veri Seti, Yöntem ve Analiz Sonuçları

Çalışmaya ait veri seti, G7 ülkelerine (Almanya, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa, İtalya, Kanada) ait 1971 - 2015 arası yıllık verilere dayanarak oluşturulmuştur. Ekolojik ayak izi, enerji kullanımı ve kişi başına düşen GSYH serilerinin logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir. Ticari açıklık serisi ise ilgili ülkelerin ihracat+ithalat verilerinin GSYH' a bölünmesi ile elde edilmiştir. Tablo 1'de analizde kullanılan değişkenler ve veri kaynakları belirtilmiştir.

Tablo 1 : Veri Kaynakları		
	Değişken	Kaynak
leko	Ekolojik Ayak İzi	https://www.footprintnetwork.org/ (Global Footprint Network)
lek	Enerji Kullanımı	https://data.worldbank.org/ (Dünya Bankası Veri Tabanı)
da	Ticari Açıklık	https://data.worldbank.org/ (Dünya Bankası Veri Tabanı)
lkbgsyh	Kişi başına düşen GSYH	https://data.worldbank.org/ (Dünya Bankası Veri Tabanı)

Bu çalışma analizinde tahmin edilen ekonometrik model (1) nolu eşitlikteki gibidir:

$$leko_{it} = \alpha + \beta_1 lek_{it} + \beta_2 da_{it} + \beta_3 lkbgsyh_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Ekonometrik analizlerde verileri ele almanın üç yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki zaman serileri, ikincisi yatay kesit ve son olarak ilk iki analizi içinde barındırarak verileri yorumlamamıza olanak veren panel veri analizleridir. Panel veri analizinde zaman serisi ve yatay kesitten farklı olarak çift alt indis bulunmaktadır. Bir panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha + X_{it} \beta + u_{it} \quad i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T \quad (2)$$

şeklinde ifade edilebilir. i , hane halkı, ülkeler, firmalar gibi yatay kesit birimlerini ifade ederken t zaman birimini göstermektedir. α sabit bir sayıyı, β ; $K \times 1$ (K : açıklayıcı değişken sayısı) ve X_{it} i 'inci gözlemi ifade etmektedir. Hata terimi u_{it} ise;

Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi
(The Effects of Economic Growth, Trade Openness and Energy Consumption on Ecological Footprint: Panel Cointegration Analysis for G7 Countries)

$$u_{it} = \mu_i + v_{it}$$

(3)

şeklinde ifade edilir. μ_i gözlemlenmeyen bireysel etkileri, v_{it} geri kalan hata terimlerini göstermektedir (Baltagi 2005:11). Panel veri analizinin diğer yöntemlere göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajları; panel veri daha büyük gözlem sayıları elde edilmesine olanak sağladığı için serbestlik derecesi artmakta ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusallık azalmaktadır böylece tahmin sonuçları daha tutarlı olmaktadır. Ayrıca zaman serisi ve yatay kesit analizlerine göre daha karışık davranışsal modellerin test edilmesine izin vermektedir. Panel veri analizinin, zaman serisi tahminlerindeki bireysel etkilerin bir diğeri ile karşılaştırılmasına olanak vermesi de daha doğru (kesin) sonuçlara ulaştırarak tahmin gücünü artırmaktadır (Hsiao 2003: 3-7). Dezavantajları ise; veri toplamının zorluğu, ölçüm hatalarının ortaya çıkması (cevap verenlerin kasıtlı/ kasıtsız yanıltıcı cevap vermesi, cevapların yanlış kaydedilmesi, uygun olmayan bilgi kaynakları nedeniyle) ve seçim problemleri (soruların yanıtsız kalması, zaman aralığının kısa olması, yatay kesit bağımlılığı) olarak sıralanabilir (Baltagi, 2005: 7-8).

Ekonometrik analizlerde tutarlı ve daha kesin sonuçlara ulaşabilmek için bazı ön testlerin yapılması ve buna uygun analiz yöntemlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu ön testlerden en önemlileri durağanlığı araştıran birim kök analizleridir. Çalışmamızda panel veri analizinde durağanlık sınaması yapmamıza olanak sağlayan, sonuçları Tablo 2’de yer alan üç teste yer verilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları²				
<i>Düzeyde</i>				
	leko	da	lek	lkbgsyh
Im, Pesaran and Shin W-stat	0.13946 (0.5555)	5.89809 (1.0000)	-0.16871 (0.4330)	-1.54335** (0.0614)
ADF	20.3652 (0.1190)	0.72031 (1.0000)	15.1990 (0.3647)	17.7168 (0.2200)
Breitung	0.23335 (0.5923)	0.34632 (0.6354)	3.29235 (0.9995)	0.83730 (0.0000)
<i>Birinci Farklarda</i>				
Im, Pesaran and Shin W-stat	-15.3353 (0.0000)*	-14.3739* (0.0000)	-12.7667* (0.0000)	-14.4602* (0.0000)
ADF	188.947* (0.0000)	176.112* (0.0000)	156.231* (0.0000)	181.059* (0.0000)
Breitung	-11.6066* (0.0000)	-11.3948* (0.0000)	-9.74186* (0.0000)	-13.4176* (0.0000)

² Çalışmada birim kök, eşbütünleşme ve katsayı tahmin sonuçlarına ulaşmak için E-views 9.0 ekonometri paket programı kullanılmıştır.

* %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.
** % 10 düzeyinde anlamlılığı göstermekte ve ilgili değişkenin düzeyde durağan olduğunu ifade etmektedir ancak yapılan diğer birim kök test sonuçları dikkate alınmış ve düzeyde durağan olmadığı yönünde karar verilmiştir.

Tablo 2’de yer alan birim kök testleri sonuçlarına göre seriler seviyede birim kök taşımaktadır bu nedenle serilerin birinci farkı alınarak yeniden durağanlık sınaması yapılmıştır ve serilerin birinci farklarda durağan oldukları (birim kök taşımamaktadır) görülmüştür.

3- Panel Eşbütünleşme Testleri ve Yorumlanması

Çalışmamızın bundan sonraki aşaması, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığının analiz edilmesine olanak sağlayan eşbütünleşme testinin uygulanmasıdır. Eşbütünleşme testinin amacı iki ya da daha fazla değişkenin bütünsel olup olmadığını ortaya koymaktır. Panel birim kök testleri sonucunda serilerin birim kök taşıması (durağan olmaması) serilerin uzun dönemde birlikte hareket edebildiğini işaret etmektedir. Yani sistemi etkileyen kalıcı şoklar karşısında değişkenlerin uzun dönemli bir ilişki içerisinde olması olasıdır (Koçak ve Uzay, 2018: 92). Eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde en çok tercih edilen yöntemlerden üçü Pedroni Eşbütünleşme, Kao Eşbütünleşme ve Johansen Eşbütünleşme analizidir.

Pedroni 1997, 1999, 2000 ve 2004’te eşbütünleşme analizinde heterojenliğe izin veren birkaç test önerisinde bulunmuştur (Asteriou ve Hall, akt. Yardımcıoğlu, 2013:61). Pedroni’nin eşbütünleşme için önerdiği yedi test bulunmaktadır. “within” kategorisi içindeki ilk üçü parametrik olmayan testlerdir. Birinci test varyans oranı tipinde bir testtir. İkincisi Phillips-Peron (PP) (ρ) istatistiğine, üçüncüsü ise PP (t) istatistiğine benzemektedir. Dördüncü istatistik ADF (t) istatistiğine benzeyen parametrik bir testtir. “between” kategorisinde yer alan ilk üç testten ilki PP (ρ) istatistiği ile benzemekte iken kalan ikisi PP(t) ve ADF (t) istatistiklerine benzemektedir. Bu test, eşbütünleşme vektöründeki heterojenliğe izin vermektedir. Ayrıca sabit ve dinamik etkilerin panel kesitleri arasında farklı olmasına da alternatif hipotez altında eşbütünsel vektörün kesitler arasında farklı olmasına da izin vermektedir (Güvenek ve Alptekin, 2010: 181).

Çalışmada kullanılacak bir diğer eşbütünleşme testi Kao Eşbütünleşme testidir. Kao (1999), boş hipotezini ($H_0 =$ Seriler arasında eşbütünleşme yoktur) sınamak için Dickey-Fuller ve Augmented Dickey-Fuller test istatistiklerini temel alarak bir eşbütünleşme testi sunmuştur.

Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testi Pedroni eşbütünleşme ve Kao eşbütünleşme testinden farklı olarak Johansen (1988) eşbütünleşme testini temel almaktadır. Johansen-Fisher eşbütünleşme testi her bir ülkeye (birime) ayrı ayrı uygulanan klasik Johansen eşbütünleşme testinin iz ve maksimum istatistiklerinin olasılık değerlerinin toplu hale getirilmesi ile oluşturulur (Büberkökü, 2014:123).

Tablo 3: Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi				
(Grup içi)				
	t-istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t-istatistiği	Olasılık
Panel v-Statistic	-0.584079	0.7204	-1.782203	0.9626
Panel rho-Statistic	-10.95660	0.0000	-9.880195*	0.0000
Panel PP-Statistic	-15.80786	0.0000	-14.99002*	0.0000
Panel ADF-Statistic	-7.477717	0.0000	-7.027366*	0.0000
(Gruplar arası)				
Group rho-Statistic	-10.04817*	0.0000		
Group PP-Statistic	-19.09393*	0.0000		
Group ADF-Statistic	-8.459692*	0.0000		
Kao Panel Eşbütünleşme Testi				
	t-stat		Prob	
ADF	-3.087208*		0.0010	
Residual variance	0.002664			
HAC variance	0.000265			
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme Testi				
H ₀	Fisher istatistiği (İz testinden)	Olasılık	Fisher istatistiği (maksimum özdeğer testinden)	Olasılık
Reel kök yok	214.2*	0.0000	98.28*	0.0000
En fazla bir reel kök var	136.0*	0.0000	66.42*	0.0000
En fazla iki reel kök var	91.08*	0.0000	57.30*	0.0000
En fazla üç reel kök var	71.68*	0.0000	71.68*	0.0000
*%1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.				

Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, boş hipotez (H₀= Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur) reddedilmiştir. 7 test istatistiğinden 6 tanesi % 1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Panel test istatistiklerinden elde edilen 6 anlamlı sonuç seriler arasında güçlü bir ilişki olduğunun işaretidir.

Kao eşbütünleşme testi sonucuna göre de boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Buna göre de seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Son olarak Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi sonucu seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Eşbütünleşme testleri yapıldıktan sonra seriler arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu ise bu ilişkinin katsayıları tahmin edilebilir. Pedroni (2000) tarafından geliştirilen FMOLS(Full Modified Ordinary Least Square) yöntemi ile söz konusu ilişkinin nihai sapmasız katsayıları tahmin edilmekte ve tahmin edicilerin beklentiler çerçevesinde tutarlılığı test edilmektedir. FMOLS yöntemi, bireysel kesitler arasında önemli derecede heterojenliğe izin veren bir yöntemdir. FMOLS sabit terimin ve hata terimi ile bağımsız değişkenlerin farkları arasındaki olası korelasyonun varlığını hesaba katmaktadır (Yardımcıoğlu, 2012: 39). Bu yöntem, standart sabit etkili tahminlerdeki değişen varyans ve otokorelasyon gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzeltmektedir (Gülmez, 2015:24). Otokorelasyon ve içsellik düzeltmek için parametrik olmayan adaptasyon bağımlı değişkene yapılmakta ve tahmin edilen uzun dönem parametrelere uyarlanmış bağımlı(açıklanan) değişkenin bağımsız(açıklayıcı) değişkenler üzerine regres edilmesi ile ulaşılmaktadır. Ortalama grup FMOLS uzun dönem katsayıları ise grup tahmin ortalamalarının alınmasıyla elde edilmektedir. Bunlara karşılık gelen t istatistikleri ise asimptotik olarak standart bir normal dağılıma yaklaşmaktadır (Yardımcıoğlu, 2012: 39).

EKK (En Küçük Kareler) tahmincisi model tahmini için uygulamak basit olmasına rağmen bazı sorunlara ve sapmalı sonuçlar elde edilmesine neden olabilir. Örneklemin küçük olması ya da birden fazla eşbütünleşik vektörün varlığı (modelde ikiden fazla bağımsız değişken olması durumunda) EKK tahmin yönteminin sonuçlarının yanlış hesaplanmasına neden olabilecek sapmalar ortaya çıkarabilir. Bu sorunların çözülmesi yönünde yapılan çalışmalar sonucunda yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu yöntemlerden birisi de DOLS tahmin yöntemidir. DOLS yöntemi ile örneklemin küçük olması ve dinamik yapının göz ardı edilmesi sorunu ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu yöntemle içsellik sorunu da ortadan kalmaktadır (Akbaş ve Şentürk, 2013:52).

Tablo 4: Panel FMOLS – DOLS Test Sonuçları

<i>FMOLS Tahmini</i>			
	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
Ticari Açıklık(da)	0.396628	3.190613*	0.0016
Enerji(lek)	0.729550	12.23190*	0.0000
Kişi başına GSYH (lkgbgyh)	0.241785	0.098819**	0.0150
<i>DOLS Tahmini</i>			
Ticari açıklık(da)	0.332119	1.948564***	0.0524
Enerji(lek)	0.887401	9.528717*	0.0000
Kişi başına GSYH (lkgbgyh)	0.039878	0.285082	0.7758

*, % 1 ** , % 5 ve *** , %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

FMOLS ve DOLS katsayı tahmincileri de geleneksel panel eşbütünleşme testleri gibi serilerin birinci düzeyde durağan oldukları (seviyede birim kök taşıdıkları) koşuluna dayanmaktadır (Erdoğan, Ceylan ve Tiryaki, 2018:8). Tablo 4'teki FMOLS Tahmin sonuçlarına göre ticari açıklık ve enerji kullanımına ait katsayı

değerleri %1, kişi başına düşen GSYH'a ait katsayı değeri %5 düzeyinde anlamlılığa sahiptir ve ticari açıklıkta, enerji kullanımında ve kişi başına düşen GSYH'da meydana gelen %1'lik artış (azalış) ekolojik ayak izini sırasıyla % 0.39 ve % 0.72 ve % 0.24 artırmaktadır (azaltmaktadır). DOLS Tahmin sonuçlarına göre ise ticari açıklık katsayısına ait katsayı değeri %10 ve enerji kullanımına ait katsayı değeri %1 düzeyinde anlamlılığa sahiptir ve değişkenlerde meydana gelen %1'lik artış (azalış) ekolojik ayak izini sırasıyla % 0.33 ve % 0.88 artırmaktadır (azaltmaktadır). Sonuç olarak iki tahminci sonucuna göre de bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.

Sonuç

Küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, buzulların erimesi ve sera gazı etkisi gibi kavramların gün geçtikçe daha çok dillendirilmesi son yıllarda ekonomik büyümenin çevreye olan etkileri, küresel düzeyde önemi artan konular arasına sokmuştur.. Ekonomik büyüme sürecinde sanayileşmenin ve kentleşmenin artması ile ulaşım altyapısının gelişmesi daha çok enerji tüketimi ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda petroleve kömür gibi fosil yakıtlara talebin artması çevresel bozulmayı hızlandırmakta diğer bir ifade ile ekolojik ayak izini artırmaktadır.

Bu çalışmada dünya Gayrisafi yurtiçi hasılasının, dünya enerji tüketiminin ve dünya ticaretinin önemli kısmını gerçekleştiren G7 ülkelerinde (Almanya, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa, İtalya, Kanada) 1971-2015 yıllarını kapsayan dönemde kişi başına GSYH, ticari açıklık ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izine etkileri araştırılmıştır. Ekolojik ayak izi, enerji kullanımı ve kişi başına düşen GSYH serilerinin logaritması alınarak analize dâhil edilmiştir. Ticari açıklık serisi ise ilgili ülkelerin ihracat+ihtalat verilerinin GSYH'a bölünmesi ile elde edilmiştir.

Panel birim kök testlerinden Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF ve Breitung testleri sonucu değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları belirlenmiştir. Daha sonra yapılan Pedroni, Kao ve Johansen Fisher panel eşbütünleşme testlerinde değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. FMOLS Tahmin sonuçlarına göre uzun dönemde ticari açıklık ve enerji kullanımına ait katsayı değerleri %1, kişi başına düşen GSYH'a ait katsayı değeri %5 düzeyinde anlamlılığa sahiptir ve ticari açıklıkta, enerji kullanımında ve kişi başına düşen GSYH'da meydana gelen %1'lik artış (azalış) ekolojik ayak izini sırasıyla % 0.39 ve % 0.72 ve % 0.24 artırmaktadır (azaltmaktadır). DOLS Tahmin sonuçlarına göre ise ticari açıklık katsayısına ait katsayı değeri %10 ve enerji kullanımına ait katsayı değeri %1 düzeyinde anlamlılığa sahiptir ve uzun dönemde değişkenlerde meydana gelen %1'lik artış (azalış) ekolojik ayak izini sırasıyla % 0.33 ve % 0.88 artırmaktadır (azaltmaktadır). Sonuç olarak iki tahminci sonucuna göre de bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.

FMOLS ve DOLS testleri sonucunda ortaya çıkan esneklik değerleri ekonomik büyüme, ticari açıklık ve enerji kullanımı değişkenlerinin tamamının ekolojik ayak izini artırdığı göstermektedir. Bununla birlikte bu değişkenler arasında çevresel bozulmaya-ekolojik ayak izine en çok yol açan enerji değişkenidir. G7 ülkelerinde enerji politikaları oluşturulurken bu duruma dikkat edilmesi ve fosil yakıtlara dayalı yenilenemez enerji kaynakları yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik veren politikalar üretilmelidir.

Kaynakça

- Acar, S. & Aşıcı, A.A. (2015). Does Income Growth Relocate Ecological Footprint? Working Papers, 938, Economic Research Forum, revised Sep 2015.
- Ahmed, Z. vd. (2019). Does Globalization Increase the Ecological Footprint? Empirical Evidence from Malaysia. *Environmental Science and Pollution Research*, (26), 18565–18582.
- Akbaş, Y.E. & Şentürk, M. (2013). MENA Ülkelerinde Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (41), 45-67.
- Alola, A.A, Bekun, F.V. & Sarkodie, S.S. (2019). Dynamic Impact of Trade Policy, Economic Growth, Fertility Rate, Renewable and Non-Renewable Energy Consumption on Ecological Footprint in Europe. *Science of the Total Environment* 685, 702–709.
- Antonakakis N., Chatziantoniou I. & Filis G. (2017). Energy Consumption, CO₂ Emissions, and Economic Growth: an Ethical Dilemma. *Renewable Sustain Energy Reviews*, 68, 808–824.
- Aşıcı, A.A. & Acar, S. (2016). Does Income Growth Relocate Ecological Footprint? *Ecological Indicator*, 61(2016), 707-714.
- Bagliani, M., Bravo, G. & Dalmazzone, S. (2008). A Consumption-based Approach to Environmental Kuznets Curves Using the Ecological Footprint Indicator. *Ecological Economics*, 65(3), 650-661.
- Baloch, M.A, Zhang, J., Iqbal, K. & Iqbal, Z. (2019). The Effect of Financial Development on Ecological Footprint in BRI Countries: Evidence from Panel Data Estimation. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 6199–6208.
- Baltagi, B. H. *Econometric Analysis of Panel Data*. 3. Baskı, John Wiley&Sons Ltd. West Sussex, England 2005, s. 7-8.
- Büberkökü, Ö. (2014). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Uluslararası Satın Alma Gücü Paritesi: Panel Koentegrasyon Testlerinden Kanıtlar. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(1), 117-139.
- Caviglia-Harris, J.L., Chambers, D. & Kahn, J.R. (2009). Taking the ‘U’ out of Kuznets. A Comprehensive Analysis of the EKC and Environmental Degradation. *Ecological Economics*, 68(4),1149-1159.
- Charfeddine, L. (2017) The Impact of Energy Consumption and Economic Development on Ecological Footprint and CO₂ Emissions: Evidence from a Markov Switching Equilibrium Correction Model. *Energy Economics*, 65, 355-374.
- Charfeddine, L. & Mrabet, Z. (2017). The Impact of Economic Development and Socialpolitical Factors on Ecological Footprint: A Panel Data Analysis for 15 MENA Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 76, 138-154.

- Destek, M.A. & Sarkodie, S.A. (2019). Investigation of Environmental Kuznets Curve for Ecological Footprint: The Role of Energy and Financial Development. *Science of the Total Environment*, 650(2), 2483-2489.
- Erdoğan, L., Ceylan, R. & Tiryaki A. (2018). Türkiye’de Uzun Dönem Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR Yöntemleriyle Tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39-58.
- Friedl B. & Getzner M (2003). Determinants of CO₂ Emissions in a Small Open Economy. *Ecological Economics*, 45(1), 133-148.
- Galeotti, M., Manera, M. & Lanza, A. (2009). On the Robustness of Robustness Checks of the Environmental Kuznets Curve Hypothesis. *Environmental Resource Economics*, 42 (4), 551-574.
- Gülmez, A. (2015). OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme Ve Hava Kirliliği İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (9), 18-30.
- Gülmez, A., Altıntaş, N. & Kahraman, Ü.O. (2020) A puzzle over ecological footprint, energy consumption and economic growth: the case of Turkey. *Environmental Ecological Statistic* 27 (4), 753-768. <https://doi.org/10.1007/s10651-020-00465-1>
- Güvenek, B. & Alptekin, V. (2010). Enerji Tüketimi ve Büyüme ilişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi. *Enerji, Piyasa ve Düzenleme*, 1(2), 172-193.
- Grossman, G.M. & Krueger, A.B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. *National Bureau Economic Research*, 3914, 1-57.
- Grossman, G.M. & Krueger, A.B. (1995). Economic Growth and the Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Hervieux, M.-S. & Darné, O. (2015). Environmental Kuznets Curve and Ecological Footprint: A Time Series Analysis. *Economics Bulletin*, 35(1),814-826.
- Hsiao, C. *Analysis of Panel Data*. 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 3-7.
- Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data. *Journal of Econometrics*. 90 (1999) 1-44.
- Koçak, E. & N. Uzay (2018). Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Kurumların Rolü Üzerine Bir Araştırma. *Sosyoekonomi*, 26(36), 81-102.
- Mrabet, Z. & Alsamara, M. (2017). Testing the Kuznets Curve Hypothesis for Qatar: A Comparison Between Carbon Dioxide and Ecological Footprint. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 70, 1366-1375.
- Nathaniel, S., Nwodo, O., Adediran, A., Sharma, G., Shah, M. & Adeleye, N. (2019). Ecological Footprint, Urbanization, and Energy Consumption in South Africa: Including the Excluded, *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 27168-27179.
- Richmond A.K., & Kaufmann R.K., (2006). Is There a Turning Point in the Relationship Between Income and Energy Use and/or Carbon Emissions? *Ecological Economics*, 56(2), 176-189.

Saboori, B., Sulaiman, J. & Mohd, S. (2012). Economic Growth and CO₂ Emissions in Malaysia: A Cointegration Analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy* 51, 184–191.

Selden, T.M. & Song, D. (1994). Environmental Quality and Development: Is There a Kuznets Curve for Air Pollution Emissions? *Journal of Environmental Economics and Management*, 27 (2), 147–162.

Shahzad, U., Fareed, Z., Shadzad, F. & Shadzad, K. (2020). Investigating the Nexus between Economic Complexity, Energy Consumption and Ecological Footprint for the United States: New Insights from Quantile Methods, *Journal of Cleaner Production*, 279(2021), 123806.

Uddin, G.A., Salahuddin, M., Alam, K. & Gow, J. (2017). Ecological Footprint and Real Income: Panel Data Evidence from the 27 Highest Emitting Countries. *Ecological Indicators*, (77)166-175.

Ulucak, R. & Bilgili, F. (2018). A Reinvestigation of EKC Model by Ecological Footprint Measurement for High, Middle and Low Income Countries. *Journal of Cleaner Production* 188(7), 144-157.

Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(13), 27-47.

Yardımcıoğlu, F. (2013). Eğitim Ve Sağlık İlişkisi: Panel Eşbütünleşme Ve Panel Nedensellik Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 49-74.

Wackernagel, M. and Silverstein, J. (2000). Big things first: Focusing on the scale imperative with the ecological footprint, *Ecological Economics* 32(3), 391-394.

Wackernagel, M and Rees, W. (1996) *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*; New Society Publishers, Philadelphia.

Wang, S. & Liu, X. (2017). China's City-Level Energy-Related CO₂ Emissions: Spatiotemporal Patterns and Driving Forces. *Applied Energy*, (200), 204–214.

Wang, Y., Kang, L., Wu, X. & Xiao, Y. (2013). Estimating the Environmental Kuznets Curve for Ecological Footprint at the Global Level: a Spatial Econometric Approach. *Ecological Indicator*, (34), 15-21.

www.footprintnetwork.org/ (Global Footprint Network) (Erişim: 20.11.2020)

www.worldbank.org/ (Dünya Bankası Veri Tabanı) (Erişim: 20.11.2020)

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 343/358

Üniversitelerde Pandemi Sürecinin Yönetiminde Öğrencilerin Yabancılaşması
Üzerine Bir Araştırma
&

A Study on the Alienation of Students in the Management of the Pandemic
Process in Universities

Seçil ARAŞKAL

Doktora Öğr., Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İşletme ABD

PhD. Student, Karabuk University, Institute of Graduate Studies,
Department of Business Administration
secilaraskal78@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3426-7032

Buket ARSLAN

Doktora Öğr., Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İşletme ABD

PhD. Student, Karabuk University, Institute of Graduate Studies,
Department of Business Administration
b.arslan86@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-7245-582X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 27.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 13.08.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 343-358

Atıf/Cite as: Araşkal, S. & Arslan, B. (2021). Üniversitelerde Pandemi Sürecinin Yönetiminde Öğrencilerin Yabancılaşması Üzerine Bir Araştırma . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 343-358 . DOI: 10.35342/econder.943688

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Üniversitelerde Pandemi Sürecinin Yönetiminde Öğrencilerin Yabancılaşması Üzerine Bir Araştırma

Öz

Bu araştırma, pandemi sürecinde yükseköğretim kurumu öğrencilerinin yabancılaşma yaşamalarına sebep olan etmenlerin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin yabancılaşmaya ilişkin algıları, yabancılaşmaya ilişkin boyutlar ve öğrencilerin yabancılaşmaya dönük tepkileri incelenmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik ve kolayda örnekleme kullanılmıştır. Araştırmaya Karabük Üniversitesi'nde öğrenim gören beş lisans iki yüksek lisans üç doktora öğrencisi katılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve tekli durum çalışması deseni kullanılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alınmıştır. Veriler içerik analizi ile temalara ve kodlara ayrılmıştır. Katılımcıların pandemi sürecinde öğrenciliğe ilişkin algılarının öğrenciliğin anlamı, okuduğu bölümü tercih etme nedeni ve mutluluk düzeyi olarak isimlendirilen üç tema altında toplandığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte yabancılaşmaya ilişkin boyutlar güçsüzlük, anlamsızlık ve okula yabancılaşma olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma bulguları, pandemi sürecinde öğrencilerin tükenmişlik, okula gitme isteğinde azalma, sorumluluk almaktan kaçınma tepkileri verdiklerini göstermektedir. Bulgulara göre ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Yabancılaşma, Salgın, Tükenmişlik, Pandemi, Üniversite

A Study on the Alienation of Students in the Management of the Pandemic Process in Universities

Abstract

This research aims to investigate the factors that cause higher education institution students to experience alienation during the pandemic process. For this purpose, perceptions of university students about alienation, dimensions of alienation and reactions of students towards alienation were examined in the pandemic process. In determining the study group, maximum sampling and easy sampling were used. Five undergraduate, two graduate and three doctoral students attending the study participated in the study. In this study, qualitative research method and single case study pattern were used. The interviews were conducted with a semi-structured interview form. The interviews were recorded with the permission of the participants. The data is divided into themes and codes with content analysis. It was understood that the perceptions of the students about being a student during the pandemic process were gathered under three themes named as the meaning of the student, the reason for choosing the department being a student and the level of happiness. However, the dimensions of alienation emerged as weakness, meaninglessness and alienation to school. Research findings show that during the epidemic, students experienced burnout ,decreased desire to go to school, avoiding taking responsibility. Results and suggestions reached according to the findings will be included.

Keywords: Alienation, Epidemic, Burnout, Pandemic, University

Giriş

Teknolojideki gelişmeler, küresel dünyanın getirileri insanların yaşantılarında birçok değer, anlayış, inanış ve rollerde değişikliğe sebep olmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler bireylerin yaşamlarını kolaylaştırdığı gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, modernist ve pozitivist yaklaşımlarla birlikte insanlar toplumsal olduğu gibi kültürel birtakım sorunlar da

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

yaşamaktadırlar. Bu sorunların öne çıkanlarından biri ise yabancılaşmadır (Elma, 2003). Uzun yıllardır teoloji ve felsefi yönlerden incelenen yabancılaşma kavramı süreç içinde insanların doğaya ve nesneye yabancılaşması olarak tanımlanmış; insan ve örgüt ilişkisi açısından da değerlendirilerek kendisine alan yazında önemli bir yer edinmiştir.

Modern toplumlarda insanlar farklı örgütlerde yer almakta ve bu örgütler insanların yaşamını etkilemektedir. Örgüt yaşantısı ile birlikte bireylerin örgüt içerisinde iş yükleri artmakta dolayısıyla çalışma hayatlarında hızlı olmaları gerekmektedir (Kösteroğlu, 2011). İnsan yaşamındaki bu hızlı değişim ve dönüşümle birlikte yabancılaşma toplumun her alanında gözlenmekte ve insanların hayatlarını bir şekilde etkilemektedir. Günümüzde insanlar örgütlerde doğmakta, bu örgütlerde eğitimlerini almakta, örgütlerin içinde yaşamlarını sürdürmekte ve bu örgütler tarafından yaşamlarının sonunda uğurlanmaktadır (Akt. Elma, 2003).

Tolan (1981) yabancılaşma sürecinde bireyin çevresinden, iş yaşantısından sosyal yaşamından uzaklaşacağına ve kendini değersiz hissederek kendini bir makine gibi hissedeceğine vurgu yapmaktadır. Eğitim kurumları da toplumsal bir sistem olarak eğitim/öğretim faaliyetlerin gerçekleştirildiği örgütlerdir ve dolayısıyla modern toplumun getirdiği değişim ve dönüşümün gözlemlendiği kurumlardır (Celep, 2008). Eğitim kurumlarının toplumsal yapı içerisinde ekonomik, teknik, politik, kültürel olmak üzere birtakım rolleri söz konusudur (Balci, 2001). Eğitim kurumlarının teknik özünü öğretim faaliyetleri oluşturduğundan bu faaliyetlerden doğrudan etkilenenlerin öğretmenler/öğretim üyeleri ve öğrenciler olduğu söylenebilir (Bursalıoğlu, 2016).

Yapılan araştırmalar eğitim kurumlarında yürütülen eğitim/öğretim etkinlikleri sürecinde öğrencilerin performansını ve başarısını etkileyen bazı etkenlerin öne çıktığını göstermektedir. Yapılan eğitim/öğretim faaliyetlerinde yer alan öğrencilerin ilgilerinin bu etmenlere bağlı olarak azalabildiği ve öğrenme şevklerinin zamanla kaybolabildiği göze çarpmaktadır (Hascher ve Hadjar, 2018). Brown, Higgins ve Paulsen (2003) eğitim kurumlarında birçok öğrencinin bazı durumlarda güçsüz, anlamsız ve kendine yabancılaşmış hissettiğine vurgu yapmaktadır (Şimşek ve Akdemir; 2015). Burbach ve Thompson (1971) yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin yabancılaşma hissini daha fazla yaşadıklarına dikkat çekmekte; üniversite öğrencilerinin toplumsal kurallara uymada birtakım sorunlarla karşılaştıklarına, toplumla bütünleşmede zorluk yaşadıklarına değinmektedirler.

Covid-19 pandemisi süreci de eğitim sektöründe yer alan paydaşların birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyada korkunç ölümcül tablolarla seyreden Covid-19 pandemisi süreci; sağlık, ekonomi, ticaret, ulaşım gibi sektörlerin yanında eğitim sektörünü de etkilemiş; bireylerin sosyal, kültürel, akademik ve iş yaşantılarında zorunlu değişikliklere sebep olmuştur. Bu kapsamda 16 Mart 2020 tarihinde yüz yüze eğitime ara verilmiş; 22 Mart tarihinde uzaktan eğitime

geçilmiştir (Kırmızıgül, 2020). Uzun bir süre evde kapalı kalan ve eğitimlerini uzaktan devam ettiren öğrencilerin dijital platformlara uyum sağlamaya çalışması beraberinde birtakım sorunları getirmiştir. Tüm bu değişim ve dönüşümlerle birlikte öğrenci ve öğretim üyelerinin teknolojiyi kullanma noktasında, pedagojik ve psikolojik olarak bazı sıkıntılar yaşadıkları düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu süreçte öğrencilerde yabancılaşma da yaşanan bu sorunlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Alan yazında konuya ilişkin araştırmalar incelendiğinde Murdock (1999)'ın yabancılaşma ve öğrenci motivasyonu, Trusty ve Dooley-Dickey (1993)'in öğrencilerin kişisel özelliklerine göre okula yabancılaşma algılarını araştırdığı; Hascher ve Hagenauer (2010) ile Atik (2016)'in ise okula yabancılaşma ile öğrenci başarısı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin farklı değişkenlerle okula yabancılaşma düzeylerini incelendiği; okul yaşam kalitesi, okulda öğrencilerin memnuniyet düzeyi, öğrencilerin okula yabancılaşma algılarının çalışıldığı da anlaşılmaktadır (Ayık ve Akdemir 2016; Avcı 2012; Gedik ve Cömert, 2014). Aynı zamanda alan yazında öğrencilerin yabancılaşması ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarına da rastlanmaktadır (Abdallah, 1997; Çağlar, 2012; Sanberk, 2003; Şimşek, Abuzar, Yeğin, Şimşek ve Demir, 2015).

Ancak Covid-19 pandemisi sürecinde üniversite öğrencilerinin okula yabancılaşma nedenleri, sonuçları ve verdikleri tepkilere dönük sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Halbuki öğretim etkinlerinin merkezini oluşturan öğrencilerin stres yaşamaması, motivasyonlarının düşmesi, performanslarında azalmasına bağlı olarak okula yabancılaşmaları söz konusu olabilmektedir (Yılmaz, 2020). Konuya ilişkin yapılan araştırmaların çoğu öğrenci yabancılaşmasına odaklanmakta fakat pandemi sürecinde öğrenci yabancılaşmasına neden olan etmenleri ortaya koymaya yoğunlaşmamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın, öğrencilerin Covid-19 pandemisi sürecinde yaşadığı yabancılaşmanın araştırılması sonucunda elde edilen veriler ile öğrencilerin pandemi sürecinde okula yabancılaşmalarının önlenmesi ve alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bu araştırma bulgularının uygulayıcılara, üniversite yönetimlerine ve politika yapıcılara; eğitimin etkililiği, öğrenci motivasyonu ve performansının artırılması, öğrencilerin daha güçlü öğretim etkinliklerine katılması ve gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması noktasında yardımcı olması beklenmektedir.

1. Yabancılaşma

Türk Dil Kurumu ([TDK], 2018)'na göre yabancılaşma; alışamama, yadırgama, yabancı olma anlamına gelmektedir. Sosyoloji bilimine göre yabancılaşma, insanın içinde yaşadığı topluma, kendisine ve doğaya yabancılaşmasıdır (Marshall, 1999). Psikolojide ise normal olandan uzaklaşmayı ifade etmektedir (Pala, 2016). Yönetim biliminde yabancılaşma, bireyin içinde bulunduğu örgütün kurallarına, normlarına, değerlerine uzaklaşması olarak

tanımlanırken (Şimşek, Çelik, Akgemci ve Fettahlıoğlu, 2006) eğitim bilimlerinde ise yabancılaşma, öğrencilerin eğitim ve öğretim süreçlerine olumsuz tutum geliştirerek uzaklaşması şeklinde açıklanmaktadır (Seeman, 1959).

Eğitim kurumları yabancılaşmanın sıklıkla görüldüğü örgütlerden biridir. Özellikle öğrenciler, öğretim üyeleri ve yöneticiler farkında olmadan yabancılaşma sürecine dâhil olmaktadır (Polat ve Yavaş, 2012). Erjem (2005) yabancılaşmanın eğitim örgütlerinde bireylerin öğrenme süreçlerinden, bilgiden uzaklaşması; bu süreçlerin bireye zevk vermemesi, monotonlaşma yaşanması ve anlamsızlaşması olarak ele almakta ve okulların bürokratik işleyişinin, aşırı ders yükünün, demokratik olmayan uygulamaların, gereksiz bilgi yükünün, karar süreçlerinin bireylerin dışında işletilmesinin eğitimde yabancılaşmaya sebep olduğunu ifade etmektedir.

Öğrenci yabancılaşması eğitim örgütlerinde sık karşılaşılan olgulardan biri olarak değerlendirilmektedir (Uslu, 2018). Eğitim örgütlerinin her kademesinde yabancılaşmadan bahsetmek mümkün olduğu gibi orta ve yükseköğretim kurumlarının yabancılaşmanın nispeten daha fazla yaşandığı yerler olduğu söylenebilir (Tezcan, 1983). Pala (2016), öğrenci yabancılaşmasını okuldan uzaklaşma isteği, okula isteksizlik olarak ele almaktadır. Öğrenci yabancılaşmasının nedenlerinin başında öğrencilerin ilgi, istek ve yeteneklerinin dikkate alınmaması (Mau,1992) ve eğitim sürecinin planlanması aşamasında hiçbir karara katılmamaları gelmektedir (Türk, 2010).

Seeman (1959) yabancılaşma duygusunun yaşandığını gösteren süreçleri; anlamsızlık, güçsüzlük, kuralsızlık ve sosyal uzaklık olarak sınıflandırmıştır. Güçsüzlük, kişinin istediklerini elde edemeyeceğine ilişkin olumsuz algısının oluşturduğu duygu olarak ifade edilmektedir (Bayhan, 1997). Öte yandan bireyin yaptığı işe anlam verememe hissi anlamsızlık olarak nitelendirilmektedir (Seeman, 1959). Diğer bir ifadeyle, anlamsızlık bireyin kendi ve çevresindekilerin davranışlarının nedenlerini ve sonuçlarını anlayamaması olarak tanımlanabilir (Ünsal, 2018). Konuya ilişkin kavramlardan biri olan normsuzluk, bireyin toplum tarafından belirlenen rollerine uyum noktasında sorunlar yaşaması ve bu durumun ahlaki bir sorun olarak değerlendirilmesidir. Yabancılaşmanın bir diğer unsurunu olarak bireyin ait olduğu toplumda sosyal ilişkilerini asgari düzeyde tutması, ilişkilerinde samimi olmaması ve topluma olan güvenini yitirmesi veya sosyal uyum eksikliği olarak değerlendirilmektedir Seeman (1959).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Covid-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin okula yabancılaşmalarına neden olan etmenlerin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve araştırma durum çalışması deseninde kurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme, doküman analizi gibi yöntemlerle olgu ve durumların bütüncül olarak doğal koşullarında incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışma, öğrencilerin Covid-

19 pandemisi sürecinde okula yabancılaşmalarına neden olan etmenlere ilişkin görüşlere odaklanmaktadır.

Nitel araştırma yönteminde kullanılan desenlerden biri olan durum çalışması araştırmacının belirli bir olay ve sınırlı zamanda veri toplama araçlarıyla derinlemesine bilgilerin toplandığı ve durumların betimlendiği bir desendir (Creswell, 2018). Durum çalışmasının araştırmacıya, araştırdığı konuya müdahale etmeden olayın katılımcılar üzerinde etkileri ile ilgili çıkarım yapabilme olanağı sunduğu bilinmektedir (Saban ve Ersoy, 2017). Durum çalışmaları tekli ve çoklu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tekli durum çalışmasında araştırmacı tek bir duruma odaklanmaktadır. Bu çalışmada öğrenci yabancılaşması tek bir durum olarak ele alındığından tekli durum deseni tercih edilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubu, 2019 yılında Karabük Üniversitesi'nde öğrenimine devam eden 10 öğrenciyi kapsamaktadır. Bu yüzden Etik kurul kararı gerekmemektedir. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme ve maksimum çeşitlilik yöntemi ile belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme katılımcıların farklı özelliklere sahip olacak şekilde belirlenmesi anlamına gelmektedir (Patton, 2014). Bu çerçevede, Karabük Üniversitesi'nde farklı programlarda öğrenim gören lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasından katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmada maksimum çeşitlilik sağlamak için cinsiyet, yaş, farklı sınıf seviyesi gibi kriterler kullanılmıştır. Amaçlı örneklem türlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örneklem araştırmacı tarafından kolayca ulaşabileceği bir örneklemden verilerin toplanması olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Bu bağlamda, araştırmacı tarafından belirlenen yaklaşık 25 katılımcı arasından pandemi sürecinde kolay ulaşılabilecek samimi cevaplar vereceği düşünülen 10 katılımcı araştırmaya dâhil edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Patton (2014) yarı yapılandırılmış görüşme formunun benzer konularda farklı katılımcılardan bilgi almak için kullanıldığını ifade etmektedir. Araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme formu 3 sorudan oluşmakta ve her bir sorunun iyi anlaşılması için sonda sorular görüşme formunda yer almaktadır. Bu bağlamda, araştırma problemine yönelik; *pandemi sürecinde öğrencilerin öğrencilikleri ile ilgileri algıları, algıladıkları yabancılaşmanın boyutları* ile ilgili görüşleri ve *bu süreçte yabancılaşmaya verdikleri tepkileri* anlamaya ilişkin sorular sorulmuştur. Soruların hazırlanmasından sonra uzman görüşüne başvurularak forma son şekli verilmiştir. Ayrıca, görüşmelere başlamadan önce iki öğrenci ile ön görüşme yapıp soruların anlaşılabilirliği test edilmiştir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Görüşmelere ait ses kayıtları çözümlenmiş, metinler araştırmacılar tarafından tekrar okunarak verinin tamamına hâkim olmaya çalışılmıştır. Her bir araştırmacı

tarafından elde edilen veriler ayrı olarak kodlanmış; gerekli karşılaştırmalar yapılarak verilere son hali verilmiştir. Bu araştırma sonucunda yapılan yorumların güçlendirilmesi için neden sonuç ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, doğrudan alıntılama yapılarak veri çözümleme süreci gerçekleştirilmiştir. Mevcut araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için bazı stratejiler kullanılmıştır. İki araştırmacı tarafından elde edilen veriler ayrı ayrı raporlaştırılmış ve benzer veriler, temalar çerçevesinde bir araya getirilmiştir. Doğrudan alıntılara yer verilerek araştırmanın geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada güvenilirliğin sağlanması için araştırmacılar tarafından ulaşılan tema ve kodlara yer verilerek analiz yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Geçerliliği sağlamak için kullanılan bir diğer strateji ise uzun süreli etkileşim stratejisi olmuştur. Görüşmeler olabildiğince uzun tutularak derinlemesine veri toplanmaya çalışılmış ve yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Çözümlenen ses kayıtlarının katılımcılara teyit ettirilmesi ise kullanılan bir başka stratejidir. Araştırmanın güvenilirliğini noktasında da araştırmanın amacı ve yönetimi konusunda katılımcılar ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş; veriler sınıflandırılırken uzman desteği alınarak benzer araştırma sonuçları ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Uzman önerileri doğrultusunda kodlara son şekli verilerek katılımcıların K1, K2 gibi sembollerle temsili sağlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde öğrencilerin pandemi döneminde yabancılaşmalarına neden olan etmenlerin belirlenmesi için araştırmacı tarafından katılımcılardan elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular ve bunlara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Yapılan analiz ile tespit edilen bulgular; pandemi sürecinde öğrencilerin öğrenciliğe ilişkin algıları, öğrencilikte algılanan yabancılaşma boyutlarına ilişkin görüşler, pandemi döneminde öğrencilerin yabancılaşmaya verdikleri tepkiler olmak üzere 3 ana tema 11 alt tema altında toplanmıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin öğrenciliğe ilişkin algıları alt tema ve kodları

Alt temalar	Kodlar
Öğrenciliğin anlamı	<ul style="list-style-type: none"> Farklı bakış açısı Problem çözme becerisi Daha fazla özgürlük Fedakârlık gerektirme
Okudukları bölümü tercih etme nedenleri	<ul style="list-style-type: none"> Bilinçsiz tercih Puanın okuduğu bölüme yetmesi Eve yakınlık Ekonomik nedenler
Mutluluk düzeyi	<ul style="list-style-type: none"> Manevi doyum Özgürlük Esneklik

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların, Covid 19 pandemisi sürecinde öğrencilerin öğrenciliğe ilişkin algıları temasında öğrenci görüşlerinin üç alt tema

altında toplandığı görülmektedir. Bunlar; öğrenciliğin anlamı, okudukları bölümü tercih etme nedenleri ve mutluluk düzeyidir. Öğrenciliğin anlamı temasında farklı bakış açısına sahip olma (n=5), problem çözme becerisi (n=4) ve daha fazla özgürlük (n=3) ifadeleri öne çıkmaktadır. Pandemi sürecinde öğrencilerin öğrenciliğe ilişkin algıları teması altında farklı bakış açısına sahip olma olarak algılanışı bir öğrencinin ifadesinde şu şekilde anlam bulmaktadır:

“Üniversite öğrencisi olmak insana farklı bir düşünce yapısı ve olaylara farklı boyutlardan bakabilme becerisi kazandırmakta. Pandemi sürecinde de bir şekilde kendi kendimize uzaktan eğitim çalışmaları ile farklı dünyalara yelken açabilmeyi ve farklı öğrenme yollarını öğrendik.” (K1)

Bu noktada fedakârlığı öne çıkaran iki katılımcı ise argümanlarını şu sözlerle desteklemektedirler:

“Ne kadar fedakârlık yaparsan o kadar çok kazanımın olur. Üniversite tatil olduğundan beri sürekli tekrar yapıyorum, ders kayıtlarını dinliyorum.” (K3)

“Öğrencinin çok çalışması, özelinden çok fedakârlık yapması onu daha güçlü yapar.” (K5)

Pandemi sürecinde öğrencilerin okudukları bölümü tercih etme nedenleriyle ilgili algıları incelendiğinde puanının okuduğu bölüme yetmesi (n=3), bilinçsiz tercih (n=4), ekonomik nedenler (n= 2), eve yakınlık (n=3) ifadeleri dikkat çekmektedir. Bölümü tercih etme temasında okuduğu bölüme puanının yetmesi ve bilinçsiz tercih olması dikkate değer bir nokta olarak görülmektedir. Aşağıda görüşleri doğrudan alıntılanan iki katılımcının ifadeleri ilgili durumu özetler niteliktedir:

“Çok çalışmadım, puanım buraya yetti. Bu yüzden bu bölümdeyim.” (K1)

“Aslında tercih yaparken çok araştırma yapmadım, bölümlerle ilgili bilgi sahibi olmadım. Fakat güzel olan şey pandemi sürecinde eğitim süreci iyi yönetildi. Çok büyük teknik sorunlar yaşamadık.” (K6)

Mutluluk düzeyi temasında manevi doyum (n=3), özgürlük (n=4), esneklik (n=6) öne çıkan kodlar arasında yer almaktadır. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde pandemi sürecinde öğrencilerin yaşadıkları esneklik ve özgürlüğün öğrencilerin mutluluk düzeyini etkilediği şeklinde yorum yapılabilir. Öğrenciliği “istediğim zaman dersleri dinlemek, dilediğim zaman arkadaşarımla buluşmak” biçiminde algılayan bir öğrencinin (K7); “manevi doyum almak mutluluğumu artırıyor.” şeklindeki ifadesi öğrenciliğin mutluluk düzeyine göndermede bulunan önemli bir kavram olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin pandemi sürecinin yönetiminde algıladıkları yabancılaşmanın boyutlarına ilişkin görüşleri

Alt temalar	Kodlar
Güçsüzlük	• Başarısızlık hissi • Moral düşüklüğü
Anlamsızlık	• Monotonlaşma duygusu • Okula gitme isteğinde azalma

Okula yabancılaşma	<ul style="list-style-type: none"> • Akademisyenlerle iletişim • Arkadaşlarla iletişim
--------------------	--

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların, öğrencilerin pandemi sürecinin yönetiminde algıladıkları yabancılaşmanın boyutlarına ilişkin görüşlerin üç temaya ayrıldığı görülmektedir. Güçsüzlük temasında başarısızlık hissi (n=6) ve moral düşüklüğü (n= 4) görüşleri dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılardan elde edilen bulgular, öğrencilerin yaşadıkları yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunda yoğunlaştığını göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler pandemi sürecinin yönetimi ile okula ilişkin hisleri arasında bir ilişki kurmaktadır. Bir katılımcının görüşü bu durumu ortaya koymaktadır:

“Akademisyenlerle pandemi döneminde çok iletişim kuramadım. Çalışıp başarısız olmaktan korkuyorum. Çoğu zaman çalışma isteğim gelmiyor ve mutsuz hissediyorum.” (K1)

Anlamsızlık temasında öğrencilerin monotonlaşma duygusu (n=3) ve okula gitme isteğinde azalma öne çıkan kodlar arasındadır. Okula yabancılaşma temasında akademisyenlerle iletişim (n=2) ve arkadaşlarla iletişim (n=3) ifadeleri göze çarpmaktadır. Öğrenciler arkadaşlarıyla ve akademisyenlerle iletişimlerinin kısıtlandığını düşünmektedirler:

“Daha az görüyorum. Okula gitmek istemiyorum. Önceden ders aralarında sosyalleşebiliyor paylaşımına girebiliyorduk.” (K8)

Bu bağlamda pandemi sürecinde öğrencilerin iletişimde problemler yaşadıkları, okula gitme isteğinde azalma ve monotonluk hissi yaşadıkları böylece okula karşı yabancılaşma yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin yabancılaşmaya verdikleri tepkiler teması.

Alt temalar	Kodlar
Yabancılaşmaya verilen tepki	<ul style="list-style-type: none"> • Sorumluluk almaktan kaçınma • Tükenmişlik • Yalnızlık hissi • Okula gitme isteğinde azalma

Tablo 3'teki öğrencilerin yabancılaşmaya verdikleri tepkiler teması ile ilgili öğrenci görüşleri değerlendirildiğinde; yabancılaşmaya verilen tepki teması altında sorumluluk almaktan kaçınma (n=7), tükenmişlik (n=6), yalnızlık hissi (n=4) ve okula gitme isteğinde azalma (n= 3) görülmektedir. Özellikle sorumluluk almaktan kaçınma ve tükenmişlik hissini üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemisi döneminde yabancılaşmaya verdikleri önemli tepkiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktadan

hareketle, öğrencilerin sadece öğrencilikle ilgili gerekleri minimum düzeyde yerine getirmek istedikleri ve fazladan okulla ilgili bir iş yapmak istemedikleri söylenebilir. Ayrıca bazı öğrencilerin tükenmişlik yaşadıkları, öğrenciliğe karşı olumsuz tutum geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Bir öğrencinin doğrudan alıntılanan görüşü ilgili noktayı şu şekilde özetlemektedir:

“Sadece evde olmak istiyorum, hiçbir şey yapmak istemiyorum. Kendimi çok yorgun hissediyorum. Sadece verilen ödevleri yapıyorum. ekstra bir şey yapmak istemiyorum. Ne gerek var ki.” (K10)

Ayrıca bir başka katılımcı okula gelmek istemediğini, arkadaşlarıyla görüşmek istemediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tüm hevesim kırıldı. Korkularım var. Okula gitmek çok saçma geliyor, evde sadece uyumak istiyorum.” (K1)

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 pandemisi sürecinde üniversite öğrencilerinin yabancılaşma yaşamalarına sebep olan etmenlerin incelenmesidir. Bu çalışmada ilk olarak katılımcıların öğrenciliğe ilişkin algıları incelenmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde katılımcıların; öğrencilerin öğrenciliği daha fazla özgürlük, fedakârlık, çözme becerisi, farklı bir bakış açısına sahip olarak anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır. Bu bulgu Tural ve Şahin (2013)'in üniversite öğrencilerinin öğrenciliği olumlu olarak algıladıklarını ortaya koyan araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada öğrencilerin okudukları üniversiteyi puanı yettiği için zorunlu, bilinçsiz ve ekonomik ve eve yakınlık sebebiyle tercih ettikleri bulunmuştur. Bu bulgunun Apaydın ve Kapucu (2017) tarafından yapılan araştırma bulguları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin pandemi sürecinde üniversite tercih etme nedenleri ile ilgili algılarını aile ve çevre baskısı, üniversitenin kısa sürede büyüyen ve gelişen bir üniversite olması düşüncesinin etkili olduğu düşünülebilir. Özellikle sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerde yetişen bireylerin evlerine yakın olması nedeniyle okudukları bölümü tercih ettikleri söylenebilir.

Araştırmanın bulguları öğrencilerin pandemi sürecinde mutluluk düzeylerini yaşadıkları esneklik, özgürlük ve manevi doyum olarak anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları esneklik ve özgürlük duygusuyla öğrenciliklerini icra etmektedir. Karatzias, Power ve Swanson (2001) öğrenci memnuniyetinin öğrencilerin okulda mutlu olması, beklentilerinin karşılanması ve olumlu yaşantılara sahip olması olarak ele almaktadırlar. Bu bağlamda, öğrencilerin mutluluk düzeyi bireysel olarak beklentilerinin karşılanması olarak yorumlanabilir.

Araştırmanın bulgularından biri de algılanan yabancılaşmanın boyutlarıyla ilgilidir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin yabancılaşmayı güçsüzlük boyutunda yaşadıklarını göstermektedir. Öğrencilerin pandemi sürecinde

yaşadıkları başarısız olma hissi ve moral düşüklüğü öğrencilerin güçsüzlük boyutunda yabancılaşma yaşadıkları anlamına gelebilir. Nitekim öğrencilerin yabancılaşmalarına yönelik yapılan araştırmaların bulguları, öğrencilerin yabancılaşmayı çoğunlukla güçsüzlük boyutunda yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Çelik ve Babaoğlu, 2017; Gedik ve Cömert, 2018). Öğrencilerin güçsüzlük boyutunda yabancılaşma yaşamalarının sebebi olarak pandemi sürecinde sosyal yaşamlarından uzaklaşarak yüz yüze iletişimden kopmaları ve aldıkları eğitimi yetersiz bulup başarısızlık hissine kapılmaları olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmada ortaya çıkan bir başka bulgu ise öğrencilerin öğrencilikle ve okulla ilgili yaşadıkları olumsuz duygulardır. Araştırma sonuçları öğrencilerin monotonlaştıklarını ve okula gitme isteklerinde azalma yaşadıklarını göstermektedir. Alan yazında araştırmanın bu bulgusunu destekleyen araştırmalar mevcuttur. Yılmaz ve Sarpkaya (2009) eğitim örgütleri ve yabancılaşma ve yönetimi ile ilgili araştırmalarında, öğrencilerin okula yabancılaşmalarında okul ortamının önemli bir değişken olduğunu ortaya koymuşlardır. Nations International Children's Emergency Fund ([UNICEF], 2020) araştırma bulguları ise pandemi sürecinde öğrencilerin okula dönüşle ilgili kaygılar yaşadığını bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Başka bir anlatımla, öğrencilerin pandemi sürecinde gerek daha önce tecrübe ettikleri okul ortamları ile ilgili sorunları gerekse pandemiden kaynaklı yaşadıkları kaygıları, öğrencilerin okula gitme isteğinde azalma ve monotonlaşma duygusuna sebep olmaktadır.

Pandemi sürecinde öğrencilerde algılanan yabancılaşmanın boyutlarına ilişkin son araştırma bulgusu, okula yabancılaşmaya yöneliktir. Öğrenciler pandemi sürecinde akademisyenler ve arkadaşları ile uzaktan iletişim kurmakta sorun yaşadıklarını; bu durumun öğrencilerin okula karşı olumsuz tutum geliştirmelerine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim Şimşek ve Akdemir (2015) öğretim elemanları ve arkadaşları ile iletişimi zayıf olan öğrencilerin okula daha fazla yabancılaştıklarını gösteren araştırmanın bulguları bu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Ayrıca Ataş ve Ayık (2013) öğretim elemanlarıyla ilişki noktasında zayıf kalan öğrencilerin daha fazla yalnız kaldığını ve yabancılaşmakta olduğunu gösteren araştırma bulguları mevcut araştırmanın bulgularını desteklediği söylenebilir. Covid-19 pandemisi sürecinde öğrencilerin okul ortamından uzaklaşması derslerini uzaktan eğitimle almaları öğrencilerin çevresindeki bireylerle iletişimlerini azalttığını ve öğrencilerin okula yabancılaşmalarını artırdığının bir göstergesi olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, öğrencilerin pandemi sürecinde yabancılaşmaya verdikleri tepkilere yöneliktir. Buna göre sorumluluktan kaçınma, tükenmişlik, yalnızlık hissi ve okula devam noktasında sorunlar öğrencilerin yabancılaşmaya verdikleri tepkiler olarak ortaya çıkmıştır. Bu bulgular alan yazında öğrenci yabancılaşması ile ilgili bazı araştırmalarda da ortaya konmuştur (Çelik, 2005; Unicef, 2013). Polat ve Özdemir (2018) yaptığı çalışmadan elde ettiği sonuca göre, okula yabancılaşma ve tükenmişlik arasında kuvvetli bir ilişki olduğu

göstermektedir. Ayrıca, Duru (1995), yabancılaşma yaşayan öğrencinin duygusal ve sosyal olarak iki tür yalıtım yaşadığını ve üniversite öğrencilerinin yabancılaşma ve yalnızlık düzeyleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Pandemi sürecinde öğrencilerin yabancılaşmaya verdikleri tepkilerin öğrencilerin performansını etkileyeceği ve motivasyonlarını düşüreceği ve akademik başarılarına zarar vereceği düşünülebilir.

Araştırma sonuçları pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin algıları, yaşadıkları yabancılaşmanın boyutları ve yabancılaşmaya verdikleri tepkileri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu sonuca dayalı olarak, pandemi sürecinde üniversite yönetimleri öğrencilerin okula yabancılaşmalarının önüne geçmek için uzaktan eğitim süreçleri ile ilgili kararlara öğrencileri katabilecekleri söylenebilir. Bu bakımdan, öğrencilerin öğretim üyeleri ve arkadaşları ile ilgili sürekli iletişimlerinin sağlanabileceği sosyal platformlar oluşturulabilir. Öte yandan, öğrencilerin pandemi sürecinde yaşadıkları yabancılaşmaya dönük eğitimler verilerek, tükenmişlik ve yalnızlık duygularının önüne geçilebilir. Ayrıca, mevcut araştırmada bazı sınırlılıklar söz konusu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmaya katılanların sayısı nicelik bakımından sınırlıdır. Mevcut araştırma 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar nitel araştırmalarda katılımcı sayısı ile ilgili bir uzlaşma söz konusu olmasa da bu araştırma daha büyük katılımcı grubuyla gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Abdallah, T. (1997). Reliability and validity of Palestinian student alienation scale. *Adolescence*, 32(126), 367.
- Apaydın, Ç.ve Kapucu, M. S. (2017). Üniversiteyi tercih etme, akademik itibar ve sosyal etkinlik arasındaki ilişki: Akdeniz ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi lisans öğrencileri örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(2), 199-222.
- Ataş, Ö.ve Ayık, A. (2013). Öğretmen adaylarında okula yabancılaşma.. *Electronic Turkish Studies*, 8(8), 103-122.
- Atik S. (2016). *Akademik başarımın yordayıcıları olarak öğretmene güven, okula karşı tutum, okula yabancılaşma ve okul tükenmişliği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Malatya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Avcı, M. (2012). Eğitimde temel bir sorun: Yabancılaşma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 23-40.
- Ayık, A. ve Akdemir, Ö. (2016). Öğretmen adaylarının okul yaşam kalitesi ve okula yabancılaşma algıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(4), 429-452.
- Balcı, A. (2001). Etkili okul. *Eğitim ve Bilim*, 12(70), 21-30.
- Bayhan, V. (1997). *Üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Brown, M.R., Higgins, K., & Paulsen, K. (2003). Adolescent alienation: what is it and what can educators do about it? *Intervention in School and Clinic*. 39 (1), 3-9.
- Burbach, H. J., & Thompson, M. A. (1971). Alienation among college freshmen: A comparison of Puerto Rican, black, and white students. *Journal of College Student Personnel*.
- Bursalioglu, Z. (2016). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama* (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Celep, B. (2008). *İlköğretim öğretmenlerinin işe yabancılaşması (Kocaeli Örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. Bütün, M. ve Demir, S. B.). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çağlar, Ç. (2012). Öğrenci yabancılaşma ölçeği'nin (ÖYÖ) geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 195-205.

- Çelik, F. (2005). Ortaöğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana*.
- Çelik, E. ve Babaoğlu, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yabancılaşma düzeyi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 405-427.
- Duru, E. (1995). *Üniversite öğrencilerinde yabancılaşma ve yalnızlık ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. DE Ü. SBE İzmir, 1-45.
- Elma, C. (2003). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: lise öğretmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 395-417.
- Gedik, A. ve Cömert, M. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde okul yaşam kalitesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 989-1006.
- Hascher, T., & Hadjar, A. (2018). School alienation–Theoretical approaches and educational research. *Educational Research*, 60(2), 171-188.
- Hascher, T., & Hagenauer, G. (2010). Alienation from school. *International journal of educational research*, 49(6), 220-232.
- Karatzias, A., Power, K. G., & Swanson, V. (2001). Quality of school life. Development and preliminary standardisation of an instrument based on performance indicators in Scottish secondary schools. *School Effectiveness and School Improvement*, 12(3), 265-284.
- Kırmızıgül, H.G. (2020). Covid-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 283-289
- Kösterelioğlu, M.A. (2011). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş yaşam kalitesi ile işe yabancılaşması arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Marshal, G.(1999), *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev : O. Akınhay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Mau, R. Y. (1992). The validity and devolution of a concept: Student alienation. *Adolescence*, 27(107), 731.
- Murdock, T. B. (1999). The social context of risk: Status and motivational predictors of alienation in middle school. *Journal of educational psychology*, 91(1), 62-75.
- Pala, M. F. (2016). *Ortaöğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma sorunu :İstanbul ili Silivri ilçesi örneği*. (Doctoral dissertation, Istanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Polat, Ş. ve Özdemir, M. (2018). Ortaokul öğrencilerindeki eğitim stresi, okul tükenmişliği ve okula yabancılaşma arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1395-1406.

- Polat, M. ve Yavaş, T. (2012). Yabancılaşma, kurumsal değerler ve duyu yönetimi denklemi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 218-224.
- Saban, A. ve Ersoy, A. (Eds.). (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yayıncılık.
- Sanberk, İ. (2003). *Öğrenci yabancılaşma ölçeği (Bir geçerlik ve güvenilirlik çalışması)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Seeman, M. (1959). On meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(1), 783-790.
- Şimşek, H., Abuzar, C., Yeğin, İ. H., Şimşek, S., ve Demir, A. (2015). Okula yabancılaşma ölçeği. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 16(1), 309-322.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T., Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde yabancılaşmanın yönetimi araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 569-587.
- Şimşek, H. ve Akdemir, Ö. A. (2015). Üniversite öğrencilerinde okula yabancılaşma. *Current Research in Education*, 1(1), 1-12.
- TDK, (2018). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Tezcan, M. (1983). Eğitimde yabancılaşma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 245-254.
- Tolan, B. (1981). *Çağdaş toplumun bulanımı; anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Trusty, J., & Dooley-Dickey, K. (1993). Alienation from school: An exploratory analysis of elementary and middle school students' perceptions. *Journal of Research & Development in Education*, 26(4), 232-242.
- Tural, D. ve Şahin, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin kendi üniversite ve ideal üniversite algıları: Gaziantep Üniversitesi örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 209-240.
- Türk, F. (2010). Lise öğrencilerinin eğitimde yabancılaşma sorunu: Ankara ili Yenimahalle ilçesi iki genel lise örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Unicef (2020). Ortaöğretimde sınıf tekrarı, okul terk sebepleri ve örgün eğitim dışında kalan çocuklar politika önerileri raporu. Erişim adresi: <http://www.meb.gov.tr/earged/unicef/S%C4%B1n%C4%B1f%20Tekrar%C4%B1,%20Okul%20Terki%20Politika%20Raporu.pdf>
- Uslu, T. (2018). *Üniversite öğrencilerinin liderlik, akademik özyeterlik ve okula yabancılaşma algıları* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Ünsal, Y. (2018). *Eğitim örgütlerinde sergilenen hizmetkâr liderlik rollerinin öğretmenlerin örgütsel yabancılaşmasına etkisi/The influence of the servant leadership roles displayed in educational organizations on the alienation of teachers to work* (Doctoral dissertation).

- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2020). *Öğretmenlerin mesleki yabancılaşmalarına neden olan etmenlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Yılmaz, S. ve Sarpkaya, P. (2009). Eğitim örgütlerinde yabancılaşma ve yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 314-333.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 359/374

Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz (2000-2021)

&

Green Logistic: a Bibliometric Analysis Based on WoS Data (2000-2021)

Ertuğrul ÇAVDAR

Asist.Prof.Dr. Kastamonu University E.A.S.F. Business Administration

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

ecavdar@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-1522-8775

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 08.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 11.11.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 359-374

Atıf/Cite as: Çavdar, E. (2021). Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz (2000-2021) .
Econder International Academic Journal , 5 (2) , 359-373 . DOI: 10.35342/econder.1006218

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
/ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik bir Analiz (2000-2021)

Öz

Bu çalışmanın amacı bibliyometrik analizlerle Yeşil Lojistik alanına yönelik literatürün durumunu incelemektir. Web of Science veri tabanında yapılan tarama ve gerekli eliminasyon işlemlerinden sonra 2000-2021 yılları arasında yayımlanmış ve başlığında veya anahtar kelimelerinde yeşil lojistik kavramını içeren 77 adet esere ulaşılmıştır. Eserlerin büyük bir çoğunluğu ortak yazarlı olup, çalışma alanında yüksek düzeyde bir işbirliği endeksinin varlığından söz edilebilir. Yayın sayısı dikkate alındığında ilk sırada olan Çin ve ABD atf konusunda Birleşik Krallık ve Hollanda'nın gerisinde kalmışlardır. Türkiye yapılan çalışma sayısı bakımından ilk yirmide kendine yer bulmuş olmasına rağmen atf konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. Bu konuya ilişkin daha nitelikli çalışmaların yapılması ihtiyacını göstermektedir. Dergiler bağlamında yapılan değerlendirmede ilk yirmide yer alanların büyük kısmını mühendislik alanında faaliyet gösterdiği görülmektedir. İçerik analizlerinde "Yeşil Lojistik" kavramının, "Sürdürülebilir gelişme" ve Çevre kavramlarıyla olan yakın ilişkisi gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Yeşil Lojistik, Yeşil Tedarik Zinciri, Bibliyometrik Analiz, Tedarik Zinciri

Green Logistic: a Bibliometric Analysis Based on WoS Data (2000-2021)

Abstract

The aim of this study is to examine the status of the literature with bibliometric analyzes for the field of Green Logistics. After searching and necessary elimination processes in the Web of Science database, 77 works published between 2000-2021 that contain the concept of green logistics in their titles or keywords were reached. Most of the works are co-authored and it can be mentioned that there is a high level of cooperation index in the field. Considering the number of publications, China and the USA, which are in the first place, lagged behind the United Kingdom and the Netherlands in terms of citation. Although Turkey has found a place in the top twenty in terms of the number of studies, it has not been able to show the same success in citation. This shows the need for more qualified studies on the subject.. It shows the need for more qualified studies on this subject. In the evaluation made in the context of the journals, it is seen that most of the ones in the top twenty operate in the field of engineering. In the content analysis, the close relationship between the concept of "Green Logistics" and the concepts of "Sustainable development" and the Environment" was observed..

Keywords: Logistics, Green Logistics, Green Supply Chain, Bibliometric Analysis, Supply Chain

Giriş

Artan nüfus ve refah düzeyi ile birlikte toplumun ihtiyaçları da artmış bu durum beraberinde üretimi ve dolayısıyla kaynak kullanımını artırmıştır. Bir yandan doğal kaynaklar hızla tüketilirken bir yandan da enerji kullanımı ve atıklara bağlı kirlilik giderek doğal dengeyi olumsuz etkilemeye başlamıştır. Gerek doğal dengenin bozulması ile ortaya çıkan sıkıntıların kendini göstermesi, gerekse bilim insanlarının çalışmalarının sonuçları sürdürülebilir bir yaşam için insan faaliyetlerinin doğal denge üzerindeki olumsuz etkilerinin kontrol altına alınması gerektiğini göstermiştir. Toplumda doğal dengenin korunmasına yönelik hassasiyetin artması, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler ve giderek artan kaynak maliyetleri işletmeleri faaliyetleri yürütürken daha çevreci olmaya yönlendirmiştir. Konunun önemi fark edildikçe, işletmeleri tüm faaliyetlerinde daha çevreci uygulamaların arayışına itmiştir. Konuya olan ilgi bu alandaki bilimsel çalışmalarında giderek artmasına neden olmuştur.

Doğaya karşı duyarlılığın ifadesinde, doğa denince ilk akla gelen renk, “yeşil” kelimesi tercih edilmiştir. Genel anlamda tüm ekonomik faaliyetlerde çevreci bakış açısı “yeşil ekonomi” kavramı ile ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yeşil ekonomi “ekonomi, toplum ve çevre arasındaki hayati bağlantılar hesaba katılırken üretim ve tüketim süreçlerinde kirliliğin azaltılmasına, kaynakların, malzemelerin ve enerjinin etkin bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunan; ekonomileri yeniden canlandıracak, çeşitlendirecek, iyi istihdam olanakları yaratacak, sürdürülebilir ticareti teşvik ederken yoksulluğu azaltacak, gelir dağılımındaki eşitliği artıracak bir oluşum” şeklinde tanımlanmıştır (Sevgi, 2020, s. 51). Yeşil ekonomi ile birlikte tüm iktisadi faaliyetlerde çevreci bir yaklaşım dile getirilirken, alt iktisadi uygulamalarında yeşil kavramı ile birlikte ifade edilmeye başlamış, yeşil üretim, yeşil pazarlama, yeşil halkla ilişkiler, yeşil istihdam, yeşil depolama, yeşil tedarik zinciri, yeşil lojistik vb. birçok kavram kullanılmaya girmiş, tüm işletme faaliyetlerinin çevreye duyarlı bir bakış açısı ile yürütülebilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Tedarik Zinciri Yönetimi(TZY) ve Lojistik Yönetimi (LY) kavramları çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmakla birlikte aslında iki farklı kavramdır. TZY, kaynak bulma ve tedarik, dönüştürme ve tüm LY faaliyetlerine dahil olan tüm faaliyetlerin planlanmasını ve yönetimini kapsar. Tedarikçiler, araçlar, üçüncü taraf hizmet sağlayıcılar ve müşterilerden oluşan kanal ortaklarıyla koordinasyon ve işbirliğini içerir. TZY, şirket içi ve şirketler arası arz/talep yönetimini bütünlüştürür. LY ise, müşteri gereksinimlerini karşılamak için menşe noktası ile tüketim noktası arasında malların, hizmetlerin ve ilgili bilgilerin verimli ileri ve geri akışını ve depolanmasını planlayan, uygulayan ve kontrol eden TZY'nin bir parçasıdır. TZY, lojistik kavramından daha geniş bir anlama sahip olup bu kavram ile tedarik (yani satın alma) ve dönüştürmenin (yani üretim) artık açıkça malzeme akışlarını da yönetim kapsamına dahil edilmiştir. Ayrıca lojistik yönetiminden farklı olarak kanal üyeleri arasında koordinasyon, işbirliği ve ilişki kurmaya önem verilmektedir. TZY üç boyutlu olarak ele alınabilir. Bunlar; aktivite ve süreç yönetimi, fonksiyonlar arası koordinasyon ve organizasyonlar arası koordinasyondur. Faaliyet ve süreç yönetimi, lojistiğin yaptığı şeylerin çoğudur. Yani lojistik fonksiyonunun sorumluluğunda olan nakliye, envanter, depolama ve sipariş işleme gibi faaliyetleri yönetmektir. Fonksiyonlar arası koordinasyon, aynı firmadaki pazarlama ve finans gibi diğer

fonksiyonel alanlarla işbirliği ve ilişkiler kurma anlamına gelir. Örgütler arası koordinasyon, kanal üyeleri arasındaki ürün akışlarının işbirliği ve koordine edilmesi ile ilgilidir, yani, o şirketin sahibi olmadığı veya işletmediği şirketlerin faaliyetleri ile ilgilidir. Bu nedenle, TZY, birden fazla kuruluş arasında ürün akışlarını yönetmek olarak görülürken lojistik, sadece firma içinde ürün akışını yönelik faaliyetleri yönetmek olarak görülür. (Ballou, 2007, s. 337) Bu kapsamda Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi(YTZY) ve Yeşil Lojistik(YL) kavramları da birbirinden ayrılmaktadır.

YTZY, tedarikçilerin ve müşterilerin çevresel performansını değiştirmek için çevresel sorunları dikkate alan ve bunu tedarik zinciri yönetimine entegre eden bir organizasyon faaliyeti olarak tanımlanabilir (Seroka-Stolka, 2014).

Son yıllardaki çalışmalar, YL kavramının giderek daha çok ilgi çektiğini göstermektedir. Yalnız çevre dostu değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik işlevleri olan bir lojistik şeklidir. YL uygulamaları, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörler doğrultusunda rekabeti arttırmaya yönelik faaliyetleri yürüten kurumsal bir yetenek olarak görülmektedir. Tedarik zinciri içerisinde yer alan yeşil ürün dizaynı, yeşil satın alma, yeşil üretim süreci, yeşil pazarlama ve geri dönüşüm gibi birçok “yeşil” içerikli konuyu bünyesinde barındıran YL uygulamalarının iç çevre yönetimi, yeşil satın alma, müşterilerle işbirliği, eko-dizayn ve yatırımların geri dönüşü gibi bir çok boyutu işletmelerde yürütülmektedir. YL yönetimi, ürünlerin üretim ve dağıtımına yönelik faaliyetlerin neden olduğu çevresel zararları önlemektedir. Tedarik, dağıtım, paketleme, tersine lojistik gibi temel unsurları bünyesinde bulunduran YL ürün geliştirme ve üretim süreçleri gibi işletme içi faaliyetlerin yanı sıra uluslararası düzeyde çevreyi koruyarak fiziksel ürün akışlarını yönetme olarak da kabul edilmektedir. (Yangınlar ve Sarı, 2017, s. 103).

“Yeşil lojistik” terimi, malzeme taşıma, atık yönetimi, paketleme ve nakliyeye odaklanan yük dağıtımının çevresel ve enerji ayak izini azaltan tedarik zinciri yönetimi uygulamaları ve stratejileri olarak tanımlanmaktadır. Amacı, müşteri talebini karşılamak veya aşmak olan, menşe noktası ile tüketim noktası arasındaki ileri ve geri ürün ve bilgi akışının eko-verimli yönetimi ile ilgili tüm faaliyetlerden oluşur. YL faaliyetler, farklı dağıtım stratejilerinin çevresel etkisinin ölçülmesini, lojistik faaliyetlerde enerji kullanımının azaltılmasını, atıkların azaltılmasını ve arıtılmasının yönetilmesini içerir (Seroka-Stolka, 2014).

YL kavramı, müşteriler için katma değer yaratmak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ürün akışının (itme ve çekme) ve bilginin ekolojik olarak verimli yönetimi ile ilgili tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Lojistik süreçlerin doğru bir şekilde yürütülmesini sağlayarak doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Seroka-Stolka ve Ociepa-Kubicka, 2019, s. 473).

2. Yeşil Lojistik İle İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

İlk olarak 1969 yılında “istatistiksel bibliyografi” kavramı yerine “bibliyometri” kavramını öneren Pritchard’a göre bibliyometri, bir disiplinin doğasını ve gelişimini anlamak üzere matematiksel ve istatistiksel yöntemleri yazılı iletişim süreçlerine uygulanmak ve analiz edilmektir (Dilek, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisinde 2015-2019 Arasında Yayımlanan İktisat Makalelerinin Bibliyometrik Analizi, 2020). Bibliyometrik analiz, literatürde yer alan yaygın bilgilerini kullanarak

bilimsel ve makul bir ağ ve yapı imajı oluşturur. Araştırma yapılan alanlarda yayınlanmış çalışmalarını betimlemek, analiz etmek ve özetlemek için önemli ve etkili bir yöntemdir (Zhang ve Zhao, 2021, s. 4). Genellikle belirli dergilerde yayımlanan çalışmalar ve tezler üzerinde gerçekleştirilen bibliyometrik yöntemler, bilimsel çalışmaların içeriklerini, sonuçlarını ve etkinliklerini analiz etmeyi mümkün kılmaktadır (Dilek, Kesgingöz, Güney ve Onur, 2020). Farklı veri tabanlarında dönemsel olarak yapılacak çalışmalar, belirli bir alandaki çalışmaların eğilimlerini yansıtması yönüyle araştırmacılara yol gösterir.

Suvacı (2016) Tedarik Zinciri ve Lojistik yönetimi ile ilgili ULAKBİM’de taranan sosyal bilimler alanındaki dergilerde yayınlanmış 34 makaleyi incelemiştir. Çalışmanın yapıldığı yıl itibari ile konu ile ilgili makalelerin sınırlı sayıda olduğu ve 2001 yılından önce yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmadığının belirtildiği çalışmada en fazla çalışmanın Lojistik Köyler (merkezler) üzerinde yapıldığını ifade edilmiştir. İlgili makalelerden sadece bir tanesinin YTZY ile ilgili olması, dönem itibariyle bu alandaki çalışmalara olan ihtiyacın göstergesi olması açısından önemlidir.

Daha güncel bir çalışmada Serdarasan ve diğerleri (2021) lojistik ve tedarik zinciri konuları ile ilgili TR Dizin veri tabanında yer alan makaleleri incelemiştir. Yapılan bibliyometrik analizler neticesinde en sık kullanılan 5 anahtar kelimenin sırasıyla lojistik, tedarik zinciri yönetimi, tedarik zinciri, bulanık AHP ve lojistik merkezi olduğu belirtilmiştir. En fazla makale Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisinde yayınlanmış olup, en çok yayın yapan üniversite Dokuz Eylül Üniversitesi, en çok yayın yapan bölüm ise İşletmedir. Yeşil kavramının en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında yer almaması bu konudaki eksikliği yansıtmaktadır.

Her ne kadar yeşil kavramı makaleler arasında gereken ilgiyi görmemiş olsa da tez çalışmaları içerisinde kendine bir yer bulmuştur. Çavdar (2020) yaptığı çalışmada 1990-2018 yılları arasında lojistik alanında Türkiye’de yayınlanan, yüksek lisans ve doktora tezlerini sosyal ağ analizine tabi tutulmuştur. 622 tezin incelendiği çalışmada anahtar kelimeler üzerinden yapılan analizlerde en önemli kavramların; tedarik zinciri yönetimi, dış kaynak kullanımı, lojistik merkez ve tersine lojistik olduğu belirtilmiştir. Çalışmaların zamana bağlı seyri incelendiğinde 1997-2010 yılları arasında “Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Lojistik Yönetimi”, “Tersine Lojistik(TL)”, “Depolama ve Dış Kaynak Kullanımı” anahtar kelimeleri en çok kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. 2011-2014 yılları arasında “Pazarlama” ve “Üçüncü Parti Lojistik”, 2015-2018 yılları arasında “Sürdürülebilirlik”, “Müşteri Memnuniyeti”, “e-Ticaret” ve Yeşil Tedarik Zinciri” kavramlarının lojistik alanındaki tez çalışmalarına dahil edildiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre lojistik alanında önemli olan ve çalışmalarda çok yer edinmediği tespit edilen “Lojistik İnovasyon”, “Yeşil Lojistik”, “Şehir Lojistiği”, “İnsani Yardım Lojistiği” gibi güncel konularda da çalışma yapılması gerektiği ile ilgili araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur. YL ilk dönemlerde gereken ilgiyi görmemiş olmakla birlikte yeşil lojistik uygulamalarından biri olan tersine lojistik kavramının literatürde kendine yer bulduğu görülmektedir.

Türkiye’de hazırlanan tezlerin incelendiği diğer bir çalışmada 2000-2019 tarihleri arasında lojistik ile ilgili 529 tez çalışması bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Duran ve Çetinkaya (2019) yaptıkları çalışmada lojistik ile ilgili yapılan tez çalışmalarında daha çok “Performans Ölçümü”, “Konum”, “Lojistik Köy” ve “Tedarik Zinciri Yönetimi” kavramlarının kullanıldığını belirtmişlerdir.

Daha güncel bir çalışmada Yıldız, Çiğdem ve Seyhan (2020), Türkiye’de hazırlanan ve başlığında “Tedarik Zinciri” ifadesi geçen tezleri sosyal ağ analizi ile incelemiştir. 461 tezin incelendiği çalışmada en çok kullanılan anahtar kelimenin sırasıyla “performans değerlendirme”, “Lojistik sektörü”, “Risk yönetimi” ve “Yeşil Tedarik Zinciri” olduğu belirtilmiştir. Yapılan dönemsel değerlendirmelerde YTZY kavramlarının 2014 yılından sonra ön plana çıktığı belirtilmiştir.

TL, yeşil lojistik uygulamalarının önemli bir unsuru olup literatürde yeşil kavramından daha önce kendine yer bulmuştur. Bensalem ve Kin (2019) yaptıkları bibliyometrik analizde, Web of Science’in (WoS) SSCI veri tabanında yer alan başlığında, özetinde veya anahtar kelimelerinde 'tersine lojistik' ve 'ters tedarik zinciri' anahtar kelimeleri geçen 1992 - 2017 yılları arasında yayınlanmış 631 makaleyi incelemiştir. 2000 yılından itibaren Tersine lojistik ile ilgili yayınlarda giderek yükselen bir artış olduğu gözlenmiştir. Yapılan ortak atıf analizinde çalışmalar “YTZY”, “Yeniden İmalat”, “Ters Lojistik Ağı(TLA)” ve, “TL Kavramları ve Uygulamaları” olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır. YTZY ile ilgili küme, bir TL perspektifi alırken, hem ekonomik hem de ekolojik performansı dikkate alarak yeşil operasyonlar hakkında evrensel bir bakış açısı sunmaktadır. TLA kümesindeki yayınlar TL ağlarını optimize etmek amacıyla veri toplamak ve nicel modeller geliştirmek için deneysel araştırmaları içermekte olup operasyonel maliyet-verimliliğine yöneliktir. Daha çok teorik yayınlardan oluşan 'Yeniden İmalat', yeniden imalat faaliyetlerinin maliyet-faydasını analiz etmek için firmanın bakış açısını incelemektedir. Son kümede yer alan yayınlar, doğası gereği teoriktir ve 'Yeniden İmalat' kümesinin aksine, tüm TL işlemlerini kapsamaktadır. Analiz sonuçları TL ve YTZ arasındaki bağı göstermesi açısından önemlidir.

Benzer bir çalışmada Alkan vd. (2020), 2000- 2019 yılları arasında Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan tersine lojistik alanındaki çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi ile incelemiştir. 1850 makalenin incelendiği çalışmada tersine lojistik yayınlarına en yüksek atıfın 2000 yılında gerçekleştiği belirtilmiştir. En çok kullanılan anahtar kelime “yönetim (management)” olup 2007 yılından sonra TL kavramının daha sık kullanıldığı görülmüştür.

TL ile ilgili çalışmaların incelendiği diğer bir makalede Erturgut ve Gürler (2020) Web of Science veri tabanında “Tersine Lojistik”, “Yeniden Üretim”, “Yeniden Kullanım”, “Geri Kazanım”, “Geri Dönüşüm”, “Yok Etme”, “Tersine Akış”, “Yenileme” gibi konuya ilişkin anahtar kelimeler kullanılarak tarama yapmış, 2010-2019 yıllarında yapılmış 701 çalışmayı bibliyometrik analiz ve içerik analizi yöntemleri ile incelemiştir. Çalışmada 2015 yılından itibaren konuya ilişkin makalelerde sayısal bir artış olduğu, araştırma makalesi ve ampirik analiz eksenli yayınların ağırlık kazandığı belirtilmiştir. Anahtar kelimeler üstünden yapılan incelemede en fazla kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla “Tersine Lojistik”, “Geri Dönüşüm”, “Sürdürülebilirlik”, “Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Ağ Tasarımı”, “Yeniden Üretim”, “Tedarik Zinciri”, “Atık Yönetimi” ve “Tersine Lojistik Ağı” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yapılan içerik analizinde özetlerde en çok geçen kavramların sırasıyla “Tedarik Zinciri”, “Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Kapalı Döngü Tedarik Zinciri”, “Tersine Lojistik”, “Sürdürülebilirlik”, “Çevresel Sürdürülebilirlik”, “Tersine Tedarik Zinciri”, “Tedarik Zinciri Yönetimi”,

“Sürdürülebilir Tedarik Zinciri” ve “Kapalı Döngü Tedarik Zinciri Yönetimi” olduğu bulunmuştur.

Çalışmaların her üçü de tersine lojistik ile ilgili WoS veri tabanında taranan makaleleri incelemekle birlikte, makale seçiminde kullanılan eliminasyon yöntemlerinin farklılığı nedeniyle analize tabi tutulan makale sayılarında ve analiz sonuçlarında farklılıklar görülmektedir. Ayrıca “Yeniden İmalat”, “Çevresel” ve “Sürdürülebilir” gibi kavramların yeşil tedarik zinciri yönetimi ile olan doğrudan ilgisi göz ardı edilmemelidir.

Tedarik zincirinin farklı konularla birlikte ele alındığı çalışmalarda da “yeşil” kavramının kendine yer bulduğu görülmektedir. Seyhan vd. (2021) Web of Science veri tabanında yayınlanan ve tedarik zinciri yönetimi ve inovasyon konularını kapsayan çalışmalara yönelik yaptıkları bibliyometrik analizde yayınlanan eserlerin performans, işbirliği ve geliştirme gibi temel konuları ele aldığı, yeşil inovasyon, hizmet inovasyonu ve açık inovasyon gibi konulara doğru bir akış olduğunu belirtmişlerdir.

TZY'nin diğer önemli bir alt konusuda depolama faaliyetleridir. Bartolini, Bottani ve Grosse (2019), Yeşil depolama ile ilgili olarak Google Scholar ve Scopus olmak üzere üç farklı veri tabanında ulaştıkları 38 makaleyi incelemişlerdir. İlk dönemlerde sınırlı sayıda olan çalışmalarda 2014 yılından itibaren bir artış olmuştur. Çalışmalarda, depolamada enerji tasarrufu en çok üzerinde çalışılan makro tema olarak ortaya çıkmış, bunu depo inşasının çevresel etkisi ve yeşil depo yönetimi izlemiştir. Benimsenen metodoloji açısından en sık kullanılan araçlar sırasıyla; analitik modeller, simülasyon yöntemleri, kavramsal çalışmalar ve vaka çalışmalarıdır. Literatürde en çok tartışılan konular malzeme taşıma ekipmanları ve depo inşa özellikleridir. Diğer ilgi alanları aydınlatma, HVAC(ısıtma, havalandırma ve iklimlendirme), genel sürdürülebilirlik göstergeleri ve yönergeleri ve TBL(Üçlü Bilanço Sistemi, gezegen, toplum, kârlılık)'dir. Anahtar kelime analizinde en sık karşılaşılan kavramlar sırasıyla malzeme taşıma ekipmanı, karbon emisyonları, bina özellikleri, sürdürülebilirlik göstergeleri ve yönergeleri, aydınlatma ve HVAC'tır. Sonuçlar, enerji tasarrufunun en sık çalışılan hedef olduğu, ardından depo binalarının çevresel etkilerinin ve genel olarak yeşil depo yönetiminin izlediği, depolama literatüründe sürdürülebilirlik konularına artan bir ilgi olduğunu göstermektedir. Çalışma YTYZ'nde dikkate alınan diğer bir unsurun enerji tüketimi ve karbon salınımları olduğunu yansıtması açısından önemlidir.

Literatürde YTYZ ile ilgili farklı bibliyometrik çalışmalara rastlanmaktadır. Fahimnia, Sarkis ve Davarzani (2015) Scopus veri tabanında kitap, kitap bölümü ve bildiriler hariç tutularak yapılmış tarama ile 1992-2013 yılları arasında yayınlanmış 884 makaleyi incelemişlerdir. Taramada başlık, özet, anahtar kelimeler de yer almak üzere “Yeşil VE Tedarik Zinciri”, “Çevresel VE Sürdürülebilir VE Tedarik Zinciri”, “Çevresel VE Sürdürülebilirlik VE Tedarik Zinciri” ve “ Ekolojik VE Tedarik Zinciri” olmak üzere dört kombinasyon kullanılmıştır. Yapılan analizlerde en çok kullanılan ilk on anahtar kelime sırasıyla, “Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Sürdürülebilirlik”, “Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi”, “Tedarik zinciri”, “Sürdürülebilir kalkınma”, “Yeşil Tedarik Zinciri”, “Çevre Yönetimi”, “Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi”, “Tersine Lojistik” ve “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” olarak tespit edilmiştir. Çalışmada belirlenen beş araştırma grubu ve odak noktaları; “teori geliştirme/anlamlandırma - alanın kavramsal gelişimi”, “test hipotezi/teorileri/faktörleri - geniş tabanlı ampirik çalışmalar”, “sürdürülebilirliğin ölçülmesi ve değerlendirilmesi - alandaki eğilimlerin

daha iyi anlaşılması”, “pratik uygulamalardaki engeller - tasarım ve planlama stratejileri” ve “standart matematiksel modelleme ve optimizasyon - pratik problemleri çözme ve sorunlu alanların belirlenmesi” şeklindedir. Eserlerin dağılımı incelendiğinde, çok az etkili yayına sahip olmasa da Avrupa'nın en fazla sayıda esere sahip olduğunu ve Kuzey Amerika'nın çok geride olmadığı görülmektedir. Asya'da da yayılımın oluşmaya başladığı belirtilmiştir.

Gong ve diğerleri (2019) yaptıkları çalışmada Web of Science (WoS) veri tabanında YTZY konusu ile ilgili 2007–2018 arasında yayınlanmış 1392 makaleyi incelemişlerdir. Yapılan bibliyometrik analizde YTZY ile ilgili araştırmaların 2013'ten sonra gelişme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Konuya ilişkin temel araştırma noktaları “Yeşil üretim ve yenilik”, “yeşil tedarik zinciri yönetimi teorisi ve yöntemi” ve “sürdürülebilir tedarik zinciri ortamı ve performansı” olarak belirlenmiştir.

Mishra ve diğerleri (2017) YTZ performans ölçüleri ile ilgili yaptıkları biyometrik analiz için Scopus'ta taranan ve 1995-2016 yılları arasında bilimsel hakemli dergilerde yayınlanmış 653 makaleyi incelemişlerdir. Taramada başlık, özet, anahtar kelimeler içerisinde yer almak üzere, “ Yeşil ve Tedarik Zinciri”, “ Çevresel ve Sürdürülebilir ve Tedarik Zinciri”, “Çevresel ve Sürdürülebilirlik ve Tedarik Zinciri”, “Ekolojik ve Tedarik Zinciri” ve “Performans Ölçüleri ve Yeşil ve Tedarik Zinciri” olmak üzere beş farklı kombinasyon oluşturulmuştur. Yapılan analiz neticesinde konu ile ilgili yayın sayısının 1995'ten 2006'ya yavaş yavaş arttığı 2007 yılından sonra ise çarpıcı bir artış olduğu ve en çok çalışmanın ABD'nin doğusunda ve Batı Avrupa'da yapıldığı gözlenmiştir. Makalelerde en sık kullanılan ilk on anahtar kelime sırasıyla “TZY”, “Sürdürülebilir kalkınma”, “TZ”, “Çevresel yönetim”, “Sürdürülebilirlik”, “YTZY”, “Çevresel etki”, “Çevresel sürdürülebilirlik”, “Performans” ve “Karar alma” dır. Ayrıca yapılan analizlerde çalışmaların kavramsal ve teori geliştirme, ampirik çalışmalar, ölçme ve değerlendirme ve dizayn, planlama ve uygulama olmak üzere dört alanda gruplandığı belirtilmiştir.

Maditati vd. (2018) WoS Core Collection veri tabanında “Yeşil”, “Çevresel Sürdürülebilirlik” ve “Tedarik Zinciri(Tedarik Zinciri, Lojistik)” anahtar kelimelerinin kombinasyonlarını kullanarak ulaştıkları makaleleri inceleyerek YTZY/STZY(Sürdürülebilir TZY) ile ilgili olan 1523 tanesini bibliyometrik analize tabi tutmuştur. Yapılan analizler sonucunda en çok alıntı yapılan 39 temel çalışma içerik analizine tabi tutulmuş, kavramsal geliştirme ve anlamlandırma, GSCM'nin performans üzerindeki etkisi, tedarik zinciri entegrasyonu(tedarikçi ve müşterilerle işbirliği, tersine lojistik), yeşil tedarikçi geliştirme, YTZY uygulama etkenleri ve literatür taraması ve gelecekteki araştırma yönleri olmak üzere altı temel araştırma alanı belirlenmiştir.

Amirbagheri vd. (2019) WoS Core Collection veri tabanında “Yeşil” ve “Tedarik Zinciri” anahtar kelimeleri kullanılarak 2017 yılına kadar yayınlanmış olan makaleleri taramışlardır. Gerekli incelemelerden sonra 1995-2017 yıllarında yayınlanmış 1892 makale bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. İlk 7 yılda sınırlı sayıda olan makaleler sonraki dönemde giderek artmaya başlamış ve 2012 yılından itibaren önemli ölçüde artış göstermiştir. Makale sayıları incelendiğinde en üretken ülkeler sırasıyla ABD, Çin ve Birleşik Krallık'tır (İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda). En sık kullanılan ilk on anahtar kelimeler sırasıyla “Sürdürülebilirlik”, “Yeşil Tedarik Zinciri

Yönetimi", "Tedarik Zinciri Yönetimi", "Yeşil Tedarik Zinciri", "Çevre Yönetimi", "Tedarik Zinciri", "Çevresel Performans", "Tersine Lojistik", "Sürdürülebilir Kalkınma" ve "Çevresel Sürdürülebilirlik"tir.

Zhang ve Zhao (2021) çalışmalarında platform ekonomisinde YTYZ literatürüne yönelik bibliyometrik analiz yapmışlardır. Çalışmada 2003-2020 yılları arasında yayınlanmış WoS veri tabanında yer alan 1404 makale incelenmiştir. Yayın sayısı 2013'den itibaren istikrarlı bir şekilde artmıştır. En fazla yayının sırasıyla Çin, ABD ve İngiltere de yayınlanmış olmakla beraber ABD atıf sayısı yönünden Çin'in iki katıdır. Ayrıca, Avrupa ve Amerika ülkeleri arasındaki işbirliği nispeten aktiftir. Anahtar kelimelere yönelik incelemede en çok kullanılan on kelime sırasıyla "TYZ", "Blok zincir", "TZ", "Döngüsel ekonomi", "Nesnelerin interneti", "Sürdürülebilirlik", "Yönetim", "İnternet", "Lojistik" ve "Endüstri 4.0" olarak belirlenmiştir.

YTYZ ile ilgili bibliyometrik çalışmalar incelendiğinde konu ile ilgili çalışmaların yıllar ilerledikçe daha çok önem kazandığı, özellikle ABD konu ile ilgili çalışmalarda önemli bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye'de de konuya ilişkin çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi Tedarik zinciri kavramı lojistik kavramından daha geniş bir kapsama sahiptir. Değer zinciri üzerindeki her türlü mal, bilgi ve finans akışının yanı sıra zincir üyeleri arasındaki ilişkilerin yönetimini de kapsar. Lojistik kavramı ise daha dar kapsamlı olup, firma ile doğrudan ilgili hareketleri içermektedir. Bu yönüyle lojistik kavramının Tedarik zincirinden bağımsız olarak ele alınması faydalı olacaktır. Bu kapsamda yeşil lojistik ile ilgili çalışmalarda YTYZ alanından bağımsız olarak ayrıca değerlendirilmelidir.

Ren vd. (2020) yaptıkları bibliyometrik analizde yeşil ve sürdürülebilir lojistik alanında 1999'dan 2019'a kadar yayınlanan toplam 306 ana makaleyi incelemişlerdir. WoS ve Scopus veri tabanlarında yapılan taramalar sonrasında uygun görülen eliminasyon işlemlerinden sonra bilimsel hakemli dergilerde yayınlanmış ve belirli niteliklere sahip konu ile yakından ilgili tam metin makaleler analize dahil edilmiştir. Konu ile ilgili çalışmaların 2010 yılından itibaren artış göstermeye başladığı ve en çok yayının sırasıyla Çin ve ABD'de yapılmış olmasına rağmen alıntı sayısında Amerika'nın daha önde olduğu belirtilmiştir. Yapılan analizlerde anahtar kelimelerin "lojistik sürdürülebilirliğin uygulanması ve yönetimi", "enerji tüketimi ve yaşam döngüsü değerlendirmesi", "model, planlama ve optimizasyon" ve "tedarik zinciri performansı, kalkınma stratejisi ve rekabet gücü" olma üzere dört ana grupta toplandığı ve en çok kullanılan 10 terimin sırasıyla, "Sürdürülebilirlik", "TYZ", "Yönetim", "Model", "YL", "Performans", "Lojistik", "Yapı", "Etki" ve "TL" olduğu belirtilmiştir.

3. Metodoloji

Bu araştırmada yeşil lojistik alanında yapılmış çalışmaların bibliyometrik bir analizi gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Web of Science veri tabanında yer alan 2000-2021 yılları arasında yer alan 77 makale derlenerek çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Veri setinin oluşturulması sürecinde öncelikle Web of Science veri tabanında anahtar kelimelerinde ve başlığında yeşil lojistik kavramını içeren çalışmaların belirlenmesine yönelik olarak arama yapılmıştır. İlk etapta 94 çalışmaya ulaşılmakla birlikte makalelerin manuel olarak değerlendirilmesi sonucunda 17 adet çalışmanın doğrudan konuyla alakasının olmadığı veya künye bilgilerinde eksiklikler

olduğu gözlenmiş ve veri setinden çıkarılmıştır. Devam eden kısımda öncelikle incelenen makalelere ilişkin genel bulgular ortaya konulurken akabinde incelenen kavrama ilişkin içerik analizleri uygulanmıştır.

3.1. Genel Bilgiler

Tablo 1 'de incelenen veri setine ilişkin zaman aralığı, çalışma sayısı ve özellikleri ile yazar sayısı ve özellikleri gibi bilgiler verilmiştir.

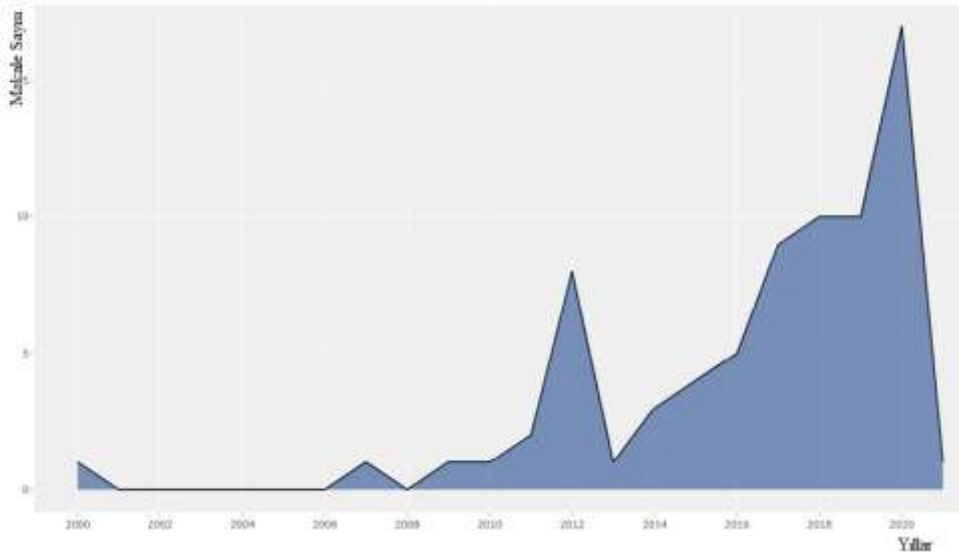
Tablo 1: Genel bilgiler

Zaman aralığı	2000:2021
Makale sayısı	77
Yıl başına ortalama yayın sayısı	4,47
Makale başına ortalama atıf sayısı	27,81
Makale başına ortalama yıllık atıf sayısı	3,47
Yazar sayısı	209
Tek yazarlı makale sayısı	7
Çok yazarlı makalelerdeki yazar sayısı	202
İşbirliği indeksi	3,01

Tablo 1'e göre ilgili alanda yapılan çalışmaların başlangıcı, ilgili veri seti bağlamında, 2000 yılına değin uzanmaktadır. Yayın başına düzen atıf sayısı ortalama 27'dir. Veri setinde yer alan 77 eserin yazarı olarak 209 araştırmacı tespit edilmiştir. Veri setinde sadece 7 adet eser tek yazarlı olarak gözlenirken bu duruma ilişkin olarak araştırmacılar arası işbirliği indeksi 3,01 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir.

3.2. Yıllara Göre Makale Sayısı

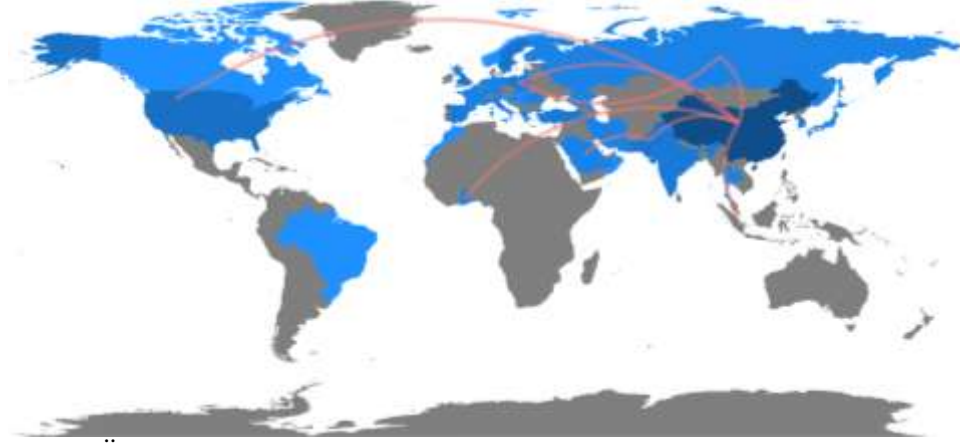
Alanda yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde 2012 yılında hızlı bir yükseliş ve düşüşün ardından 2014 yılından

itibaren istikrarlı bir artış gözlenmektedir.

Şekil 1: Yıllara göre yayın sayısı

Ortak yazarlı eserlerde belirtilen yazar adreslerine dayalı olarak şekillendirilen ülkeler arası işbirliği haritası Şekil 2’de verilmiştir.

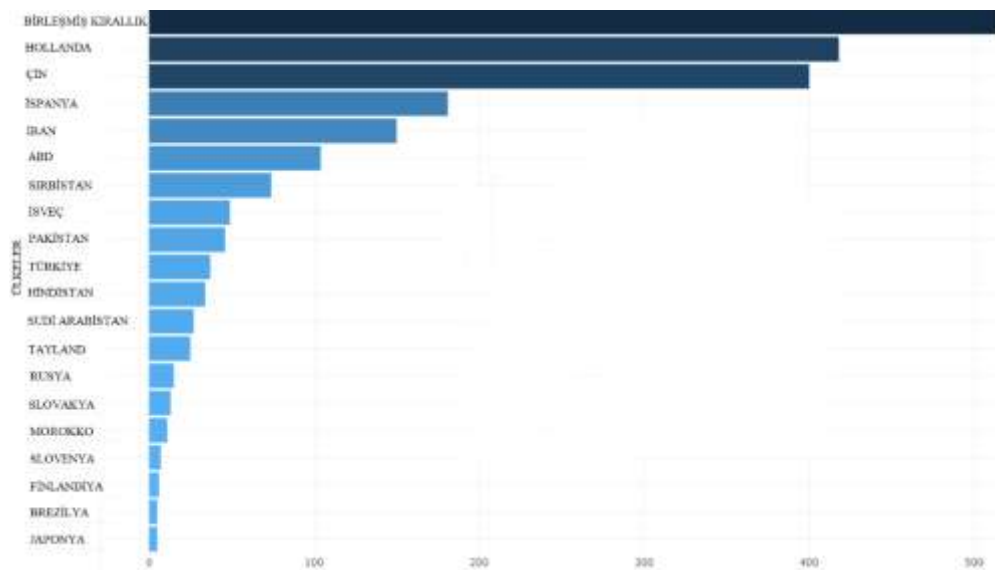

Şekil 2. Ülkeler arası işbirliği

Ülkelerin renkleri yayın sayılarına göre yüksekten düşüğe, koyu maviden griye olacak şekilde resmedilmiştir. Ülkeler arasında kurulan bağlantıların ifade edildiği çizgiler ise birlikte yapılan çalışma sayısına atfedilir. En fazla çalışmanın yapıldığı ülkeler olan Çin ve ABD arasında ortak yazarlı çalışmaların sıklıkla gerçekleştirildiği görülmektedir. İlginç bir bağlantı olarak Çin-Gana işbirliğinin de ön plana çıkması araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır.

3.3. Atıf Sayılarına Göre Ülkeler

Alanda yayımlanan eserlerin sayısının haricinde ülkeler bazında alınan atıfların sıralandığı Grafik 1 aşağıda yer almaktadır.

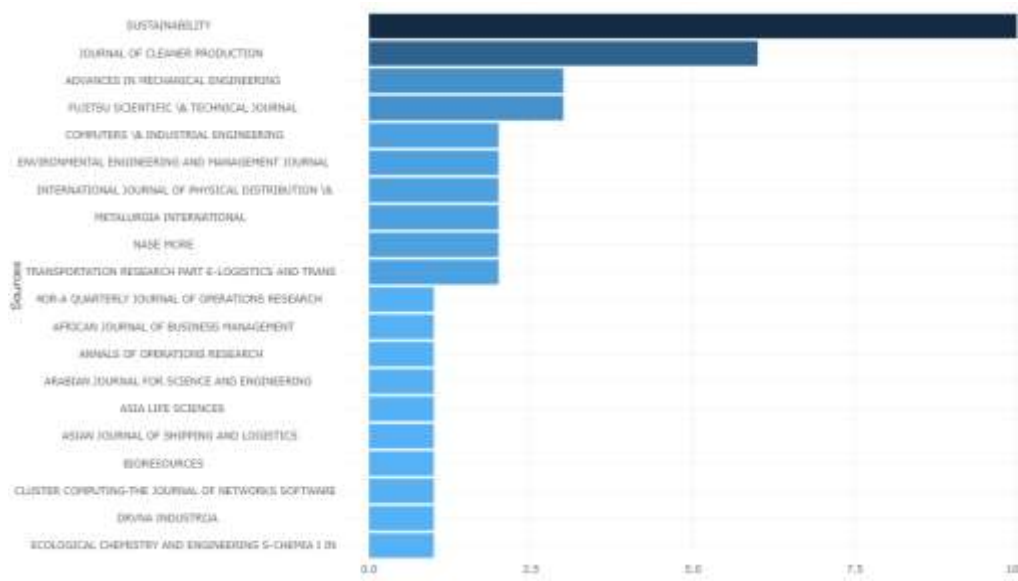

Grafik 1. Yayın sayılarına göre ülkeler

Yayın sayısında ilk sıralarda olan Çin ve ABD atfı konusunda Birleşik Krallık ve Hollanda'nın gerisinde kalmışlardır. Türkiye de atfı konusunda kendisine ilk 20 arasında yer bulmuştur.

3.4. Yayın Sayılarına Göre Dergiler

Bibliyometrik bir çalışma yapılırken alanın durumu hakkında kapsayıcı bir çıktı sağlanması hedeflenir. Akademik bir alanın yapısal durumunun en önemli parçalarından en önemli birisi de ilgili alanda faaliyet gösteren akademik dergilerdir. Alanda en aktif ilk 20 derginin sıralaması Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. Yayın sayılarına göre dergiler

Yeşil lojistik kavramını inceleyen çalışmaların büyük bir kısmı ilk iki sırada yer alan Sustainability ve Journal of Cleaner Production dergilerinde yayımlanmıştır. Dergilerin geneline bakıldığında mühendislik temalı dergilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

3.5. İçerik Analizleri

Akademik bir eserin kapsadığı konular anahtar kelimelerde verilir. Bu bakımdan bir eserin anahtar kelimeleri içerik bakımından neleri kapsadığının da göstergesidir. Dolayısıyla anahtar kelimeler ile ilgili yapılacak analizler eserlerin içerikleri hakkında bilgi sağlayabilir.

3.5.1. Kelime Ağacı

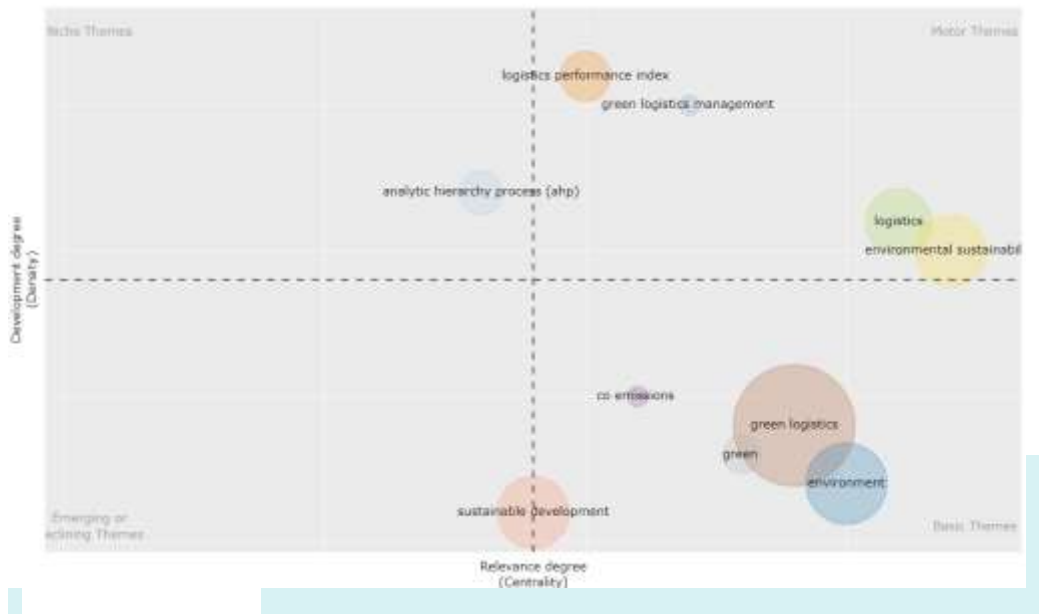
Anahtar kelimelerin ilgili veri setinde kullanım düzeylerinin birbirine orantılı olarak gösterimi Şekil 3’de verilmiştir. “Green Logistic” arama terimi olarak kullanılması hasebiyle büyük bir ağırlığa sahip olması öngörülebilir bir durumken yine de diğer kavramlar üzerindeki etkisinin doğru bir şekilde ölçülebilmesi adına analiz sürecinden hariç tutulmamıştır.

Şekil 3. Kelime ağacı

Yeşil lojistiğin ardından “Sürdürülebilir gelişme”, “Çevre” ve “Çevresel sürdürülebilirlik” kavramları ön plana çıkmıştır. Düşük düzeyde olmakla birlikte “Yönetim”, “Tersine lojistik”, “Co2 emisyonları”, “İşletme performansı” gibi kavramlar da analiz sonucu elde edilen bulgular arasındadır.

3.5.2. Tematik Harita

Makalelerde yer alan anahtar kelimelerin tematik haritasının oluşturulması sonucunda alanın, dikey eksende merkezliğin yatay ekseninde ise yoğunluğun ifade edildiği bir görsel elde edilmiştir. Yeşil lojistik alanında yapılan çalışmaların tematik haritası Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4. Tematik harita

Şekil 4'ün yorumlanmasında sol üst kısımda yer alan kavramların alanda daha az sıklıkla kendisine yer bulan "niş" kavramlar olduğu, sol alt kısımda yer alan kavramların ise gelişen kavramlar olduğu, sağ üst kısımda yer alan kavramların "motor" veya alanın ilerleme düzeyini belirleyen kavramlar olduğu ve son olarak sağ alt kısımda ise alanın temeli olarak adlandırılabilir kavramların olduğu ifade edilebilir.

Bu skalaya göre alanın temelinde yeşil lojistik, çevre ve Co2 emisyonları gibi kavramlar yer almaktadır. Sürdürülebilir gelişme ise gelişen bir alan olmaktan çıkarak temel haline gelmeye namzettir. Çevresel sürdürülebilirlik, yeşil lojistik yönetimi ve lojistik kavramları alanda yapılan çalışmaları mümkün kılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Niş bölgede ise analitik hiyerarşi süreci kavramı gözlenmiştir. Yani her ne kadar sıklıkla ele alınmasa da yine de alan üzerinde bir etkisinin olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Yeşil lojistik alanında yayımlanan eserlerin gerek dokümantasyon gerekse içerik bakımından incelendiği bu çalışma sonucunda birtakım özgül sonuçlara ulaşılmıştır. Web of Science veri tabanında yer alan 2000-2021 yılları arasında yayımlanmış ve başlığında veya anahtar kelimelerinde yeşil lojistik kavramını içeren 77 adet esere ulaşılmıştır. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğunun ortak yazarlı olduğu ve çalışma alanında yüksek düzeyde bir işbirliği endeksinin varlığından söz edilebilir. Bu işbirliği ülkeler nezdinde değerlendirildiğinde Çin-ABD işbirliği gibi olası sonuçların yanı sıra Çin-Gana gibi sıra dışı ilişkiler de araştırmanın elde ettiği bulgular arasındadır. Yine ülkeler bağlamında ele alındığında yayın sayısında en üstte yer alan Çin ve ABD gibi ülkeler söz konusu alınan atıf olunca Birleşik Krallık ve Hollanda'nın gerisinde kalmışlardır. Türkiye de yapılan çalışma sayısı bakımından ilk 20'de yer alırken atıf listesinde aynı başarıyı sergileyememiştir. Buradan hareketle ülkemizde konunun yeterince yaygınlaşmadığı sonucu çıkarılabilir. Dergiler bağlamında değerlendirildiğine ilk 20'nin büyük kısmını mühendislik alanında faaliyet gösteren dergilerin oluşturması dikkate şayan bir diğer husustur.

İçerik analizlerinde yeşil lojistiğin, sürdürülebilir gelişme ve çevre kavramlarıyla olan yakın ilişkisi gözlenmiştir. Bunun haricinde düşük düzeyde de olsa işletme bağlantılı kavramlar ile olan ilişkilere de rastlanılmıştır. Yeşil lojistik 20 yılı aşkın bir süredir çalışılan bir alan olmakla birlikte henüz olgunluğa ulaşmaktan oldukça uzaktır. Çevresel sorunların bu denli arttığı bir dönemde yeşil lojistik gibi önemli bir kavramın bu kadar az ele alınmış olması oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Önümüzdeki dönemlerde yapılacak çalışmalarda henüz temel kavramlarının bile yeterince irdelenmediği göz önünde bulundurularak yeşil lojistik kavramının daha detaylı incelenmesi önerilebilir. Daha sonraki dönemlerde ise yeşil lojistiğin işletme ve sektör bağlamında incelenmesi faydalı olacaktır. Yayın kuruluşları ve karar vericilerin ise bu alana öncelik verecek şekilde destek politikalarını gözden geçirmeleri konunun daha fazla ve derinlemesine incelenerek anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça / Reference

- Alkan, G., Yılmaz, B. ve Oğuz, S. (2020). Tersine Lojistik Alanındaki Yayınların Bibliyometrik Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(3), 711-729.
- Amirbagheri, K., Núñez-Carballosa, A., Guitart-Tarrés, L. ve Merigó, J. M. (2019). Research on Green Supply Chain: A Bibliometric Analysis. Clean Techn Environ Policy, 21, 3–22.
- Ballou, R. H. (2007). The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management. European Business Review, 19(4), 332-348.
- Bartolini, M., Bottani, E. ve Grosse, E. H. (2019). Green Warehousing: Systematic Literature Review and Bibliometric Analysis. Journal of Cleaner Production(226), 242-258.
- Bensalem, A. ve Kin, V. (2019). A Bibliometric Analysis of Reverse Logistics From 1992 to 2017. Supply Chain Forum: An International Journal, 1-15.
- Çavdar, E. (2020). Lojistik Alanındaki Lisansüstü Tez Çalışmalarının Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi. Turkish Studies - Economy, 15(3), 1267-1284.
- Dilek, S. (2020). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisinde 2015-2019 Arasında Yayınlanan İktisat Makalelerinin Bibliyometrik Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(3), 2529-2547.
- Dilek, S., Kesgingöz, H., Güney ve Onur. (2020). Türkiye’de Rekabet Gücü ve Rekabet Avantajı Konularındaki Lisansüstü Tezlerinin Bibliyometrik Profili (2000-2018). Econder International Academic Journal, 4(1), 6-25.
- Duran, G. ve Çelikkaya, S. (2019). Türkiye’de Lojistik Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. G. Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 3(3), 152-167.
- Erturgut, R. ve Gürler, H. E. (2020). Tersine Lojistik Teori ve Uygulamalarının Son 10 Yılı: Bibliyometrik bir Analiz. UIİİD-IJEAS, 28, 25-46.
- Fahimnia, B., Sarkis, J. ve Davarzani, H. (2015). Green Supply Chain Management: A Review and Bibliometric Analysis. International Journal of Production Economics, 162, 101-114.
- Gong, R., Xue, J., Zhao, L., Zolotova, O., Ji, X. ve Xu, Y. (2019). A Bibliometric Analysis of Green Supply Chain Management Based on theWeb of Science (WOS) Platform. Sustainability, 14(3459), 1-18.
- Maditati, D. R., Munim, Z. H., Schramm, H.-J. ve Kummer, S. (2018). A Review of Green Supply Chain Management: From Bibliometric Analysis to a Conceptual Framework and Future Research Directions. Resources, Conservation ve Recycling(139), 150–162.
- Mishra, D., Gunasekaran, A., Papadopoulos, T. ve Hazen, B. (2017). Green Supply Chain Performance Measures: A Review and Bibliometric Analysis. Sustainable Production and Consumption, 10, 85-99.
- Ren, R., Hu, W., Dong, J., Sun, B., Chen, Y. ve Chen, Z. (2020). A Systematic Literature Review of Green and Sustainable Logistics: Bibliometric Analysis, Research Trend and Knowledge Taxonomy. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(1), 1-25.

- Serdarasan, Ş., Yılmaz, H., Doğan, E. B., Koç, B., Kayır, M. H. ve Çatalyürek, M. B. (2021). Lojistik ve Tedarik Zinciri Alanında Tr Dizin’de İndekslenen Çalışmaların Bibliyometrik Analizi . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(68), 164-184.
- Seroka-Stolka, O. (2014). The Development of Green Logistics for Implementation Sustainable Development Strategy in Companies. 1st International Conference Green Cities 2014 – Green Logistics for Greener Cities, 151, s. 302-309.
- Seroka-Stolka, O. ve Ociepa-Kubicka, A. (2019). Green Logistics and Circular Economy. *Transportation Research Procedia*, 39, 471–479.
- Sevgi, O. (2020). Yeşil Terimler ve Anlamları. *Avrasya Terim Dergisi*, 8(1), 44 - 61.
- Seyhan, M., Çiğdem, Ş., Yıldız, B. ve Meidute-Kavaliauskiene, L. (2021). Supply Chain - Innovation: Past, Present, and Future. *Independent Journal of Management ve Production (IJMveP)*, 12(8), 2094-2116.
- Suvacı, B. (2016). Sosyal Bilimler Veri Tabanında Yayımlanan Lojistik ve Tedarik Zinciri Makalelerinin Bibliyometrik Profili. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(25), 263-281.
- Yangınlar, G. ve Sarı, K. (2017). İşletmeleri Yeşil Lojistik Uygulamalarına Zorlayan Sebepler Üzerine bir Araştırma . *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6(1), 101-121.
- Yıldız, B., Çiğdem, Ş. ve Seyhan, M. (2020). Tedarik Zinciri Alanyazını Rotası: Lisansüstü Çalışmaların Evrimi. *KAÜİİBFD*, 11(21), 21-47.
- Zhang, N. ve Zhao, Y. (2021). Green Supply Chain Management in the Platform Economy: A Bibliometric Analysis. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 1–17.

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 375/396

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel Ve
Örgütsel Açıdan İncelenmesi

&

**An Individual And Organizational Investigation Of Managers' Perspectives
On Emotion Management Actions**

Kübra SAĞLAM

Lecturer, Yozgat Bozok University, Intercession Vocational School
Öğr.Gör, Yozgat Bozok Üniversitesi, Şefaati Meslek Yüksekokulu
kubra.saglam@yobu.edu.tr

Orcid ID:0000-0003-2807-8427

Adnan AKIN

Prof.Dr., Kirikkale University / Faculty Of Economics And Administrative
Sciences / Department Of Business

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,
İşletme Bölümü

adnanakin@kku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-4418-9856

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 12.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 23.11.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 375-396

Atıf/Cite as:

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

/ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel Ve Örgütsel Açından İncelenmesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, bir yükseköğretim kurumunda yönetici olarak çalışan bireylerin duygu yönetimi davranışı hakkındaki görüşlerini belirleyerek bireysel ve örgütsel açıdan değerlendirmek ve elde edilen verilerin yöneticilerin deneyim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak bir yükseköğretim kurumunda çalışan 5'i deneyim sahibi 4'ü deneyim sahibi olmayan 9 yönetici ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler daha önce belirlenen kodlar altında toplanarak içerik analizi yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması için araştırma süreci tüm detayları ile anlatılmış, sonuçlar bazı katılımcılara teyit ettirilmiş ve analiz sürecinde farklı bir alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Araştırma da duygu yönetimi davranışına ilişkin bireysel görüşler; iş yaşamında duygular, süreç, stratejiler, etkenler ve avantaj/dezavantaj gibi kategorilere ayrılırken örgütsel görüşler; motivasyon, yenilikçilik, örgütsel yapı ve olumlu duygu gibi kategoriler altında bir araya getirilmiştir. Araştırma ile duygu yönetimine ilişkin yönetici görüşlerinin deneyim durumuna göre değişiklik gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Deneyim, Duygu Yönetimi, Yükseköğretim Kurumu, Bireysel Görüş, Örgütsel Görüş.

An Individual And Organizational Investigation Of Managers Perspectives On Emotion Management Actions

Abstract

The purpose of this study is to find out what administrators in a higher education institution think about emotion management behavior, to evaluate them individually and organizationally, and to see if the data obtained varies depending on the administrators' experience. In this study, a case study was used as one of the qualitative research approaches. Interviews were performed with 9 administrators working at a higher education institution, 5 with experience and 4 without, using the criterion and maximum diversity sample approach. The information was gathered using the previously established codes and then subjected to content analysis. The research process was explained in detail, the results were checked by certain participants, and the opinions of a different area expert were taken during the analytic process to assure validity and reliability. The perspectives of the managers on emotion management, both as individuals and as managers, were investigated in depth as part of the research, and it was discovered that the managers' attitudes varied with their experience.

Keywords: Manager, Experience, Emotion Management, Higher Education Institution, Individual Opinion, Organizational View.

Giriş

Kurumsal yapılarda belirlenen amaçlara ulaşmayı mümkün kılan en önemli faktör çalışanlar yani insandır. İnsan psiko-sosyal bir varlık olarak duygu ve düşünceden oluşan bir bütündür. Duygulara yönelik geleneksel bakış açısında duygular her ne kadar bastırılması gereken, karışıklık yaratan ve göz ardı edilen unsurlar olarak görülse de, günümüz örgütlerinde duygular insanı anlamının temel aracı olarak görülmektedir. Çalışanların, insan olmanın gereği olarak, sahip olduğu pozitif ve negatif tüm duygular örgüt içi ilişkileri, performansı ve verimliliği doğrudan etkileyebilmektedir. Bu sebeple yaşamın büyük bir kısmını örgütte geçiren çalışanların ne hissettiğinin farkında olmak, davranışlarının altında yatan sebepleri görebilmek, beklenti ve tutumlarını tespit etmek, karar ve süreçlerde bu unsurları dikkate almak, yöneticilerin temel görevleri arasındadır.

Yöneticiler, bir kurumsal çatı içerisinde var olan negatif duyguları bastırmak, görmezden gelmek veya eleştirmek yerine bu duygulara sebep olan faktörleri bularak çözüm üretme ve negatif duyguların yerine pozitif duyguların hâkim olmasını sağlama konumundaki kişilerdir. Yöneticilerin tüm bu süreci etkili bir şekilde yürütebilmesi ise duygusal zekâ becerilerine sahip olmayı gerektirmektedir. Buna göre, örgütsel yapı içerisinde gerek çalışanlar gerek yöneticiler sosyal bir canlı olarak iletişim ve etkileşim halindedir. Böyle bir ortamda bireysel farklılıklar ve birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkan anlaşmazlıkları anlayış, hoşgörü ve iletişim içinde çözebilme, çalışanların belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilme (İlhan ve Özbay, 2010, s.110) etkin bir duygu yönetimi ile mümkündür. Bu bağlamda bu çalışmada yöneticilerin deneyim durumuna göre duygu yönetimi davranışı hakkındaki görüşleri bireysel ve örgütsel açıdan derinlemesine incelenmiştir; çalışma ile yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili görüşleri bireysel ve örgütsel açıdan ayrı ayrı ele alınarak bu görüşlerin yöneticilerin deneyim durumuna göre değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yönetim disiplini içerisinde bakıldığında duyguların 1980'li yıllardan itibaren araştırıldığı görülmektedir. Her ne kadar duygular iş yaşamında rasyonelliğin ve profesyonelliğin önünde bir engel olarak görülse de duyguların iş yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu zaman içerisinde anlaşılmıştır (Ashforth ve Humphrey, 1995, s.99; Fisher ve Ashkanasy, 2000, s.123). Hochschild' in 1983 yılında yayınlanan "The Managed Heart" adlı kitabı modern anlamda bu konudaki çalışmaların başlangıcı olmuştur (Fisher ve Ashkanasy, 2000, s.123). Literatürde özellikle iş yaşamında duygusal zekâ, duygusal emek, duygusal iklim (Arslan, Mazan ve Aydın, 2013, s. 99; Akçay ve Çoruk, 2012, s.81) gibi kavramların farklı değişkenlerle ele alındığı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar duygusal zekâyâ sahip liderlerin daha mutlu, örgüte daha bağlı, performanslarının daha yüksek olduğunu, örgütsel iyileştirme ve karar verme süreçlerinde duygulardan yararlandığını ve duyguların etkili liderliğe katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Gardner ve Stough, 2001, s. 68; George, 2008, s.1027). McColl-Kennedy ve Anderson (2002) tarafından yürütülen çalışma da ise duyguların liderlik ve performans arasındaki ilişkide tam aracılık rolüne sahip olduğu, özellikle hayal kırıklığı gibi olumsuz duyguların performans üzerindeki

etkisinin iyimserlik gibi olumlu duyguların performans üzerindeki etkisinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde, duygu yönetimi davranışı ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur; Titrek, Bayrakçı ve Zafer (2009) tarafından yapılan çalışmada okul yöneticilerinin duygularını yönetme yeterlikleri belirlenerek yönetici ve öğretmenlerin görüşleri çeşitli demografik değişkenler ile incelenmiştir. Duygu Yönetimi ile ilgili olarak Çoruk (2012) tarafından hazırlanan doktora tezinde ise bu çalışmadan farklı olarak yöneticilerin duygu yönetimi davranışı yönetim süreçleri açısından ele alınmıştır. Yine bir başka çalışmada, duygu yönetimi ile yönetim süreçleri arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu ileri sürülmüştür; Demir (2019) tarafından yapılan bu çalışmada öğretmen ve öğrenci arasında etkili bir iletişim kurulabilmesinin duygu yönetimi davranışı ile mümkün olduğu ifade edilmiştir. Kararın ve Siviş Çetinkaya (2011) tarafından ağır travma geçirmiş bireyler üzerinde yürütülen çalışma da ise hem olumlu hem olumsuz duyguların bireylerin psikolojik sağlamlığını yordadığı tespit edilmiştir. Gökalp (2019) tarafından yapılan kavramsal çalışmada ise, duygu yönetimi olgusu felsefi bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Çalışma da duygu yönetimi insanın kendini tanımasının bir aracı olarak incelenmiştir. İnsanın temel yeteneklerinin gelişmesi, eğitilmesi başta kendisinin daha sonra diğerlerinin duygularını tanıması ile ilişkili görülmüştür. Duman (2020) ise konuya daha genel bir perspektiften yaklaşarak yöneticilerin insan ilişkileri becerilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda yöneticinin temel insani becerileri olarak; iletişim, ikna, protokol, müzakere, anlama, dinleme, karar verebilme vb. becerilere sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu becerilerin etkin bir duygusal farkındalık ve duygu yönetimi ile kazanılabileceği açıkça görülmektedir. Yöneticinin bu becerilere sahip olması birçok açıdan önem taşımaktadır. Etkin duygusal farkındalığa sahip, duygularını yönetebilen ve doğru biçimde kullanabilen yöneticiler çalışanlardan olumlu geribildirimler almaktadır. Nitekim İşcan ve Karabey (2007) tarafından yürütülen çalışma da yönetici desteğinin çalışanların yenilik algısı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Fidanboy (2019) ise iş yaşamında olumlu ve olumsuz duygu durumlarını bir düzen içinde tutabilen kısaca duygularını yönetebilen çalışanların iş yaşamında yüksek düzeyde akış deneyimine sahip olduğunu ileri sürmüştür.

Bu çalışmaların yanında literatürde dikkat çeken önemli bir nokta olarak duygu yönetimi konusunun daha çok eğitim bilimlerinde incelenmiş olmasıdır. Güngör (2019) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde okul yöneticilerinin duygu yönetimi yeterlilikleri ele alınarak motivasyon ile ilişkisi incelenmiştir. Öğretmenlerin duygu yönetimi yeterliliklerinin farklı değişkenlere bağlı olarak değiştiği ve duygu yönetimi ile motivasyonlarının pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma konusu ile ilişkili olarak İşeri (2019) hazırladığı yüksek lisans tezinde bir yükseköğretim kurumundaki öğretim elemanlarının duygu yönetimi yeterliliklerini nicel yöntemlerle tespit etmiştir. Araştırma da diğerlerine göre yaşça büyük olan ve 11-20 yıl görev yapan (deneyimli) öğretim elemanlarının duygu yönetimi yeterliliklerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir çalışma olarak

Bellas(1999) da akademide duygusal emek konusunu ele almıştır. Bu çalışmaya göre akademide benzer iş ve görevlerde cinsiyete bağlı olarak gösterilen duygusal emeğin farklı olabileceği ifade edilmiştir. Kervancı (2008) tarafından yürütülen çalışma da ise farklı bir örneklem olarak büro çalışanlarının duygu yönetimi yeterlilikleri tespit edilmeye çalışılmıştır; buna göre, çalışanlar belirli gruplara ayrılarak duygu yönetimi ile ilgili eğitimler verilmiştir. Eğitim öncesi ve sonrası süreçler kıyaslanarak büro çalışanlarının duygu yönetimi yeterliliklerinin eğitimler ile değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak duygu yönetimi eğitimi programının duyguları yalın ve anlaşılır bir biçimde ifade edebilme, duyguları olduğu gibi gösterebilme, bedensel tepkileri kontrol edebilme, duygularla başa çıkma becerileri, öfkeyi yönetme ve büro çalışanlarının duygu yönetimi yeterlilik düzeylerinin geliştirilmesi üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere çalışma yaşamında duyguların yeri, duygular ile liderlik vb konularda literatürde birçok çalışma mevcuttur. Ancak bir yükseköğretim kurumu örneğinde yöneticilerin duygu yönetimine ilişkin görüşlerini derinlemesine ele alan çalışmalara rastlanmaması bu çalışmanın alana sağlayacağı en temel katkı olacaktır. Çalışmayı önemli kılan bir diğer faktör ise, yönetici görüşlerinin deneyim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğinin incelenmesidir. Değişen teknolojik gelişmeler ile sosyal ve kültürel çevrenin deneyimli ve deneyimsiz yöneticiler üzerinde etkili olacağı dolayısıyla konu ile ilgili farklı görüşler ileri sürecekleri düşünülerek araştırmaya değer görülmüştür.

1- Duygu Yönetimi Davranışı

Duygular, günlük hayatımızın bir parçası olmasına karşın duyguları tanımlamak ve anlamak oldukça zor ve karmaşık bir süreçtir. Farklı bakış açılarına göre farklı tanımlamalar olmakla birlikte genel olarak duygu, bir bireye, nesneye ya da olaya karşı yöneltilen yoğun hislerdir (Yelkikalan,2006, s.42). Duygular ruh durumumuzun nasıl olduğu hakkında sinyaller veren kaynaklardır (Kuzucu, 2006, s.13). Duygu, bir hissin bireyde uyandırdığı düşünce, biyolojik ve psikolojik haldir ve bu hisler birleşerek ya da çeşitlenerek yüzlerce duygu ortaya çıkarmıştır (Goleman, 2014, s.373). Özellikle 1990' lı yıllardan bu yana yapılan çalışmalar işletmelerdeki problemlerin ve başarısızlıkların nedeni olarak teknik bilgi veya zekânın dışında farklı faktörlerin etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Artık başarı ve kalitenin düşünüldüğü gibi zeka veya teknik beceriler ile değil duyguların doğru kullanımı, görmezden gelinmemesi vb konular ile ilgili olduğu anlaşılmıştır (Yelkikalan, 2006, s.43). Bu çerçevede, duygu yönetimi süreci, fikir alışverişi ve karar almada yalnız duygusal aklın hakim olması ya da duyguların bastırılarak yok sayılmasından öte duyguların farkında olarak doğru yer ve zamanda kullanılma becerisidir (Töremen ve Çankaya, 2008, s.34).

Öte yandan, duygu yönetimi, özellikle karmaşık iş ilişkilerinin hakim olduğu, iletişim ve etkileşimin hızla arttığı günümüz örgüt yapılarında önemli bir sosyal sermaye ve sinerji kaynağı haline gelmiştir (Titrek, Bayrakçı, Zafer, 2009, s.56). Örgütteki tüm bireyleri yönlendiren kişi olarak yöneticinin bu beceriye sahip olması duygu yönetiminin hâkim olduğu örgüt ikliminin oluşturulmasında kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, liderliği bir yönetim etkinliği olarak düşündüğümüzde, lider-

yöneticinin sahip olduğu birtakım beceri ve özelliklerin ortaya çıkardığı bazı duygusal etkiler bulunmakta olduğu ileri sürülmektedir (Töremen ve Çankaya, 2008, s.40). Bu etkiler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: Liderlik Tarzları ve Duygusal Etkileri

Liderlik Tarzı	Duygusal Etkileri
Kumanda Edici Liderlik	Rutinlik sıkıntı, stres ve tepkisel davranışlar
Demokratik Liderlik	Uzlaşma, takım olma, örgüte olumlu yaklaşım
Koçluk	Bireylerin örgüte ve birbirlerine olumlu yaklaşımı,
Vizyoner Liderlik	Değişime karşı inanç, olumlu beklenti, yüksek idealler
İlişki Geliştiren Liderlik	Takım çalışması, güven ve özgüven
Dengeye Dayalı Liderlik	Duruma göre yaklaşım, hem olumlu hem olumsuz

Kaynak: Töremen ve Çankaya, 2008, s.40

Tablo 1’de de görüldüğü üzere yöneticilerin sahip oldu becerilere bağlı olarak geliştirdiği tarzlar örgütsel iklimini ve dolaylı olarak çalışanları etkilemektedir. Bu yönüyle, kurum içinde olumlu duyguların hakim olduğu örgütsel yapıların oluşturulmasında yöneticinin duygusal zeka becerilerine sahip olması önemli görülmektedir.

Duygusal zekâ becerilerinden biri olarak duygu yönetimi davranışı, duyguların kontrol edilmesi gibi basit bir süreçten ibaret değildir. Hochschild’in, duygu yönetimi davranışı için üç yoldan söz etmektedir. Bunlar; bilişsel, fiziksel veya ifadesel yollar ile duyguların yönetilmesidir (Demir, 2019, s.154). Buna göre, bilişsel yol; bilinçli ve farkında olarak hissedilen duyguları hatırlatan görüntü, fikir veya düşünceleri değiştirme çabasıdır. Fiziksel yol; duyguların bireyin bedeninde oluşturduğu fiziksel belirtileri önlemek için gösterilen çabadır. İfadesel yol ise hissedilen duygunun sergilenmesinde kullanılan jest, mimik gibi sözsüz iletişim unsurlarının değiştirilmesi çabasıdır. Duygu yönetimi davranışında temel amaç; herhangi bir durum veya olay karşısında bu durum ve olaya uygun duygu ve davranışın geliştirilmesi çabasını gösterebilmektir.

2- Örgüt Yaşamında Duygu Yönetimi

Çalışma yaşamında ortaya çıkan duyguların, çalışanların performansından motivasyonuna kadar örgütsel süreçlere etki eden birçok konu ile ilişkili olduğu bilinmektedir (Argon, 2015, s.378). Duygular, bireyin düşünce ve davranışlarını

doğrudan etkileme gücüne sahip olabildiğinden örgütün temel unsuru olan insanı anlamının en önemli araçlarından biridir (Akçay ve Doruk, 2012, s.4). Duygu yönetimi davranışı özellikle eğitim kurumlarında daha önemli hale gelmektedir. Eğitim kurumları bireylerarası etkileşimin yoğun olduğu, değer üreten ve geleceği şekillendirecek nesillerin yetiştiği kurumlardır. Bu kurumların nitelikli bireyler yetiştirmeleri, duygularının farkında, kendini tanıyan, duygularını yönetebilen ve etkin iletişim kurabilen bireyler yetiştirmeleri öncelikle çalışanların ve yöneticilerin bu becerilere sahip olması ile mümkün olabilmektedir (Argon, 2015, s.379). Drucker' a göre ise, örgütlerde yönetim işini başarıya ulaştıracak kişi yönetici olduğuna göre örgütsel yapı içerisinde duygu yönetiminin sağlanmasında da yönetici oldukça önemli bir role sahiptir (Duman, 2020, s.24). Benzer şekilde, Goleman'a göre de (Töremen ve Çankaya, 2008, s.34), yöneticilerin duygu yönetimi davranışı sergilerken duyguların tamamen bastırılması veya tamamıyla duygular ile hareket edilmesi yerine duyguların farkında olarak ve dikkate alınarak hareket edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Hochschild, duyguların yönetilmesinde kullanılan iki davranış tekniğinden bahsetmektedir. Bunlar; yüzeysel davranma ve derinlemesine davranmadır. Yüzeysel davranma; bireylerarası iletişimde bireyin hissettiği duygu ile yansıttığı duygunun farklı olması söz konusudur. Bireyin işini kaybetmek istememesi, ilişkilerini koruma isteği gibi birçok sebep yüzeysel davranma sebebi olabilmektedir. Derinlemesine davranma ise birey hissettiği duyguları kendisinden beklenen role uygun hale getirmek için çabalamaktadır (Eroğlu, 2010, s.20).

Yönetici, yönetim işini yaparken yönetim süreçleri (planlama, örgütlenme, iletişim, eşgüdümleme ve değerlendirme) açısından duygu yönetimi davranışı sergilemektedir. Yöneticiler planlama aşamasında duygu yönetimi ile alınan kararların çalışanlar üzerindeki etkilerini tespit ederek duygusal çatışmaları önlemeyi amaçlamaktadır. Örgütlenme aşamasında duygu yönetimi ile belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli duygusal alt yapının oluşmasını sağlamaktadırlar (İşeri, 2019, s.32-33). Bu bağlamda iletişim aşamasında, örgüt içinde bireylerarası etkileşim ile ortaya çıkan duygusal durumdan bir sinerji oluşturmakta olduğunu ileri süren Çoruk'a göre (2012) eşgüdümleme aşamasında, her çalışanın sahip olduğu duyguları örgüt amaçları etrafında bir araya getirmeyi ve örgüt içi kabul edilebilir duyguları ortaya koyarak bir bilincine sahip örgüt kültürü oluşturmayı sağlamaktadır. Değerlendirme aşamasında ise yöneticiler yaşanan çatışmaların altında yatan duyguları içinde bulunan durum ve koşullara göre tespit ederek öngöründe bulunmayı hedefler. Bu aşamada olumlu ve zamanında yapılan geribildirimler ile birçok sorun ortaya çıkmadan önlenmiş olmaktadır.

3- Araştırmanın Amacı, Önemi, Kısıtları ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim kurumunda yönetici olarak çalışan deneyimli ve deneyimsiz yöneticilerin duygu yönetimi davranışına ilişkin görüşlerini bireysel ve örgütsel açıdan derinlemesine incelemek ve bu görüşlerin yöneticilerin deneyim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini tespit etmektir. Çalışmada yükseköğretim kurumlarında çalışan yöneticiler ele alınarak duygu yönetimine ilişkin

görüşleri derinlemesine incelenmiştir. Araştırma da en büyük kısıt, pandemi ile ortaya çıkan iş yükü artışı ve esnek çalışma sistemine bağlı olarak yükseköğretim kurumunda çalışan yöneticilere ulaşmakta yaşanan güçlülük. Çalışmanın esas amacı yöneticilerin duygu yönetimi davranışına ilişkin görüşlerini bireysel ve örgütsel açıdan derinlemesine incelemek olduğundan deneyim durumu dışında başka değişkenlerin değerlendirmeye alınmaması da bir kısıt olarak değerlendirilebilir.

Araştırma bir yükseköğretim kurumunda çalışan yöneticilerin duygu yönetimi davranışına ilişkin görüşlerini bireysel ve örgütsel açıdan derinlemesine incelemeyi amaçladığından nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılarak yürütülmüştür. Durum çalışması araştırma sorularının geliştirilmesi ile başlayan, pilot çalışma yapılmasını, analiz biriminin belirlenmesini, araştırmaya katılacak bireylerin seçimini, verilerin toplanmasını, analiz edilmesini ve değerlendirilmesini kapsayan ve tartışma aşamasıyla tamamlanan kapsamlı bir süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.292). Her durum kendi içinde bütüncül olarak ele alındığından bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Görüşme formu, Çoruk ve Akçay (2012) tarafından geliştirilen Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması adlı çalışmasından ve ilgili literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Veri toplama aracının geçerliliğini sağlamak için bir alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular katılımcılarla paylaşarak katılımcı teyidi sağlanmıştır. Güvenilirliğin sağlanması için LeCompte ve Goetz tarafından ileri sürülen iç güvenilirlik önerileri dikkate alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.275). Buna göre; elde edilen veriler herhangi bir yorum katılmadan doğrudan aktarılmış, araştırma birden fazla kişi ile yürütülmüş, veri çeşitlemesi yapılmış, konu ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçları ile araştırma sonuçları teyit edilmiş ve kavramsal çerçeveye uygun olarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Miles ve Huberman (1984) nitel veri analizi sürecini, birbirini takip eden üç aşamalı bir sınıflandırma içerisinde incelemektedir. Bu aşamalar; verilerin azaltılması, verilerin görsel hale getirilmesi, sonuca ulaşma ve teyit etmedir (Özdemir,2010, s.329). Bu doğrultuda araştırma amacı dışında kalan cümleler analize dâhil edilmemiştir. Tümevarım yöntemiyle her bir cümle belirli temalar, her bir tema belirli kategoriler altında toplanmıştır. Veriler tablo halinde görselleştirilerek bulgular aktarılmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmanın temel problemleri şu şekildedir:

- Bir birey olarak yöneticiler için duygu yönetimi davranışı ne anlam ifade etmektedir?
- Bir çalışan olarak yöneticiler için duygu yönetimi davranışı ne anlam ifade etmektedir?
- Bazı yöneticiler etkin bir duygu yönetimine sahipken bazı yöneticiler neden etkin duygu yönetimi davranışı sergileyememektedir?
- Yöneticilerin sergilediği duygu yönetimi davranışı deneyim durumuna göre nasıl değişmektedir?

4- Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırma kamuya ait bir yükseköğretim kurumunda çalışan 9 yönetici ile görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma amacına uygun olarak yöneticilerin 5'i deneyimli 4'ü deneyimsizdir. Örneklem, maksimum çeşitlik örnekleme yöntemi ve ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile farklı birimlerde, farklı alanlarda çalışan yöneticilere ulaşılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi ile deneyim durumuna göre sınıflandırmaya gidilmiştir. Buna göre yöneticilik süresi 0-3 yıla kadar olan yöneticiler deneyimsiz, 3 yıl ve üstü olan yöneticiler deneyimli kabul edilmiştir. Örneklem olarak yükseköğretim kurumunda çalışan yöneticilerin tercih edilme sebebi, özellikle sosyal bilimler dışında çoğunlukla bilinmeyen bir kavram olan duygu yönetimi davranışına ilişkin bir farkındalık kazandırmak, öğrenci-hoca-idare arasında yoğun bir şekilde gerçekleşen etkileşim ve iletişimin doğru bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmak ve duygu yönetimi davranışının yönetsel sorunların önlenmesi ve çözümünden bir aracı olarak kullanılmasını sağlamaktır.

5- Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Yöneticiler ile yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Yüz yüze görüşme imkânının olmadığı durumlarda telefon ile görüşme yapılmış, katılımcıların rızası alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin sonunda yöneticiler deneyim durumuna göre gruplandırılarak, görüşme kayıtları tekrar tekrar dinlenmiş ve veriler metin haline getirilmiştir. Oluşturulan metinler daha önceden belirlenen tematik kodlar altında toplanarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Yıldırım ve Şimşek, (2018)'e göre içerik analizinde temel amaç elde edilen verilerden birbirine benzeyenleri belirli kavramlar ve temalar altında bir araya getirmek ve bunların düzenlenerek yorumlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda içerik analizinin aşamaları verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanmasından oluşmaktadır.

6- Araştırma Bulguları

Yöneticiler ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler bu kısımda dört başlık altında ele alınmıştır; örnekleme ilişkin bilgiler, yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili bireysel görüşleri, yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili örgüte ilişkin görüşleri.

Tablo 2: Örneklemeye İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken	Tür	Deneyimli	Deneyimsiz	Toplam
		Y.	Y.	Frekans
Cinsiyet	Kadın	2	-	2
	Erkek	3	4	7
Yükseköğretim kurumunda çalışma süresi	0-5 yıl	2	4	6
	5-10 yıl	-	-	-
	10-15 yıl	2	-	2
	15 yıl ve üstü	1	-	1
Yükseköğretim kurumunda yönetici olarak çalışma süresi	0-3 yıl	-	4	4
	3 yıl ve üstü	5	-	5
Çalışma alanı	Fen Bilimleri	-	1	1
	Sağlık Bilimleri	1	1	2
	Sosyal Bilimler	1	2	3
	Mimarlık ve Mühendislik	1	-	1
	İdari İşler	2	-	2
Eğitim durumu	Lisans	2	-	2
	Yüksek Lisans	1	3	4
	Doktora	2	1	3

Araştırmanın ilk amacı bir yükseköğretim kurumunda çalışan yöneticilerin bir birey olarak duygu yönetimi davranışına ilişkin görüşlerini belirlemek ve bu görüşlerin deneyim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Görüşme formunda yer alan 1-5 arası sorular bu amaca yöneliktir. Deneyim durumuna göre yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili bireysel görüşleri Tablo 3' de gösterilmiştir.

Tablo 3: Deneyim Durumuna Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi İle İlgili Bireysel Görüşleri

Kategoriler	Temalar	Örnek görüşler	Örnek görüşler
		Deneyimli Yönetici	Deneyimsiz Yönetici
İş yaşamında duygular	Profesyonellik	D.Y-1: İş yaşamında duyguların yeri vardır ve olmalı. Ancak ölçülü olmalıdır diye düşünüyorum. D.Y-3: İş yaşamında profesyonel davranmalı, özellikle olumsuz duygularımızı mümkün olduğunca işimize yansıtılmamalıdır.	D.sizY-3: İş hayatında duygular vardır. Profesyonel davranılması gerekir ama duyguları yok sayamayız. Duyguları mantıklı olarak kullanmak gereklidir. D.sizY-2: Hayatımızın her alanında olduğu gibi iş yaşamında duygularımız yer almakta. Bazen bu duyguların profesyonel bir yöneticiliğin önüne geçtiği durumlarda yaşanmaktadır.
	Karar Verme	D.Y-5: İş hayatımıza duygularımızı karıştırmamak gerektiği konusunda inancım olsa da bu yargı çok fazla uygulanabilir olmuyor. Ama karar verme konusunda duygusallık öne çıkıyorsa bu meslek etiğine de ters bir durum olur. Bu yüzden kontrollü bir duygusallık olması gerekiyor	D.sizY-2: İş yaşamında verdiğimiz kararlarda önemlide bir yeri olduğunu düşünüyorum. Alınacak kararların işletmenin, kurumun ya da çalışanların olumlu-olumsuz etkileneceği durumlar ortaya çıkacaktır.
	Mevzuata uygunluk/Taraf sızlık	D.Y-2: Profesyonel yönetiminde mevzuat birinci öncelik duygular ise tarafsızlık kazandırmalı yöneticiye. Duygusallık ise taraflı olmayı olaylara beraberinde getiriyor. D.Y-3: Çalışanlara hakkaniyetli ve objektif davranılmalı	D.sizY-1: Genel bir duygu durumu olsa da, her gün ve saat duygu durumu değişebilir. Ancak nihayetinde işimizin hakkını vermemiz, duygularımızı ise minimum seviyede dâhil etmemiz gerekir.
Duygu yönetim süreci	Empati ve Özdenetim	D.Y-5: Öncelikle insanlar için olumsuz olan ve karar verememe ya da ani hareketlere sebep olabilecek öfke, hurs, sinirlilik, empati kuramamak ve bunun gibi bir çok duyguyla başa çıkabilmek bence bir yönetici için oldukça elzem bir konu. Bu sebeple kendi duygularını yönetebilen bir yönetici olmak başarı getirir.	D.sizY-3: Duygu yönetiminin temeli empati yeteneğine dayanmaktadır. İyi bir iletişim yeteneği gerekir. Nasıl yaklaşacağını bilmelidir. D.sizY-4: Duyguları yönetme sürecinde tecrübe çok önemlidir. Bu sürecin de sonu yoktur. İnsan da sonsuz duygular mevcuttur. Öğrenme ve kontrol süreci sürekliktir. Bu nedenle duyguları yönetme sürecinin temeli öncelikle deneyimdir. Ayrıca duygu yönetimi için bireyin kendini tanıması ve özgüven sahibi olması gerekir.
Etkenler	Aile	D.Y-1: Bu kazanımının bir numaralı faktörünün aile olduğunu düşünüyorum. Sonra sırası ile din, çevre, eğitim vb... D.Y-3: Duygu yönetimi ailede baslar ve diğer faktörlerin tamamı yaşamın tamamında etkilidir.	D.sizY-2: Ben aileden kazanılacak bu duygunun çok önemli ve daha etkin olduğunu düşünüyorum. Ama tabii ki bu davranışın sonradan da kazanılabilecek ya da eğitim ile farkına varılacak ve geliştirilebileceğini de düşünmekteyim.
	Çevre ve Kişilik	D.Y-5: Öncelikle aile, sonrasında eğitim ve çevrenin katkılarıyla şekillenir.	D.sizY-1: Çevre en önemli faktör olabilir. Sonra da kişilik özellikleri. D.sizY-4: Kişilikle ilgilidir. Bireyin fıtratında varsa duygu yönetimini sergilemesi daha kolaydır.
	Örgütsel Yapı	-	D.sizY-4: İş ortamında ast üst ilişkisi, görev tanımlarının net olması duygu kontrolünü kazanılmasında etkilidir.
Stratejiler	Duyguları saklama/gözetme	D.Y-1: Duyguları ilk anda açığa vurmama. D.Y-2: Olaylara duygusal yöntemle bakmamaya çalışıyorum.	D.sizY-4: olaylara geniş açıdan bakabilmek ve sessiz kalmak

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel Ve Örgütsel Açından İncelenmesi
(An Individual And Organizational Investigation Of Managers' Perspectives On Emotion Management Actions)

Eşit yaklaşma	D.Y-3: Hak edene hak ettiği şekilde hakkaniyetli yaklaşıma çalışıyorum	D.sizY-2:Duygu yönetimi davranışında stratejim, yönetim anlayışında herkese mümkün olduğunca eşit ölçüde yaklaşmak ve kişilerin ve kurumun faydasına olabilecek kararlar almak.
Ortam değiştirme ve not alma	D.Y-4: Kendimi gergin hissettiğimde ortam değiştiririm. Başka bir işe yönelirim.	D.sizY-3: Var. Öfkelenmişim zaman veya tartışma anında not almak. Karşıdaki kişiyi dinlemek için not alıyorum. Doğru cevaplar vermeme ve daha sakin kalmamı sağlıyor. Özellikle olumsuz duyguların yönetilmesinde işe yarıyor.
Tarafsızlık ve Aidiyet	D.Y-3: Aşırı duygu yönetimi çalışanlar arasında objektif değerlendirmenin önüne geçer. Olumlu yönü ise çalışanlara değer verildiği için çalışanlarda aidiyet duygusu gelişir	D.sizY-2:Duygu yönetimi davranışının olumlu olarak gördüğüm yönleri, özellikle çalışanların motivasyonu ve kurum aidiyetleri sağlanması açısından onların duygu ve düşüncelerine önem verilmesi bir anlamda empati yapılmasının faydalı olacağını düşünmekteyim.
Avantaj/ dezavantaj	Verimlilik -	D.sizY-1: Duyguların da isimize optimum seviyede dahil olması verimliliği arttıracaktır. Aynen stres unsurunun kararında olmasının verimliliği artırması gibi
İletişim	-	D.sizY-4: Olumlu etkilediğini düşünüyorum. İletişim kurmamızı sağlarken aynı zamanda diğer çalışanların kendi aralarında da sağlıklı iletişim kurulmasını sağladığını düşünüyorum. Yönetici olarak çalışanları yönlendirmeyi kolaylaştırmakta.

Tablo 3 Devamı

Tablo 3' de Yöneticilerin duygu yönetimine ilişkin bireysel görüşleri deneyim durumuna göre ayrılmış, veriler belirli kategoriler altında sınıflandırılarak alt temalar oluşturulmuştur. Buna göre; deneyimli yöneticilerin iş yaşamında duyguların yerine ilişkin benzer görüşlere sahip olmadığını söylemek mümkündür. Deneyimli yöneticiler iş yaşamında duyguların belirli düzeyde var olabileceğini ifade etmekle birlikte rasyonalite ve profesyonelliğin ön planda olması gerektiğini vurgulamışlardır. Deneyimsiz yöneticiler ise duyguların iş yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmişlerdir. Duygu yönetim süreci ile ilgili yöneticilerin görüşleri mevzuata uygunluk/tarafsızlık, empati/özdenetim temaları altında toplanmıştır. Deneyimli ve deneyimsiz yöneticiler duygu yönetim sürecinin temelini mevzuata uygunluk, empati, kendine güven ve tecrübe gibi değişkenlere bağlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Duygu yönetim davranışını etkileyen faktörleri deneyimli yöneticiler aile, eğitim ve çevre olarak ifade ederken deneyimsiz yöneticiler aile, çevre, kişilik ve örgütsel yapı olarak ifade etmişlerdir. Duygu yönetimine ilişkin deneyimli yöneticilerin geliştirdiği stratejiler, duyguları saklama/gözdardı etme, olaylara veya kişilere eşit yaklaşım ve ortamdaki uzaklaşma iken deneyimsiz yöneticilerin geliştirdiği stratejiler, olaylara bütüncül yaklaşım, sessiz kalmak, eşit davranmak ve not almaktır. Her ne kadar

deneyimli yöneticilerin duyguları göz ardı etme eğiliminde olduğu görülse de yapılan çalışmalar duyguları ifade etmenin duygu yönetimini ve psikolojik iyi oluşu sağladığını göstermektedir (Kuzucu, 2011, s.780). Son olarak duygu yönetimi davranışının oluşturabileceği avantaj ve dezavantajlara deneyimli yöneticiler çalışanlarda aidiyet oluşması ve objektif değerlendirmenin zarar görmesi olarak belirtmişlerdir. Deneyimsiz yöneticiler dezavantaj belirtmemekle birlikte duygu yönetimi davranışının çalışanlarda verimliliği arttıracığı kurum içi iletişimin güçleneceği ve aidiyet oluşacağını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın ikinci amacı, bir yükseköğretim kurumunda çalışan yöneticilerin bir çalışan olarak duygu yönetimi davranışına ilişkin görüşlerini belirlemek ve bu görüşlerin deneyim durumuna göre değişiklik gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda görüşme formunda yer alan 6-9 arası sorular bu amaca yöneliktir. Deneyim durumuna göre yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili örgüte ilişkin görüşleri Tablo 4' de gösterilmiştir.

Tablo 4: Yöneticilerin Duygu Yönetimi İle İlgili Örgüte İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Temalar	Örnek görüşler	Örnek görüşler
		Deneyimli Yönetici	Deneyimsiz Yönetici
	Huzurlu çalışma ortamı	D.Y-4: Çağımız şartlarında bazen evimiz ve ailemizden daha çok işyerindeki arkadaşlarımızla bir aradayız. Eğer işyerimize gelirken pozitif duygularla değil negatif duygularla gelirse, işyerindeki performansımızda düşüş yaşayabilir ve verimli çalışamayız. Ama duygularımızı olumlu yönde yönetebilirsek huzurlu bir çalışma alanı oluşturabilir, böylece birbirimize karşı daha anlayışlı yaklaşabiliriz.	D.sizY-2: İnsanların hayatın her alanında duygularından bağımsız hareket etmeleri imkansız gibi bir şey buda insan olmanın gerektirdiği bir şey. Bu nedenle iyi bir yönetici çalışanların ve kendi yönetimi altında bulunan kişilerin duygu dünyasını iyi gözlemlemeli onları motive edecek yöntem ve hareket tarzını benimsemeli diye düşünmekteyim.
Motivasyon	Odaklanma	D.Y-5: Olumlu bir şekilde katkı sağlayacağını düşünüyorum. Çalışanların işlerine odaklanarak motivasyonunu artıracığını ve bu sayede performansının yükselmesini sağlayacaktır.	-
	Kişilik	-	D.sizY-1: Bu biraz da beklentilerle ilgili. Olaya profesyonel bakanların motivasyonu duygu durumlarına göre çok fazla değişmezken, duyguları daha galip olan kişiler için hayatı önem taşıyabilir. D.sizY-4: Kişiyi göre değişir. İçinde bulunulan durum ve olaya karşı kullanılmalıdır.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel Ve Örgütsel Açından İncelenmesi
(An Individual And Organizational Investigation Of Managers' Perspectives On Emotion Management Actions)

Yenilikçilik	Yönlendirme	<p>D.Y-4: Eskiden iş hayatında yöneticiler otoriter konumdayken, günümüzde lider, yol gösterici olmalıdırlar. Buda duygu yönetimi davranışında başarılı olmanın gerekliliğini göstermektedir.</p>	<p>D.sizY-4: yöneticinin duygu yönetimi ile çalışanların yenilikçiliğe yönlendireceği konusunda emin değilim. Ama çalışanların fikirlerini rahatça ifade edebilmeleri için duygu yönetimi davranışı gerekli ve önemlidir.</p>
	Üretkenlik	<p>D.Y-1: çalışanın duygu birikimlerini kontrol etmesi ve bunları etkili yönlendirmesi nedeni ile yenilikçi bir tarz oluşturacağı kanaatindeyim.</p>	<p>D.sizY-1: Çok etki edeceğini düşünmüyorum. Ancak insanlar kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda daha üretken olabilirler. Bu bağlamda doğru duygu yönetimi yenilikçiliğe pozitif katkı sunabilir</p>
Örgütsel yapı	Değer	<p>D.Y-3: Kurum çalışanlara insan olduğu için değer veriyor</p>	<p>-</p>
	Yakın ilişkiler	<p>-</p>	<p>D.sizY-1: Küçük ölçekli olduğu için düşünce, davranış ve duygular iç içe girmiş vaziyettedir. Bu da çalışma ortamının oldukça hayatın içinde olduğu anlamına gelmektedir.</p> <p>D.sizY-2: Şu an çalışmakta bulunduğum yükseköğretim kurumu duygusal bağların oldukça aktif olduğu ve profesyonel yöneticiliğin önüne set çektiğini düşünüyorum. Genel olarak daha önceki çalıştığım kurumlarda duygusalığa neredeyse hiç yer olmayan kurumlardı. Bu durum avantaj gibi görünse de olaylara her zaman duygusal yaklaşmak çözüm olmayabilir. Ben her zaman dengeli bir davranış modelinden yanayım...</p>
Olumlu duygular	Adil yönetim	<p>D.Y-1: eşitlik, adalet ve liyakat</p> <p>D.Y-2: İdarecilerin tarafsız olması yeterli</p>	<p>D.sizY-3: adil davranmak ve katılımı sağlamak</p>
	Çalışan görüşleri	<p>D.Y-3: Çalışanlarla bir araya gelinerek onların dinlenilmesi ve istekleri ön planda tutulmalı</p> <p>D.Y-5: Olumlu duyguların hâkim olması için en önemli şey yöneticisinden ya da yöneticilikten beklentisinin ne olduğunu açıkça ve özgür bir şekilde baskı hissetmeden ortaya koyan çalışanlar ve çalışanlarını objektif bir şekilde dinleyen, anlayan ve geniş bir vizyona sahip yönetici. Bununla birlikte fikirlere saygı göstermek, ön yargı taşımadan her çalışanına</p>	<p>D.sizY-4: Çalışan özgü davranılmalı, çalışanları iyi tanınması gerekir ve buna yönelik tutum takınılmalıdır. Çalışanların hâkim duyguları ortaya çıkararak olumlu yönde yönlendirmesi gerekir. Her çalışanın duygu haritasının çıkarılması ve ekip kurularak bunu analiz etmesi gerekir. Bu doğrultuda çalışanların sahip olduğu duygularını performansa ve amaçlar doğrultusunda</p>

	eşit bir şekilde yaklaşan ve sadece kurumunun ve çalışanlarının gelişimine destek olan bir yönetici, motivasyon ve başarıyı beraberinde getirir.	yönlendirilmesi gerekir.
Empati	D.Y-4: Kişilerin kendilerini ifade edebilmesi için ortam oluşturulabilir. Karşılıklı empati kurmak gerekir. Aradaki samimiyeti arttırmak için hafta sonları piknik gibi sosyal aktiviteler düzenlenebilir.	D.sizY-2: Öncelikle yöneticiler kişilerin bir robot değil bir insan olduklarını akıllarında çıkarmaları gerekir. Çalışılan kuruma aidiyet kazanılmasında yöneticilerin önemli rolü olduğunu düşünüyorum. Aidiyet kazanılan bir kurumda kişilerin kendilerini orada daha mutlu olmaları sağlanacaktır. İyi bir yönetici çalışanların ve yönettiği birimdeki herkesin duygu durumunun bilmesi en azında farkına varması ona büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tablo 4: Devamı

Tablo 4' de Yöneticilerin duygu yönetimi ile ilgili örgüte ilişkin görüşleri yöneticilerin deneyim durumuna göre ayrılmış, veriler belirli kategoriler altında sınıflandırılarak alt temalar oluşturulmuştur. Duygu yönetimi davranışının çalışanların işyeri motivasyonu üzerindeki etkisine ilişkin farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Deneyimli yöneticiler ve bazı deneyimsiz yöneticiler duygu yönetimi davranışı ile huzurlu bir çalışma ortamı ve odaklanmanın sağlanacağını ifade ederken deneyimsiz yöneticiler motivasyonun kişiye ve beklentilerine göre değişeceğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda deneyimli yöneticiler duygu yönetimi davranışının yenilikçiliği olumlu etkilediği yönünde görüş belirtirken deneyimsiz yöneticiler etkilemediğini ifade etmişlerdir. Örgüt iklimi açısından bakıldığında yöneticiler çalıştıkları kurumu küçük ölçekli, yakın ilişkilerin olduğu ve insana değer veren bir kurum olarak tanımlamışlardır.

Son olarak, bu kurumda olumlu duyguların hâkim olması için neler yapılabileceğine ilişkin her iki grup da benzer ifadeleri kullanmıştır. Buna göre kurumda olumlu duyguların hakim olması için adil yönetim anlayışının hakim olması, çalışanların görüşlerinin alınması ve empati kurulması gerektiğinden bahsedilmiştir.

7- Tartışma

Yöneticilerin bir birey olarak duygu yönetimi davranışı hakkındaki görüşleri ile bir çalışan olarak duygu yönetimi davranışı hakkındaki görüşleri derinlemesine incelenmiş, elde edilen bulgular kapsamında öne çıkan bazı tartışma/değerlendirme konuları belirlemiştir. İlk olarak, kurum yöneticilerinin duygu yönetimi davranışına ilişkin bireysel görüşleri; iş yaşamında duygular, süreç, stratejiler, etkenler ve avantaj/dezavantajları olmak üzere çeşitli kategoriler altında bir araya getirilmiştir. Buna göre, deneyimli yöneticiler iş yaşamında duyguların belirli düzeyde var olabileceğini ifade etmekle birlikte rasyonalite ve profesyonelliğin ön planda olması gerektiğini vurgulamışlardır. Yapılan işin aksamaması ve doğru kararların

alınabilmesi için profesyonel davranılması gerektiğinin üzerinde önemle durulmuştur. Deneyimsiz yöneticiler ise duyguların iş yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmişlerdir. Bu noktada yöneticilerin duyguları tanımak ve kontrol edebilmek ile duyguları bastırmak ve göz ardı etmeyi birbiri yerine kullandığı görülmüştür. Deneyimli yöneticilerin iş yaşamında duyguların yerine ilişkin verdiği cevaplardan duyguların profesyonelliğin önünde bir engel (Ashforth ve Humphrey, 1995, s.99; Fisher ve Ashkanasy, 2000, s.123) olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Deneyimsiz yöneticiler ise duyguların iş yaşamının ayrılmaz bir parçası (Fisher ve Ashkanasy, 2000, s.123) olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticilerin deneyim durumuna göre görüşlerin değişmesi konunun son yıllarda yönetim alanında önemle incelenmesi ve yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak artan farkındalık düzeyi ile açıklanabilir.

Diğer önemli bir boyut, duygu yönetimi davranışının kazanılmasında etkili olan faktörler deneyimli yöneticilere göre "aile" ve "çevre" olmakla birlikte deneyimsiz yöneticilere göre ise bunlar aile, çevre, kişilik ve kurumsal yapının kendisidir. Dolayısıyla "aile" ve "çevre" faktörünün her iki gruptaki yöneticiler için duygu yönetimi davranışının kazanılmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu durum bireyin içinde yetiştiği aile ve çevreden ayrı düşünülmemeyeceğinin, örgüt içerisindeki davranışlarının bu eksende şekilleneceğinin göstergelerinden biri olabilir.

Duygu yönetimine ilişkin deneyimli yöneticilerin geliştirdiği stratejiler, duyguları saklama/gözdü etme, olaylara veya kişilere eşit yaklaşım ve ortamdan uzaklaşma iken deneyimsiz yöneticilerin geliştirdiği stratejiler, olaylara bütüncül yaklaşım, sessiz kalmak, eşit davranmak ve not almaktır. Duygu yönetimi davranışı geliştirebilmek için deneyimli ve deneyimsiz yöneticilerin farklı stratejiler belirlediği görülmektedir. Bu durum, Hochschild' in duyguların yönetilmesinde kullandığı yüzeysel ve derinlemesine davranma ile açıklanabilir. Yüzeysel davranma; bireylerarası iletişimde bireyin hissettiği duygu ile yansıttığı duygunun farklı olması söz konusudur. Bireyin işini kaybetmek istememesi, ilişkilerini koruma isteği gibi birçok sebep yüzeysel davranma sebebi olabilir. Derinlemesine davranma ise birey hissettiği duyguları kendisinden beklenen role uygun hale getirmek için çabalamaktadır (Eroğlu, 2010, s.20). Buna göre deneyimli yöneticilerin geliştirdiği stratejiler yüzeysel davranma, deneyimsiz yöneticilerin geliştirdiği stratejiler derinlemesine davranma olarak sınıflandırılabilir. Deneyimsiz yöneticilerin duygu yönetimi davranışının avantajları belirterek dezavantaj belirtmemesi de iş yaşamında duygu yönetimini gerekli ve önemli görmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Hochschild duygu yönetim sürecinin sosyal etkileşim ile ilerlediğini belirtmiştir (Seçer, 2007, s.826). Buna göre özellikle eşit davranmak, sessiz kalmak vb cevaplar veren yöneticilerin duygularını yönetirken diğerlerinden etkilendiğini göstermektedir.

İkinci olarak kurum yöneticilerinin duygu yönetimi davranışına ilişkin örgütsel görüşleri; motivasyon, yenilikçilik, örgütsel yapı ve olumlu duygu olmak üzere çeşitli kategoriler altında bir araya getirilmiştir. Duygu yönetimi davranışının çalışanların

işyeri motivasyonu üzerindeki etkisine ilişkin farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Deneyimli yöneticiler ve bazı deneyimsiz yöneticiler duygu yönetimi davranışı ile huzurlu bir çalışma ortamı ve odaklanmanın (motivasyonun) sağlanacağını ifade ederken deneyimsiz yöneticiler motivasyonun kişiye ve beklentilerine göre değişeceğini ifade etmişlerdir. Literatüre bakıldığında Güngör (2019) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde öğretmenlerin duygu yönetimi ile motivasyonlarının pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Deneyimsiz yöneticilerin bireyi ön plana alan bakış açısı verilen cevaplardaki ve literatür ile olan farklılığı açıklamaktadır. Araştırma da yaş değişkeni ele alınmamakla birlikte deneyimli ve deneyimsiz yöneticiler arasında kuşak farkı olduğu düşünülmektedir. X, Y ve Z kuşaklarının sahip olduğu kişilik özelliklerinin de cevaplardaki farklılık üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim İşeri (2019), yaşça büyük olan ve deneyimli sayabileceğimiz (11-20 yıl) öğretim elemanlarının duygu yönetimi yeterliliklerinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Duygu yönetim yeterliliklerinin yüksek olması esasında çalışanların duygularını örgüt amaçları doğrultusunda kontrol altında tutabilmesi olarak ifade edilebilir (Tekin ve Akgemci, 2019, s.5274). Bu ise literatürde duygusal emek olarak ele alınmaktadır. Konu ile ilgilenen araştırmacılar özellikle müşteri ile doğrudan ilişki ve iletişimin kurulduğu, sağlık sektörü gibi yoğun ve stresli meslekler mesleklerde (Koç, 2019, s. 132, Uysal, 2020, s.68) çalışanların duygusal emeğe ilişkin görüşlerini, duygusal emeğin, etkilerini ve sonuçlarını (Eroğlu, 2007, s. 237) inceleyebilirler.

Yöneticiler, duygu yönetimi davranışının iş yaşamındaki yeri, etkileri ve geliştirilen stratejiler olmak üzere birçok soruda farklı görüş bildirmesine karşın kurumda olumlu duyguların hâkim olması için yapılması gerekenler hususunda benzer cevaplar vermişlerdir. Bu durum kurumların/birimlerin benzer sorunlar yaşamasıyla ilişkilendirilebilir. Buna göre kurumda olumlu duyguların hâkim olması için adil yönetim anlayışı, çalışanların görüşlerine önem verilmesi ve empatinin gerekli olduğu belirtilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada “Bir yükseköğretim kurumunda çalışan deneyimli ve deneyimsiz yöneticilerin bir birey ve çalışan olarak duygu yönetimi davranışına yönelik görüşleri nedir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmanın temel amacı yöneticilerin duygu yönetimi davranışı hakkındaki görüşlerini tespit etmek ve bu görüşlerin deneyim durumuna göre değişip değişmediğini ortaya koymaktır. Elde edilen veriler göstermektedir ki yöneticilerin duygu yönetimi davranışı ile ilgili görüşleri deneyim durumuna göre birçok noktada farklılık göstermektedir. Bu durumun deneyimli yöneticilerin standart iş yapma süreçlerine bağlı kalmayı tercih etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra duygusal örüntülerin bireyin kişiliği ile ilgili olması (Şarlak, 2008, s.6) ve yapılan işin niteliği (Basım ve Beğenirbaş, 2012, s.79) farklı görüşlerin çıkış sebebi olarak düşünülebilir. Bireyin günlük yaşamda sahip olduğu duyguların iş yaşamından ayrı düşünülmemeyeceği, duyguların iş yapma süreçlerinden çatışma yönetim tarzlarına kadar (Özdemir ve Özdemir, 2007, s. 408) birçok konuyu etkilediği günümüz yönetim dünyasının en önemli gerçeklerindedir.

Her ne kadar hızlı bir teknolojik gelişme yaşansa da insan bir örgütün en temel sermayesidir. Bu sermayenin etkin kullanımı onu tanımak ve anlamaktan geçmektedir. Duygu, düşünce ve davranış bütününde insanı anlamak için ise önce duyguları tanımak gereklidir.

- **Yöneticiler için öneriler:** Çalışma kapsamında özellikle deneyimli yöneticilerin duygular ve duygu yönetimi davranışına ilişkin farkındalıklarının arttırılması oldukça önemlidir. Duyguları doğru karar alınmasındaki rolü ve önemi yöneticilere aktarılmalıdır. Bu becerilerin diğer çalışanlar tarafından da kazanılması öncelikle yöneticilere ve işlemeye bağlıdır. Beklentilerin karşılandığı, duyguların ifade edilebildiği, iş stresinin azaltıldığı örgütlerde çalışanların duygularını yönetme ve örgüt amaçları doğrultusunda kullanabilme becerisini gösterebileceği de unutulmamalıdır (Bayhan, 2018, s.359). Duygular ile ilgili farkındalıkların arttırılması özellikle yerleşmiş bir kanıya sahip deneyimli yöneticiler de oldukça zordur. Bu sebeple ilk önce bir birey olarak duyguların farkına varılması, var olan olumlu veya olumsuz tüm duyguların doğru bir şekilde yönetilmesi eğitimler ile sağlanmalıdır. Duygusal zekâ becerilerini geliştirmeye yönelik verilecek uygulamalı eğitimlerin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Duygu yönetimi eğitimi programının duyguları yalın ve anlaşılır bir biçimde ifade edebilme, duyguları olduğu gibi gösterebilme, bedensel tepkileri kontrol edebilme vb. (Kervancı, 2008) hususlarda sağladığı katkılar ve yönetim süreçleri (İşeri, 2019) üzerindeki etkisi göz önüne alındığında konunun işletmeler için önemi anlaşılmaktadır.
- **Araştırmacılar için öneriler:** Konu ile ilgili çalışmak isteyen araştırmacılar farklı değişkenler belirleyerek yöneticilerin duygusal farkındalıklarını veya duygusal okuryazarlıklarını derinlemesine ele alan çalışmalar yapabilir. Eğitim, sektör gibi farklı değişkenlerin yanı sıra kurumlar arası karşılaştırmayı esas alan çalışmalar da yapılabilir. Çalışmada elde edilen bulgular kısıtlı örneklem ve nitel araştırma yöntemi gereği genellenebilir nitelikte değildir. Genellenebilir sonuçlar için farklı örneklem büyüklüklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Ashforth, B. E. & Humphrey, R. H. (1995). Emotion İn The Workplace: A Reappraisal. *Human relations*. 48(2), 97-125.
- Arslan, R., Mazan, İ. ve Aydın, E. (2013). Yönetimde Değişen Duygu Zekâ İlişkisi ve Yöneticilerin Duygusal Zeka Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6(3), 99-116.
- Akın, M., (2004). İşletmelerde Duygusal Zekânın Üst Kademe Yöneticiler İle Astları Arasındaki Çatışmalar Üzerindeki Etkileri (Yayınlanmış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akçay, C., & Çoruk, A. (2012). Çalışma Yaşamında Duygular Ve Yönetimi: Kavramsal Bir İnceleme. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi* 1(1), 3-25.
- Argon, T. (2015). Öğretmenlerin Sahip Oldukları Duygu Durumlarını Okul Yöneticilerinin Dikkate Alıp Almamalarına İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15(1), 377-404.
- Basım, H. N., Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 77-90.
- Bayhan, İ. (2018). Liderlik davranışının duygusal emek ve yenilikçi iklim üzerindeki etkisinde sosyal sermaye ile entellektüel sermayenin aracılık rolü: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*
- Bellas, M. L. (1999). Emotional Labor İn Academia: The Case Of Professors. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 561(1), 96-110.
- Çoruk, A. (2012). Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları (Yayınlanmış Doktora Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Duman, M. Ç. (2020). Yöneticilerin İnsan İlişkileri Becerisi Üzerine Bir İnceleme. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 1(2), 23-45.
- Demir, G. (2019). Kişilerarası İletişimde Duygu Yönetiminin Rolü: Öğretmen-Öğrenci İletişimi Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6(11), 153-167.
- Eroğlu, Ş. G. (2014). Örgütlerde Duygusal Emek Ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 147-160.
- Eroğlu, E. (2010). Örgütsel İletişimin İş Görenlerin Duygu Gösterimlerinin Yönetimine Olan Etkisi. *Selçuk İletişim Dergisi* 6(3), 18-33.
- Fidanboy, C. Ö.(2019)Çalışanların Pozitif ve Negatif Duygu Durumlarının İş Yaşamında Akış Deneyimine Etkileri: Ar-Ge Çalışanları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Yaşar University* 14, 69-81.
- Fisher, C. D. & Ashkanasy, N. M. (2000). The Emerging Role Of Emotions İn Work Life: An İntroduction. *Journal of Organizational Behavior* 21, 123-129.
- Gardner, L. & Stough, C. (2002). Examining The Relationship Between Leadership And Emotional İntelligence İn Senior Level Managers. *Leadership & Organization Development Journal* 23(2), 68-78.
- George, J. M. (2000). Emotions And Leadership: The Role Of Emotional İntelligence. *Human relations* 53(8), 1027-1055.

- Goleman, D., (2014). Duygusal Zekâ. 37. Baskı. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güngör, A., (2019). Okul Yöneticilerinin Duygu Yönetimi Yeterlilikleri İle Öğretmenlerin Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Gökalp, N. (2019). Duygu Eğitimi ve Felsefe. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1(1), 77-81.
- İşcan, Ö. F., & Karabey, C. N. (2007). Örgüt İklimi İle Yeniliğe Destek Algısı Arasındaki İlişki. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6(2), 180-193.
- İşeri, B., (2019). Üniversite Öğretim Elemanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilikleri (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- İlhan, T. ve Özbay, Y. (2010). Yaşam amaçlarının ve psikolojik ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı rolü. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(34), 109-118.
- Kararımk, Ö. ve Siviş-Çetinkaya, R. (2011). Benlik saygısının ve denetim odağının psikolojik sağlamlık üzerine etkisi: Duyguların aracı rolü. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4 (35), 30-43.
- Kervancı, F. (2008). Büro Çalışanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilik Düzeylerinin Geliştirilmesinde Duygu Yönetimi Eğitimi Programının Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kuzucu, Y. (2006). Duyguları fark etmeye ve ifade etmeye yönelik bir psikoeğitim programının, üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık düzeylerine, duyguları ifade etme eğilimlerine, psikolojik ve öznel iyi oluşlarına etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Kuzucu, Y. (2011). Duyguları ifade etme ölçeği'nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 19 (3), 779-792.
- Koç, A. D. (2019). Pozitif Psikolojik Sermaye ile Duygusal Emek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- McColl-Kennedy, R. J., Anderson, D. R. (2002). Impact Of Leadership Style And Emotions. The Leadership Quarterly 13, 545-559.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11(1), 323-343.
- Özdemir, A. Y. ve Özdemir, A. (2007). Duygusal zekâ ve çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Üniversitede çalışan akademik ve idari personel üzerine uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 18, 393- 410.
- Seçer, H. Ş. (2005). Çalışma yaşamında duygular ve duygusal emek: Sosyoloji, psikoloji ve örgüt teorisi açısından bir değerlendirme. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı, 50. Kitap, İstanbul: İÜ Yayınevi, 813-834.

Şarlak, K. (2008). Duygusal Yaşantılarda ve Duygusal Düzenlemede Gözlenen Bireysel Farklılıkların Çok Boyutlu Olarak Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. Muğla.

Tekin, Ç. İ., Akgemci, T., (2019). Çağrı Merkezi Çalışanlarının Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyetlerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), 45, p. 5274-5284.

Titrek, O., Bayrakçı, M., & Zafer, D. (2009). Okul Yöneticilerinin Duygularını Yönetme Yeterliklerine İlişkin Okul Yöneticisi Ve Öğretmenlerin Görüşleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (18), 55-73.

Töremen, F., & Çankaya, İ., (2008).Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi. Kurumsal Eğitim-Bilim Dergisi 1(1), s.33-47.

Uysal, G. (2020). Hemşirelerde başkalarının duygularını yönetme becerisi: ölçek uyarlama çalışması. Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 11.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yelkikalan, N. (2006). 21. yüzyılda girişimcinin yeni özelliği: Duygusal zekâ. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi , 1, 39-50.

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
ETİK KOMİSYONU
BAŞVURU DEĞERLENDİRME FORMU

BAŞVURU BİLGİLERİ	ARAŞTIRMANIN ADI	Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışına İlişkin Görüşlerinin Bireysel ve Örgütsel Açından İncelenmesi	
	ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	☐ Anket/Ölçek/Skala Çalışması ☒ Niteliksel Çalışma	☐ Gözlemsel Çalışma ☐ Diğer
	GELEN EVRAK SAYISI	E-858736335-770-1356	
	YÜRÜTÜCÜ/DANIŞMAN (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)	Öğr. Gör. Kübra SAĞLAM Yozgat.Bozok Üniversitesi Şefaati Meslek Yüksekokulu	
	ARAŞTIRMACILAR (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)		
VARSA	ARAŞTIRMACILAR (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm)		
	RAPORTÖR (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm, Telefon, E-Posta)		Tarih/İmza
	DIŞ UZMAN (Unvan, Ad-Soyad, Kurum, Bölüm, Telefon, E-Posta)		Tarih/İmza

KARAR BİLGİLERİ	KARAR NO:18/17	TARİH: 20.01.2021	
	Yukarıda bilgileri verilen Etik Komisyonu başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş çalışmanın başvuru dosyasında belirtilen merkezlerde gerçekleştirilmesinde etik sakınca <u>bulunmadığına/bulunduğuna</u> karar verilmiştir.		
	Değerlendirme Sonucu		
	☐	Uygun dur	
☒	Düzeltilme gereklidir (Açıklayınız)		
	☐ Düzeltmeleri görmek istiyoruz	☐ Düzeltmeleri görmemize gerek yok	
	Uygun değildir (Açıklayınız)		
Açıklama	Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu Yönergesi kapsamında değerlendirilerek "sorularda bulunan "Genç Bir Yönetici Olarak/Deneyimli Bir Yönetici Olarak" cümlesinin soru başlığı olarak kullanılması ve mevcut sorulardan çıkartılmasından sonra" uygun görülmesine karar verilmiştir.		

ÇALIŞMA ESASI	Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu Yönergesi
---------------	--

ETİK KOMİSYONU ÜYELERİ

Prof. Dr. Yunus ÖZGER Etik Komisyonu Başkanı Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi	
Doç. Dr. Suat ERDEM İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi	Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doç. Dr. İbrahim DOĞAN İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi	Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENER TARLAK Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi	Öğr. Gör. Güldal DOLU Sorgun Meslek Yüksekokulu Öğretim Elemanı

İçsel Motivastonun İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde İş
Becerikliliğinin Aracı Rolü

&

**Mediating Role of Job Crafting in The Effect of Intrinsic Motivation
on Work Engagement**

Hüseyin ASLAN

Asst. Prof. Dr, OKU, FEAS,DITL

Dr.Öğretim Üyesi, OKÜ, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

huseyinaslan111@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0547-1317

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 24.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 06.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 397-413

Atıf/Cite as: Aslan, H. (2021). İçsel Motivastonun İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde İş Becerikliliğinin Aracı Rolü. Econder International Academic Journal , 5 (2) , 397-413 . DOI: 10.35342/econder.1028105

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaras,46000 Turkey. All rights reserved.

İçsel Motivasyonun İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisinde İş Becerikliliğinin Aracı Rolü

Öz

Son yıllarda örgütsel davranış çalışmalarında artan motivasyon çalışmaları örgütler açısından motivasyon kavramının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle de içsel motivasyonun çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki olumlu etkisi araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından dikkat çekmektedir. Bu araştırma bu önemin kapsamlı bir şekilde araştırılması için içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki potansiyel etkisini ve iş becerikliliğinin içsel motivasyon ile işe adanmışlık arasındaki ilişkideki aracılık etkisini incelemektedir. Bu önemden hareketle 283 katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analizler SPSS ve AMOS paket programları aracılığıyla yapılmış ve aracılık testi için ise Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Makro analiz yönetimi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre içsel motivasyonun işe adanmışlığı pozitif yönde etkilediği ve içsel motivasyon ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide iş becerikliliğinin aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İçsel Motivasyon, İş Becerikliliği, İşe Adanmışlık, Motivasyon, Adanmışlık

Mediating Role of Job Crafting in The Effect of Intrinsic Motivation on Work Engagement

Abstract

In recent years, increasing motivation studies in organizational behavior studies reveal that how important the concept of motivation is for organizations. Particularly, the positive effect of intrinsic motivation on the attitudes and behaviors of employees draws attention from researchers and organizations. This research examines to explore this importance comprehensively the potential effect of intrinsic motivation on work engagement and the mediating effect of job resourcefulness in the relationship between intrinsic motivation and work engagement. Based on this importance, the data obtained from 283 participants were analyzed. Analyzes were made through SPSS and AMOS package programs, and Process Macro analysis developed by Hayes (2018) was used for the mediation test. The results revealed that intrinsic motivation has a positive effect on work engagement and that job crafting has a mediating role in the relationship between intrinsic motivation and work engagement.

Keywords: Intrinsic Motivation, Job Crafting, Work Engagement, Motivation, Engagement

1.Giriş

Hızla değişen bir iş ortamında, çağdaş kurumsal organizasyonlar, iş gören verimliliğini ön saflarına yerleştirerek rekabet avantajlarını sürdürmek için mücadele etmektedirler. Sürdürülebilir bir çalışan verimliliği için ise motivasyon kavramının önemi her geçen gün artmaktadır. Özellikle de çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında içsel motivasyonun çalışanların işle ilgili becerikliliğinin artırılması ve işe bağlılıkların artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Keller motivasyonu, davranışı teşvik etmek, yönlendirmek ve sürdürmek olarak ifade eder. Bu noktadan hareketle motivasyon, kişiyi belirli bir hedefe doğru harekete geçiren güç olarak değerlendirilmektedir. Öz-belirleme teorisine (Self-determination theory) dayanan içsel motivasyon ise bireyin içsel olarak özerklik, yeterlilik ve ilişkili olma ile ilgili tatmin ihtiyaçlarıdır (Deci ve Ryan 1985; Ryan ve Deci 2000). Öz-belirleme teorisi bir eyleme yol açan sebeplere veya hedeflere dayalı olarak farklı motivasyon türlerinin ayırt edilebileceğini belirtir. En temel ayrım, içsel motivasyon ile dışsal motivasyon arasındadır. İçsel motivasyon, bir aktiviteyi, aktivitenin doğasında var olan zevk ve memnuniyeti deneyimlemek için bireyin doğuştan gelen ilgisi için gerçekleştirmeyi ifade eder. İçsel olarak motive edilen faaliyetler, doğası gereği eğlenceli ve amaçlıdır ve ayrılabilir bir değer nesnesi olmaktan ziyade doğal nedenlerle sürdürülür. Öte yandan, dışsal motivasyon, ayrılabilir istenen sonuçları elde etmek veya istenmeyen sonuçlardan kaçınmak gibi harici nedenlerle bir faaliyete katılmayı içerir (Ryan ve Deci, 2000). Çalışanlar, işleri üzerinde bir kişisel kontrol duygusuna (örneğin özerklik) sahip olmak, başkalarıyla olumlu ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmek (örneğin, akrabalık) ve sorumluluklarını ifade etmek için zorluklar ve faaliyetler aramak istediklerinden, iş becerikliliği ile meşgul olmaya motive olurlar.

Spesifik olarak, içsel motivasyon, görevleri üstlenirken çalışanların aktivite düzeylerini ve inisiyatifini artırır, görevleri yerine getirirken daha yüksek düzeyde zorluk aramalarına yardımcı olur ve görevleri tamamlamadaki engellere dayanmalarına izin verir. Bu durum, çalışanların kendi kendine odaklı, proaktif bir yapıya sahip olan iş becerikliliği faaliyetlerine daha kolay katılmalarını sağlayabilir. Örneğin, çalışanlar kendi iş akışlarına daha fazla insanı dahil edebilir veya iş becerikliliği görev ve ilişkisel boyutlarıyla ilgili olarak gönüllü olarak veya yeni veya daha fazla sorumluluk isteyerek işlerinde zorluklar üstlenebilirler (Lee ve Song, 2019). Çalışanların iş becerikliliklerinin artması durumunda ise çalışanların işe adanmışlık düzeyleri artacaktır (Bakker, Tims ve Derks, 2012).

İçsel motivasyon ve iş becerikliliğinin çalışanların tutum ve davranışlarına etki ederek örgütsel çıktılar üzerindeki etkileri bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada içsel motivasyon, iş becerikliliği ve işe adanmışlık arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu açıdan değişkenler arasındaki ilişkiler açıklanarak araştırma hipotezleri test edilmiştir.

2. Literatür Taraması ve Hipotezlerin Oluşturulması

Psikoloji alanında geliştirilen ve örgütsel davranış araştırmalarında merkezi bir rol oynayan motivasyon kavramı, bireyin davranışını, çaba düzeyini ve engellerle yüzleşmedeki ısrarını belirleyen psikolojik gücünü ifade eder (Ryan ve Deci, 2020; ve Novitasari, Haque, Supriatna, Asbari ve Purwanto, 2021). İnsan davranışının hızını, yoğunluğunu, yönünü ve kalıcılığını etkileyen en önemli faktörlerden biri olan motivasyon, davranışı başlatan ve sürdüren bir süreç olarak değerlendirilir ve genel olarak amaca yönelik aktivitenin başlatıldığı ve sürdürüldüğü bir süreç olarak tanımlanmıştır (Fırat, Kılınç ve Yüzer, 2018).

Gelişim psikolojisinde ortaya çıkan içsel motivasyon ise Ryan ve Deci (2000:56)'ye göre, ayrılabilir bir sonuçtan ziyade, bireyin doğal tatmini için bir aktivitenin yapılması olarak tanımlanır. İçsel olarak motive edildiğinde, bir kişi dışsal ürünler, baskılar veya ödüller yerine eğlence veya meydan okuma için hareket etmeye yönlendirilir. Öz-belirleme teorisine (Self-determination theory) dayanan içsel motivasyon bireyin içsel olarak özerklik, yeterlilik ve ilişkili olma ile ilgili tatmin ihtiyaçlarıdır. Özerklik, seçim deneyimini ve kişinin kendi davranışının başlatıcısı olmasını gerektirir. Yetkinlik, zorlu görevlerde başarılı olmayı ve nihayetinde istenen sonuçlara ulaşmayı gerektirir. İlişkili olma, diğerleriyle ilgilenme, karşılıklı saygı ve karşılıklı güven duygusu gerektirir. (Deci ve Ryan 1985; Ryan ve Deci 2000). Yine (Ryan ve Deci, 2000; Ryan ve Deci, 2017) 'e göre içsel motivasyon yenilik ve meydan okuma arama, keşfetme ve araştırma ve kişinin kapasitelerini genişletme ve genişletme yönündeki doğal eğilimdir. İçsel davranışlar bireyin kendi iyiliği için bir başka ifade ile gerçekleştirilmenin haz ve tatmini için girişilen davranışlardır ve bu davranışlar maddi ödüller ve kısıtlamalar olmaksızın bireylerin gönüllü olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir (Jovanovic ve Matejevic, 2014).

İş becerikliliği ise, çalışanların işte daha ilgili, tatmin edici, dayanıklı ve başarılı olmak amacıyla bir işin fiziksel görev sınırlarını (yani faaliyetlerin türü veya sayısını), bir işin bilişsel görev sınırlarını (yani kişinin işi nasıl gördüğünü) ve bir işin ilişkisel sınırlarını (yani, işyerinde kiminle etkileşime girdiği) değiştirmek için yaptıkları eylemleri temsil eder (Wrzesniewski ve Dutton, 2001). Lee ve Song (2019)'a göre ise iş becerikliliğinin

üç önemli özellik üzerinden değerlendirilir. Birincisi iş becerikliliği proaktif ve değişim odaklı bir davranıştır çünkü çalışanlar işlerine yaklaşımlarında ve işlerindeki değişikliklerde aktif rol alırlar. İkincisi, iş becerikliliği çoğunlukla gayri resmi bir davranış veya süreçtir, çünkü çalışanlar zaten tipik olarak kuruluşlar tarafından tasarlanan resmi işlere sahiptir. Son olarak, iş becerikliliği bireyselleştirilmiş davranıştır, çünkü çalışanlar işlerini kendi ihtiyaçları veya yetenekleriyle uyumlu hale getirmek ve böylece onları daha anlamlı kılmak için yaparlar. İş Talepleri-Kaynakları (JD-R) modeline dayanan İş becerikliliği; (1) yapısal kaynakları artırmayı, (2) sosyal kaynakları artırmayı, (3) zorlu iş taleplerini artırmayı ve (4) engelleyici iş taleplerini azaltmayı amaçlayan bir dizi davranış olarak tanımlanmaktadır (Tims ve Bakker, 2010). İş becerikliliği kavramının temel özellikleri, çalışanların işlerinin ve kendilerinin anlamlarını değiştirmek için işlerinin tasarımını ve sosyal çevresini değiştirmeye ve ardından “işin ne olması gerektiğine dair kendi anlayışlarına uymaya” motive olmalarıdır (Wrzesniewski ve Dutton, 2001). İş kaynakları, iş talepleriyle ilişkili fizyolojik ve psikolojik maliyetleri azaltabilen, iş hedeflerine ulaşmada işlevsel olabilen veya kişisel büyümeyi, öğrenmeyi ve gelişmeyi teşvik edebilen işin fiziksel, sosyal veya örgütsel yönlerine atıfta bulunur. Buna göre, iş kaynakları, özerklik, ilişkili olma ve yeterlilik gibi temel insan ihtiyaçlarını karşılamak için içsel bir motivasyon rolü oynayabilir (Deci ve Ryan, 1985).

İş becerikliliği davranışlarının ortaya çıkarılmasında çalışanların içsel motivasyonunun etkili olduğu öne sürülmüştür (Wrzesniewski ve Dutton, 2001). Thomas (2000) ve Wrzesniewski ve Dutton (2001) çalışanların içsel olarak motive olduklarında ve tatmin olduklarında işlerindeki görev ve ilişki sınırlarını değiştirme eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. Çalışanlar, üç bireysel ihtiyaç tarafından motive edildiklerinde iş yerinde daha proaktif olurlar ve iş becerikliliği artar. Bunlar; kişinin işi ve işinin anlamı üzerinde kontrol ihtiyacı, olumlu benlik imajı ihtiyacı ve başkalarıyla ilişkili olma ihtiyacıdır (Moon, Youn, Hur ve Kim, 2020). Çalışanlar, çalışmalarının zevkli ve zorlu (yani içsel) olduğunu, gerçek benliklerini yansıttığını (yani entegre) veya anlamlı olduğunu (yani tanımlanmış) görürlerse özerk bir motivasyon durumu yaşarlar. Spesifik olarak, içsel motivasyon, görevleri üstlenirken çalışanların aktivite düzeylerini ve inisiyatifini artırır, görevleri yerine getirirken daha yüksek düzeyde zorluk aramalarına yardımcı olur ve görevleri tamamlamadaki engellere dayanmalarına izin verir. Bu durum ise çalışanların kendi kendine odaklı, proaktif bir yapıya sahip olan iş becerikliliği faaliyetlerine daha kolay katılmalarını sağlayabilir (Lee ve Song, 2019). İçsel olarak motive olmuş çalışanlar, kişisel çıkarlar ve problem çözme zorlukları tarafından yönlendirildiklerinden, çalışmak için yeni, daha iyi yollar aramaya, statükoya meydan okumaya ve daha sık risk alma davranışına katılmaya eğilimlidirler. Bu nedenle, genel olarak içsel motivasyon iş becerikliliğini arttırmaktadır (Berdicchia, Bracci ve Masino, 2021). Moon vd.(2020)'e

göre ise öz-belirleme teorisine göre içsel olarak motive olmuş çalışanların büyüme ve öğrenmeye daha fazla ilgi duymaları muhtemeldir, bu onlara bilişsel esneklik ve risk almak ve karmaşıklığı benimsemek için inisiyatif sağlar. Bu tür çalışanlar, işlerinin görevini veya ilişkisel sınırlarını aktif olarak değiştirebilirler. Anlamlılık, seçim, yetkinlik ve ilerleme deneyiminden oluşan içsel motivasyon, çalışanların yeni ve zorlu karmaşık görevlerde ısrar etmelerine ve bu görevlere konsantre olmalarına, bu da onların işlerine proaktif katılımlarına yol açar ve iş becerikliliği artar (Moon vd., 2020). Lee ve Song (2019)'a göre ise spesifik olarak, içsel motivasyon, görevleri üstlenirken çalışanların aktivite düzeylerini ve inisiyatifini artırır, görevleri yerine getirirken daha yüksek düzeyde zorluk aramalarına yardımcı olur ve görevleri tamamlamadaki engellere dayanmalarına izin verir. Bu açıdan içsel motivasyon, çalışanların kendi kendine odaklı, proaktif bir yapıya sahip olan iş becerikliliği faaliyetlerine daha kolay katılmalarını sağlayabilir. Yapılan çalışmalarda da içsel motivasyonun iş becerikliliğini pozitif yönde etkilediği görülmektedir (Lee ve Song, 2019; Laurence, Fried, Yan ve Li, 2020). Moon vd., 2020; Berdicchia vd., 2021; Shin ve Jung, 2021).

İçsel motivasyon, bireyin kendi belirlediği ve kişisel kazanç için ödüllendirilen belirli bir performans düzeyine ulaşmak için gerekli eylemleri organize etme ve gerçekleştirme konusundaki yeterliliğini ve içsel zevkini değerlendirmesini ifade eder (Fischer, Malycha, C ve Schafmann, 2019). Bireyin içsel motivasyonun yüksek olduğu anda ortaya çıkan ilgi ve zevk duyguları yenilik arama ve keşfetme (mesela merak) ve optimal zorluğu (örneğin yeterlilik) arayıp bulma ve ustalaşma arzusudur. Bu nedenle birçok psikolog, içsel motivasyonun teorik ve pratik önemini göstermiştir. Bireylerin yüksek içsel motivasyonla bir görevle meşgul olduklarında, daha fazla keşif, çaba, işe sebat etme, öğrenme ve yüksek performans sergilerler. Ayrıca, içsel motivasyon yüksek kalitede işe katılım, işi öğrenme ve iş performans üretir (Lee ve Reeve, 2017). Yine Erceylan, Öztürk, Uludağ, Uzunbacak ve Akçakanat (2021)'a göre içsel motivasyonu yüksek olan bireyler iş faaliyetleri ile meşgul olmak isterler ve bu süreçte iş faaliyetlerini yerine getirirken herhangi bir ödüle, yönlendiriciye veya tehditlere gerek olmadan iş faaliyetlerin sürdürürler. Lee ve Song (2019)'a göre ise içsel motivasyon yüksek olduğunda, çalışanlar doğal olarak işlerine kendilerini kaptırlar ve bu nedenle görevlerine konsantre olma ve önemli ölçüde çaba gösterme olasılıkları daha yüksektir. Bu nedenle içsel olarak motive olan çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin yüksek olacaktır. Siu, Bakker, ve Jiang (2014) tarafından yapılan çalışmada da içsel motivasyonun işe adanmışlığı pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Çalışanlar, çalışma ortamlarını düzenlemede aktif olduklarında (yani bireysel işçilik) veya ortak hedeflerini gerçekleştirmek için diğer iş arkadaşlarıyla iletişim kurduklarında (yani işbirlikçi işçilik), işlerinde anlam ve işleri üzerinde kontrol hissi yaşama olasılıkları daha yüksektir ve iş becerikliliği çalışanların işlerini kişisel tercihler, stiller ve yeteneklerle eşleştirme olasılıklarını artırmaktadır (Chen, Yen ve Tsai, 2014). Petrou, Demerouti, Peeters, Schaufeli ve Hetland (2012)'ye göre ve çalışanlar işlerini iş kaynakları arayarak, iş zorlukları arayarak ve iş taleplerini azaltarak oluştururlar. Ayrıca çalışanlar iş becerikliliği ile meşgul olduklarında, işlerinde anlam yaşarlar ve bu da onların iş uyumlarını geliştirir. Rastogi ve Chaudhary (2018)'e göre ise iş becerikliliği, çalışanların iş taleplerinin önündeki engelleyici seviyeleri proaktif olarak azaltmalarına ve kaynaklarını ve enerjilerini yenilemelerine olanak tanıyarak işle meşgul olmalarına neden olur. Bakker, Tims ve Derks (2012)'e göre çalışanların yeterli miktarda iş becerikliliği gösterdiği ve zorlu iş talepleri içeren bir çalışma ortamı oluşturduklarında, işe adanmışlık düzeyleri artacaktır (Tims, Bakker, Derks ve Van Rhenen, 2013). Yapılan çalışmalarda da iş becerikliliğinin işe adanmışlığı pozitif yönde etkilediği görülmektedir (Petrou vd., 2012; Bakker vd.,2012;4; 56).

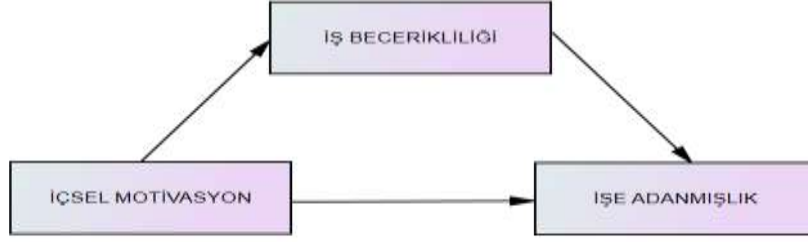
Bakker ve Demerouti (2007)'e göre İş talepleri-kaynakları (JD-R) modeli işe adanmışlığa yol açan motivasyonel bir süreci başlatır (Tims vd., 2012). İş becerikliliği yoluyla, çalışanlar mevcut işlerini kendi ihtiyaçları, değerleri ve beceri gruplarıyla daha yakından uyumlu hale getirecek, işleri için daha içselleştirilmiş bir motivasyon üretecek ve böylece işte daha keyifli, ilgi çekici ve anlamlı bir deneyim yaratacak şekilde uyarlayabilirler (Slemp , Kern ve Vella-Brodrick, 2015). Bu nedenle yukarıdaki teori ve araştırmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H1. İçsel motivasyon iş becerikliliğini pozitif yönde etkiler.

H2. İçsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki etkisinde iş becerikliliğinin aracı rolü vardır.

3.Yöntem

Yapılan araştırma kapsamında, değişkenler arası ilişkileri ortaya çıkarmak amacı ile Şekil 1'de gösterilen model oluşturulmuştur.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini MEB'e bağlı Osmaniye ilinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş Osmaniye ilindeki MEB'e bağlı ortaokul ve lise öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri <https://docs.google.com/forms/u/0/> online anket sitesi üzerinden oluşturulan anket formu ile katılımcıların mail ve telefonlarına gönderilmiştir. Araştırmanın örneklemini eksik ve hatalı veriler çıkarıldıktan sonra geri dönüş yapan 283 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların % 32.2'i kadın, %62.8'i ise erkektir. Katılımcıların % 23.9'u 18-29 yaş, % 48.1'i, 30-49 yaş ve % 19.1'i ise 50 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır Katılımcıların % 25.8'i ilkokul, % 24'ü, ortaokul ve % 50.2'si ise lise öğretmenleridir.

3.2. Araştırmanın Ölçekleri

İçsel Motivasyon Ölçeği: Kuvaas (2006) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe geçerliliği Gürkan ve Demiralay (2017) tarafından yapılmış olan tek boyut ve 6 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Güvenirlilik analizi neticesinde ise ölçeğin cronbach alfa güvenirlilik katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur.

İş Becerikliliği Ölçeği: Slemple ve Vella-Brodrick (2013) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe geçerliliği Kerse, G. (2017) tarafından yapılmış 3 boyut (Görev becerikliliği 7 ifade, Bilişsel beceriklilik 5 ifade ve İlişkisel beceriklilik 7 ifade) ve 19 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde faktör yükü düşük çıkan görev becerikliliğe ait 2 ifade ve ilişkisel becerikliliğe ait 3 ifade analizden çıkarılmış ve ölçek 3 boyut ve 14 ifade olarak doğrulanmıştır. Güvenirlilik analizi neticesinde ise ölçeğin cronbach alfa güvenirlilik katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur.

İşe Adanmışlık Ölçeği: Schaufeli ve Bakker (2004) ve tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe geçerliliği Bilginoğlu ve Yozgat (2019) tarafından yapılmış 3 boyut (İşe İstek Duyma 3 ifade, İşe Adanma 3 ifade ve İşe Yoğunlaşma 3 ifade) ve toplam 9 ifadeden oluşmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçek 3 boyut ve 9 ifade olarak doğrulanmıştır. Güvenirlilik analizi neticesinde ise ölçeğin cronbach alfa güvenirlilik katsayısı 0.90 olarak bulunmuştur.

Araştırmada İçsel motivasyon ve iş becerikliliği beşli likert tipi ölçekle gerçekleştirilmiştir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). İşe adanmışlık ise 7 li likert tipi ölçekle gerçekleştirilmiştir (Asla =0, Her Zaman=6).

4.Bulgular

Araştırma verileri SPSS ve Amos paket programları ile analizler edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçeklerin ve Araştırma Modelinin Uyum İyiliği İstatistikleri

Uyum İyiliği Değerleri	χ^2	df	CMIN /DF	AGFI	IFI	CFI	TLI	RMSEA
İçsel Motivasyon	359.32	126	2.852	.898	.915	.915	.914	.078
İş Becerikliliği	22.370	9	2.486	.943	.990	.990	.984	.073
İşe Adanmışlık	57.812	24	2.409	.913	.985	.985	.977	.071

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve ölçüm modelinin uyum iyiliği değerlerine göre, CMIN/DF, AGFI, IFI, CFI, TLI, RMSEA değerlerinin iyi uyum sınırları arasında olduğu görülmektedir (Kline, 2016).

Yapının açıkladığı ortalama varyans (AVE) değerleri, birleşik güvenilirlik (CR) değerleri, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ile korelasyon analizi Tablo 2 'de sunulmuştur.

Tablo 2. AVE, CR, Cronbach Alfa ve Korelasyon Değerleri

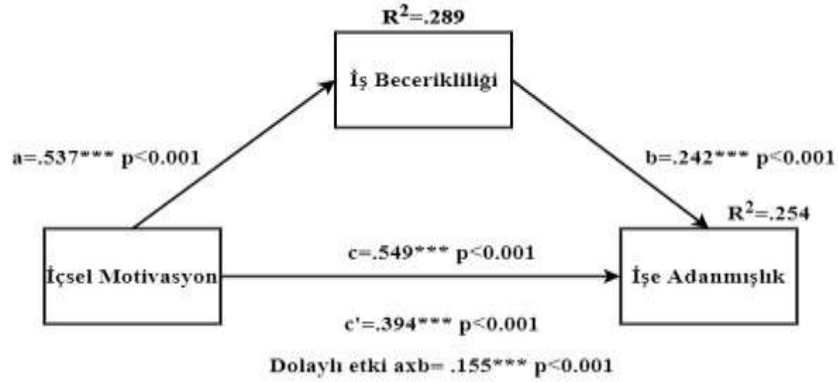
	CR	AVE	1	2	3
1.İçsel Motivasyon	.95	.75	(.89)		
2.İş Becerikliliği	.97	.72	.538**	(.84)	
3.İşe Adanmışlık	.96	.70	.461**	.420**	(.90)

**p<.001, n= 283, Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri parantez içinde verilmiştir

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma değişkenleri arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler görülmüştür. Bir DFA modelinde birleşim geçerliliğinin sağlanabilmesi için CR değerinin .70 ten büyük olması ve AVE değerinin ise .50 den büyük olması gerekmektedir (Hair vd., 2014). Araştırma değişkenlerinin CR değerlerinin .95 ile .97 arasında olduğu, AVE değerlerinin ise .72 ile .75 arasında olduğu ve CR>AVE olduğu ve ölçeklerin birleşen geçerliliğini (component validity) sağladığı görülmektedir (Hair vd., 2014).

İçsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki etkisinde iş becerikliliğinin aracılık rolünü test etmek için şekil 2 de yer alan bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi yapılmıştır. Analizler Hayes (2018) tarafından geliştirilen Process Makro kullanılarak yapılmıştır. Analizler Model 4 seçilerek yapılmıştır. Analizlerde

bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Bootstrap tekniği ile yapılan aracılık etki analizlerinde araştırma hipotezinin desteklenebilmesi için analiz neticesinde elde edilen %95 güven aralığındaki (Confidence interval, CI) değerlerin (0) değerini kapsamaması gerekmektedir (Gürbüz, 2019).

Şekil 2. Aracılık Modeli

Tablo 3. Process Makro Analiz Sonuçları

		M (İş Becerikliliği)		Y (İşe Adanmışlık)		
Estimate		β	S. E.		β	S.E.
Variables						
X (İçsel Motivasyon)	a	.537 ^{***}	.048	c'	.394 ^{***}	.073
M (İş Becerikliliği)	-	-	-	b	.242 ^{***}	.076
Sabit		2.117 ^{***}	.196		.857	.298
		$R^2 = .289$			$R^2 = .254$	
		F(1;281)=114,3812; p<.001			F(2;280)=47,689; p<.001	

*** p<0.001, n= 283

Analiz neticesinde içsel motivasyon iş becerikliliği üzerinde (a yolu) ($\beta = .440$, $p < .001$, %95 CI [.42, .61]) pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. Belirlilik katsayısı da iş becerikliliğinin ($R^2 = .289$) %28.90'ının içsel motivasyon tarafından açıklandığını göstermektedir. İş becerikliliği işe adanmışlık üzerinde (b yolu) ($\beta = .242$, $p < .001$, %95 CI [.15, .45]) pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. İçsel motivasyon ise işe adanmışlık üzerinde ($\beta = .394$, $p < .001$, %95 CI [.25, .54]) pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bulunan belirlilik katsayısı da işe adanmışlığın ($R^2 = .254$) %25.40'ının içsel motivasyon ve iş becerikliliği tarafından açıklandığını göstermektedir. Aracı değişken iş becerikliliğinin olmadığı durumda ise içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerinde (c yolu) yani toplam etkiler de ($\beta = .549$, $p < .001$, %95 CI [.42, .67]) anlamlı olarak bulunmuştur. Bu durumda H1 hipotezi desteklenmiştir. Aracı değişkenin iş becerikliliğinin modele dahil edilmesiyle içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki hesaplanan dolaylı etkileri ($\beta = .155$, $p < .001$, %95 CI [.11, .29]) anlamlı olarak bulunmuştur. Bu durumda H2 hipotezi desteklenmiştir. Bu bulgulara göre içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki etkisinde iş becerikliliğinin kısmi aracılık rolü vardır. Çünkü Bootstrap güven aralığı değerleri 0 (sıfır) değerini kapsamamaktadır. Ayrıca içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki tam standardize etki büyüklüğü (K2) ise .13 olarak elde edilmiştir. Buna göre test edilen aracılık etkisinin orta değerde olduğu tespit edilmiştir (Gürbüz, 2019).

5.Sonuç

Bu çalışmanın birincil amacı, içsel motivasyonu işe adanmışlık üzerindeki potansiyel etkilerini ve içsel motivasyonun ile işe adanmışlık arasındaki bağlantıda iş becerikliliğinin aracı rolünü keşfetme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu amaçla 283 kişiden anket yoluyla toplanan veriler analiz edilmiştir.

Araştırmanın birinci hipotezine yönelik yapılmış olan analizde içsel motivasyonun işe adanmışlığı pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Bu bulgu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (Siu, Bakker ve Jiang, 2014). Bu bulguya göre içsel motivasyon artıka işe adanmışlık artmaktadır. Lee ve Song (2019)'unda belirttiği gibi içsel motivasyonu yüksek olduğunda çalışanların kendilerini işe adanmaları daha yüksek olmaktadır.

Araştırmanın ikinci hipotezine yönelik yapılan aracılık analizi neticesinde ise iş becerikliliğinin içsel motivasyon ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu içsel motivasyonun işe adanmışlık üzerindeki etkisinde iş becerikliliğinin artırıcı etkisinin olduğunu göstermektedir. Bakker ve Demerouti (2007) ve Slep vd. (2015)'in belirttiği İş talepleri-kaynakları (JD-R) modeli

işe adanmışlığa yol açan motivasyonel bir süreci başlattığı için iş becerikliliği yoluyla çalışanlar işlerinde içselleştirilmiş bir motivasyon üreterek daha yüksek bir işe adanmışlık yaşayabilmektedirler.

Bu araştırma belli bir zaman diliminde yapıldığından ve süreç içerisinde çalışanların tutum ve algıları değişiklik gösterebileceğinden yapılan araştırma yapıldığı süreç ile sınırlıdır. Bundan dolayı ileride yapılacak olan benzer araştırmanın çeşitli sektörler ve çalışanlarda uygulanması önerilmektedir. Ayrıca içsel motivasyonun çalışanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisinden hareketle içsel motivasyonun yenilikçi iş davranışı, bilgi paylaşımı, görev performansı değişkenleri ile araştırılması araştırmacılar için önerilmektedir.

Kaynakça

- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2013). Job demands—Resources theory. In C. Cooper & P. Chen (Eds.), *Wellbeing: A complete reference guide*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell.
- Bakker, A.B., Tims, M., & Derks, D. (2012). Proactive personality and job performance: The role of job crafting and work engagement. *Human Relations*, 65, 1359–1378.
- Berdicchia, D., Bracci, E., & Masino, G. (2021). Performance management systems promote job crafting: the role of employees' motivation. *Personnel Review*, 1-15.
- Bilginoğlu, E., ve Yozgat, U. (2019). Ultra-kısa işe angaje olma ölçeği türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2863-2872.
- Chen, C. Y., Yen, C. H., & Tsai, F. C. (2014). Job crafting and job engagement: The mediating role of person-job fit. *International Journal of Hospitality Management*, 37, 21-28.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Erceylan, N., Öztürk, M., Uludağ, K., Uzunbacak, H. H., ve Akçakanat, T. (2021). İçsel motivasyon ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki: iş becerikliliği ve akış deneyiminin seri aracılık rolü. *Journal of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 19(40), 413-436.
- Fırat, M., Kılınç, H., & Yüzer, T. V. (2018). Level of intrinsic motivation of distance education students in e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(1), 63-70.
- Fischer, C., Malycha, C. P., & Schafmann, E. (2019). The influence of intrinsic motivation and synergistic extrinsic motivators on creativity and innovation. *Frontiers in psychology*, 10, 1-15.
- Gürbüz, S. (2019). Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- Gürkan, G. Ç., ve Demiralay, T. (2017). Bireysel yenilikçiliğin çalışanın yenilikçi davranışı üzerindeki etkisinde içsel motivasyonun aracılık rolü: Türkiye'de cerrahlar örneği. *Journal of Entrepreneurship And Innovation Management*, 6(1), 65-90.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis: Pearson new international edition*. Essex: Pearson Education Limited.

Hayes, A. F. (2018). "Introduction to mediating, moderating and conditional process analysis: A refresion based approach (Second Edn.)." New York: The Guilford Press.

Jovanovic, D., & Matejevic, M. (2014). Relationship between rewards and intrinsic motivation for learning–researches review. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 149, 456-460.

Keller, J. M. (1979). Motivation and instructional design: A theoretical perspective. *Journal of Instructional Development*, 2(4), 26–34.

Kerse, G. (2017). İş becerikliliği (job crafting) ölçeğini Türkçe'ye uyarlama ve duygusal tükenme ile ilişkisini belirleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 283-304.

Kline. R.B. (2016). Principles and practice of structural equation modeling (4th Edn.) London: The Guilford Press.

Kuvaas, B. (2006). Work performance, affective commitment, and work motivation: The roles of pay administration and pay level. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 27(3), 365-385.

Laurence, G. A., Fried, Y., Yan, W., & Li, J. (2020). Enjoyment of work and driven to work as motivations of job crafting: Evidence from Japan and China. *Japanese Psychological Research*, 62(1), 1-13.

Lee, J. W., & Song, Y. (2019). Promoting employee job crafting at work: the roles of motivation and team context. *Personnel Review*.49 (3),689-708.

Lee, W., & Reeve, J. (2017). Identifying the neural substrates of intrinsic motivation during task performance. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 17(5), 939-953.

Moon, T. W., Youn, N., Hur, W. M., & Kim, K. M. (2020). Does employees' spirituality enhance job performance? The mediating roles of intrinsic motivation and job crafting. *Current Psychology*, 39(5), 1618-1634.

Novitasari, D., Haque, M. G., Supriatna, H., Asbari, M., & Purwanto, A. (2021). Understanding the Links between Charismatic Leadership, Intrinsic Motivation and Tacit Knowledge Sharing among MSME Employees. *International Journal of Social and Management Studies*, 2(3), 1-13.

Petrou, P., Demerouti, E., Peeters, M.C.W., Schaufeli, W.B., & Hetland, J. (2012). Crafting a job on a daily basis: Contextual correlates and the link to work engagement. *Journal of Organizational Behavior*, 33, 1120–1141.

Rastogi, M., & Chaudhary, R. (2018). Job crafting and work-family enrichment: the role of positive intrinsic work engagement. *Personnel Review*.47(3), 651-674.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York: Guilford Press.

Ryan, R.M., and Deci, E.L.(2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemp. Educ. Psychol.* 25, 54–67.

Schaufeli, W., & Bakker, A. (2004). UWES: Utrecht Work Engagement Scale: preliminary manual [version 1.1, December 2004]. *Utrecht: Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University.*
https://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/Test%20Manuals/Test_manual_UWES_English.pdf [Erişim tarihi 01.08.2021].

Shin, I., & Jung, H. (2021). Differential roles of self-determined motivations in describing job crafting behavior and organizational change commitment. *Current Psychology*, 40(7), 3376-3385.

Siu, O. L., Bakker, A. B., & Jiang, X. (2014). Psychological capital among university students: Relationships with study engagement and intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 15(4), 979-994.

Slemp, G. R., Kern, M. L., & Vella-Brodrick, D. A. (2015). Workplace well-being: The role of job crafting and autonomy support. *Psychology of Well-being*, 5(1), 1-17.

Slemp, G.R. and Vella-Brodrick, D.A. (2013) The Job Crafting Questionnaire: A New Scale To Measure The Extent To Which Employees Engage in Job Crafting. *International Journal of Wellbeing*, 3(2): 126-146.

Thomas, K.W. (2000). Intrinsic motivation at work: Building energy and commitment. San Francisco: Berrett-Koehler.

Tims, M. and Bakker, A.B. (2010), Job crafting: towards a new model of individual job redesign, *South African Journal of Industrial Psychology*, 36(2),1-9.

Tims, M., Bakker, A. B., Derks, D., & Van Rhenen, W. (2013). Job crafting at the team and individual level: Implications for work engagement and performance. *Group & Organization Management*, 38(4), 427-454.

Wrzesniewski, A., & Dutton, J.E. (2001). Crafting a job: revisioning employees as active crafters of their own work. *Academy of Management Review*, 26, 179–201.

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı : E-59754796-050.99-17900
Konu : Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu Kararı hk.

Sayın Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN ASLAN
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölüm Başkanlığı - Öğretim Üyesi

İlgi : 29.04.2021 tarihli başvurunuz.

İlgi başvurunuza istinaden alınan 21.05.2021 tarih ve 2021/4/1 sayılı Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu kararı ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Adem TUTAR
Kurul Başkanı

Ek: Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Kararı-2021/4/1 (1 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : BS43U92P93 Pin Kodu : 41932

Belge Takip Adresi : https://ebys.osmaniye.edu.tr/envision/validate_doc.aspx

Adres : Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Karacaoğlan Yerleşkesi Fakiuşağı Osmaniye
Telefon : 0328 825 1818 Faks:0328 825 0097
e-Posta : genelsekreterlik@osmaniye.edu.tr
Kep Adresi : oku@hs01.kep.tr

Bilgi için : Ensar KELEŞ
Unvanı : Memur

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA ve YAYIN ETİĞİ KURULU
TOPLANTI KARARI

Karar Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
21.05.2021	4	2021/4/1

Saat: 10.00

Toplantı Yeri: COVID-19 tedbirleri kapsamında, toplantı elektronik ortam üzerinden yapılmıştır.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 21.05.2021 tarihinde elektronik ortam üzerinden toplandı ve aşağıdaki kararı aldı:

Karar 1. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görev yapan Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ASLAN' ın, 29.04.2021 tarih ve E.15482 kayıt sayılı başvurusuna konu olan "İçsel Motivasyonun İş Becerikliliği ve İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisi" başlıklı araştırması hakkında görüşüldü.

Sonuç olarak; ; Hüseyin ASLAN' ın 29.04.2021 tarih ve E.15482 kayıt sayılı başvurusunda belirtilen, "İçsel Motivasyonun İş Becerikliliği ve İşe Adanmışlık Üzerindeki Etkisi" başlıklı araştırmasını yapabilmesinin Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine uygun olduğu kanaatine varılarak araştırma için bu belgenin "**Etik Kurul Onay Belgesi**" olarak verilmesine toplantıya katılan üyelerimizin oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Adem TUTAR	Başkan	Kabul
Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ	Başkan Yardımcısı	Kabul
Prof. Dr. Mahmut Hamil NAZİK	Üye	Kabul
Prof. Dr. Bülent KIRMIZI	Üye	Kabul
Prof. Dr. Selim COŞKUN	Üye	Kabul
Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN	Üye	Kabul
Prof. Dr. Bülent ÖZ	Üye	Kabul

Prof. Dr. Adem TUTAR
Başkan

Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ
Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Mahmut Hamil
NAZİK
Üye

Prof. Dr. Bülent KIRMIZI
Üye

Prof. Dr. Selim COŞKUN
Üye

Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN
Üye

Prof. Dr. Bülent ÖZ
Üye

Kahramanmaraş Teknokent Çalışanlarının Entelektüel Sermayeleri Ve Bilgi
Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Bir Alan Araştırması

&

A Field Research on The Intellectual Capital And Informational Technology
Competency of Kahramanmaraş Tecnocity Employees

Mustafa TAŞLIYAN

Prof.Dr., Kahramanmaraş Sutcu İmam University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Business Administration,

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

mustafatasliyan@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-1141-9846

Kevser ÖZYAŞAR

Assistant, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Economics
and Administrative Sciences, Department of Business Administration

Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

kevserozyasar@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3682-7574

Merve DEMİRBANKA

Ph.D. Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Department of Business
Administration

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

mervedemirbanka@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2810-3995

Ayşe GÖKYAR

Expert, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Business Administration

Uzman, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü

a.aysecik79@gmail.com

Orcid ID 0000-0003-1842-5501

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 09.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 30.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 416-438

Atıf/Cite as: Taşlıyan, M. , Ozyasar, K. , Demirbanka, M. & Gökyar, A. (2021). Kahramanmaraş Teknokent Çalışanlarının Entelektüel Sermayeleri Ve Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Bir Alan Araştırması . Econdor International Academic Journal , 5 (2) , 416-438 . DOI: 10.35342/econdor.1034754

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş,46000 Turkey. All rights reserved.

Kahramanmaraş Teknokent Çalışanlarının Entelektüel Sermayeleri Ve Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Bir Alan Araştırması

Öz

Sürdürülebilir rekabet günümüzde işletmelerin temel gereksinimlerinden biri haline gelmiştir. Rekabet piyasasında oyunun dinamikleri sürekli olarak değişmektedir. Entelektüel sermaye ve bilgi teknolojileri de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Entelektüel sermayenin; bilgi, yetenek ve know-how gibi soyut kavramları ifade ettiği bilinmektedir. Günümüzde gelişen teknoloji ve bilgi yoğunluğu göz önüne alındığında, işletmeler için bilgi teknolojileri yetkinliği ekstra bir yetenekten öte zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle bu çalışmada entelektüel sermaye ve bilgi teknolojilerinin yetkinliğinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü imam üniversitesi Teknokent çalışanlarının bilgi teknolojileri yetkinliğini ve sosyo-demografik özellikleri de göz önüne alarak, entelektüel sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerine etkisini incelenmek hedeflenmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre; entelektüel sermaye ve alt boyutlarının, bilgi teknolojileri yetkinliği ve alt boyutları üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel Sermaye, Bilgi, Teknoloji, Bilgi Teknolojileri Yetkinliği, Teknokent.

A Field Research on The Intellectual Capital And Informational Technology Competency of Kahramanmaraş Teknocity Employees

Econdor

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

Abstract

Sustainable competition has become one of the basic requirements of businesses today. The dynamics of the game in the competitive market are constantly changing. Intellectual capital and information technologies also appear at this point. Intellectual capital; It is known to express abstract concepts such as knowledge, talent and know-how. Considering the developing technology and information density today, information technology competence for businesses has become a necessity rather than an extra talent. Therefore, in this study, it is aimed to examine the competence of intellectual capital and information technologies.

It is aimed to examine the effect of intellectual capital on information technology competence, taking into account the information technology competence and socio-demographic characteristics of Kahramanmaraş Sütçü İmam University Technopolis employees. According to the results of the research; It has been determined that intellectual capital and its sub-dimensions have a positive effect on information technology competence and sub-dimensions.

Keywords: Intellectual Capital, Information, Technology, Informational Technology, Technocities.

1.GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle sürekli gelişen ve değişen çevre koşullarına karşı işletmelerin rekabet edebilmesi oldukça zorlaşmıştır. Örgütlerin sahip oldukları değerleri yalnızca fiziki kaynaklarını hesaba katarak belirlemediğimiz bir yüzyılda yaşamaktayız. Özellikle değişen rekabet ortamında, hayati önemdeki rekabet avantajını sağlayan yeteneklerin başında tüm maddi olmayan değerlerini kapsayan entelektüel sermaye gelmektedir. Edvinson, entelektüel dendiğinde akla gelen ilk isimdir. Edvinsson'a göre, entelektüel sermaye, bir değere dönüştürülebilmesi mümkün olan bilgidir (Edvinsson, 1997,367). Entelektüel sermaye, bir işletmenin ya da örgütün bilgi odaklı öz sermayesidir. Ayrıca çalışanların sahip oldukları bilgi birikimi, bilgi sistemleri, marka değeri, patentler, ürünler, iş süreçleri, müşteri güveni ve yönetim süreçlerini de kapsamaktadır (Connell ve Brennan, 2000). Büyükozan (2002)'a göre; günümüzde en güçlü şirketlerin, en büyük maddi ve finansal varlıklara sahip şirketler olduğu söylenmesi mümkün değildir. Aksine en güçlü şirketlerin entellektüel sermayelerini güçlendiren ve söz konusu sermayeyi en etkin ve verimli şekilde yönetip, kullanabilen şirketler olduğu söylenebilir. Entelektüel sermayeyi, kâra dönüştürülebilmesi bilgi olarak tanımlanmak mümkündür. Bu bilgi, işletmenin geliştirdiği fikirlerinin, yenilik ve inovasyonlarının, geliştirdiği teknolojilerinin, genel bilgilerinin, kullanmakta oldukları bilgisayar programlarının, dizayn ve tasarımlarının, veri kullanma ve işleme yeteneklerinin, ilişkilerinin, iş süreçlerinin, yaratıcılıklarının ve yayınlarının tamamı şeklinde düşünülmektedir (Büyükozan, 2002, 35).

İşletmelerin bilgi teknolojileri yetkinliği uzun vadede yaşamlarını sürdürmesi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu teknolojinin kullanımının çalışanların motivasyonu etkisi de oldukça büyüktür. Bilgi teknolojileri genel olarak; çabuk, hassas (isabetli), muhafaza etme kabiliyeti yüksek olan, yüksek kapasitesi, esnekliği olan, yeniden programlanma kabiliyeti yüksek, otomatik ve otonom işlem gerçekleştirme özelliğine sahip sistemleri kapsamaktadır (Bensghir, 1996,14). Tippins ve Sohi (2003) bilgi yönetim yetkinliğinin, firmaların bilgi teknolojileri ile ilgili ne düzeyde bilgi sahibi oldukları ve bilgi teknolojilerini işletmede hangi

seviyede etkin olduklarını ve bunu ne seviyede yönetebildiklerini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle, kurumların bilgi teknoloji varlıklarına (yazılım, donanım, bilgi teknolojileri personeli) sahip olmalarıdır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Öztürk ve Demirgüneş (1997) entelektüel sermayenin işletme değeri üzerindeki etkisini tespit etmek üzere çalışma yapmışlardır. Çalışmada entelektüel sermayenin işletmenin marka değerinde yeterince etkili bir unsur olmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Karacaer ve Aygün (2009) İMKB’de işlem gören 50 firmaya ait 2007 verilerini kullanarak entelektüel sermaye ile firma performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Elde edilen veriler ışığında, kârlılık oranı ile entelektüel sermayenin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu, verimlilik modelinde ise CEE ile anlamlı ilişkinin olduğunu sonucuna varmışlardır. Fakat piyasa değeri modelinde entelektüel sermaye ile istatistiksel olarak anlamlı olmayan pozitif sonuçlar olduğuna da çalışmada yer vermişlerdir. Bontis, Keow ve Richardson (2000) Malezya endüstrisindeki hizmet ve hizmet dışı sektördeki entelektüel sermaye bileşenlerinden insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi ile işletme performansı arasındaki ilişki üzerine çalışma yapmışlardır. Çalışmada insan sermayesi sektör türünden bağımsız olarak önemlidir. Fakat insan sermayesinin bir işletmenin hizmet dışı sektörlerde hizmet sektörlerine kıyasla nasıl yapılandırılması gerektiği üzerinde daha büyük bir etkisinin olduğu, sektörden bağımsız olarak müşteri sermayesinin yapısal sermaye üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve yapısal sermayenin gelişmesi, sektörden bağımsız olarak işletme performansı ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Adesina (2019) Afrika’daki Bankaların teknik, tahsilat ve maliyet verimliliğinde entelektüel sermayenin, etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak entelektüel sermaye bileşenlerinden sadece insan sermayesinin bankaların teknik, tahsis ve mali verimliliği üzerine olumlu etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Kunt ve Sundu (2021) entelektüel sermaye, inovasyon yeteneği ve yönetim bilişim sistemleri memnuniyet düzeyi arasındaki ilişki üzerine çalışma yaparak, işletmelerin, yönetim bilişim sistemlerinden memnuniyet düzeyi arttıkça entelektüel sermayenin inovasyon yeteneğine katkısını olumlu yönde arttığını tespit etmişlerdir. Yıldız ve Yılmaz (2020) Ordu ilindeki işletmelerde insan sermayesi ve örgütsel performans düzeyi arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Sonuç olarak insan sermayesi ve örgütsel performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Zeghal ve Maaloul (2010) entelektüel sermayenin firma performansı üzerinde olumlu etkisinin olduğu fakat entelektüel sermaye ile borsa performansı arasındaki ilişkinin sadece ileri teknoloji endüstrileri için önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Güleş, Gözlü ve Tekin (2003) işletmelerin elindeki bilgi teknolojilerini uygulamaya koyma stratejilerine sahip olma kabiliyetinin yapısal geçerliğini test ettikleri çalışmalarında, bilgi teknolojileri uygulamalarının işletme performansında pozitif etkileri bulunduğunu saptamışlardır. Turan (2009) ise, bilgi teknolojileri yetkinliğinden kazanılan fayda ile işletmenin sahip olduğu rekabet stratejisi yönelimleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçladığı araştırmada işletmelerin hali hazırda bulunan bilgi teknolojilerinden hangi düzeyde yararlanabildiğini ölçmeye yönelik bir ölçeği yine Powell ve Dent-Micallef’ten (1997) Türkçe’ye uyarlamıştır. Bu çalışma, Tippins ve Sohi (2003)’ nin geliştirip, kullandığı ve farklı örneklem ve

araştırmacılar tarafından tercih edilen kaynak temelli yaklaşıma dayalı bilgi teknolojileri yetkinliği ölçeğinin Türkiye'deki işletmelerde geçerliliğini ve güvenilirliğini araştırmak ve Türkçe literatürüne kaynak temelli bir bilgi teknolojileri yetkinliği ölçeğini kazandırmayı amaçlamaktadır. Barbu ve Militaru (2019) bilgi teknolojileri yetkinliğinin imalat firmaları ve müşteri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere çalışma yapmışlardır. Çalışmada bu ilişkinin katma değer yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Varışlı (2020) çalışmasında bilgi teknolojileri kullanımının çalışanların motivasyonu üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma bulgularına göre; bilgi teknolojileri yetkinliğinin çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. İrge ve diğerleri (2020) çalışmalarında, bilgi teknolojileri yetkinliğinin kurumsal itibarı etkilemediğini belirlemişlerdir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Entelektüel Sermaye

Küresel dünya ekonomisinde toplumların bilgi toplumuna dönüşmesi sonucu işletmeler varlıklarını sürdürebilmek ve rekabet ortamında ayakta kalabilmek adına yeni entelektüel varlıklara ihtiyaç duymaktadırlar. "Entelektüel sermaye zenginlik yaratabilmek için kullanılabilen entelektüel varlıklardır. Bunlar; bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve deneyimlerdir" şeklinde ifade edilmektedir (Stewart, 1997, 28). Ayrıca işletmeler rakiplerinden farklılaşmak, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak adına tecrübeye ve bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Entelektüel sermaye ve bilgi yönetimi işletmelerin ihtiyacı olan bu kaynağı sunmaktadırlar. Şirketler, devlet kurumları, diğer kurum ve kuruluşların hepsi entelektüel sermaye yaratma, dönüştürme ve kullanma sürecine dahil olmalıdırlar (Bobylev, 2013,99).

Bilgi ekonomisine geçişteki ekonomik ve teknolojik gelişmeler işletmecilik yönteminde yol gösterici yenilikler ortaya çıkarmıştır. Barsky'e ve Marchat'a (2000), bilgiye dayalı ekonomi sisteminde, kurumun sahip olduğu marka değeri, maddi varlıkları, gelirleri, finansal oranları ve pazar payları ile değil, işletmenin entelektüel sermayesi ile ölçülmektedir. Ayrıca entelektüel sermaye, ağ toplumuna geçişin etkisi ve rekabetin temel nedeni olarak yenilik, yaratıcılık gibi faktörlere duyulan ihtiyaçla beraber daha da önemli hale gelmiştir (İpçioğlu ve Tunca, 2002,22). Bir bakıma işletmelerin rekabet edebilirliği 21.yüzyılda entelektüel sermayeleri ile doğru orantılı olarak artmıştır. Bilgiyi üretmeyi başaran kurumlar diğer kurumlar için öncü olacaktır (Karadeniz, 2017, 3; Osadchy ve Akhmetshin, 2015,1014). Entelektüel sermaye sadece statik bir maddi olmayan varlık değil, aynı zamanda "araçlar amaçlar içindir" ideolojisinin bir ürünüdür. Entelektüel sermaye, enformasyonun değil bilginin etkili olarak kullanılmasıdır (Bontis, 1998, 67). Lev (2001) entelektüel sermayeyi, yenilik, benzersiz kurumsal tasarımlar ya da insan kaynakları uygulamaları tarafından üretilen ve bunlardan geliştirilen değer kaynakları şeklinde ifade etmektedir. Galbraith göre ise entelektüel sermaye değer yaratma sürecinde tüm maddi ve maddi olmayan varlıkların bir araya getirilmesi ve yalnızca insan zekasından kaynaklanan bir unsur olmanın ötesinde entelektüel faaliyetlerin tamamını kapsamaktadır. (Kocapınar, 2010,11-12). Napahiet, entelektüel sermaye tanımını, "organizasyon, entelektüel topluluk veya profesyonel işletmeler gibi sosyal grupların gerçekleştirebildikleri bilgi ve öğrenme kabiliyeti" şeklinde belirtmektedir. (Kaya, 2008,7).

Entelektüel sermayenin bilgi teknolojileri açısından tanımında, yazılım uygulamalarının ve bilgisayar ağlarının önemi üzerinde durulmaktadır (Marr and Moustaghfir, 2005). Bununla birlikte "bilişim sistemleri üzerinden nasıl kodlanması" gerektiği; insan

kaynakları yöneticilerinin ise “iş görenlerin yatırım geri dönütlerini ve kontrollerini, eğitim ve kariyer hedefleri” açısından nasıl incelenmesi gerektiği de tanımlamaya dahil edilmektedir (Bontis, 1999). Entelektüel sermayenin anlaşılması ve işletme içerisinde etkin bir şekilde kullanımı, bilgi ve bilginin üzerinde bulunduğu ilişki ağlarının etkin kullanımı için önem taşımaktadır.

Entelektüel sermayenin alt boyutları insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi şeklinde üç grupta incelenmektedir (Özdemir, 2016). Entelektüel sermayenin ilk unsuru olan insan sermayesi kavramı ilk kez 1961’de Theodore William Schultz tarafından ortaya atılmıştır. İnsan sermayesine yatırım çalışmasında, insan kaynakları sermayenin bir türü ve yatırımın bir ürünü olarak görülmektedir (Schultz, 1961, Hudson, 1993). Çalışanların deneyimleri, bilgi ve yetenekleri, eğitimi, teknik bilgileri (know-how) gibi unsurları bulundurmaktadır (Guthrie, 2001). İnsan sermayesi; çalışanlar ve yöneticiler şeklinde iki grupta incelenebilir. Çalışanlar açısından deneyim sahibi olma, bağlılık, yetkinlik ve motivasyon gibi özellikler önemli iken, yöneticiler açısından bakıldığında; stratejik beceriler, iletişim becerileri ve liderlik kalitesi gibi unsurlar ön plandadır (Jacobsen, Hofman-Bang ve Nordby, 2005, Veltri ve Puntillo, 2019). İnsan sermayesi özetle bilgi stoğudur. Yapısal sermaye ise entelektüel sermayenin ikinci unsurudur. Yapısal sermaye; insan sermayesinin tamamlayıcısı olan, üretim sistemleri, kullanılan teknoloji, icatları ve patentleri ifade etmektedir (Sağsan, Yücel ve Sözen, 2010, 14). Yapısal sermaye, işletmenin dış ve iç odaklarını yansıtan ilişki ve organizasyon değeri ile gelecek için potansiyel olan yenileme ve geliştirme değerinden oluşmaktadır. Değer, işletme dışındaki paydaşlarla kurulacak iyi ilişkilerin tamamı ile ortaya çıkmaktadır. İşletmenin günlük görevlerini, rutinlerini ve süreçlerini yerine getirmesini sağlayan yapısal ve sistemik değişkenler de önemli değer üretilebilmesini sağlamaktadır (Roos vd., 1997, 31-32). Son unsur ilişki (sosyal) sermaye olarak da adlandırılan müşteri sermayesi ise; işletmenin dış çevre ile olan müşteri sadakati, firma ünü, dağıtım kanalları ve toptancılarla ilişkisi gibi bağlantıları kapsamaktadır. Ayrıca işletmeye katma değer yaratabilecek işletme dış çevresinden doğabilecek tüm masrafları içermektedir. Müşteri sermayesi boyutu müşteri nitelikleri, trendleri ve rekabet yapısı hakkında işletmenin bulundurduğu tüm bilgilerdir. (Ertuğrul, 2000). Müşteri sermayesi, işletmenin dış çevresindeki kişi ve kurumlardan oluşmaktadır bu yüzden geliştirilmesinde ve arttırılmasında insan sermayesi ve yapısal sermayeye göre daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır (Erkal, 2005,67-68).

3.2. Bilgi Teknolojileri Yetkinliği

Eskiden yalnızca işletme için maddi bir külfet olarak görülen bilgi yönetimi faaliyetleri modern dünyada işletmelerin gerekliliği yadsınamaz kaynaklarından birisidir (Barney, Wright ve Ketchen, 2001). Etkili bilgi yönetimi adına işletmeler bilgi teknolojilerine yatırım yapmakta, yatırımları sonucu sahip oldukları teknolojik donanım ve yazılım ile ve gerekli bilgi birikimi ve uygulamalarla edinilen operasyonel tecrübelerini birleştirerek işletmenin bilgi teknolojileri yetkinliğini ortaya çıkarmaktadır. Yine bilgi teknolojileri tanımlamasında; elektronik, dijital, telekomünikasyon, yazıcılar, işlemciler, ekranlar vs. bilgisayarların fiziksel yapısını oluşturan donanım faaliyetlerini yönlendiren komutlar gibi çeşitli yazılımlar şeklinde belirtilmektedir (İraz, 2004, 207-208).

Bilgi teknolojileri yetkinliğinin işletme performansını tetikleyici, kolaylaştırıcı ve gerçekleştirci olarak üç temel rolü bulunmaktadır. Bilgi teknolojileri yetkinliğinin, kurumlarda performansı artırmada aracı olmanın da ötesinde, çağımızda kurumlarda değişim ve dönüşüme uğraması sürecinde katalizör rol oynamaktadır (Chan, 2000). Bilgi teknolojileri, değerli bilgiler oluşturarak veri toplayabilmek için işletme süreçlerine teknolojilerin uygulanması şeklinde ifade edilebilir. Bilgi teknolojileri; müşteri bilgilerinin güncel olarak toplanabilmesini, müşterilerle gerçekleştirilen karşılıklı etkileşimleri, pazarın müşterinin ihtiyaçlarına göre bölümlendirmesini sağlayan stratejik bir araçtır. Aynı zamanda Bilgi teknolojileri yetkinliği; bireylere özel pazarlama anlayışlarında pazarlardaki maliyetlerin etkili şekilde uygulanabilmesini, müşterilerin davranışlarındaki gelişmelerin ve değişmelerin zamanında tahmin ettirilmesini sağlayabilmektedir (Güleş, 2004, 235). Bartel, Ichniowski ve Shaw (2007), insan sermayesindeki gelişmenin nedenlerinden birinin bilgi teknolojileri olduğunu söylemişlerdir fakat bazı çalışmalarda bilgi teknolojileriyle desteklenmekte olan teknolojik ve organizasyonel yenilikçilik becerilerinin kurumsal öğrenme, haberleşme, kurumsal bilgi yönetimi konuları ile insan sermayesi üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmektedir (Tanrıverdi, 2005; Evangelista ve Vezzani, 2011).

Bilgi teknolojileri yetkinliği, bilgisayar ve telekomünikasyondan da daha geniş bir kavramdır. Bilgi teknolojileri yetkinliğinde bu teknolojilerin işletmenin bilgi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmasıdır. Bilgi teknolojileri yetkinliği; bilgi teknolojileri bilgisi, bilgi teknolojileri operasyonları ve bilgi teknolojileri altyapısı olarak üç boyutta incelenmektedir. Bu boyutlar, organizasyonun pazarlar ve müşterilerle ilgili bilgileri yönetmek için gerekli araçları anlama ve kullanma kapasitesini gösteren özelleşmiş kaynakları temsil eder (Tippins ve Sohi, 2003). Bu üç boyutun tanımı kısaca şu şekildedir. Bilgi teknolojileri bilgisi kuruluşun mevcut ve gelişmekte olan bilgi teknolojilerinin yeteneklerini anlama derecesini tanımlar. Bilgi teknolojilerinin 'olasılıklarının' farkındalığı kuruluşun kullanabileceği dijital seçenekler evrenini ortaya çıkararak, gelişmekte olan Pazar fırsatlarına hızla uyum sağlama esnekliği sağlar (Crawford ve diğerleri, 2011). Bilgi teknolojileri bilgisi kurumun sahip olduğu bilgi birikiminin bir alt kademesinde bulunan bilgi teknolojileri konusundaki kazanım ve tecrübelerinin tümünü kapsamakta ve soyutluğu nedeniyle ölçülmesinin zor olduğu tespit edilmektedir (Gibb ve Haar, 2007). Bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri ile ilgili yöntemleri ifade eder. Bu teknolojilerin değer yaratabilmesi için ihtiyaç duyulabilecek süreç ve tekniklerdir. Bu teknik ve operasyonlar işletmenin misyonunu gerçekleştirmek adına gereken yöntem, yetenek ve işlemlerin tamamıdır. Ölçeğin bilgi teknolojileri operasyonları boyutu işletmelerin hangi ölçüde buldukları pazara ve müşterilerine ait veri ve bilgileri kontrol edebildiğini ortaya koymakta ve ölçmektedir (Tippins ve Sohi, 2003). Bilgi teknolojileri altyapısı ise bilgilerin edinilmesine, depolanmasına, yayılmasına ve kullanılmasına katkıda bulunan eserler, araçlar ve kaynaklar anlamına gelir. Ölçeğin Bilgi Teknolojileri Nesneleri boyutu işletmelerin sahip oldukları bilgi teknolojileriyle alakalı fiziki kaynaklar (donanım, ağ yapısı, yazılım sistemleri) ile insan kaynağını (BT çalışanları) sorgulamaktadır (Gibb ve Haar, 2007). Bu sorgulamanın temelinde veriye ulaşma, işleme, muhafaza etme, dağıtımını yapma, paylaşma ve kullanma becerilerine buldukları fayda olarak değerlendirilmektedir. Maliyet hesabı yoktur. Ölçeğin bu boyutunda bilgi teknolojileri sunan ve destekleyen kurum yapısının

ve gerekli yetkinlikteki çalışanın varlığını da sorgulama görevini de üstlenmektedir (Tippins ve Sohi, 2003). Yani, ölçeğin somut varlıklar boyutunu temsil etmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu kısımda gerçekleştirilen çalışmanın amacı, önemi, kapsamı, kısıtlılıkları, veri toplama araçları, kullanılan ölçekler, test edilen hipotezler ve araştırmanın modeli ortaya konulmuştur.

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı entelektüel sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerine olan etkisini ölçmektir. Aynı zamanda, araştırma değişkenlerinde sosyo-demografik özellikler bakımından farklılık bulunup bulunmadığını tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş Sütçü imam üniversitesi teknokentte çalışan 130 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılacak örneklem sayısı belirlenir iken Sekeran (1992) literatüre kazandırdığı “Belli Evrenler İçin Kabul Edilebilir Örneklem Büyüklükleri” tablosu baz alınmış olup, 130 evren büyüklüğü için 97 örneklem sayısının yeterli olduğunu görülmüştür. Pandemi koşulları nedeni ile 89 personele elden 13 personele online olarak anket uygulanarak toplamda 102 personel ile gerekli örneklem sayısına ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmada, zaman, maliyet, kontrol, enerji, pandemi kısıtlarına rağmen yeterli örneklem sayısı elde edilmiş olup analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları mevcut örneklem sayısından elde edilen verilerin sonuçları ile sınırlıdır.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında 102 anket Kahramanmaraş ilinde faaliyette olan Sütçü İmam üniversitesi teknokenti çalışanlarına online ve yüz yüze olarak uygulanmıştır. Kullanılan ankette katılımcılara demografik (11 adet), entelektüel sermaye (14 adet) ve bilgi teknolojileri yetkinliği (15 adet) ölçeğin sorulara yer verilmiştir.

Katılımcıların örgütsel bilgi teknolojileri yetkinliğini ölçmek için Tippins ve Sohi (2003) tarafından geliştirilen ve geçerlilik, güvenilirlikleri test edilen, Türen, Gökmen ve Tokmak (2014) tarafından Türkçe’ye uyarlanan, “Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Ölçeği” kullanılmıştır. Entelektüel sermayeyi ölçmek için Subramaniam ve Youndt (2006) tarafından geliştirilip, Özdemir (2016)’in Türkçe’ye uyarladığı “Entelektüel Sermaye Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeklendirme yapılırken beşli Likert derecelendirmesi kullanılmıştır. Analizlerden edinilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anket katılımcılarının sosyo-demografik özelliklerini analiz etmek için frekans analizi, bilgi teknolojileri yetkinliği ile entelektüel sermaye arasındaki ilişkinin tespiti için korelasyon, entelektüel bilgi teknolojileri yetkinliği üzerine etkisini ölçmek için ise regresyon analizi uygulanmıştır.

4. 3. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Araştırmada ana amaç entelektüel sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerine etkisini tespit etmektir. Bunu ölçmek için ise aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

H1: Entelektüel sermaye, bilgi teknolojileri yetkinliğini pozitif yönde etkilemektedir.

H2: İnsan sermayesi, bilgi teknolojileri yetkinliğini pozitif yönde etkilemektedir

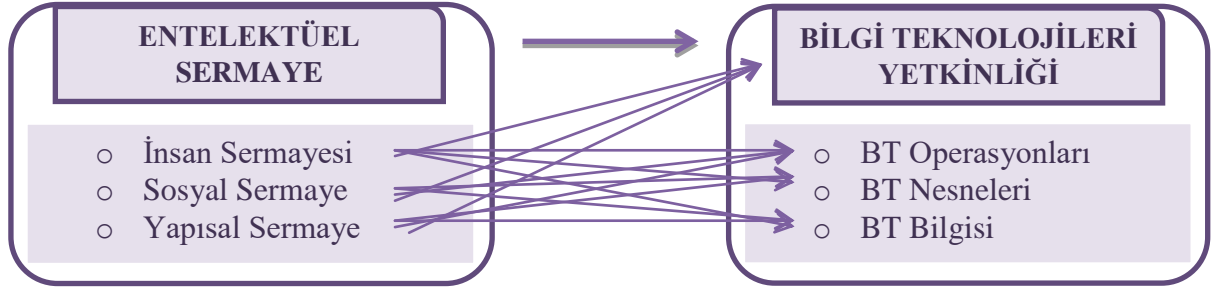
H3: Sosyal sermaye, bilgi teknolojileri yetkinliğini pozitif yönde etkilemektedir

H4: Yapısal sermaye, bilgi teknolojileri yetkinliğini pozitif yönde etkilemektedir

H5: İnsan Sermayesi, bilgi teknolojileri operasyonlarını pozitif yönde etkilemektedir.

- H6: Sosyal Sermaye, bilgi teknolojileri operasyonlarını pozitif yönde etkilemektedir.
H7: Yapısal Sermaye, bilgi teknolojileri operasyonlarını pozitif yönde etkilemektedir.
H8: İnsan Sermayesi, bilgi teknolojileri nesnelerini pozitif yönde etkilemektedir.
H9: Sosyal Sermaye, bilgi teknolojileri nesnelerini pozitif yönde etkilemektedir.
H10: Yapısal Sermaye, bilgi teknolojileri nesnelerini pozitif yönde etkilemektedir.
H11: İnsan Sermayesi, bilgi teknolojileri bilgisini pozitif yönde etkilemektedir.
H12: Sosyal Sermaye, bilgi teknolojileri bilgisini pozitif yönde etkilemektedir.
H13: Yapısal Sermaye, bilgi teknolojileri bilgisini pozitif yönde etkilemektedir.

Şekil1. Araştırmanın Modeli

5. Araştırma Bulguları

Bu kısımda elde edilen verilerin analiz ve değerlendirme bulguları sunulacaktır.

5.1. Sosyo- Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Anket katılımcılarının demografik özelliklerini tespit etmek için yapılan frekans analizi bulguları Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo- Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	(N)	(%)		(N)	(%)
Cinsiyet			Medeni Durumunuz		
Erkek	62	60,8	Bekâr	76	74,5
Kadın	40	39,2	Evli	26	25,5

Toplam	102	100	Toplam	102	100
Yaşınız			Eğitim Durumunuz		
25 ve altı	50	49,0	Ön Lisans	22	21,6
26-30	23	22,5	Lisans	63	61,8
31-35	11	10,8	Yüksek Lisans	15	14,7
36-40	13	12,7	Doktora	2	2,0
41-50	5	4,9			
Toplam	102	100	Toplam	102	100
Aylık Gelir			Kurumunuzun Faaliyet Alanı		
3000 ve altı	21	20,6	Yazılım-Bilişim	88	86,3
3001-5000	43	42,2	İmalat	4	3,9
5001-8000	21	20,6	Hizmet	7	6,9
8001-13000	10	9,8	Diğer	3	2,9
13000 ve üzeri	7	6,9			
Toplam	102	100	Toplam	102	100
Kurumda Çalışma Süresi			Toplam Çalışma Süresi		
1 yıldan az	36	35,3	1 yıldan az	21	20,6
1-5 yıl	47	46,1	1-5 yıl	52	51,0
6-10 yıl	14	13,7	6-10 yıl	12	11,8
11-15 yıl	5	4,9	11-15 yıl	13	12,7
			16-25 yıl	4	3,9
Toplam	102	100	Toplam	102	100
Çalıştığınız Kuruma Aidiyet Duyuyor musunuz?			İşte Gelişim için Eğitimlere Katılıyor musunuz?		
Evet	88	86,3	Evet	91	89,2
Hayır	4	3,9	Hayır	11	10,8
Kararsızım	10	9,8			
Toplam	102	100	Toplam	102	100

N= Katılımcı Sayısı; %=Yüzde

Tablo 1' de frekans analizi sonucu elde edilmiş araştırma katılımcılarına ait sosyo-demografik özelliklerin yüzdelerle dağılımları görülmektedir. Tablo 1'e göre; katılımcıların çoğunluğunu % 60,8 ile erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların, % 74,5'i bekar ve % 49'u da 25 yaş ve altındadır. %61,8 çoğunluğundaki katılımcı lisans mezunudur. Çoğunluğun aylık gelirleri % 42,2 ile 3001 ve 5000 TL aralığındadır. Katılımcıların % 86,3'ünün çalıştıkları kurumun faaliyet alanı yazılım ve bilişimdir. % 46,1 ile katılımcıların çoğunluğunun bulunduğu kurumda 1 ila 5 yıl aralığında çalıştıkları, % 51'inin ise iş hayatında da 1 ila 5 yıldır buldukları saptanmıştır. Katılımcıların % 86,3'ü buldukları kuruma aidiyet hissederken, % 89,2'sinin işlerinde gelişim için eğitimlere katıldıkları görülmektedir.

5.2. Güvenilirlik Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi İle İlgili Bulgular

Araştırmada kullanılan entelektüel sermaye ve bilgi teknolojileri yetkinliği ölçeklerine yönelik gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonuçları aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Kullanılan Ölçekler ve Boyutlar	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha Katsayıları (α)
Bilgi Teknolojileri Yetkinliği	15	,892

BT Operasyonları	6	,852
BT Nesneleri	5	,740
BT Bilgisi	4	,856
Entelektüel Sermaye	14	,904
İnsan Sermayesi	5	,824
Sosyal Sermaye	5	,870
Yapısal Sermaye	4	,829

Tablo 2'ye göre, bilgi teknolojileri yetkinliği ve alt boyutları ile entelektüel sermaye ve alt boyutlarının Cronbach's Alfa katsayılarının (a) 0,60'ın üstünde olduğu saptanmıştır. Sosyal bilimler alan yazını incelendiğinde (a) araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir oldukları görülmüştür (Ural ve Kılıç,2005).

0,00 ≤ α < 0,40 ise ölçek güvenilir değildir,

0,40 ≤ α < 0,60 ise ölçek düşük güvenilirliktedir,

0,60 ≤ α < 0,80 ise ölçek oldukça güveniliridir,

0,80 ≤ α < 1,00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Ural ve Kılıç, 2005).

Çalışmada kullanılan anket formundaki ölçeklere ilişkin faktör analizi gerçekleştirilmiş olup, sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3:Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Değişken	KMO Örneklem Yeterliliği	Anlamlılık	Ki-Kare	Serbestlik	Açıklanan Toplam Varyans
Bilgi Teknolojileri Yetkinliği	0,864	,000	708,657	105	60,719
BT Operasyonları					41,594
BT Nesneleri					12,183
BT Bilgisi					6,942
Entelektüel Sermaye	0,859	,000	752,248	91	65,216
İnsan Sermayesi					44,805
Sosyal Sermaye					10,942
Yapısal Sermaye					9,469

Bilgi teknolojileri yetkinliği ölçeği için doğrulayıcı faktör ve yapısal geçerlilik analizinin gerçekleştirilebilmesi için, Barlett testi ve KMO katsayısı sonuçları ele alınmıştır. Barlett's küresellik testi ki-kare değerinin 708,657 ve KMO katsayısının % 86 olduğu görülmüştür (p<0,05). Yapılan faktör analizi sonucu bilgi teknolojileri ölçeğinin 3 faktörlü yapıda olduğu, toplam varyansın % 60,719'unun faktörler tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Entelektüel

sermayenin Barlett's Küresellik Testi Ki-Kare değerinin 752,248 ve KMO katsayısının % 85 olduğu saptanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu psikolojik sermaye ölçeğinin 3 faktörlü yapı şeklinde toplam varyansın % 65,216'sının faktörler tarafından açıklandığı görülmüştür. Analiz sonucu ölçeklerin faktör yüklerinin dağıldığı ve gerçekleştirilecek analizler için yeterli güvenilirlikte olduğu görülmüş olup analizlere devam edilmiştir.

5.3. Hipotez Testlerine Yönelik Bulgular

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin ve etkinin yönünün ve düzeyinin belirlenmesi için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 4. Kullanılan Ölçeklere İlişkin Korelasyon Analizi (N=102)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Bilgi Tek. Yetkinliği	1							
BT. Operasyonları	,860**	1						
BT. nesneleri	,850**	,517**	1					
BT. Bilgisi	,808**	,510**	,692**	1				
Entelektüel Sermaye	,624**	,548**	,456**	,591**	1			
İnsan Sermayesi	,557**	,503**	,385**	,534**	,858**	1		
Sosyal Sermaye	,435**	,360**	,335**	,431**	,833**	,554**	1	
Yapısal Sermaye	,576**	,515**	,429**	,517**	,813**	,554**	,532**	1

**p<0,01, *p<0,05; N=102

Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi ve derecesini tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucu, bilgi teknolojileri yetkinliği ve alt boyutları ile entelektüel sermaye arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($r=,624$; $p<0,01$, $r=,548$; $p<0,01$, $r=,456$; $p<0,05$, $r=,591$; $p<0,01$). Ayrıca bilgi teknolojileri yetkinliği ile entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan insan sermayesi, sosyal sermaye, yapısal sermaye arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür ($r=,557$; $p<0,05$, $r=,435$; $p<0,05$, $r=,576$; $p<0,01$). Bilgi teknolojileri yetkinliğinin alt boyutlarından olan bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri nesneleri, bilgi teknolojileri bilgisi ile entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan insan sermayesi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($r=,503$; $p<0,05$, $r=,385$; $p<0,05$, $r=,534$; $p<0,05$). Bilgi teknolojileri yetkinliğinin alt boyutlarından olan bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri nesneleri, bilgi teknolojileri bilgisi ile entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan sosyal sermaye arasında pozitif yönde anlamlı

ilişkiler saptanmıştır ($r=,360$; $p<0,05$, $r=,335$; $p<0,05$, $r=,431$; $p<0,05$). Son olarak bilgi teknolojileri yetkinliğinin alt boyutlarından olan bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri nesnelere, bilgi teknolojileri bilgisi ile entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan yapısal sermaye arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($r=,515$; $p<0,01$, $r=,429$; $p<0,01$, $r=,517$; $p<0,01$).

Araştırma hipotezlerini test etmek için regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 5. Entelektüel Sermayenin Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Etkisi

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN
	Entelektüel Sermaye
R ²	,383
F	3,752
Bilgi Teknolojileri Yetkinliği	β ,624
	p ,000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, bilgi teknolojileri yetkinliğindeki %1'lik değişimin ($R^2=,383$) bağımsız değişken entelektüel sermaye tarafından açıklandığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre bilgi teknolojileri yetkinliği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde entelektüel sermayeden etkilenmektedir. “ β ” değerine göre (regresyon katsayısı); entelektüel sermayede meydana gelen bir birimlik değişimin bilgi teknolojileri yetkinliğinde bir birimlik değişime neden olduğu görülmektedir. ($p<0,05$). Bu bulgulardan hareketle H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Entelektüel Sermaye Boyutlarının Bilgi Teknolojileri Yetkinliği Üzerine Etkisi

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	İnsan Sermayesi	Sosyal Sermaye	Yapısal Sermaye
R ²	,310	,190	,332
F	6,704	6,217	7,046
Bilgi Teknolojileri Yetkinliği	β ,557	β ,435	β ,576
	p ,000	p ,000	p ,000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre bilgi teknolojileri yetkinliği üzerinde, entelektüel sermayenin insan sermayesi, sosyal sermaye ve yapısal sermaye alt boyutlarının pozitif yönde etkileri olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Bunun sonucunda H2, H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 7. Entelektüel Sermaye Boyutlarının, Bilgi Teknolojileri Yetkinliğinin, Bilgi Teknolojileri Operasyonları alt boyutu Üzerine Etkisi

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	İnsan Sermayesi	Sosyal Sermaye	Yapısal Sermaye
------------------	-----------------	----------------	-----------------

R ²	,253	,130	,265
F	7,321	3,863	6,001
Bilgi Teknolojileri Operasyonları	β ,503	β ,360	β ,515
	p ,000	p ,000	p ,000

Tablo 7'den hareketle entelektüel sermaye boyutlarının, bilgi teknolojileri yetkinliğinin, bilgi teknolojileri operasyonları alt boyutu üzerine pozitif etkileri olduğu tespit edilmiştir (p< 0,05). Bunun sonucunda H5, H6 ve H7 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 8. Entelektüel Sermaye Boyutlarının, Bilgi Teknolojileri Yetkinliğinin, Bilgi Teknolojileri Nesneleri alt boyutu Üzerine Etkisi

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	İnsan Sermayesi	Sosyal Sermaye	Yapısal Sermaye
R ²	,148	,112	,184
F	4,165	3,550	4,747
Bilgi Teknolojileri Nesneleri	β ,385	β ,335	β ,429
	p ,000	p ,001	p ,000

Analiz sonucu bilgi teknolojileri yetkinliğinin, bilgi teknolojileri nesneleri alt boyutu üzerinde, entelektüel sermayenin insan sermayesi, sosyal sermaye, yapısal sermaye alt boyutlarının pozitif yönde etkileri olduğu tespit edilmiştir (p< 0,05). Bunun sonucunda H8, H9 ve H10 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 9. Entelektüel Sermaye Boyutlarının, Bilgi Teknolojileri Yetkinliğinin, Bilgi Teknolojileri Bilgisi alt boyutu Üzerine Etkisi

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	İnsan Sermayesi	Sosyal Sermaye	Yapısal Sermaye
R ²	,285	,186	,268
F	6,311	4,773	6,045
Bilgi Teknolojileri Bilgisi	β ,534	β ,431	β ,517
	p ,000	p ,000	p ,000

Tablo 9'da da görüldüğü üzere entelektüel sermayenin tüm alt boyutlarının (insan sermayesi, sosyal sermaye, yapısal sermaye), bilgi teknolojileri yetkinliğinin, bilgi teknolojileri bilgisi alt boyutu üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu yapılan regresyon analizi sonucu saptanmıştır. Bu sonuçlardan hareketle H11, H12, H13 hipotezleri kabul edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojik gelişmelere işletmelerin uyum sağlamalarını zorunlu kılan içinde bulunduğumuz küresel çağda, iş görenlerin sahip oldukları yetkinliğin yeterliliğinin tespiti büyük önem arz etmektedir. Özellikle emek yoğun işletmelerde sahip olunan, insan sermayesi, sosyal sermaye ve yapısal sermaye gibi entelektüel sermaye unsurlarının, işletmelerin kullanmakta olduğu bilgi teknolojileri üzerindeki etkisi ve insan kaynağının sahip olduğu bilgi teknolojilerini işleyebilme, yönetebilme ve kullanabilme yetkinliği üzerindeki etkisini tespit etmenin kısa ve uzun vadede işletmelere sağlayacağı faydalar bakımından üzerinde durulan bir konudur. Entelektüel sermaye ve bilgi teknolojileri yetkinliği kavramlarının öneminin ortaya konması açısından bu iki değişken araştırmaya konu edilmiştir.

Bu çalışmada çalışanların entelektüel sermayelerinin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerine olan etkisini incelemek hedeflenmiştir. Bu amaçla Kahramanmaraş teknokent çalışanlarına (N=102) anket uygulanmış olup, ankette toplamda 29 ifadeden meydana gelen iki ölçek kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerini saptamak için 11 ifade de katılımcılara sunulan ankette yer almıştır.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre; entelektüel sermaye ve alt boyutları ile bilgi teknolojileri yetkinliği arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan insan sermayesi, sosyal sermaye ve yapısal sermaye ile bilgi teknolojileri yetkinliği arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Bilgi teknolojileri yetkinliğinin alt boyutlarından olan bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri nesnelere ve bilgi teknolojileri bilgisi ile entelektüel sermayenin alt boyutlarından olan insan sermayesi, sosyal sermayesi, yapısal sermaye arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

Araştırmada oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için yapılan regresyon analizi sonucu; entelektüel sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerinde pozitif yönde etkisi saptanmıştır. Ayrıca entelektüel sermayenin alt boyutları olan, insan sermayesi, sosyal sermaye, yapısal sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliği üzerinde pozitif yönlü etkileri olduğu saptanmıştır. Entelektüel sermayenin alt boyutları olan, insan sermayesi, sosyal sermaye ve yapısal sermayenin, bilgi teknolojileri yetkinliğinin, bilgi teknolojileri operasyonları, bilgi teknolojileri nesnelere, bilgi teknolojileri bilgisi üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu saptanmıştır. Analiz sonucu tüm hipotezlerimizin kabul edildiği görülmüştür. Alan yazınında araştırmaya konu olan değişkenlerle ilgili geniş perspektifte çalışmalara rastlanılmadığından, ileriki çalışmalarda farklı il ya da bölgelerdeki teknokentlerde ya da farklı sektörlerde çalışmanın evreni ve örneklemini genişletilerek daha farklı sonuçlar literatüre kazandırılabilir. Rekabetin yoğun olduğu ve insan kaynağının öneminin daha fazla olduğu alanlarda uygulanması araştırmanın işlevselliği açısından fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adesina, K. S. (2019). Bank technical, allocative and cost efficiencies in Africa: The influence of intellectual capital. *The North American Journal of Economics and Finance*, 48, 419-433.

Akgün, A. İ. ve Günay, B. (2021). Entelektüel Sermaye Etkinliğinin Önceliklendirilmesinde Çok Kriterli Karar Verme Modellerinin Kullanılması: Bir Sağlık Hizmetleri Sektörü Örneği. *Sosyoekonomi*, 29(47), 337-365.

Alleyne, P.A. (2012). Barbados'ta dış denetçilerin ihbar etme niyetleri üzerinde bireysel, ekip ve bağlamsal faktörlerin etkisi. Dış denetçilerin bilgi uçuşma niyetlerinin kavramsal bir modelinin geliştirilmesine doğru (Doktora tezi, Bradford Üniversitesi).

Barbu, A. ve Militaru, G. (2019). İmalat şirketleri ve müşteriler arasında ortak değer yaratma. Bilgi teknolojisi yetkinliğinin rolü. *Procedia İmalatı*, 32, 1069-1076.

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120.

Barney, J., Wright, M. ve Ketchen Jr, D.J. (2001). Firmanın kaynak temelli görüşü: 1991'den on yıl sonra. *Yönetim Dergisi*, 27 (6), 625-641.

Barsky, N. P. & Marchant, G. (2000). The most valuable resource-measuring and managing intellectual capital. *Strategic Finance*, 81(8), 58.

Bartel, A., Ichniowski, C., & Shaw, K. (2007). How does information technology affect productivity? Plant-level comparisons of product innovation, process improvement, and worker skills. *The quarterly journal of Economics*, 122(4), 1721-1758.

Bensghir, T. K. (1996). Bilgi teknolojileri ve örgütsel değişim.

Bobylev, S. N. (2013). Doklad o Chelovecheskom Razvitii v Rossiyskoy Federatsii za 2013 g. *Human Development Report for the Russian Federation*, 51.

Bontis, N. (1998). Entelektüel sermaye: ölçüler ve modeller geliştiren bir keşif çalışması. *Yönetim kararı*.

Bontis, N. & Keow, C. C. (2000). W., & Richardson, S.(2000). Intellectual capital and business performance in Malaysian industries. *Journal of intellectual capital*, 1(1), 85-100.

Bontis, N. (2001). Entelektüel sermayeyi teşhis ederek örgütsel bilgiyi yönetmek: alanın durumunu çerçevelemek ve geliştirmek. *Bilgi yönetimi ve iş modeli inovasyonu*, 267-297.

Brennan, N. & Connell, B. (2000). Entelektüel sermaye: güncel konular ve politika sonuçları. *Entelektüel sermaye Dergisi*.

Büyüközkan, G. (2002). Entelektüel sermaye yönetimi. In *KalDer Forum*, Nisan-Mayıs-Haziran (No. s 35, p. 44).

Chan, S. L. (2000). Information technology in business processes. *Business Process Management Journal*.

Cohen, S. & Kaimenakis, N. (2007). Intellectual capital and corporate performance in knowledge-intensive SMEs. *The Learning Organization*.

Crawford, J., Leonard, L. N. & Jones, K. (2011). The human resource's influence in shaping IT competence. *Industrial Management & Data Systems*.

Edvinsson, L. (1997). Developing intellectual capital at Skandia. *Long range planning*, 30(3), 366-373.

Erkal, Z. E. (2005). Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi, Raporlanması ve İMKB'ye Kayıtlı Teknoloji Şirketlerine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

- Ertuğrul, M. (2000). Entellektüel sermayenin işletme değeri üzerine etkisi ve bir uygulama (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Evangelista, R. & Vezzani, A. (2012). The impact of technological and organizational innovations on employment in European firms. *Industrial and Corporate Change*, 21(4), 871-899.
- Gibb, J.L. & Haar, J.M. (2007). Doğru Karışımı Elde Etmek: Waikato Bölge Sağlık Kurulunda bir birincil-ikincil sağlık sağlayıcısı BT arayüzü geliştirmek. *Auckland Üniversitesi İşletme İncelemesi*, 9 (2).
- Güleş, H.K., Gözlu, K. ve Tekin, S. (2003) "Information Technology Implementation in Newly Industrialising Countries: he Case of Turkish Manufacturing Firms" *Endüstri Mühendisliği*,14(3):30-37.
- Güleş, H. K. (2004). Bilişim Teknolojilerinin Müşteri İlişkileri Yönetimine Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 231-243.
- Hudson, W. J. (1993). *Intellectual capital: How to build it, enhance it, use it*. Wiley.
- İpçioğlu, İ. & Tunca, M. Z. (2002). Entellektüel Sermayenin Yönetilmesi, Ölçülmesi ve Firma Değerine Etkisi. *Verimlilik Dergisi*, 2.
- İraz, R. (2004). Organizasyonlarda karar verme ve iletişim sürecinin etkinliği bakımından bilgi teknolojilerinin rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 407-422.
- İrge, N. T., Güvel, A. Z. & Duru, Y. (2020). Bilgi Teknolojileri Yetkinliğinin Kurumsal İtibara Etkisinin İncelenmesi: Güngören Ağız Ve Diş Sağlığı Merkezi Örneği. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 1(1), 10-25.
- Jacobsen, K., Hofman-Bang, P. & Nordby, R. (2005). Entellektüel sermaye İsveç'in IC Rating™ modeli. *Entellektüel Sermaye Dergisi*.
- Karadeniz, S. (2017). Entellektüel Sermaye ve Örgüt Kültürünün Yenilik ve Firma Performansı Üzerindeki Etkileri, Yüksek lisans tezi, T.C. Gebze Teknik Üniversitesi, Koceli.
- Kaya, H. P. (2008). Entellektüel sermayenin finansal tablolar aracılığıyla sunulması sorunu ve çözüm önerileri (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Kocapınar, E. B. (2010). Entellektüel Sermayenin Girişimsel Oryantasyona Etkisi ve Firma Performansı İle İlişkisi. *İşletme Bölümü Doktora Tezi.*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Kunt, O. & Sundu, M. (2021). Entellektüel sermayenin inovasyon yeteneğine etkisinde yönetim bilişim sistemleri memnuniyet düzeyinin rolü.
- Lev, B. (2001). *Intangibles: Management, Measurement & Reporting*. Washington, US: Brooking Institution.
- Marr, B. & Moustaghfir, K. (2005). Defining intellectual capital: a three-dimensional approach. *Management Decision*.
- Osadchy, E.A. ve Akhmetshin, E.M. (2015). Bir kriz zemininde entellektüel sermayenin önemi ve kuruluşların rolü: İnovasyon vektörü. *Sosyal Bilimler*, 10 (6), 1013-1020.
- Özdemir, B. (2016). Örgütsel yapı ve kaynak temelli görüş kapsamında örgütlerde rekabet stratejileri: Türkiye'nin ilk 1000 sanayi kuruluşu'nda bir araştırma. *ESOGÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Öztürk, M. B. & Demirgüneş, K. (2007). Entellektüel sermayenin firma değeri üzerindeki etkisinin entellektüel katma değer katsayısı yöntemi ile tespiti: Hisse senetleri İMKB'de işlem gören üretim firmaları üzerine ampirik bir çalışma.

Powell, T.C. ve Dent-Micallef, A. (1997). Rekabet avantajı olarak bilgi teknolojisi: İnsan, iş ve teknoloji kaynaklarının rolü. *Stratejik yönetim dergisi*, 18 (5), 375-405.

Roos, J., Edvinsson, L. & Dragonetti, N. C. (1997). Intellectual capital: Navigating the new business landscape. Springer.

Sağsan, M., Yücel, R. & Sözen, C. (2010). Küresel krizin aşılmasında alternatif bir yol: Sosyal sermayede enformasyon edinimi ve kullanım kapasitesi. *Bilgi Dünyası*, 11(1), 140-154.

Sekaran, U. (1992) *Research Methods For Business : A Skill-Building Approach*. John Wiley & Sons. Canada, 428.

Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American economic review*, 51(1), 1-17.

Subramaniam, M. ve Youndt, M. A. (2005). "The Influence of Intellectual Capital On The Types of Innovative Capabilities", *Academy of Management Journal*, 48, (3), ss. 450-463.

Stewart, 1997: 28 Stewart, T. (1997). Entellektüel Sermaye, Kuruluşların Yeni Zenginliği, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Mess Yayın No:258

Tanriverdi, H. (2005). Information technology relatedness, knowledge management capability, and performance of multibusiness firms. *MIS quarterly*, 311-334.

Tippins, M. J. ve Sohi, R.S. (2003). BT yetkinliği ve firma performansı: organizasyonel öğrenme eksik bir bağlantı mı? *Stratejik yönetim dergisi*, 24 (8), 745-761.

Turan, A. H. (2009). Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (Kobi) Bilişim Teknolojileri (Bt), Örgütsel Rekabetçi Stratejileri Ve Başarım İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 105-122.

Türen, U., Gökmen, Y. & Tokmak, I. (2014). İşletmelerde Kaynak Temelli Bilgi Teknolojileri Yetkinliği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Ege Akademik Bakış*, 14(3), 425-439.

Ural, A., Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel Araştırma Süreci Ve Spss İle Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ural, A., Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci Ve Spss İle Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Veltri, S. & Puntillo, P. (2020). On intellectual capital management as an evaluation criterion for university managers: a case study. *Journal of Management and Governance*, 24(1), 135-167.

Yıldız, D. & Genç, K. Y. (2020). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünde Entellektüel Sermayenin Önemi: Kaynak Tabanlı Bir Yaklaşım. *Asya Studies*, 4(14), 119-134.

Zeghal, D. & Maaloul, A. (2010). Analysing value added as an indicator of intellectual capital and its consequences on company performance. *Journal of Intellectual capital*.

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Sayı : E-72321963-200-85952
Konu : Etik Kurul Onay Belgesi

24.12.2021

İŞLETME BÖLÜM BAŞKANLIĞINA

İlgi : 16.12.2021 tarihli ve 10877 sayılı yazı,

Kurulumuzdan istemiş olduğunuz etik kurul kararı ekte gönderilmiştir,
Gereğini bilgilerinize arz/rica ederim.

Prof. Dr. Nusret GÖKSU
Kurul Başkanı

Ek: Kararlar (23.12.2021 Tarih ve 2021-58 Sayılı Kararı) (4 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BS4KJ7UPL5 Pin Kodu :55572

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/sutcu-imam-universitesi-ebys>

Adres:Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Avşar Kampüsü, 46100 -

Onikişubat/Kahramanmaraş

Telefon:0344 300 27 01 Faks:0344 300 27 02

e-Posta:genelsekreterlik@ksu.edu.tr Elektronik Ağ:www.ksu.edu.tr

Kep Adresi: ksu.kahramanmaras@hs01.kep.tr

Bilgi için: Mehmet TAKALAK

Unvanı: Sekreter

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

KURUL KARARI

Toplantı Tarihi :23.12.2021

Toplantı Sayısı :58

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Akademik Kurulu 23.12.2021 tarihinde saat 00:00'de Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Kurul Başkanı Prof. Dr. Nusret GÖKSU başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararların uygunluğuna ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kuruluna arzına karar vermiştir.

KARAR 1 :

Dr. Öğr. Üyesi Nihal ALOĞLU'nun 09.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (raportör) 15.12.2021 tarih ve E. 83336 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Nihal ALOĞLU'nun "Toplumda Pandemi Sürecinde Boş Zaman Değerlendirme Tarzları " başlıklı araştırma kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KARAR 2 :

Öğr. Gör. Seda BAYSAL DOĞRULUK'un 13.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Nail YILDIRIM (raportör) 16.12.2021 tarih ve E. 83648 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Öğr. Gör. Seda BAYSAL DOĞRULUK, Doç. Dr. Birsal AYBEK ve Öğr. Gör. Sıddık DOĞRULUK ile birlikte yürütecekleri "Öğretmen Adaylarının Duygusal Okuryazarlık Düzeyleri ile Sahip Oldukları Bireysel Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı çalışma kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KURUL KARARI

KARAR 3 :

Prof. Dr. Nail YILDIRIM'ın 16.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Nail YILDIRIM (raportör) 16.12.2021 tarih ve E. 83945 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Gülay BEDİR'in öğrencilerinden Burcu BOZ BAŞPINAR'ın "Özel Eğitim Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Problem Davranışlara Yönelik Kullandıkları Yöntemlerin İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KARAR 4 :

Prof. Dr. Nail YILDIRIM'ın 16.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Nail YILDIRIM (raportör) 16.12.2021 tarih ve E. 83940 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Gülay BEDİR'in öğrencilerinden Hamide YENER'in "Okul Öncesi Eğitimde Kutlama ve Anma Etkinliklerine Yönelik Veli ve Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KARAR 5 :

Prof. Dr. Nail YILDIRIM'ın 15.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Ahmet NALÇACI (raportör) 19.12.2021 tarih ve E. 84406 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Gülay BEDİR'in öğrencilerinden Hüda KUTLU'nun "Köy Okullarında Görev Yapan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Karşılaştığı Sorunlar Ve Çözüm Önerileri" konulu Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KURUL KARARI

KARAR 6 :

Prof. Dr. Nail YILDIRIM'ın 15.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Ahmet NALÇACI (raportör) 19.12.2021 tarih ve E. 84407 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Gülay BEDİR'in öğrencilerinden Kadriye YİĞİT'in "Matematiğe Yönelik Duyguların Yıllara Göre Değişiminin Farklı Okul Türlerine Göre İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KARAR 7 :

Dr. Öğr. Üyesi Züleyha YILDIRIM YAKAR 'ın 17.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Ahmet NALÇACI (raportör) 20.12.2021 tarih ve E. 84888 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Züleyha YILDIRIM YAKAR tarafından yürütülecek olan "Çevrimiçi Ters Yüz Öğretim Uygulanan Öğrencilerin Öğrenme Ortamına Bağlılıklarının İncelenmesi" başlıklı araştırma kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

KARAR 8 :

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN'ın 16.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Salih YEŞİL (raportör) 23.12.2021 tarih ve E. 85608 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN'ın "KAHRAMANMARAŞ TEKNOKENT ÇALIŞANLARININ, ENTELEKTÜEL SERMAYELERİ VE BİLGİ TEKNOLOJİLERİ YETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI " İsimli münferit çalışma kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

KURUL KARARI

KARAR 9 :

Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYIRAN'ın 20.12.2021 Tarihli dilekçesi ve ekleri Prof. Dr. Nail YILDIRIM (raportör) 23.12.2021 tarih ve E. 85750 sayılı raporu görüşüldü.

Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYIRAN'ın "Okulöncesi'ne yönelik değerler eğitimi programı için bir ihtiyaç analizi çalışması: Göçmen çocuklar ve akran zorbalığı" başlıklı çalışma kapsamında kullanmak için uygulanacak açık uçlu görüşme formu (ankette yer alan soru, önerme ve/veya ölçeklerin alıntılanmasına yönelik akademik alıntılanma kurallarına uyma zorunluluğu araştırmayı yapan akademisyen ve varsa danışmanlığını yaptığı öğrenciye ait olmak koşuluyla) uygulama talebinin uygun olduğuna oylama sonucunda oy birliği ile;

Karar verildi.

BAŞKAN
Prof. Dr. Nusret GÖKSU
Kurul Başkanı

Prof. Dr. Kemal TİMUR
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Salih YEŞİL
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Ahmet NALÇACI
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Nail YILDIRIM
Kurul Üyesi

Econder |

International Academic Journal

[Econder], 2021, 5 (2): 439/455

Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik
Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi¹

&

**The Relationship Between Islamic Banking
Development and Economic Growth in Central
Asia: Causality Analysis In a Case Of
Kazakhstan**

Farangis YUSUFZODA

Master's Degree Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences,
Department of Islamic Finance and Economics

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı

yusufzoda96f@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2825-3299

Nurullah ALTINTAŞ

Assoc.Prof.Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences,
Department of Economics

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
naltintas@sakarya.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9425-3516

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 09.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 23.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Cilt / Volume: 5 Sayı – Issue: 2 Sayfa / Pages: 439-455

¹ Bu çalışma, 2021 yılında, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı'nda, Doç. Dr. Nurullah Altıntaş danışmanlığında yürütülen, "Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi" isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Atıf/Cite as: Yusufzoda, F. & Altıntaş, N. (2021). Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi . Econder International Academic Journal , 5 (2) , 439-454 . DOI: 10.35342/econder.1034802

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Hayrettin KESGİNGÖZ- KSU University, Kahramanmaraş, 46000 Turkey. All rights reserved.

Orta Asyada İslami Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kazakistan Örneğinde Nedensellik Analizi

Öz

Bu çalışmada, İslami bankacılık özelinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, gelişmekte olan piyasalar içerisinde yer alan Orta Asya ülkeleri için, Kazakistan örneğinde Toda Yamamoto Nedensellik testi ve Frekans Alanı Nedensellik Testi ile 2010-2020 dönemi için analiz edilmiştir. Finansal gelişme göstergesi olarak literatürde yaygın bir şekilde ele alınmakta olan, İslami bankalarda ticari müşterilere kullanılan fonlar ve Gayri Sayfi Milli Hasıla'ya (GSMH) ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Analiz için, yapısal kırılmalara izin veren birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Durağanlığın tespiti sonrası serilerin özellikleri dikkate alınarak İslami bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamoto nedensellik testi ile test edilmiştir. Nedenselliğin geçici ve kalıcı etkilerinin varlığının tespiti bağlamında, Breitung ve Candelon (2006) tarafından geliştirilen kısa, orta ve uzun dönem ayrımı yapılarak nedensellik analizini sağlayan Frekans Alanı Nedensellik testi kullanılmıştır. Analizler sonucunda, ekonomik büyümeden İslami bankacılığa doğru tek yönlü ve kalıcı nedensellik tespit edilmiştir. Talep takipli hipotezi doğrulayan bu sonuçlar üzerinden politika önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme, İslami Bankacılık Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF), Toda-Yamamoto Yaklaşımı, Nedensellik Analizi.

The Relationship Between Islamic Banking Development and Economic Growth in Central Asia: Causality Analysis In a Case of Kazakhstan

Abstract

In this study, the causation relationship between financial development and economic growth in the Islamic banking feature was analyzed for Central Asian countries involved in emerging markets for the period 2010-2020 with the Toda Yamamoto Causation test and Frequency Area Causation Test in the case of Kazakhstan. As a gauge of financial development, was used funds given for business customers in Islamic banks and quarterly data for Gross Domestic Product (GDP). For analysis unit root tests, allowing for structural fractures was used. The causation relationship between Islamic banking development and economic growth has been tested by the Toda Yamamoto causation test, taking into account the specifics of series after determination of stasis. In the context of determining the existence of transient and lasting effects of causation, the Frequency Area Causality test, developed by Breitung and Candelon (2006), was made short, medium and long term separation, providing causation analysis. As a result of the analysis,

Econder |

ECONDER

ISSN: 2602-3806

International Academic Journal

one-way and persistent causation has been identified from economic growth to Islamic banking. Policy recommendations have been made through these results that validate the demand-tracked hypothesis.

Key Words: Economic Growth, Financial Development, Islamic Banking, Toda-Yamamoto Approach, Causality Analysis.

Giriş

Coğrafi anlamda Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kazakistan'dan oluşan Orta Asya bölgesi küresel ekonomide yaklaşık %0,3 ve dünya nüfusunun yaklaşık %1'lik gibi mütevazı bir paya sahiptir. Ekonomi GSYİH açısından yaklaşık 3 kat geridedir. Yüzyılın başından bu yana, çoğu Orta Asya ülkesi oldukça güçlü bir ilerleme göstermiştir. Hidrokarbon ve metal ihracatçıları OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkelerine kıyasla, gelir farkını ortadan kaldırmaya öncülük etmektedir (Statik BDT Komitesi, 2019).

Son on yılda Orta Asya ülkelerinde gözlenen önemli büyümeye yol açan başka dinamik süreçler de vardır. Bunlar, son derece yüksek emtia fiyatları ve göçmen işçilerin ücret gelirlerinden önemli miktarda ailelerine göndermesidir. Bu dinamiklerdeki en önemli faktör Çin'den gelen talebin güçlü miktarda artış göstermesidir. Çin'in emtia talebi (kömür, bakır ve petrol gibi) Orta Asya'dan ve Rusya Federasyonundan yapılan ihracatın büyümesine katkıda bulunmuştur ve bu da Orta Asya'dan artan sayıda işçi çekmiştir. Bu nedenle göçmen işçilerin ülkelere havale gönderimi büyük ölçüde artmıştır. Buna ek olarak, komünizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçişin başlamasının ardından, 1990'ların başlarındaki ciddi durgunluktan toparlanma sürecine dönüşüm büyük ölçüde, uluslararası entegrasyonun derinleşmesine, özel sektörün gelişmesine ve kaynakların tahsisinde verimliliğin artmasına katkıda bulunan siyasi reformlardan kaynaklanmıştır (IMF, 2017).

Orta Asya'da İslami Finansman, nispeten yakın zamanda ortaya çıkmıştır. 2008'deki mali krizden sonra, bölge devletleri İslam Kalkınma Bankası (IKB) ile daha yakın işbirliği yapmaya başlamıştır ve bu da İslami Bankacılık biçimleri oluşturmak için bir dizi iç girişimin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu makale, bu tür girişimlerin müteakip gelişiminin bazı Orta Asya ülkelerinde kötüleşen siyasi durum nedeniyle engellendiğini savunmaktadır. Mali krizin başlangıcında, Orta Asya ülkeleri İslami Yatırım Sermayesinin bölge piyasasına girmesine hazırdır. Ancak İslami Finansman ilkelerine uyum sağlama konusundaki kararlılıkları, bu ülkelerdeki iç siyasi karışıklıklar

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

artmaya başladığında aksamıştır ve bu da reform önceliklerinin hızlı ve ani bir şekilde değişmesine neden olmuştur.

İslami Bankacılık dünya çapında aktif olarak gelişirken ve varlıkları 2 trilyon dolardan fazla değere sahipken, Orta Asya ülkeleri çoğunlukla küresel İslami finansal akışların bu yeni resmine katılmamaktadır. Bölgenin çoğu ülkesindeki İslami Yatırımlar hususunda kayda değer bir büyüme görülmemektedir. Yetkililerin İslami Bankacılığı geliştirme niyetleri hakkında tekrarlanan açıklamalarına rağmen, sonuçlar hayal kırıklığı yaratmaktadır.

2008 yılındaki küresel finansal krizde İslami bankalar güvenilirliklerini kanıtlamış ve tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Kazak pazarında İslami bankacılık ürünleri giderek daha fazla dikkat çekmektedir. 1 Temmuz 2020 itibarıyla, İslami bankaların müşterilerinin mevduatlarının büyümesi yıllık değişimde %63 ve 9,4 milyar Tenge olarak gerçekleşmiştir. Kazakistan'da İslami bankacılık uygulaması 2010 yılında Al Hilal Bank'ın açılmasıyla başlamıştır. İlk yedi yıl boyunca banka kurumsal müşterilere odaklanmıştır, ancak Ağustos 2017'de Almatı, Nur-Sultan ve Çimkent şehirlerinde birer şube açılmıştır. Şu anda Kazakistan'da iki İslami banka - Al Hilal ve Zaman-Bank, hem kurumsal müşteriler hem de bireyler için çok çeşitli finansal hizmetler sunmaktadır (Kazakistan Merkez Bankası, 2019).

İslami Bankacılık, konvansiyonel bankalarda mevduatta para tutmaktan çekinen, faiz hassasiyeti olan kimselerin tasarruflarının toplanarak, reel ekonomiye aktarılmasını sağlamaktadır. İslami bankalar aynı zamanda, ekonomik büyüme için katalizör olan finansal istikrara da katkıda bulunmaktadır. İslami Bankacılığın giderek dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte, bu durumun ekonomiler üzerinden dünyayı ne ölçüde etkilediğini incelemek oldukça önemlidir.

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi iki teori çerçevesinde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki olan arz öncüllü hipotez, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğunu ortaya koyarken ikinci görüş olantalep takipli hipotez, nedensellik ilişkisinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmada, İslami Bankacılık özelinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi, gelişmekte olan piyasalar içerisinde yer alan Orta Asya ülkeleri için, Kazakistan örneğinde Toda Yamamoto

Nedensellik testi ve Frekans Alanı Nedensellik Testi ile 2010-2020 dönemi için analiz edilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisi temelinde teşekkül etmiş bulunan teorik ve ampirik literatüre, ikinci bölümde ise İslami bankacılık ve ekonomik büyüme ilişkisine dair yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm veri seti, yöntem ve bulguları içermektedir. Çalışmanın son kısmında ise, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Çalışmalar

Ekonomi ve finans dünyasında en çok araştırılan ve incelenen konulardan biri, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Ancak, bu çalışmaların sonuçları hakkında görüş birliği sağlanamadığı görülmektedir. Bazı çalışmaların sonuçlarına göre, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır, bazılarının sonuçlarına göre bu iki faktör arasında olumsuz bir ilişkisi vardır. Bazı çalışma sonuçlarına göre ise, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki yoktur. Finansal gelişmenin etkileri, ülke ekonomilerinin ekonomik büyüme derecesine göre farklılaşmaktadır. Finansal sistemin önemi, ekonomik büyümenin farklı dönemlerinde değişebilmektedir.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Bagehot (1873) tarafından incelenmiştir. Çalışmada, İngiltere'deki finansal piyasa gelişiminin yüksek getiri elde etmek için sermaye girişlerini nasıl etkilediği ve finansal araçların, tasarrufları ekonomik büyümeyi teşvik etmek için uzun vadeli yatırımlara nasıl dönüştürdüğü açıklanmaktadır. Daha sonra bu konu, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı çalışmasında ele alınmıştır. Çalışmada, bankaların İskoçya'daki ticaret hacminin gelişiminde çok önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır (Smith, 1986).

Goldsmith (1969) tarafından yürütülen çalışmada, 1949-1959 yılları arasında finansal kalkınma ve ekonomik büyüme değişkenleri 35 ülkenin verilerine göre test edilmiştir. OLS (Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi) ve grafik analiz yöntemleri kullanarak yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre, statik zayıf bir bağlantı olmasına rağmen, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır.

Atje ve Jovanoviç (1993) tarafından yürütülen çalışmada, 1960-1985 yılları arasında sermaye piyasasının gelişimini ve ekonomik büyümeyi temsil eden değişkenler 94 ülkenin yıllık verilerine göre test edilmiştir. Elde edilen

sonuçlara göre, sermaye piyasasının gelişimi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki vardır.

Rajan ve Zingales (1998), çoklu gerileme modeliyle, finansal gelişimin ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediğini tespit ettiği sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda Ahmed ve Ansari (1998), Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. Granger nedenselliği ve korelasyon analizine dayanarak, finansal sistemin gelişmesinin ekonomik büyümeyi etkilediği ve büyümeye neden olduğu sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi teşvik etmek için finansal sistemin gelişimini teşvik etmek gerekmektedir.

Lopez ve Spiegel (2002) tarafından yürütülen çalışmada, finansal gelişmeyi temsil eden ve 1960 ile 1990 yılları arasında ekonomik olarak büyüyen değişkenler, 101 eyaletin ortalama verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada dinamik panel yönteminde GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kısa vadede belirsiz bir ilişki olmasına rağmen, finansal gelişimin ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkinliğe sahip olduğu bulunmuştur.

Thangavelu ve Ang (2004) tarafından yürütülen çalışmada, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişki, banka sektörlerinin unsurlarını ve fon pazarının ilerleme unsurlarını temsil eden değişkenler ile incelenmiş olup, Avustralya'nın 1960-1999 yılları arasındaki üç aylık verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada, VAR modelleme ve Granger nedensellik yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, fon pazarının gelişmesinin ekonomik büyümeyi tetiklediği, büyümenin de banka sektörlerinin gelişmesine neden olduğu bulunmuştur.

Stengos ve Liang (2005) tarafından yürütülen çalışmada, bankacılık gelişimini, ekonomik büyümeyi ve piyasa kapitalizasyonunu temsil eden değişkenler, gelişmekte olan 30 ülkenin 1988 ve 2001 arasındaki ortalama verilerine dayanarak test edilmiştir. Dinamik panellerde GMM yöntemi kullanarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, fon pazarının gelişmesi kontrol edildiğinde bankacılıktaki gelişimin, ekonomik büyümeyi etkilemediği veya önemli ölçüde olumsuz etkilemediği bulunmuştur.

Ang ve McKibbin (2007) tarafından yürütülen çalışmada, ekonomik büyümeyi ve bankacılık sektörünün gelişimini temsil eden değişkenler, Malezya'nın 1960-2001 yılları arasındaki yıllık verilerine dayanılarak test edilmiştir. Çalışmada, VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) yöntemi,

Johansen-Cointegration, Granger nedensellik testi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyümeden bankacılık sektörünün gelişmesine doğru uzun dönemli ve aynı yönlü ilişkinin olduğu bulunmuştur.

AL Malkawi ve Abdullah (2011) tarafından yürütülen çalışmada, finansal arabuluculuğun gelişimi ve ekonomik büyümeyi temsil eden değişkenler, MENA (Mena Bölgesi olarak isimlendirilen ve İsrail Devleti hariç büyük çoğunluğu Arap veya İslam vasıfları ile ön plana çıkan Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri) bölgesinin 13 ülkesinin 1985-2005 yılları arasındaki yıllık verilerine dayanarak test edilmiştir. Çalışmada, havuzlanmış OLS (Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi), düzeltme etkisi modelleme, rassal etki modelleme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, finansal arabuluculuğun ilerlemesi ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki olduğu bulunmuştur.

2. İslami Bankacılık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerinde Çalışmalar

İslami Bankacılık, küresel finans piyasasının en hızlı büyüyen paydaşlarından biridir ve 300 kurum aracılığıyla 75'ten fazla ülkede faaliyet göstermektedir. Geçmiş literatür finansal kurumların gelişimini ekonomik büyümenin bir belirleyicisi olarak belirlerken, İslami Bankacılığın ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerine araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Bagehot (1873)'den itibaren birçok ekonomist, kredibiliteye değer firmaları belirleme ve riski bir araya getirme konusunda başarılı olan bankaların ekonomik büyümeyi hızlandırdığını savunmaktadır. Siddiqi (1999), İslami Bankacılık finansal araçları doğrudan borçlunun gerçek gelirine bağladığından, fonların daha yenilikçi ve daha iyi sonuçlar vermesi beklenen projelere tahsis edildiğini savunmaktadır.

Siddiqi, İslami Finansın risk paylaşımı yönünün bankaları ve özel borç verenleri fonlarıyla daha ihtiyatlı olmaya teşvik ettiğini ve sonuç olarak likiditeyi geleneksel bankalardan daha uygun bir şekilde tahsis ettiğini ileri sürmektedir., *Beşir (1999)* ise, uzun vadede İslami Bankacılığın finans sektöründe ve girişimciler arasında yeniliği teşvik ederek refahı artırdığını savunmaktadır. İslam Ekonomisi, neoklasik ve Keynesyen ekonomide çok yönlü fonksiyona sahip belirli mekanizmaların (faiz) kullanılmasını yasakladığından, İslam merkez bankalarının ekonomiyi düzenlemek için alternatif yollar bulmaları gerektiğini düşünmektedir.

Bankacılık sistemine katılımdaki artış, tasarruf oranını ve bilinen kalkınma faktörleri olan likiditeye erişimi artıracaktır. Bu etki bankanın gerçek

uygulamalarıyla alakasız olabilir. Bu konuda *Bahar (1999 pg. 1)* şunları ifade etmektedir:

"İslami Finans ve yatırım endüstrisi, Müslüman dünyasında daha verimli ve yetenekli sermaye piyasalarının geliştirilmesinde değerli bir bileşen olabilir ve dolayısıyla daha verimli bir dünya ekonomisi yaratılmasına katkıda bulunabilir. İslami Bankacılık, küresel toplumun dünya çapında Müslümanların tasarruflarına erişmesini sağlayan bir finansal aracılık sistemi sağlayabilir ve bunun tersi de geçerlidir".

Bu durumun tersine, bazı araştırmacılar İslami Bankacılığın üretimi ve büyümeyi teşvik etmediğine dair iddialar öne sürmüşlerdir. *Choudhury (1999)* İslami Bankacılığın kalkınma ve sosyal refah üzerindeki etkisine dair ampirik bir analiz yapmıştır. Çoğunlukla Türkiye, Dubai, Mısır ve Sudan merkezli İslami bankaların verilerinin analiz edildiği çalışmada, İslami bankaların bir ürün ve risk çeşitlendirmesinin düşük kaldığını, kaynakları engellediğini ve üretimi azalttığını tespit etmiştir. Sonuç olarak, İslami Sermaye Piyasalarının ve İslami Ekonomik Düşüncenin kalkınma etkisinin yetersiz olduğu sonucuna varmıştır.

El Rajhi (1999), İslami bankaların Dünya Bankası, IMF, IFC ve İslami Kalkınma Bankası gibi küresel ekonomik kuruluşlarla işbirliği içinde hem özel hem de kamu sektöründeki kalkınma projelerini finanse etmeleri için birçok fırsat olduğunu savunmaktadır.

Obaidullah (1999), altyapı programlarının başarısının büyük ölçüde İslami Bankacılığın doğasında kullanılabilir bir özellik olan optimal risk ve getiri paylaşımına bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Cihak ve Hessen (2008), büyük İslami bankaların büyük ticari bankalardan daha az istikrarlı olduğunu, ancak küçük İslami bankaların küçük ticari bankalardan daha istikrarlı olduğunu tespit etmişlerdir. Yazarlar, bulgularının büyük ölçüde kredilerin varlıklara oranı ve maliyet-gelir oranındaki farktan kaynaklandığını iddia etmektedirler.

Hasan ve Dridi (2010), İslami bankalar geleneksel bankalardan çok daha az olumsuz bir ekonomik etki yaşadıklarından, durgunluk sırasında istikrarın İslami Bankacılığın belirgin bir özelliği haline geldiğini iddia etmektedirler.

Beck, Demirguc-Kunt ve Merrouche (2010), İslami bankaların geleneksel bankalardan daha verimli olduğunu ve daha yüksek kapitalizasyon oranlarına sahip olduğu bulgusuna elde etmiştir.

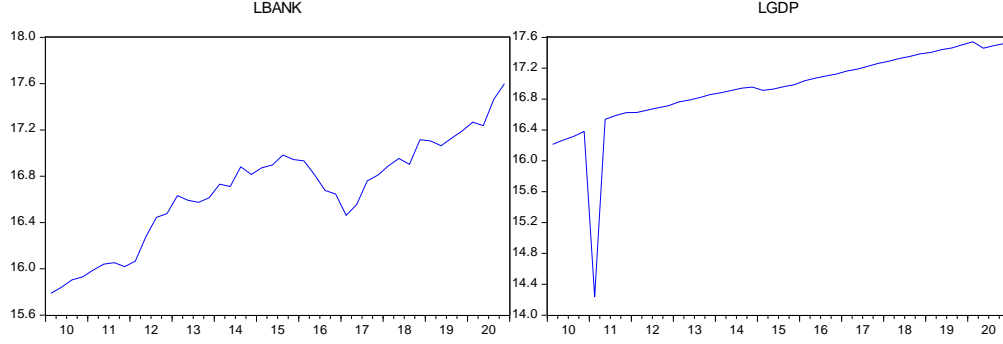
Ayrıca Yazdan ve Sadr (2012) ile Kassim (2016) ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi) yöntemini kullanarak İslami Finans ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu saptamıştır. İmam ve Kpodar (2016) 52 ülkeden oluşan analizinde, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye olan pozitif etkisinin İslami Bankacılık özelinde geçerliliğini araştırmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulguya göre, İslami Bankacılığın büyüme ile pozitif ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Hafnida, Maamor ve Abdullah (2016), 4 OIC (İslam İşbirliği Taşkilati) ülkesi için panel veri analizi yöntemini kullanarak İslami Finansmanın ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Bozkurt vd.(2020) ise ekonomik büyüme üzerinde geleneksel ve İslami Bankacılığın etkisini Türkiye özelinde incelemişlerdir. İslami Bankacılığın kalkınmanın ilk aşamalarında ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği belirli bir safhadan sonra büyümeye katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın geleneksel bankacılığın ekonomik büyümeyi önce olumlu, belirli bir eşikten sonra ise olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada Ekonomik büyüme üzerinde beklenen performansın elde edilebilmesi için finansal sistem içerisinde İslami Bankacılık oranının artırılması gereği vurgulanmıştır.

3. Veri, Yöntem ve Analiz

Bu çalışmada Kazakistan ekonomisinde İslami Bankacılığın gelişimi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi aylık verilerle 2010:1–2020:04 dönemi için incelenmiştir. İslami Bankacılığının gelişimi için İslami bankalarının özel sektöre verdiği krediler kullanılmıştır. Söz konusu veriler “Al-Hilal Kazakistan Bankası” (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi) veri tabanından elde edilmiştir. Değişkenler aylık olduğu için mevsimsellik etkileri dikkate alınmıştır. Mevsimsellikten arındırıldıktan sonra logaritması alınarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada İslami Bankacılığın gelişimi LBANK olarak gösterilirken, Gari Safi Yurtiçi Hasıla LGDP ile ifade edilmiştir. Değişkenlerin logaritmik formlarına ait grafikleri aşağıda gösterilmektedir:

Şekil 1: Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Yukarıdaki grafik incelendiğinde LBANK değişkeni 2010-2020 döneminde bir artış trendine sahipken belirli dönemlerde kırılmalar olduğu görülmektedir. LGDP verisi de 2010-2020 döneminde kırılmalara sahiptir.

Araştırmada aşağıdaki ilişkiler incelenmiştir:

$$LBANK = f(LGDP) \text{ ve } LGDP = f(LBANK)$$

Hem İslami Bankacılık gelişimini belirlemede GSYH açıklayıcı değişken olarak hem de GSYH'yı belirlemede İslami Bankacılık gelişimini açıklayıcı değişken olarak test edilmiştir. Diğer bir ifadeyle değişkenlerin birbirlerinin nedeni olup olmadığı ve bu durumun geçici ve/veya kalıcılığı bu çalışmada analize tabi tutulmuştur .

Değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik ve Frekans Alanı Nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Ekonometrik analizlerin ilk aşamasında değişkenlerin birim kök içerip içermediklerinin test edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda değişkenlerin incelendiği dönemdeki yapısal değişimleri dikkate alan Lee Strazicich Yapısal Kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Bir sonraki aşamada nedensellik testleri uygulanmış ve Granger Nedensellik testi ile Frekans Alanı Nedensellik testi kullanılmıştır. Frekans Alanı Nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliklerin geçici ve kalıcı etkileri ölçülmüştür. Bu çalışma Kazakistan ekonomisinde İslami Bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin geçici ve kalıcı etkilerini dikkate alan ilk çalışma olduğu düşünülmektedir.

Gerek zaman serilerinde gerekse panel veri analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmeden önce birim kök testleri yapılmaktadır. Birim kök test sonuçlarına göre uygulanacak metodlar değişmektedir. Bununla birlikte durağanlıklar dikkate alınmadan yapılan analizler güvenilirlikten uzak kalmaktadır.

Lee Strazicich birim kök testinde yapısal kırılma varsayımı altında H0 hipotezi ele alınan değişkenin durağan olmadığı biçiminde iken H1 hipotezi ise değişkenin bu varsayım altında durağan olduğunu söylemektedir. Hem LBANK hem de LGDP sabit ve trendli olduğu için birim kök testleri için sabit ve trendli modeller dikkate alınmıştır. Buna göre değişkenlerin LS sonuçları Tablo 1’de sunulmaktadır:

Tablo 1. Lee Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	LGDP	LBANK
I(0)	-5.81	-5.66
Kırılma Tarihi	2015Q1, 2019Q4	2014Q3, 2016Q3
I(1)	-7.01*	-6.47*
Kırılma Tarihi	2012Q4, 2019Q3	2016Q3, 2018Q2

*%5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Sabitli ve Trendli model dikkate alınmıştır

LS sonuçları incelendiğinde hem LGDP hem de LBANK birinci farkında durağandır. Durağan olmayan seriler ile yapılan Granger nedensellik testleri hatalı sonuçlar verebileceğinden hareketle Toda-Yamamoto (1995), ‘gecikmesi arttırılmış VAR yöntemini geliştirmiştir. VAR modellerinin tahmininde serilerin seviye değerlerinin kullanıldığı bu yöntemin temel özelliği, serilerin birim kök ve eş bütünleşme özelliklerine duyarlı olmamasıdır(Aydın vd. 2014).

Toda-Yamamoto yönteminde öncelikle otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testlerine uygun VAR modeli için ‘uygun gecikme uzunluğu’ (p) belirlenmektedir. Bulunan ‘gecikme uzunluğu’na (p), en yüksek bütünleşmeye sahip değişkenin ‘maksimum bütünleşme derecesi’ (dmax) yani durağanlık seviyesi eklenmektedir. Sonrasında ise VAR (p+dmax) modelinin tahmin edilmektedir. (Toda ve Yamamoto, 1995).

Bu yaklaşımda oluşturulan denklemler aşağıdaki usuldedir:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{p+d} \alpha_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d} \beta_{1(i+d)} Y_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^p \beta_{2(i+d)} X_{t-(i+d)} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Sonraki kısımda p+d_{max} gecikme için serilerin seviye değerleri üzerinde EKK modeli koşulmaktadır. Nihai olarak, değişkenler için sırasıyla kısıtlama konulmakta. ve eşitlik (1)’de ‘X_t değişkeninden Y_t değişkenine doğru Granger nedensellik yoktur’ sıfır hipotezi aşağıdaki gibidir:

$$H_0 : \alpha_{2i} = 0$$

Wald (F-testi) testi ile bu kısıtların anlamlılığı test edilmektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo2 de gösterilmektedir:

Tablo 2: Toda Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

H0 Hipotezi	Chi Square	Prob.
LBANK LGDP'in Granger nedeni değildir	1.182374	0.7572
LGDP LBANK'in Granger nedeni değildir	6.392665	0.0940*

Not: * %10 anlamlılık düzeyinde nedenselliği gösterir.

Elde edilen sonuç 2010-2020 döneminin tamamını kapsayan bir yorumu ortaya koymaktadır. Yani bu dönem içinde sadece GSYİH'dan İslami Bankacılık gelişimine doğru bir nedensellik söz konusu olmaktadır. Bu analizden farklı olarak yine tüm dönemi baz almakla birlikte Frekans Alanı Nedensellik Testinde kısa, orta ve uzun dönem ayrımı yapılarak nedensellik test edilmektedir. Bu test sayesinde incelenen dönemi kısa ve uzun dönem olarak ayırarak değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğine farklı bir bakış açısı getirilmiştir.

Breitung ve Candelon(2006)'un geliştirdiği bu nedensellikte test istatistikleri farklı frekanslara ayrıştırılarak analiz yapılmaktadır. Bu teste farklı frekansların kullanılması sayesinde islami bankacılık gelişimi ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin geçici ve kalıcılığı hakkında bir fikir ortaya konulabilecektir (Tayfur Bayat, Sebnem Tas, 2016)

Breitung ve Candelon(2006) önerdikleri testte ilk önce birlikte bütünleştirilmiş ve daha yüksek boyutlu bir sisteme genelleştirilebilen, ikincisi kısa ve uzun vadeli öngörülebilirliği çözmek için kullanılabilen iki değişkenli bir vektör Otoregresif (VAR) yaklaşımı kullanır. BC yaklaşımında Geweke (1982) temel hipotezin $M_{Y \rightarrow X}(\omega) = 0$ herhangi bir frekansta Granger nedenselliğini test etmektedir. Ho hipotezinde, Y X'in Granger nedeni değildir.

$$H_0 : R(\omega)\beta = 0,$$

$$R(\omega) = \begin{bmatrix} \cos(\omega) \cos(2\omega) \dots \cos(p\omega) \\ \sin(\omega) \sin(2\omega) \dots \sin(p\omega) \end{bmatrix}$$

ω frekansı için nedenselliğin varlığı, %5 anlamlılık seviyesinde ki-kare değeri ile hesaplanan test istatistik değeri karşılaştırılması ile incelenir (Özer vd.2020) ya da olasılık değerleri mukayese edilir. LGDP ile LBANK arasındaki nedensellik ilişkisinin geçici ve/veya kalıcılığını test eden bu yaklaşım değişkenler durağan halde iken VAR(4) modeli kriterlerinin yerine getirilmesi ile analiz edilmiştir. Aşağıda tablo 3'te Frekans Alanı Nedensellik Testi ait istatistiki sonuçları gösterilmektedir:

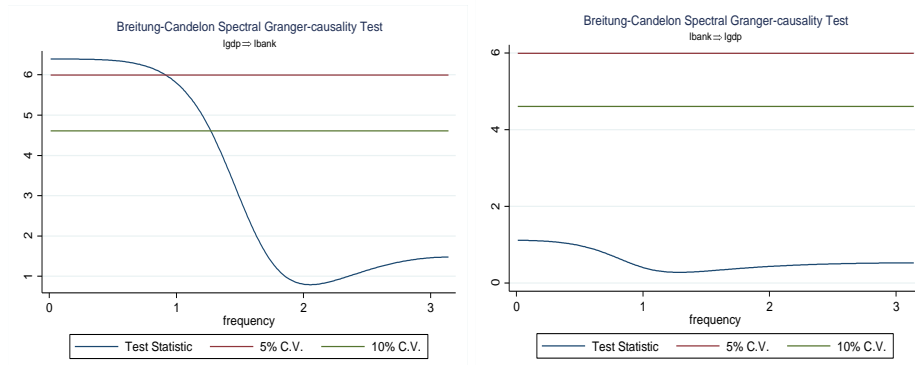
Tablo 3: CB Frekans Alanı Nedensellik

<i>Frekans Alanı Nedensellik Testi</i>			
	<i>Uzun Dönem (0,05)</i>	<i>Orta Dönem (1,5)</i>	<i>Kısa Dönem (2,5)</i>
LBANK'ten LGDP'ye doğru nedensellik	1.1101 [0,5740]	0.3087 [0,8570]	0.4961 [0,7803]
LGDP'ten LBANK'e doğru nedensellik	6.3915 [0,0409]*	2.9340 [0,2306]	1.1480 [0,5633]

*%5 anlamlılık seviyesinde nedensellik ilişkisini gösterir

Tablo 3'te elde edilen istatistik sonuçları dikkate alındığında LGDP'ten LBANK'a doğru kalıcı (uzun dönem) nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Buna karşın geçici (kısa dönem) nedensellik yoktur. $\approx 0,5$ iken uzun dönem nedensellik 7,42 çeyrek bir periyoda denk gelmektedir. Bu periyotlarda kalıcı nedensellikten bahsedilmektedir. LGDP'ten LBANK'a doğru sadece kalıcı (uzun dönem) nedensellik vardır. Aşağıdaki grafikte nedensellik testinin sonucuna ilişkin grafikler gösterilmektedir.

Grafik 1: BC Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sonuç ve Politika Önerileri

İslami Bankacılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada Kazakistan ekonomisinde 2010 - 2020 dönemi aylık

Econder

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

verileri ile nedensellik analizleri yapılmıştır. İslami Bankacılık gelişimi için katılım bankalarının ticari müşterilere verdiği krediler kullanılırken, Gayri Sayfi Milli Hasıla'ya (GSMH) ait üç aylık veriler kullanılmıştır. Değişkenlerin araştırma yapılan dönemdeki trendleri ve değişimleri incelendiğinde durağanlıkları için Yapısal Kırılmalı Lee Strazicich Birim Kök Testi kullanılmış ve her iki değişken de yapısal kırılma altında birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Hem İslami Bankacılık gelişimi göstergesi hem de Gayri Sayfi Milli Hasıla oranının durağanlık durumları dikkate alınarak önce tüm dönemi tek bir nedensellik test istatistiği ile hesaplayan VAR analizine dayalı Toda Yamamoto Nedensellik testi uygulanmış, sonrasında ise kısa,orta ve uzun dönemler itibariyle nedenselliğe izin veren Breitung ve Calderon Frekans Alan Nedensellik Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Toda Yamamoto Nedensellik testine göre GSMH oranından İslami Bankacılık özelinde finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedenselliği göstermektedir. Buna karşın frekanslara dayalı nedensellik testi sonuçlarına göre GSMH'dan finansal gelişmeye doğru kalıcı(uzun dönem) nedensellik tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar Kazakistan özelinde ekonomik büyümenin İslami Bankacılığın gelişimine yol açtığını ifade eden Talep takipli hipotezi doğrulamaktadır. Diğer bir ifadeyle reel kesimde meydana gelen bir büyümenin finansman ihtiyacına talep oluşturduğu, finansal sistemi geliştirici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte daha çok finans hizmete talep olduğu dolayısı ile de İslami Bankacılık gibi yeni finansal kurumların oluşmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir.

İslami Bankacılığın gelişiminden ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin olmadığı tespit edilirken bu durumun İslami Bankacılığın derinliğinin henüz yeterince oluşmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim Kazakistan' da İslami Bankacılığın toplam bankacılıktaki oranı 0,26% dır. Ekonomik büyüme ile birlikte artan finansal hizmetlerin çeşitliliğinin, erişiminin ve derinliğinin sağlanması ile İslami Bankacılığın gelişmesi söz konusu olacaktır. Finansal sistem içerisindeki bankacılık piyasasında İslami bankacılığın geleneksel bankacılığa oranı arttıkça reel kesimin üretim odaklı gelişimi sağlanacak bu da ekonominin istihdam odaklı büyümesine katkı sunacaktır.

Kazakistan ekonomisinde politika yapıcılarının bankacılık sistemi içerisinde İslami Bankacılık oranını artırması, bu sayede de reel ekonomiye daha çok katkı sunabilme imkanına ulaşması önerilmektedir. Ekonomik

performansın artırılması için İslami Bankacılığa erişimin önündeki engellerin kaldırılması, nitelik ve nicelik olarak ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. İslami Bankacılığın nitelik ve nicelik olarak ilerlemesi anlamına gelen İslami Bankacılığın gelişimi sağlandıkça ekonomik büyüme üzerinde olumlu performanslar elde edilecektir.

Kaynakça

Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. *The journal of economic history*.46(2),(385-406p).

Aydın, M. K., Ak, M. Z., & Altıntaş, N. (2014). finansal gelişme'nin büyüme'ye etkisi: Türkiye özelinde nedensellik analizi. *Maliye Dergisi*, 167, 149-162.

Bayat, T., Tas, S., & Tasar, I. (2017). Energy consumption is a determinant of economic growth in BRICS countries or not. *Asian Economic and Financial Review*, 7(8), 823-835.

Bozkurt, M., Altıntaş, N., & Yardımcıoğlu, F. (2020). Katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: türkiye üzerine bir inceleme. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 6(1), 95-114.

Caporale, G. M., & Helmi, M. H. (2018). Islamic banking, credit, and economic growth: Some empirical evidence. *International Journal of Finance & Economics*, 23(4), 456-477.

David M Gould, Roy J Ruffin (1993/4/1). What Determines Economic Growth? *Economic review journal*. 2, (25-40p).

Furqani, H., & Mulyany, R. (2009). Islamic banking and economic growth: Empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation & Development*, 30(2).

Gündüz, M., & Özyıldırım, Y. (2020). Does Financial Development Lead to Employment and Growth?: A Frequency Domain Causality Test for G7. In *Social, Economic, and Environmental Impacts Between Sustainable Financial Systems and Financial Markets* (pp. 1-20). IGI Global.

J.Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economic*. 106, 2, (407-44p).

Kazakistan merkez bankası. (2021).
(<https://nationalbank.kz/kzswitch=russian>) .

Kose, Prasad, Rogoff, Jin Wei. (2010). Financial Globalization and Economic Policies. *Handbook of Development Economics*. 5, (4283-4359p).

M. Aziakpono.(2013). Financial integration and economic growth : theory and a survey of evidence. *Journal for Studies in Economics and Econometrics*37(3): (61-86p).

Mensi, W., Hammoudeh, S., Tiwari, A. K., & Al-Yahyaee, K. H. (2019).

Impact of Islamic banking development and major macroeconomic variables on economic growth for Islamic countries: Evidence from panel smooth transition models. *Economic Systems*, 100739.

Niels Hermes, R. L. (1996). *Financial Development and Economic Growth*. 1st edition. Economics, Finance, Business & Industry (250-265p).

Schwab, P. K. (2012). World Economic Forum. (Geneva). Columbia University. *The Global Competitiveness Report 2012–20013: Full Data the framework of The Global Benchmarking Network*.(32-34p).

Statik BDT Komitesi. (2019)

(<https://www.gov.kz/memleket/entities/statlang=r>)

Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Planlama ve Reformlar Ajansı Ulusal İstatistik Bürosu.

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.

Y.Demirdöğen, F.Kaplan (2020). The Relationship between Participation Funds and Macroeconomic Variables; SVAR Analysis Approach *Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE)* 7 (2), 126-143.

Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies

Econder Uluslararası Akademik Dergisi (Econder) sosyal bilimler (Ekonomi ve İşletme) alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercümeleri; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde yazılar da yayınlanabilir.

Econder Uluslararası Akademik Dergisi Haziran ve Aralık dilimlerinde olmak üzere yılda 2 (iki) sayı yayınlanmaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar amaç, kapsam, içerik, yöntem, yazım kurallarına uygunluk açılarından yayın kurulunca incelenir. Çalışmalar intihal taramasından geçirilir. Uygun bulunan yazılar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda çalışma Editör incelemesinden sonra yayınlanır; hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazının yayınlanmasına Editör veya Yayın Kurulu karar verir. Yayınlanma onayı alınan çalışma, yayın sırasına alınır. Hakem raporları gizlidir. Yazar(lar)a çalışmalarıyla ilgili dönem içerisinde cevap verilir.

Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal açıdan sorumluluğu yazarına aittir. Yayın kurulu gönderilen yazıyı yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Yazarların yayınlanan yazıları yayın kurulu kararı doğrultusunda yayından kaldırılabilir. Yayınlanan yazılar Yayın Kurulu Kararı dışında geri çekilemez. Yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayınlanmış yazıların her türlü hakkı Econder Uluslararası Akademik Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, öncelikle Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın Kurulunca incelenir. Sonrasında Hakemlere yönlendirilir. Hakemler 7 (Yedi) gün içerisinde Hakemliği kabul ettiklerini beyan eder. Hakemlerin gönderilen yazıları değerlendirme süresi 30 gündür. İncelenen çalışmaların kesinlikle derginin yayın politikasına uygun olması gerekmektedir. Hakemler ve Editör tarafından yayınlanması kabul gören çalışmalar ise dergide yer alır.

Yazım Kuralları

Econder Uluslararası Akademik Dergisi Yazım Kuralları [ISSN: 2602-3806]

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

1. Başlık: Makalenin İçeriği ile uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle 12 Punto Palatino Linotype Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar adı ve kurum bilgileri: Sisteme yüklenecek olan çalışma hakemlere gideceğinden dolayı yazar ad ve kurum bilgileri yazılmamalıdır. Yazı yayınlanması için onay aldıktan sonra son şekliyle yüklenmeden önce Ad-Soyad, Kurum Bilgileri (TR&ENG), email ve Orcid ID şablonunda belirtildiği üzere yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe-İngilizce özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

5. Ana Metin: Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 35 dergi sayfasını (8,000 sözcük) aşmamalıdır. Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ 4 cm ve sol taraflardan 5 cm boşluk bırakılarak "en az, 12nk" satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto "Palatino Linotype" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. (Detaylı ve görsel bilgi için mizanpaj sayfasındaki "dergi sayfa düzeni örneği"ne bakılmalıdır.) Bununla birlikte, gönderilen tablo, şekil, resim, grafik

ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir. Dipnot ve kaynakça gösteriminde "APA" sistemi kullanılacaktır.

6 Bölüm Başlıkları: Makalede, içerik ile uyumu sağlamak kaydıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Bu başlıklar Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Dergiye gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar turnak içinde verilmelidir. 3 satırdan az alıntılar satır arasında; 3 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla 9 punto olarak yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve (Office Word) otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Alıntı ve Kaynakların ayrıntılı bilgisi için bakınız. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

"Econder International Academic Journal" ekonomi, işletme ve bu alanlarla ilgili nitelikli bilimsel makaleleri yayımlamak amacıyla aşağıda belirtilen etik ilkeler ve kurallara bağlı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir. Econder International Academic Journal'a gönderilen makaleler çift taraflı kör hakemlik süreciyle değerlendirilmekte ve ücretsiz erişimle elektronik olarak yayımlanmaktadır. Aşağıda yazarların, dergi editörünün, hakemlerin ve yayıncının etik sorumlulukları, rolleri ve görevleri yer almaktadır. Aşağıda yer alan etik ilkeler ve kurallar 'Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics - COPE (<https://publicationethics.org/>)) yönergesine göre hazırlanmıştır. Ayrıca Econder International Academic Journal da intihal ve etik dışı davranışlar olarak kabul edilen durumlara ilişkin bilgi verilmiştir.

Yazar(lar)

- Econder International Academic Journal a gönderilen makalelerin iktisat, işletme ve bu alanlarla ilgili özgün çalışmalar olması gerekmektedir.
- Makalelerde yararlanılan tüm kaynaklar (yazarlar, çevrimiçi sayfalar, kişisel görüşmeler, vb.) için doğru ve uygun bir şekilde kaynak gösterilmelidir.
- Dergiye gönderilen makalelerin başka bir dergiye gönderilmediği belirtilmeli ve Telif Hakkı Devir Formu (Makale yüklerken) doldurulmalıdır.
- Makaleye fikren katkıda bulunmayan kişiler yazar olarak belirtilmemelidir.
- Gönderilen makaleye ilişkin çıkar çatışmaları belirtilmeli ve nedeni açıklanmalıdır.
- Yazarların, hakem sürecindeyken çalışmalarına ilişkin ham verileri editörler kuruluna iletmesi istenebilir, bu durumda yazarların ham verilerini editörler kuruluyla paylaşmaları beklenmektedir. Yazarlar, yayımlanan bir makaleye ilişkin verileri 5 yıl süreyle saklamakla yükümlüdürler.
- Yazarlar çalışmalarında bir hata tespit ettiklerinde editörü ve editörler kurulunu bilgilendirmeli, düzeltme ya da geri çekme süreci için işbirliği kurmalıdırlar.

Hakemler

Econder International Academic Journal dergisine gönderilen tüm makaleler çift taraflı kör hakemlik süreci ile değerlendirilmektedir. Çift taraflı kör hakemlik, yansız, nesnel ve bağımsız bir değerlendirme sürecinin sağlanabilmesi için yazarların hakemlerden, hakemlerin de yazarlardan gizli tutulması anlamına gelmektedir. Hakemlere makaleler değerlendirilmek üzere dergi yönetim sisteminden iletilmektedir. Hakemlerin, değerlendirdikleri makalenin İktisat, İşletme ve bu alanlarla ilgili katkısı ve makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin kararları ve bu kararlarına ilişkin gerekçelerini içeren bir form doldurmaları gerekmektedir. Econder International Academic Journal hakemlerinin etik sorumlulukları ve rolleri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Hakemlerin yalnızca uzmanlık alanlarına ilişkin makalelere hakemlik yapmaları gerekmektedir.
- Hakemlerden çıkar çatışmaları bulunmayan makalelere hakemlik yapmayı kabul etmeleri beklenmektedir. Hakemler herhangi bir çıkar çatışması fark ettiklerinde editörü bilgilendirmeli ve ilgili makalenin hakemliğini yapmayı reddetmelidirler.
- Hakemler makaleleri yansız ve nesnel olarak değerlendirmelidirler.
- Hakemlerin değerlendirdikleri makalelere ilişkin Hakem Değerlendirme Formu'nu doldurmaları gerekmekte, çift taraflı kör hakemlik sürecine zarar vermemek için formlarda isimlerini belirtmemeleri beklenmektedir. Hakemlerin değerlendirdikleri makalenin yayımlanabilir olup olmadığına ilişkin

kararları ile kararlarına ilişkin gerekçelerini de bu formda belirtmeleri gerekmektedir.

- Hakemlerin önerilerinde kullandıkları üslubun kibar, saygılı ve bilimsel olması gerekmektedir. Hakemler saldırgan, saygısız ve öznel kişisel yorumlardan kaçınmalıdırlar. Hakemlerin bu tür bilimsel olmayan yorumlarda buldukları tespit edildiğinde yorumlarını yeniden gözden geçirmeleri ve düzeltmeleri için editör ya da editörler kurulu tarafından kendileriyle iletişime geçilebilmektedir.
- Hakemlerin kendilerine verilen süre içerisinde değerlendirmelerini tamamlamaları gerekmekte ve burada belirtilen etik sorumluluklara uymaları beklenmektedir.

Editör

Editörün 'Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics - COPE (<https://publicationethics.org/>)) yayınlamış olduğu 'COPE Dergi Editörleri için Etik Davranışlar ve En İyi Uygulamalar Kılavuzu' (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors (https://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf)) ve 'COPE Dergi Editörleri için En İyi Uygulamalar Kılavuzu'nda (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors (https://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf)) yer alan ve aşağıda listelenen etik sorumluluklara uyması gerekmektedir.

Editör dergide basılan tüm makalelerden sorumludur. Editörün etik görevleri ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

Genel Sorumluluklar

- Editör derginin niteliğinin artırılması ve gelişimine katkıda bulunmak için çaba sarf etmekle yükümlüdür.
- Editörün, yazarların ifade özgürlüğünü desteklemesi gerekmektedir.

Okuyucularla İlişkiler

- Editörün, dergide hakem değerlendirmesinin gerekli olmadığı bölümlerin (editöre mektup, davetli yazılar, konferans duyuruları vb.) açıkça belirtildiğinden emin olması gerekmektedir.
- Editörün yayımlanan makalelerin dergi okuyucularının bilgi ve becerileriyle uyumlu olabilmesi için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Hakemlerle İlişkiler

- Editör, hakemlerin bilgi ve uzmanlıklarına uygun makaleleri değerlendirmelerini istemelidir. Böylece makalelerin alanında uzman kişilerce uygun bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Editör, hakemlerin bir makaleyi değerlendirmeden önce makaleye ilişkin çıkar çatışmaları bulunmadığını belirtmelerini talep etmekle yükümlüdür.
- Editörün hakem değerlendirme sürecine ilişkin gerekli tüm bilgileri ve hakemlerden yapması beklenenleri hakemlere iletmesi gerekmektedir.
- Editör, hakem değerlendirme sürecinin çift taraflı kör hakemlik ile sürdürüldüğünden emin olmalı ve yazarlara hakemleri, hakemlere de yazarları ifşa etmemelidir.
- Editör, hakemleri zamanlama ve performanslarına göre değerlendirmelidir.
- Editör, hakemlere ilişkin bir veri tabanı oluşturmalı ve hakemlerin performansına göre veri tabanını güncellemelidir.
- Editör, kaba ve niteliksiz yorumlarda bulunan ya da geç dönen hakemleri hakem listesinden çıkarmalıdır.
- Editör, hakem listesini hakemlerin uzmanlık alanlarına göre sürekli yenilemeli ve genişletmelidir.

Yazarlarla İlişkiler

- Editör, yazarlara kendilerinden ne beklendiğine ilişkin yayım ve yazım kuralları ile örnek şablonu sürekli güncellemelidir.
- Editör dergiye gönderilen makaleleri dergi yazım kuralları, çalışmanın önemi, özgünlüğü açısından değerlendirmeli ve makaleyi ilk gönderim sürecinde reddetme kararı alırsa, yazarlara bunun nedenini açık ve yansız bir şekilde iletmelidir. Bu süreçte, makalenin dilbilgisi, noktalama ve/veya yazım kuralları (kenar boşlukları, uygun şekilde referans gösterme, vb.) açısından tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilirse, yazarlar bu konuda bilgilendirilmeli ve gerekli düzeltmeleri yapabilmeleri için kendilerine zaman tanınmalıdır.
- Makalelerde gönderim ve yayıma kabul tarihleri yer almalıdır.
- Yazarların makalelerinin durumuna ilişkin bilgi talebi olduğunda çift taraflı kör hakemlik sürecini bozmayacak şekilde yazarlara makalelerinin durumuna ilişkin bilgi verilmelidir.

Editörler Kurulu ile İlişkiler

- Editör, yeni editörler kurulu üyelerine yayım ve yazım kurallarını iletmeli ve kendilerinden beklenenleri açıklamalıdır.
- Editör, editörler kurulu üyelerine yayım ve yazım kurallarının en güncel halini iletmelidir.
- Editör, editörler kurulu üyelerini değerlendirmeli ve derginin gelişimine aktif olarak katılım gösterecek üyeleri editörler kuruluna seçmelidir.
- Editör, editörler kurulu üyelerini aşağıda yer alan rolleri ve sorumluluklarına ilişkin bilgilendirmelidir
 - Derginin gelişimini desteklemek
 - Kendilerinden istendiğinde uzmanlık alanlarına ilişkin derlemeler yazmak
 - Yayım ve yazım kurallarını gözden geçirmek ve iyileştirmek
 - Derginin işletiminde gerekli sorumlulukları yerine getirmek

Yayıncı

Econder International Academic Journal Dergisi, dergipark tarafından yayımlanmaktadır. Yayıncının etik sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Yayıncı, Econder International Academic Journal Dergisi'nde makale yayımlama sürecinde karar mercinin ve hakemlik sürecinin editörün sorumluluğu olduğunu kabul eder.
- Yayıncı derginin web sayfasında derginin açık, elektronik ve ücretsiz erişimini sağlar.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlar

Econder International Academic Journal Dergisi'ne gönderilen tüm makaleler basılmadan önce IThenticate (<http://www.ithenticate.com/>) ya da Turnitin (<https://www.turnitin.com/>) yazılım programı ile taranmaktadır. Benzerlik oranı %20 dur ve altında olan makaleler yayına kabul edilir. Bu oranı aşan makaleler ayrıntılı olarak incelenir ve gerekli görülürse gözden geçirilmesi ya da düzeltilmesi için yazarlara geri gönderilir, intihal ya da etik dışı davranışlar tespit edilirse yayımlanması reddedilir.

Aşağıda etik dışı bazı davranışlar listelenmiştir:

- Çalışmaya fikren katkıda bulunmayan kişilerin yazar olarak belirtilmesi.
- Çalışmaya fikren katkıda bulunan kişilerin yazar olarak belirtilmemesi.
- Makale yazarın yüksek lisans/doktora tezinden ya da bir projeden üretilmişse bunun belirtilmemesi.
- Dilimleme yapılması yani, tek bir çalışmadan birden fazla makale yayımlanması.
- Gönderilen makalelere ilişkin çıkar çatışmalarının bildirilmemesi.
- Çift taraflı kör hakemlik sürecinin deşifre edilmesi.

İletişim: www.dergipark.org.tr/tr/pub/econder

Writing and Publishing Policies

In this Journal, articles and translation articles, texts and translations made in the fields of social sciences related to (Economy and Business) symposiums, seminars, conferences, panel discussions and evaluations of scientific activities such as experimental, descriptive and theoretical studies; model recommendation, etc. writings are published.

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

Although the journal is published in Turkish, articles in foreign languages are also welcome.

Econder International Academic Journal [Econder], 2 (two) issues are published annually in June and December in a year.

Evaluation of Articles

Written articles to be published in the journal will be reviewed by the editorial board in terms of purpose, scope, content, method, and conformity to the writing rules. The work goes through plagiarism. The appropriate letters will be sent to two referees in the field to be evaluated in terms of their scientific competence.

If the referee reports are positive, the study is published after the editorial review; In the event that one of the arbitrators reports negatively, the Editor or Editorial Board decides to publish the article. The work for which approval of publication is received is carried out at the time of publication. Referee reports are secret. The author (s) will be responded to during his / her studies.

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021

The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material.

Material submitted to the journal is not returned, even if it is not accepted for publication. Authors assume the responsibility of the article with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects.

The material published in the journal is copyrighted; it cannot be used without proper reference.

Journal Articles sent for publication are first reviewed by the Editorial Board and Editorial Board. It is then forwarded to the Referees.

They declare their acceptance of the refereeing within 7 (seven) days. The submissions of the referees are 30 days of evaluation. The studies that are examined must definitely be in accordance with the publication policy of the magazine. The works accepted by the editor are published in the journal.

Writing Rules

Econder International Academic Journal [Econder] Writing Rules [ISSN: 2602-3806]

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

1. Title of the Article: The title should suit the content and express, and should be written in bold letters. in 12 Punto Palatino Linotype each word.

2. Author Name and Institution Information: Author name and institution information should not be written as they will go to the study referees who will be installed on the system. The article must be typed exactly as it appears in the Name, Surname, Organization Information (TR & ENG), email and Orcid ID before receiving the final approval.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 100 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts.

4. Keywords: Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. Each word of the keywords must be written in Capital letters and a comma must be used between them.

5. Body Text: The texts sent, pictures, maps etc. should not exceed 35 journal pages (8,000 words), including the attachments. Written letters should be written in A4 size with white space at the top, bottom, right 4 cm and 5 cm from the left side with "at least 12nk" line spacing, two sides, without line hyphenation and 10 points "Palatino Linotype" font. (For detailed and visual information, the "journal page layout example" should be looked at on the layout page.) However, the submitted tables, figures, pictures, graphics and the like should not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be easier to use. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements. The "APA" system will be used for footnotes and references.

6 Section Titles: In the article, main, intermediate and subtitles can be used in order to provide compatibility with the content. These headings should be written in Capitalized Word.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. The tables, figures, pictures, graphics and the like sent to the journal must not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be used more easily. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements.

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 3 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 3 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 9 punto. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered (Office Word) automatically.

You can look for more information on Quotations and Resources. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

"Econder International Academic Journal" is a refereed journal published in accordance with the ethical principles and rules stated below in order to publish qualified scientific articles on economics, business and these fields. Below are the ethical responsibilities, roles and duties of the authors, journal

editor, referees and publisher. In addition, Econder International Academic Journal also provided information on situations considered as plagiarism and unethical behavior.

Writers)

- Articles submitted to Econder International Academic Journal should be original studies on economics, business and these fields.
- All sources used in the articles (authors, online pages, personal interviews, etc.) should be cited

Econder |

ECONDER
International Academic Journal
[Issn: 2602-3806]

Cilt / Vol : 5,
Sayı/Issue: 2,
2021